

दक्षिणा प्रैझ कमिटी.

जानकीपरिणयनाटक

सप्तमी.

हा संस्कृत मूलग्रंथ

रामभद्र दीक्षित यांनी केला.

व

त्याचें मराठी भाषांतर

गणेश शास्त्री लेले अंबकक

यांनी केलें

तें

0155:21/2

253280

६/१२/२०

प्रस्तावना.

दुसऱ्या आवृत्तीची सूचना.

या नाटकाची पहिली आवृत्ति गतवर्षी छापित संस्कृत नाटक न छापितां केवळ मराठी भाषांतर या दुसऱ्या आवृत्तींत दोनीहि छापिलीं आहेत. म करून पूर्वीच्या आवृत्ती प्रमाणेंच यांत दिव्हें आहे किंचित् फेरफार करणे योग्य वाटलें तें तें तो नहि आवृत्ति परस्पर ताडून पाहिल्या असतां दृष्टी

शंकर पां.

द. प्र. कमिटी

प्रस्तावना.

या ग्रंथाचें नांव **जानकीपरिणय नाटक** ह्याचें कारण हें कीं, **जानकीचा परिणय** ह्यणजे ह्या ग्रंथांत मुख्यत्वे करून वर्णिला आहे. हें नाटक त ह्या नांवाच्या कवीनें मुळां संस्कृत भाषेंत रचित विका इतिहास प्रसिद्ध नाहीं, तथापि तो द्रविडदेशांत होता असं त्याच्या नांवा वरून दिसून येतें. कल्याणिका महा कवीनीं केलीं जीं शाकुंतल, इत्यादिक नाटके, तीं शृंगारकरुणादिक रसांविषयेंत, परंतु संविधानाचा चमत्कार ह्याला ह्यणजे ज्ञानपरिणय नाटकांत आहे, तसा इतर नाटकांत आढळणां शृंगाररस प्रधान आहे व करुण व वीर हे अश्या श्रवामित्रकृपीनें यज्ञाच्या संरक्षणार्थ रामचंद्राचें नांव रावणाचा वध करून तो परत अयोध्येप्रत येतो.

अशा रीतीचा न्युनाधिक भाव केला अ
ह्या भाषांच्या रीती कोठे कोठे निराळ्य
णी मराठी भाषेस अनुसरून उतारा क

संस्कृत भाषा ललली लणजे मोठ
मधुर, आणि अर्थसंग्राहक, व अर्थही अ
राठी भाषेत थोडे, ह्यामुळे, व कर्त्यास क
सल्यामुळे, मूळ ग्रंथाप्रमाणे भाषांतरांत
उघडच आहे. तथापि ती आणवेल ति
न केला आहे.

ह्या ग्रंथांत जे कठिण शब्द आले
खाली टिपेत लिहिला आहे. क्वचित् दृष्टि
पर्यां वाचणारांनी क्षमा करावी.

हें भाषांतर मी आपल्या बुद्धीप्रमाणे
चुक्या तर बहुत असतीलच. परंतु त्यां
ग्रहण करून न्युन असेल तें पूर्ण करावें,
वा असी माझी विद्वज्जनांस प्रार्थना आहे.

सूचना.

या जानकीपरिणय नाटकाचे मराठी भाषांतर प्रायः कोठें आढळण्यांत न आल्यामुळे तें जसें आलें तसेंच प्रायः छापलें आहे, मोठासा फेरफार केल्या स्थलविशेषी एकादा दुसरा शब्द बदलला आहे. यास नव्या गुणांबदलची प्रतिष्ठा त्या भाषांतरकर्त्याचीच आसा असा हक्क नाहीं.

हे नाटक एकंदरीत चांगलें आहे खरें, तथापि त्यास शाकुंतल, उत्तररामचरित्रादि अनुपम ग्रंथांच्या आहे तें मात्र बराबर वाटत नाहीं. रामभद्र दी प्रौढ व विद्वज्जनमान्य स्वरी; तथापि कालिदास यांच्या जगत्प्रिय व लोकोत्तर रसिकवाणीशीं तां तो लकी पडेल यांत संशय नाहीं.

या नाटकांत संविधानकाचा चमत्कार विशेष भाषांतर कर्त्यानें लिहिलें आहे तें खरें आहे. चमत्कार घटना करून त्यांस नानाविध रसानुगुण स्थित्तीत ना या ग्रंथकारांत अपूर्व आहे खरी, तथापि पदें

प्राकृतस्य छाया.

अंकः प्रथमः

- (१) आर्यपुत्र, एपास्मि.
- (२) श्रुतं श्रुतम्. किंतु तव भगिन्याः पुत्रस्य
निमित्तं स्थापितां ममकन्यकां कमलिनीं दुर्विनी
म कृसीलवो मायया कलहंसवेपं कृत्वा अपत
तत्कमलिन्याः कथं मनोरथो निर्विघ्नो भविष्यत
- (३) एवं भवतु. किंतु यादृशमाङ्गमार्थमिश्राणां, ता
त्या मया न लक्ष्यते.
- (४) दिष्ट्येदानीमनुबोधितास्म्यर्थेण तस्य खलु व
महानुभावाद्यज्ञरामदीक्षितादुत्पन्नोऽर्णवादिव च
- (५) तथा.
इदानीं कमलमालया वेर्णी खलु स्त्रीः प्रसाध
रमणस्य परिमलो यस्याः सुरतांते श्रमं नि
अपिच,

क्रीडारभसकृताः प्रमदा गवाक्षपथ

एवमपि दशकंठस्य हस्ते पति
 विप्रलंभप्रवृत्तानां विप्रलंभोपि
 अहमपि मध्येमार्गं नक्तं सुप्तं सानुचरं तं
 पादयामि. त्वमपि लंकापुरं गत्वा महारा

द्वितीयोऽंकः

- (१) यावत्चित्रलेखनिमित्तं प्रियसखी भ
 तुं गता, सुचरितापि शिशिरोपचारनिमित्
 रभ्य विजनमितिकृत्वा बलवान् खलु म
 (२) भगवन् कुसुमायुध, एकवारमपि अ
 ष्ट्वा ततो मया तव कृते प्राणा विसर्ज्य
 (३) निष्करुणो मदनो मां सानुनयं प्रार्थितं
 (४) शरणमद्य विपं वा,
 (५) सखि, मैवमशोभनं भण.
 (६) प्रियमुखचन्द्रदर्शनसुखं वा.
 (७) सखि, समाश्वसिहि समाश्वसिहि.
 (८) हाधिक ! हाधिक ! अतिभ्रमिं गतो

अंक २.

- (१६) सखि, किं चिन्तयसि ?
- (१७) सुचरिते, किं प्रष्टव्यं ? स महानुभावोऽस्या
- (१८) मुक्ता लज्जागुर्वा, गृहीतं धीरत्वं प्रयासेन
जड ते, लभस्वेदानो पुण्यं क्षणमात्रदाने
- (१९) सखि सुचरिते, दुर्लभजनलेखनप्रयासेन वि
दूयते मे तद्दयं.
- (२०) सखि सुचरिते, प्रियसरुखा बलवानेव
यत्पुलकितकपोलमण्डलं स्मृत्वा स्मृत्वा, प्र
खित्वा लिखित्वा हर्षात्फुल्ललोचनैर्निर्ध्यायति
- (२१) सखि यथा स्वप्ने दृष्टस्तथा लिखितव्य
- (२२) कन्दोदश्यामलांगः, कर्णान्तनिविष्टरक्तन
अतिदीर्घपीवरभुजः कथमपि स एव तादृशो
- (२३) कथंच लेखगतं प्रियजनं परमार्थमिति
पालब्धुं प्रवृत्तं ।
- (२४) सखि सावशेषमिव तव वचनं.
- (२५) न किमप्यवशिष्यते. लिखित एव स
- (२६) सखि, यथा चिन्तगतस्याकृतिः, तथाम
प्रियसरुखा मनोरथोऽस्ति.
- (२७) सुचरिते प्रथमतः भवती

- (३३) किं तस्य ?
 (३४) ब्राह्मण, उपरि कथय.
 (३५) एषोप्रियंवक्तुकामो दृश्यते.
 (३६) सखि, ब्राह्मणस्य जलपानं निवेद
 (३७) सत्यं जलपानविमुखो विपण्णो
 जीवितमिति तर्कयामि.
 (३८) भगवन्नुपरि कथय.
 (३९) इदानीं खलु मे तद्वदयं ज्वलनस्य
 (४०) किमनेन वचनेन समाकुलस्य मे
 (४१) सत्यं राक्षस एष य एवमप्रियं त
 (४२) इदं नालमायासस्य. ब्राह्मण, व
 (४३) सत्यमेष प्रियजनस्याभ्यन्तरान्त
 (४४) सखि सुचरिते, दशग्रीवो नाम
 (४५) किमनेनास्य गुणकथनेन ? यस्मि

नुपक्रोशः

- (४६) सखि शीलवति, किं न जानासि
 तातजनकः प्रियसरव इति प्रशंसंस्ति
 (४७) ब्राह्मण दशग्रीवे स्मृते दोषः, वयं

अंक ३.

(५३) दिष्ट्या वर्द्धसे !

(५४) दिष्ट्या प्रियसख्या उत्तरोत्तरं प्रियं दृश्यते
प्यदर्शना खलु भगवन्त्यनुसूया.

(५५) अस्ति मे कौतूहलं. तद्रच्छामः.

तृतीयोऽंकः

(१) उपनय मृणालानि.

(२) उपनीतानि मृणालानि.

(३) सखि, अर्पयास्याः स्तनेषु मृणालानि. म
एतस्याः संतापः.

(४) सखि, अर्पितानि मृणालानि; सिचाम्येना

(५) सखि, नलिनीपत्रैर्वाजयाम्येनां.

(६) त्वमपि चन्दनद्रवेणास्याः स्तनयुगुलमनुलि

(७) संतापो मम न गतोऽनेन शिशिरोपचारेण

दिवमे घनसलिलैरुत्पठिन्याः कथं सुखं भव

(८) उत्पठिन्या इव एतस्या ननु सुखं भवति,

यदि परिरम्भमेष्यति राजा चंद्र इव रामभ

(९) सर्वेषु स्वदिवदं मन्दभागिन्याः ।

- (१७) तस्य सरोषं शीर्षकं तृत्वा पथ्य
 (१८) किं कुर्मः किं कुर्मः !
 (१९) अत्याहितमत्याहितं !
 (२०) एतस्मिन्नरण्येन्योन्यसंघृष्टतरुवित्
 हाशिलामारुह्य नवप्रवृत्ततातविपत्ति
 हापुरुषे बलवताभिनिवेशेन दग्धस्य
 (२१) सखि जानकि, सर्वासामप्यस
 साधारण एव. कुतस्त्वं प्रथमं प्रस्थि
 त्वया प्रतिपालनीयाः. अन्यथा तु त
 भविष्यति. कथं ज्वलनं प्रविष्टेव
 हाविदेहकुलमंगलदीपिके,—किं रोद
 तद्वयमपि तथा प्रविशामो यथा सा

चतुर्थीक

- (१) भद्र, करस्त्वं ? किं करालः किंत्व
 (२) ननु पाषाण इव त्वं तिष्ठसि, तव म
 मध्यवर्तिनी मम नाथो रामशरेण
 रोदनं न मुञ्चति.
 (३) अद्य मारोचो लंकेश्वरमपश्यन्
 निर्विण्णो गोकर्णक्षेत्रे तपः कर्तुं ग
 (४) नास्ति, नास्ति. अत एव देव्या
 त्वार्यपुत्रः क्व प्रस्थित इति ज्ञात्वा
 यापि तत्र गतया विद्युं ज्ज्वहो न दृ
 वं किमपि कथितं.

राजपक्षपाती द्वीपान्तरे संभाव्यते. तत्सुकरमेव
तावत्. कौशिकवेपेण विद्युज्जिवहेन, लक्ष्मण
रामवेपं कृत्वा लंकेश्वरो जानकीपाणिग्रहण
तुं गतः.

(६) यदि त्वं करालस्तन्प्रथममेव गत्वा गृध्रमुस
पारितोषिकं ग्रहोष्यामि.

(७) कथं ? तथासंबुक्तः स करालः !

(८) भग्नो मम मनोरथः. त्वं पुनः कः ?

(९) भवत. एवं देव्या मंदोदर्या वियोगं कथयि

(१०) आश्चर्यं. महाप्रभाव आगतः कौशिकमत

(११) श्रुतमार्याया जानक्या वचनं युष्माभिः

(१२) अथे जानकि, कौशिकमर्हपिणा द्वौ
तौ श्रूयेते.

(१३) अथकि ?

(१४) तयोरेकः कस्या अपिकन्यकाया तृदयच

(१५) किं भणसि ? तूष्णीमागच्छ.

(१६) अयि सीते, अनन व्यापारेण मांडव्या
किमित्यानीतमेवं भवत्या ?

(१७) अयि जामिने, असंबद्धप्रलापिनि, दूरतो

(१८) अयि सीते, कुतस्त्वं कुपिता भवसि? यद्वे
रेतासां कन्यकानां स्वप्ने कमपि कंदर्पसुंदरं

दिवसक्रमशुष्यःप्रवाहा गिरिनदीव दिनेदिने

पुनर्नवगुग्धकलशधारासेकसमयसमुदितधवल

यसालभस्त्रिकालालाविलासप्राप्तान्यङ्गानि

विहितरमणीय उद्यानमध्यभागे परिणतगु

उशीरचन्दनद्रवजम्बालितस्तनकुम्भयु
हारयष्टेः, पार्श्वोपविष्टसखीस्वजनक
वृन्तकन्दलितशीतमन्दपवनसेविताय
न्यन्, आप्रत्यूषप्रतिबुद्धा का पुनः स

(१९) सुकीर्ते, कथय कथय, कथं क

(२०) परिज्ञातः सर्वो वृत्तान्त एताभिः !

पालम्भनीयाः, किं तु सैव परिहासशी
बालिकेति प्रतारयितुकामा, सीतेत
पल्लवशयनशायिनी, इदृशी, तादृ
न्यानि मन्त्रयन्ती तिष्ठति.

(२१) कथमिदं पातालविवरप्रतिबद्धले

न्दनविन्दुलाञ्छितं, शशलाञ्छनशेखर
तस्यैव परिसरे क एषः प्रेक्ष्यमाणो
र्शनः, कार्णिकारमालासन्नद्धमुग्धशि
लितनीलोत्पलश्यामलशरीरलक्ष्मीः,
विपुलरक्तान्तनयनयुगुलः, करिकल
ण्डनभूतोऽस्या आश्रमभूमेर्लक्ष्यते

(२२) कथमेतस्याकृतिः स्वप्नदृष्टस्य

विद्धगतिभिर्निमीलितनयनोत्पलाभिरस्माभिरेषो
तिवाहितो भवति !

- (२५) तातकौशिकमहर्षेः पादवन्दनं कृत्वाऽन्तःपु
(२६) तथा कुर्मः.
(२७) स एष खण्डपरशुचापरखण्डनोत्रोपविशति।
प्रक्रामन्ति साध्वसेन !
(२८) कथं मृत्युंजयचापरखण्डनस्यैतस्य पार्श्वे त
मारो लक्ष्मणस्तिष्ठति. एनं प्रेक्षन्त्या मम वृद्धयं
ध्वजस्य क्रीडामित्रत्वं गृह्णाति ! कथमिदं !
(२९) वयं प्रणमामस्तातपादान्.

पंचमोऽंकः

- (१) अहं खलुपञ्चवटीकृतकुटीरस्य रघुराजपुत्र
मन्निमित्तमाहरेत्यग्रजेन महाराजलङ्केऽश्वरेणा
लु भर्तुः पार्श्ववर्तिनी गृहीतनत्यहुरूपया म
प्यामांति चिन्तयामि. अथवा तिष्ठत्वदं.

कंदर्पमुन्दरे तस्मिन् कन्दोत्थदल

रामदृष्टिपथं प्राप्ते कामेन प्रत्

इदानीं जानकीरूपमवलम्ब्य दूरतो राममेक

हेमकृत्शैलप्रदेश एतेन यथामनोरथं विहरिष्ये

- (२) कथं विराधः ! अपि नाम कुशली भवसि

- (३) कुशलं भविष्यति, यदि निर्विचारो वर्तिष्य

- (४) श्रुतं चेतः कर्तव्यममात्यैर्मन्त्रितं. चारेणन

संदिष्टमासीत्.

- (५) शृणोत्यार्यः. आर्यमहाराजेन कृतमनर्थस

- (६) अस्ति जनकनामा राजर्षिः

महाराजः.

- (८) ततो जनकेन शंकरशरासनारोपणं दुः
 (९) तत एव राजपुत्रेण सीता परिणीता.
 (१०) ततो दुर्निवारामर्षरोषलज्जानुरागपरव
 विश्व माल्लयवत्प्रमुखैरमात्यैर्मन्त्रयित्वा
 (११) ततः शंकरशरासनभङ्गनिवेदनरोप
 रामोपरि संप्रेषितः.
 (१२) ततः सोपि तेन राघवेण मधुरिपुत्रापे
 कगतिनिरोधेन भग्ममदः कृतः.
 (१३) ततो महाराजेन प्रहितैर्मथविद्युज्जि
 यीदशरथा अपि.
 (१४) ततो मन्थरया रामस्य वने निवासं
 पूर्वदत्तेन वरयुगुलेन प्रार्थयितव्य इत्य
 कोष्ठागारं प्रविष्टा.
 (१५) ततो लक्ष्मणः सीता च वनप्रस्थित
 राक्षसावेशविमुक्तदेहेन पुत्रविवासनं
 (१६) ततः कनिष्ठभ्रात्रानुचितं राज्यं
 प्रार्थितो रामः. पादुके प्रतिनिधीकृतः

भार्गवदुरवलेपस्य भङ्गं स्मृत्वा विस्मयस्यगितत्त्वं
मात्रं प्रसीद.

(२३) नाथ, तव सन्निधानमरण्येपि मम नगरतोपि

(२४) आर्यपुत्र, अथ विचित्रमृगपक्षिगणयुक्तमिदं
हृदयस्य.

(२५) आर्यपुत्रो मां वर्णयितुं प्रवृत्तः. तदेतस्य हृदयस्य

आर्यपुत्र, के पुनरेते प्रत्यग्रमृगाङ्गकोमलदन्ता मृ

मुखाः पूर्णिमाचन्द्रसवर्णशरीरामृगाः क्रीडन्ति? के पु

यक्षणक्षुभितदुग्धसागरतरङ्गमण्डलपरस्परसंघट्टनस

विलोलद्वीर्घवालास्तरलतरतारवीक्षणा मृगाः परि

(२६) सत्यं तिनिशद्गुमविटपेषु लम्बन्ते दानमत्तमधुम

पुनः सुलभानि सरघाबाधितैर्वानरैः.

(२७) ईदृशोर्थपरस्य प्रयासो यथान्येन निक्षिप्तमन्य

मधुमक्षिकागणेन भृतं मधु निपुणो मनुष्यो

(२८) अतिक्रामत्यार्यपुत्रस्य संजल्पितं.

(२९) यथा यथा स्वप्नेषु संकल्पितदशास्वार्यपुत्रश्चात्

मर्मनुप्रवृत्त आसीत्तथेदानीं प्रत्यक्षमनुवर्तत इत्य

र्यपुत्र, किं न पश्यसि घर्मदिवसावसानविजृम्भ

लकोमलच्छविभिर्निरन्तरोल्लसितैर्गुच्छैरलंकृत ए

शमलं करोति.

(३०) यदा प्रथमं वनं प्रस्थितेनार्यपुत्रेण पुनःपुनर्यापि

णं प्रतिषिद्धं, तदा कुपितया मया सभ्रूभङ्गमधिक्षि

भमुखरमेखलं प्रवृत्तमासीत्. तत् स्मारयति माम

भणामि. नाथ तव भुजदण्डमाश्रितया मयैतस्मि

मद्भुतं प्रेक्षितुं न शक्यते ? तेन राक्षसानां सक

सिनामृषीणामभयं दत्तं.

(३१) आर्यपुत्र, न खल्वेषा कोविदाराटवी, किंतु

- नतोन्मार्गनाभिकं जठरमुद्धहन्ती, दुर्दर्श
 (३२) त्वमेव प्रविशसि, न खलु राक्षसः.
 (३३) एषा कर्णिकारवनं प्रविष्टा राक्षसी ममात्
 (३४) अवतीर्य गिरिशृंगात् पश्यावः.
 ३५) अहमत्रैव वने चम्पककुसुमान्यव
 ३६) कथमेष मम तट्टदयचोर इतो मुख

सुभवयुवसहस्रसृष्टितो विधिव
 अहह सकललोकलोचनानां ग
 तदुपायेनैनं गृहीत्वा गच्छामि.
 (३७) एषो मां जानक्येव मन्यते. हा
 कवलितमृणालकंदलकलहंसगर्भ
 श्रवणे मम सुरैः सिञ्चत्येतस्य
 भवतु. एनं निःशंकमपहर्तुमेवंभ्रणामि. अ
 चापप्रतापविडम्बीनि विकसितानि चम्प
 चिनुवः.

- (३८) आर्यपुत्र पश्य पश्य. एष मम
 कराग्रकम्पितमण्डलाग्र इमं राक्षसं त
 (३९) यत्र विजने शक्यं मया त्वां गृही

अंक ५,

प्रभवतीति मन्थे. युज्यते.

- (४५) एतस्य रघुकुमारस्य वचनं नियोजयतीव
अधिकं परिश्राम्यन्त्या अप्यभिलापो बलवान्
- (४६) एष मनोरथबल्लभो जानकीति कृत्वा प्रति
यथाभिलपितं व्यापारं. कथमिमं गृहीत्वा ग
एतस्य समुन्नतस्य चंपकतरोरग्रशाखाबलंबी
सानि मम चरमांगमारुह्य गृण्हातु भवान्, ये
(४७) भवतु. को दोषः ? एतस्य चरमांगमारुह्य
हीत्वा गगनमार्गेण गमिष्यामि.
- (४८) आर्यपुत्र क एष दूरत उभयपार्श्वविलं
पर्वत इवागच्छति ?
- (४९) इतः पश्य पश्येषा राक्षस्येन राक्षसमारुह्य
- (५०) आश्चर्यमाश्चर्य ! इतः कथं प्रभविष्यतीति
- (५१) एताविमं जटायुषं तृत्वा साध्वसेन क्षति
निपतिता भवंति.
- (५२) अन्य एवैष रघुकुमाररूपेण मां मोहयति.
स्येदृश उत्पतनवेगो भवेत् ? कस्त्वं मां गृ
- (५३) कथं त्वं विराधः ?

दनमेव शरणं क्रियते ।

- (५८) यथा रोचत आर्यपुत्रस्य.
 (५९) आर्यपुत्र, तातजटायुर्वत्सलव
 (६०) आर्यपुत्र, शनैर्गच्छावः; यद्वत्
 (६१) आर्य, नमस्ते.
 (६२) किंतु तस्य राक्षसस्य, तस्या
 (६३) आर्यपुत्र, अप्रमादेन भवितव

अथ षष्ठ

- (१) कथं तातस्यामात्य इत एवाग
 (२) विद्युज्जिह्वस्य गृहात्.
 (३) शृणोत्वार्यामात्यः. अत्र शूर्पणखा
 (४) सा विद्युज्जिह्वस्य प्रेयस्या मा
 कारणं पृष्ठा कथांतरे रामस्याकृ
 (५) ततश्च विद्युज्जिह्वेन पूर्वमानीते
 म हस्ते निक्षिप्त आसीत्.
 (६) तथा मायावत्या पृष्ठं रामस्याव
 (७) ततोऽहं मायावत्यै चित्रपदप्रत्य

अंक ६.

- (१५) यद्येवं, जानक्यपीदानीं संभावितचि
ना प्रियजनभूमिकानां रूपणीयकथादर्शने
- (१६) अस्त्येव तत्राभ्युपायः.
- (१७) मम हस्ते विद्युज्जिह्वस्य गृहीण्या म
मणिघटितं कटकयुगुलं निक्षिप्तं तिष्ठति
ममापि हस्त आमुच्य तिरोहिताभ्यामावा
- (१८) अतस्त्वमपि स्वामिनो नियोगमशून्स्
नीं जानकीं मनोविनोदनार्थं संगीतशालां
- (१९) सखि अनले, अनेन राक्षसनाथेनांतः
रणा, दुर्वारशोकावेगा आर्यविप्रयोगप्रेक्ष
रयामि. तथाप्यार्यपुत्रकथाप्रयोग इत्यस्ति
- (२०) तदेतस्य संगीतशालाभ्यंतरे निलीय प्रे
- (२१) सखि, एष परदारचोरो महापातकी स
- (२२) किं ततः ? राक्षसांधंकरणमणिघटि
भ्यां शक्यमत्रोपवेशितुं. विदूरतया न श्रु
प्यावाभ्यां.
- (२३) पूर्वमायोधिकवेपधारिणो राक्षसस्य
दत्वेदानीमात्मनः स्वयमेवापकृतमासीत्

- (३०) असंभावित एष मयि आये
 (३१) युज्यत इदं, यदसंनिधान
 (३२) तस्मिन् दिन इदं प्रथममेवा

परवशास्मि.

शोकेनार्यपुत्रस्य प्रेक्षम

प्रकंपितास्मि प्रवाति प्र

- (३३) सखि जानकि, भवती सुक्षत्रि
 (३४) नहि नहि; किंत्वत्रिमहार्षि
 गरागस्य प्रभावात्.

(३५) युक्तं.

- (३६) तदार्यपुत्रेणैवमाक्रंदितं भवे
 (३७) अनले, स सुबुद्धिनामा के
 तं परित्यजेत्.

(३८) एवं दैवदुर्विलसिते किं कर्त

(३९) पुत्रं आकारमेघ, अहमत्र -

(४०) सखि जानकि, त्वया स्नेहानु

(४१) हा चित्रदर्शन, यथार्थनामधे

पानभोजनप्रदानात्पूर्वमेवापत्त

अन्यस्मिन्बहुवारं मां प

नूनं कृतः क्षुधया स वि

अंक ६.

- (४६) सखि जानकि, त्वमप्येतस्य कारणात्क्षणे
ज्य कथमप्युन्मज्जसि तत्कथं वज्रदृढया भव
- (४७) दिष्ट्या एवाश्वसितो लक्ष्मणेन !
- (४८) सखि अनले, एवं तस्य मामपश्यतो दश
नाथस्यासन्निधाने राक्षसेन नीताया ईदृश इति
मीदृशं संपन्नं ।
- (४९) समाश्वसिहि, समाश्वसिहि; त्वं खल्वचि
कवीरेण तेन रघुकुमारेण संगता भविष्यसि.
- (५०) अनले, इयंतं कालं स मम नाथो जीवति
- (५१) सखि, सर्वो वृत्तांतः प्रेक्षणया ज्ञायते.
- (५२) इदं पूर्ववृत्तांतनिवेदनितृकं मम भर्तुर्वचनं
- (५३) एवमार्यपुत्रेणोन्मत्तेनेवैपोऽ चेतनो वृक्षः प
राध्यतीति.
- (५४) कः पुना राक्षसापट्टतां मां आर्यपुत्र
श्रुत्वा स मां शोकसागरान्तरयिष्यति ?
- (५५) सखि, उपरि प्रेक्षावहे.
- (५६)
- (५७) निपुणं खल्वेतस्य वचनं लक्षणे मामपह
- (५८) हा तात, पक्षिराज, एवं मां मंदभावि

- (६५) तात गृध्रराज, मन्निमित्तमेतादृशीं
 (६६) हा आर्यपुत्र, हावत्सलक्ष्मण, न क
 जानकीं राक्षसः— अनले, इदं पश्यन्त्य
 परिचितान्यक्षराणीदानीमप्यालपितानि.
 (६७) एवमिदं
 (६८) अपि नामेदं संभाव्यते मम मंदभा
 (६९) कथं नामैतस्यैतेन द्वीपांतरे लंकापुर
 (७०) कथमेतयोर्मम हरणमेतस्य रावणे
 तातजटायुषा प्राणा विमुक्ताः, न पु
 कथितं तर्किक करिष्यामि मंदभागिन
 (७१) तत्कुतो विलंब्यत आर्यपुत्रेणेयंतं
 क्षणकं खल्विदं, तन्मन्ये तस्मिन्नना
 याविनानेन राक्षसनाथेन किमप्यत्या
 (७२) सखि, मर्षय क्षणमात्रं, उपरि प्रेक्ष
 (७३) वत्स लक्ष्मण, साधु भणितं त्वय
 पूर्वापराधिनी राक्षसस्य.
 (७४) क एष एनं कर्षति ?
 (७५) वत्स, दिष्ट्या मृत्युमुखान्मुक्तोसि.
 (७६) यां गृहीत्वा गगनतले धावतो राक्ष

अंक ६.

- (८२) हा धिक्, हा धिक् ! एवमपि हितस्य
शिंतास्मि दैवहतकेन.
- (८३) अनले, अत्याहितं !
- (८४) किमित्यस्थाने संभ्रांतासि ?
- (८५) ननु भिक्षुकवेषो राक्षसो यथा मां चोर
मपि मायया हंतुमुपस्थित इति तर्कयामि.
- (८६) ननु प्रेक्षणकं खल्विदं. तदुपरि प्रेक्षावहे
- (८७) नैषो भिक्षुरूपो राक्षसः. किमेतेन न ज्ञाय
क्या भर्तू रूपधारिण्येकाप्सराः, अपरा तस्
- (८८) सुश्लिष्टमिदं परस्परं लक्ष्यते.
- (८९) दिष्ट्यार्यपुत्रस्य सदृशमित्रलाभस्तर्क्यते
- (९०) एषोपि वानरप्रभुर्लोकेश्वरप्रवृत्तिं न जाना
नरशोकवने राक्षसीभिरुपरुद्धां मां कथयिष्यति.
- (९१) कुत इतःपरमीदृशी चिंता ? सुग्रीवभट
दृष्ट्वा कथयिष्यति.
- (९२) दिष्ट्या मया विमुक्तमार्यपुत्रस्य तस्मिन्
- (९३) मां विनोत्तरीयं मम दृष्ट्वा कथमार्यपुत्रे
- (९४) आर्यपुत्र एवं चिंतयन्नासीदित्यंगारेष्व

ग्धं तद्दयं

- (१०२) अनले, सत्यवचना खलु त्वं.
 (१०३) सखि अनले, आवामप्यशोकव
 ता समुद्र उल्लंघयत इति श्रूयते.

अथ सप्तमां

- (१) हा आर्य दशग्रीव, आर्य कुंभकर्ण,
 हा अतिकाय, त्रिशिरः, देवांतक, न
 त्साः, यूयमप्यक्षकुमारेण सह कथ
 मंदभागिनी ? यदनेनाद्य शोकेन पूर्वं
 लंकापुरगृहनिकुरुवं दूयते मे तद्दयं.
 लरात्रिरूपयो राजपुत्रयोरहं स्रयपि य
 कथमत्र पुष्पकविमानमानयन् कुम
 सुग्रीवशिविरं प्रतिष्ठते. अनेन खलु
 सायं संपादयता विनाशिता लंकापुरी.
 भेन मम संतोषः, यदेष राक्षसकुलवि
 (२) निखिलेष्वस्माकेषु जनेषु हतेषु कु
 जयिनं नाथं प्रेक्षितुमात्तदायाः प्र
 खमागताहमिति वेत्रिकजनेन दूरते

जानकीपरिणय नाट

अंक १.

पात्रे.

सूत्रधार	नाटक
नदी	त्याची
सारण	रावण
शुक	रावण
ताटिका	मारीच
रावण	राक्षसांच
विद्युन्निठह	रावण
सत्यव्रत	कौशिक

जानकीपरिण

अंकः

संस्कृतानिव पातुमौपनिषद्व्य

नुन्मार्द्धुव्रजसुंदरीकुचतवीपार्त

बन्मीलन्मुरलीनिनादबहुलामो

जिह्वालीढमलीकबल्लवशिरोः

अपिच,

जानकीपरिणय नाटक

अंक १.

मंगलाचरण.

(भाषांतरकर्त्याचें)

आर्या.

श्रीमन्मंगलमूर्ते, करितो मी तव पदास नमना
जाची स्मृतीचि विधा हरुनि करी मोद सज्ज
तुजला वंदन करितो बहुमक्तीकरुनि, शारदे
होइल काव्य तुझें हें सुरस अशा तूं वरास दे

(मूल ग्रंथकर्त्याचें मंगल.)

श्लोक.

सूत्रधारः. अग्रतो विलोक्य,

प्रवक्ताशास्त्राणां, भरतमत

समुत्कर्षस्थानं सरसकवि

प्रपन्नानांश्रेयः प्रगुणयति,

समाजः साधूना मयमरि

तदस्मै श्लाघनीयगुणभूयिष्ठा

भरताचार्यमतानुसारेण सांप्रतमु

काशे लक्षं बध्वा) भो भोः साम

“ सरलो यत्र संदर्भः, सरस

तन्नस्त्वयामिनेतव्यं रूपकं न

इति. आश्चर्यमाश्चर्यं.

अंक १.

(असे मंगलचरण झाल्यावर)

सूत्रधार — (पुढे येतो आणि अग्रभागी बसून
अवलोकन करून लक्षणतो.)

श्लोक.

प्रवक्ता शास्त्रांचा, भरतमत' निष्णातहि
कर्वांचे उत्कर्षस्थल जगतिमध्येहि सरस
प्रपन्नांते श्रेयस्कर, सुलभ पुण्या सुबहुत
असा साधूंचा हा गग विलसतो, वंद्य
याप्रकारेकरून परमस्तुत्य गुणांनी मंडित,
शी सभा येथे मिळली आहे; तर आतां आप
नाट्यविद्या ती ह्या समेपुढे भरताचार्य संप्रदाया
कृतार्थता करून घ्यावी असे मनांत आहे.
लक्षणतो) अहो सभासदांनो, काय लक्षणतां काय

आर्या.

“ संदर्भसरळ ज्याचा अर्थहि गंभीर सरस
ते नव नाटक दावुनि तुष्ट करी आमुर्ची म
असे लक्षणतां काय ? अहो हे केवढे आश्चर्य म्ह

नटी.— (निःश्वस्य) सुदं २ किडु तु

सस्त उवाहणिमित्तं ठाविदं मह क

महमाओ णाम कुसीलवो माएए कल

त्ति सुणीअदि ता कमलिणीए क्हं म

त्ति वाउलहि.

मूत्र०— अलंविचारेण. मया खलु

कलहंसयोः संघट्टने प्रतिभूः कृत

अस्तुरूपं द्वयोस्तुल्यं, तथापि

विद्येव कलहंसं नस्तस्म. देषय

तस्मात्प्रस्तूयतां परिषदाराधनायामुमे

क संप्रतिहि.

बडी.- (उसासा टाकून म्हणते) होय ऐक
करावें ! तुमच्या बहिणीचा मुलगा कलहंस,
कमलिनी* ही देऊं केली आहे; परंतु महाम
दकी हा मोठा दांडगा आहे, तो मायेच्या
घेऊन कमलनीच हरण करणार असें ऐकत
नीचा मनोरथ निर्विघ्नपणे कसा सिद्धीस जा
गला आहे, त्यामुळे कांहीं सुचत नाही.

सूत्रधार.— अं: त्याविषयी कांहीं चिंता कर
हद्द* या नांवाचा जो नाटकरी, त्याला
यांचें लग्न करून देण्याचे कामांत प्रतिभू

आयां.

रूप जरी दोघांचें समान असलें, त्यापि
कलहंस श्रेष्ठ असें निश्चित सांगेल शीघ्र
यास्तव सर्व चिंता सोडूनदे, आणि प्रस्तुत
गला आहे, तर सांप्रतकाळीं पहा,

श्लोक.

चंचूपुतें चिरुनि कोमलपल्लवातें, प्राणत्रिये जत्रळि
मृंगांस ऊडडनि कोकिळ गात आहे, आश्रयचिये शि

नदी.— बरें आहे. आरंभ करितें. पण ज्या प्र
विषयी सभेचा आज्ञा झाला आहे त्या प्रक
आहे ह्याचें मी मनन करितें; पण तें अजून म

दीप.— *सीता व राम यांचें लग्न होणार, तेव्हां म
रावण हा स तेचें हरण करण्याविषयी उद्यु
शिकरुपानें युक्ता करून रावणाचें कांहीं
राम यांचें लग्न कर्य पार केलें. ही कथा पुढे
कथेची. ही. कमलिनी. कलहंस. महामाय

६

ज्ञानकीपरिणयनात्

सूत्र०— (विहस्य) किंतद्विस्मृतं भवत्य

परिणयं नामरूपकमध्यापितासि ?

नटी.— (सहर्षं दि^४द्विआ दाणि अणुबो

कइप्यबंधस्त. कइमहाणुभावादो

णो अणवादो विअचंदो रामभद् दी

सूत्र०— सम्यगनुस्मारितं भवत्या.

यस्यस्तौति मति मनीषिसदसि श्री

कौडाज्योतिषिकश्च यस्य कुरुते सन्

यत्रानुग्रहदृष्टिमर्पयतिच श्रीबालकृष्ण

सोयंदीव्यतिचोक्कनाथमखिनामक्रीतद

पश्येदानीं,

विदितः कविप्रबंधो रघुवीरचरित्रदर्शन

परिषद्सोन्मुखीयं, ममसर्वीयं हिभार्य

अंक १.

सूत्रधार.- (हांसून म्हणतो) अगे, जानकीपरिणय रचिल्लें नाटक तुला शिकविल्लें, तें तूं विसरलीस मदी,— (हर्ष पावून म्हणते) अहाहा ! आपण केली ! चंद्र जसा सधुदापासून उत्पन्न झाला तसो कवि जो रामभद्रदीक्षित, तो यज्ञरामवत्पन्न झाला.

सूत्रधार— वाहवा ! त्वांही मला चांगलें स्मरण दिल्लें श्लोक.

यद्बुद्धि' स्तवितो सभंत वसुनी श्रीनीलकण्ठ
कौंडाज्योतिषि देतसे बहु जया सन्मान
ज्याला श्रीगुरु बालकृष्ण विविधां विदुषां
मोलावांचुनि चोक्कनाथमस्विचा जो दा

पहा आतां,

आर्यां.

काव्य कुशल कविचें हें पूत श्रीरामवर्णन
सरस श्रोतृसभा ही, मद्भाग्याचाचि पाक हा
तर मग आतां त्वां गायनास आरंभ करावा.

मदी— बरें आहे. (असें म्हणून गायन करायास

अण्णवि (इत्यद्धीक्ते भयवेपथुं)

सूत्र०-

पश्यामि तवगानेन सभां

गर्वितव्येपि, किमिदमकांडे

मटी — किंणपेक्खसि, एसोरक्ख

कुदोण वेवम्हि १ इत्यन्मतो ग

सूत्र० (दृष्ट्वा) आर्ये, नभेतव्यं

रणस्य भूमिकाम्नादाय रंगतलं

अनंतरकरणीयाय सज्जीभवावः

(प्रस्ता

(तत प्रविशा

सारणः — (पुरतोविलोक्यसहर्षं)

अयं किल सुरासुरवंदितचर

रावणेन मिथिलं प्रति प्रहितो व

अंक १

अणखी ही (असें अर्धेच बोलून मयानें कांपूं ल
सूत्रधार.—

आर्या.

गानें, तव सुंदरि, ही चित्रापरि दिसतसे
गर्वा पावावें त्वां, तों सुटला कंप कां अ
नटी— अहो, तुम्हीं पाहत नाहीं काय ? हा म
येतो. मग मला कंप कसा सुटणार नाहीं

(असें म्हणून बाजूस पळते.

सूत्र- अगे धीर धर, भिऊं नको, भिऊं नको! हा र
सारण त्याचें सोंग घेऊन माझा सोबतीच
तर आतां आपणही पुढील सोंगाच तयारी क

(असें झणून तीं दोघे निघून ज

(ही पुढील कथेची सूचना झा

(तदनंतर)

सारण— (पडद्यांतून बाहेर येतो आणि अग्र
णतो) अरे बाहवा! ज्याच्या चरणारविंदाप्र

मनुयोक्तव्यो जनकराजइति.

शुकः — अहो ! तादृशस्यापि देव

रंभः । अथवा.

पांसुक्कीडा भवतिहि शिशोः वे

स्वैरं यस्य त्रिदशतरुणीवृन्द

सौर्यसीताप्रसभहरणं यन्नचित्ते

शैवप्रीतिं तदिह जनके नून

सारणः — अथकिं ?

शुकः — श्रूयतामार्य, तावदिहत्या प्रवृ

सारणः — कथय.

शुकः —

साकन्या भुवनैकभंगलगुणा रा

श्रुत्वा तज्जनकेन चाम्युपगतं

किंचानेन वरोपसंग्रहविधौ भीते

सस्वर्गप्रतिसर्गसाहसनिधियोगी

सारणः— (सामर्षस्मितम्) अहो समस्त

सौंदर्याची सारभूत, असी सीता या नामेंकर
 ची धर्मकन्या आहे असें ऐकतो, तर ती मज
 णून त्वां जाऊन जनकराजापार्शी मजकरि
 शुक— अहो आपले रावण महाराज हे एवढे स
 क्रमी असून त्यांनीं मनुष्याबरोबर देखील अ
 श्चारंभिली ही गोष्ट अपूर्व होय ! अथवा,

श्लोक.

देवस्त्रीति उचलुनि बळें बंदिशळेंत ढाकी,
 ज्यांची क्रीडा सहज असली ज्ञात सर्वांहि त
 ते, सीतेसी धरुनि अणणें नाणिती मान
 प्रीती शैवीं म्हणुनी जनका त्रास नाहीं क

सारण.— होय, हीच गोष्ट खरी.

शुक.— सारण दादा, आतां माझा वृत्तांत ऐ

सारण.— सांग काय आहे तो.

शुक—

श्लोक.

ती कन्या भुवनैकमंगलगुणा^१ रामानुरक्ता
 ऐकोनी जनके^२ स्ववंशहित तें येणेंचि सा
 जाणोनी मनि, यास राक्षसपती^३ मोडील ऐश
 योगी^४ लग्नक^५ योजिला प्रभु, दुजा सृष्टीस

सारण.— (रोषानें हांसून) काय हो काळाची वि
 आमचे महाराज सरळ वागतात आणि जन
 करतो ? असो पुढें ?

टीप.—१ भुवनासही मंगलदायक जिचे गुण, २ रा

शुकः — प्रस्थितश्च समुनिरात्मनो

दशरथमुपनिमंत्रितुं. जनकराजोपि

जं कुशध्वजं मिथिलायामवस्थाप्य,

सहितः, कौशिकाश्रममुपागतः

सारणः. — तदनेन तीर्थेन सीतारामय

स्यतीतिमन्ये. भवतु, यथातथावा र

काश्रममेव प्रतिगमिष्यावः; यत्रसजन

शुकः — प्रतिगमने किंप्रयोजनं ?

सारणः — मामैवं.

वंशे धातुर्महति जननं, विश्रुता श्री

र्यस्यान्यर्त्तिक शतमखशिरःशेखरं

कन्यार्थीचे दयमभिमतं कस्यनेदं—

शुक.— आपल्या घरी यज्ञ कर्तव्य आहे अ
शिकऋषि हा दशरथराजाला
म्हणून निमंत्रण करण्यास गेला आहे.
ला तर आधीच बोलावणें होतें म्हणून तो
कुशध्वज याला मिथिला नगरांत ते
निमित्तानें कन्यांस बरोबर घेऊन आपण
आश्रमास आला आहे.

सारण.— तर मग कौशिक हा ह्या युक्त
ह्यांचें लग्नकार्य सिद्धीस नेईल असें वाटते
जनकराजा कौशिकाश्रमी आहे म्हणून
जांनीं सांगितलेंलें कार्य करायास तेंथेंच

शुक— आतां जाण्यांत अर्थ काय ?

सारण.— अर्थ नाही असें तूं म्हणूं नको.

श्लोक.

झाला घातृकुलांत^१ जो, विदित ही सं
जाचें शासन^२ इंद्रचंद्रहि शिरीं घेतो
कन्यार्थी जरि, तो अमान्य मनुजा व

शुक.— इतका चांगला असला तरी—(व
चरण म्हणतो).

कन्येला न रुचे म्हणोनि नृपती व

सारण— (क्षणभर विचार करून).

श्लोक.

ठावें नसो कुल, परंतु चरित्र साचें ठावें कसें
देवास^३ सोडुनि अशाहि अकुंड^४, धीरा सीत

(दीर्घ निःश्वस्य) तदिह विघटनीय

शरथौ स्नेहानुबंधः; घटनीयश्च पुनरस्म

शुकः. — नहीदं संभाव्यते.

सारणः. — तत्कइवाभ्युपायः सीता

यन् सहर्षं).

मायारामवपुर्धरेण, विभुना सा

यद्गृण्णंति हठेनवा कुहनयावा रा

ऐश्वर्यपरिणेतुर्ह्यजित, मथोदृष्टवा

शृण्वन्, प्रीतिमसौ गमिष्यति वरे

अतः कौशिकवेषेण विद्युज्जिह्वेन,

जनकसमीपं प्रवेष्टव्यं.

शुकः- — आर्य, साधुमंत्रितं. अपिचे

त्रिशंकुयाजिनः, क्षत्रियब्राह्मणस्य प्रत्

सारणः.— वत्स, युक्तमुक्तं भवता. स

ण नान्यः शक्नोति साधयितुं.

(दीर्घश्वास टाकून झणतो) तर आतां राम
सीतेचें प्रेम आहे, तें तेथून उडून आपल्या मह
बसेल, हेंच आर्षीं केलें पाहिजे.

शुक.— तें तर कदापि घडायचें नाहीं.

सारण.— तर मग सीता प्राप्तीविषयीं दु
योजावी बरें ?

(असें म्हणून चिंतेंत पडल्यासारखें करून व मग

ओढ्या.

मायेचें रामरूप धरोनी ॥ सीतेसि हरिजे
कां जे हवें अथवा मायेंकरूनी ॥ हरिती क
मग लंकेतील अपार संपत्ती ॥ त्रैलोक्यजे
पाहोनियां सीता स्वचिर्ती ॥ हर्ष निश्चित
कन्या संतोषली थोर ॥ जाबई शिवभक्त लं

मिळाला जाणोनि नृपवर ॥ संतुष्ट साचार ह
याजकरितां विद्युज्जिह्वानें विश्वामित्र
महाराजांनीं रामाचें, रूप घेऊन जनका

शुक.— सारण दादा, चांगली मसलत योजि
हि मनांत एक गोष्ट आली आहे तो ही कीं,
करणारा व क्षत्रिय असतां ब्राह्मण झालेला जो
अयोध्येप्रत गेला आहे, तर त्याचेही परत

सारण.— वत्सा, ठाक बोलिलास. परंतु हें
वांचून दुसऱ्या कोणासही साध्याचें नाह

आर्षीं.

नागसहस्रबला' ही निशाचरी मारि

शुकः. — तदत्रभवता ताटका मि

मिमं निवेदयिष्यामि. (इति मि

सारणः. — (पुरतोवलोक्य, स

ता, सेयमार्या ताटका ! यैषा,

अंत्राकल्पवलत्पयोधरभरव्या

सृकस्थामिषगृध्रु गृध्र गरुदास्

व्यादायाननमदृहासविकटं दृ

अस्यत्सिद्धपुरंध्रिवृंदरभसोन्मु

(ततः प्रविशति यथानि

सारणः. — (उपसृत्य) आर्ये ताट

ताटका — कंहं सालणो ?

अंक १.

शुक- तर मग ताटिकाबाईस आपण हें काम
वर्तमान महाराजांस जाऊन निवेदन करितों.
निघून जातो).

सारण- (अग्रभागीं ताटिकेस येतांना पाहून ति
काय चमत्कार ! स्मरण करितांच ताटिकाबाई प्र
कटाव.

पाहोनी काळहि जीला चित्तामाजि थरारी ॥ धृ
डुकरावाणी केश जिचे बहु कर्कश, भाळी प
दार्ती हडें मांस, बहुगिधाड त्यावरि उड्या घालित
वाजुनि त्यांतुनि वाऱ्याचा घोघाट चालतो, त्यायोगें
जुंबाडे वर, दाढा जेशा सुळे शिळांचे, नाकपुड्या ज
नाक जसें थोरला भोंपळा, लांबलांब कुच त्यांच्या
हणी थडाथड धांवे दडदड वेगें करुनी तोंड वासु
जिचा विमानीं ऐकुनि थरथर कांपत सुटती सुरनारी^२ अ
वाढ सोडुनी पळतां बाजू, विजू कडाडी तैसी इकडे
पाहोनी काळहि जीला चित्तामाजि थरारी. ॥ २ ॥

(नंतर वर्णिलल्या प्रकारचो ताटिका पडद्याच्या ७

सारणः — (विहस्य) आश्रय

प्रायज्ञता ! आर्ये, यज्ञइति व्य

निर्वर्तयितुं जनककौशिकयोर

ताटका— ^१केरिसो व्वदेसो ?

सारणः — महाराजस्तामर्थयिष्य

ताटका.—^२जइ एव्वं; अहं जेव्व

सारणः.— मामैवं.

बलादपत्ततासीता नानु

शैवप्रीतिश्च जनके, त

किंच.—

हठात्कृतायारंभायाः शा

अनिच्छन्त्या बलात्कारो

अंक १.

सारण.— (हांसून ल०) अहाहा ! क्षत्रियाधम त
उपायज्ञता केवढी ही ! अहो **ताटिका** बाई, य
सीता व **राम** यांचें लग्न साधून घ्यावें एवढ्या
आणि **कौशिक** या उभयतांचा हा उद्योग

ताटिका.—मिष तें कशाकरितां बरें ?

सारण.—आपले महाराज **सीतेला** मागून घेतील

ताटिका.—असें आहे तर मीच महाराजांकरितां
ण करून तिला घेऊन येते.

सारण.—नाहीं नाहीं, हरण करून आणणें उपयोग

आर्या.

हरिली बळेंच जरि, तरि **दुशानर्ना** ती न होय
प्रभुला^१ न मान्य तें ही, कांकीं तो **जनकराज**
गोष्ट,

आर्या.

हिमगिरिवरि **रंभेला** घरितां शापा दिलें तिनें
यास्तव रक्षःपति ही करुं नशके स्त्रीधरी बलात्त्व
(परंतु असें असें करायाचें लक्षण तो तिच्या व
ताटिका.—(ऐकून हर्षानें लक्षणते) त्वां ही चांगली

सारणः. —

ताटकायाः सहायाः

मायावी पुत्रमारीच

(इति निष्क

(ततः प्रविशति विद्यु

दशाननः —

दृष्टव्या जनकात्मजेति

बाहूनामपिसा तथैव र

किंत्वस्या तद्दयाय न

हा कष्टं ! नृपशोरपि स्

अपिच

सीरध्वजे सहज

माहेश्वरप्रणयण

अंक १

सारण—

आर्या.

जयसंदिग्ध लणुनियां “जावं त्वां सांनुगे^१ त्वरे^२ व
साह्यार्थं ताटिकेच्या ” पाठवितो तत्सुतास^३ हें क

(असें बोलून निघून जातो.)

(ही पूर्वोत्तरकथेची संगती.)

(तदनंतर विद्युज्जिठह आणि सारण यां सह
पडद्याच्या बाहेर येतो.)

रावण—

श्लोक.

देखावी जनकात्मजा असि विसां बोळ्यांस
बाहू वांछिति हे मदीय तितुके^३ तीच्या दृढालिंग
उत्कंठा मजला, परंतु तिजला हें रूप कीं नावडे,
तस्मात् धिग् मज हें मनुष्य पशुचेंही रूप घेणें प

आणखीही

श्लोक.

श्रीसांबमक्त मिथिलेश्वर^४ जाणुनी तो.

स्नेहा धरोनि निजरूक्षपणा त्यजितो^५.

कन्यानिमित्त धरुनी अतिनीच रूपा,

लज्जेसव^६ त्यजुं कसा निजमान, बाप

सारण.— महाराज खेद कशाला करितां ? यांत

आहे असें नाहीं

रघुशिशुपरतंत्रं मेति

स्त्वयित्ददयमुपायैः

तवच जनकराजे ता

तदय मृजुरमुष्याः सं

दशाननः. — भवत्वेवं तावत्, अन

तदेहि, पुष्पकमुपनय नःप्रस्थानाय

सारणः.— यदाज्ञापयतिदेवः (इति

महाराज, विमानमिदमुपनीतं.

विद्युज्जिठहः.—

एतद्विग्विजयैकसाक्षि भवत

श्र्वासोद्भेदविभिन्नवर्णवलभी

अस्पृष्टं निजपुष्पगंधमिलनत्रा

मायामेघनिगूढमंबरतलादभ्येति

सीतेचें मन राघवींच, जडले, तैसेंचि तुल
अभ्योपायवशें जडेल, नघडे ही गोष्ट कल्यांतर
तत्तार्ती^१ दृढ सख्य आणि तुमची प्रीती असे
तेणें तीस वरावयास्तव धरा हा मार्ग, देवा, ७
रावण.— बरें आहे, तसें होऊं द्या ? तुझां उभय
डवत नाहीं. **सारणा**, चल तर आतां आपण
पुष्पकविमान घेऊन ये.

सारण.— आज्ञा महाराज, (असें झणून बाहेर
घेऊन येतो आणि झणतो) महाराज, हें पु

विद्युज्जिह्व.—

श्लोक.

हैं तें दिग्विजयैकसाक्षि^२ तुमचे, बंदीजना
श्वासें मौक्तिकझालरी विदुनि ह्या^३ वैवर्ण्य
लागोना निजगंध यास झणुनी वायू शिवे
मेघारूढादित हैं विमान गगनापासुनि येतें

रावण.— (त्याकडे पाहून व रोषानें हास्यकरून
दुर्बलाप्रमाणें चोरवृत्तीचें अवलंबन करून हा दु
झाला, पूर्वींचा राहिला नाहीं ! आणि मला विश
वच जसें काय हैं विमानही अपूर्वताच धारण क

श्लोक.

यानें ग्रहांचीं^४ हि न दूर होती, जोडोनि षाणी
तसाचि विद्याधरसंघ हाही, ज्यालां प्रणामास
उन्मत्त जे कां गण राक्षसांचे, चंड ध्वनी ह्या
तशाच त्या किन्नरबायकाही, न डिडिमां ताडि

विद्यु०— महाराज, मामैवं. अभि
 तायाः निवृत्ते करग्रहणमंगलोत्सवे
 न जनकराजे, विदितमवत्प्रतापप
 तिनिवृत्तेच महाराजे भविष्यति पुन
 तदारुह्यतांदेवेन. (दशमुखःविद्यु
 नारोहणं नाटयति)

सारणः.— पश्य महाराज,
 अंतःप्रापितकूर्मनक्रमकरोनां भे
 धत्ते मंडलमेषरत्ममुकुरच्छायं
 वातश्चंदनवल्लरीकिसलयस्पंदाव
 लंकायाश्चलिते बहिः पदमपि स्त

विद्यु०— किमिदमाश्चर्यस्थानमेतस्य, कै
 हितकंडुकीडाविनोदस्य, कारागृहकु

अंक १.

विद्युज्जिठ्ह.— महाराज, हें काय मनांत आणितां
सीतेला प्रिय जें रामस्वरूप तें आपण घेतल
मग विवाहमंगलोत्सव होईल; नंतर, वाहवा !
धीशच आपणाला जांवई मिळाला, खासी
जनकास फार आनंद होईल; नंतर महाराज
करून सीताही संतुष्ट होईल; नंतर, शेवटीं
राजांची स्वारी लंकापुरीस परत जाऊं ला
विमान पूर्वाप्रमाणें समारंभानें युक्त होईल.
यांत महाराजांनीं.

(नंतर विद्युज्जिठ्ह आणि सारण यांसह
बसल्या सारिखें करितो).

सारण.— पहावें महाराज;

श्लोक.

हालेना तळिं घालुनी जळचरां अंभोनिधी
रत्नादर्श जसा तसा मृदुरुची झाला असे
वारा, चंदनपालवी हळु हळे ऐसाचि वाहे
बाहेरी निघतां विमान तुमचें सोडूनि लं

विद्युज्जिठ्ह.— अहो ! ज्यांनीं चेंडूप्रमाणें कैला
क्रीडा केली; इंद्रालाही ज्यांनीं बंदीखान्यांत

सारणः— राजन्नजानाति भवानु

पश्योपयंवरोहतीव शिर

रेस्वीभूतसमुद्रवेष्टितमघो

षाषाण्डुमवल्लरीवलयितौ

गृण्हीतः समरेखतामिव

विद्युः— अथे कथमवतीर्णाएव

मानराजस्य पचेल्लिमफलमरपरि

तपर्यंतमहीतलं, प्रशांतमृगपक्षि

दमाश्रमपदं कुशिकनंदनस्य ! य

गिरिकटककठोरग्रावस

न्निविडचटुलनीशालीढव

वनकरिकरकेलीकृष्टना

अंक १.

सारण.— महाराज, ह्याच्या उड्डाणाचा वेग किती
आपण जाणला नाही. पहापहा !

श्लोक.

शैलस्थूलममंडलासहित^१ हें आकाश ये
रेखीभूत समुद्रवेष्टित असी खाली पडे व
पाषाणद्रुमवल्लरीसहित हे पूर्वापराद्दी कसे
घेती हो समरेखतेस ! दिसतें वेगें जया

विद्युज्जिठह.— अहो काय आश्चर्य हें ! ह्या विमानाचा
वेग हा ! ह्याच्या एक्याच उड्डाणानें आपण कौण्टी
प्रदेशाजवळ येऊन ठेपलों ! अहाहा ! हा आश्चर्य
दिसतो ! ह्याच्या सभोवतीं तरुण तरुण वृक्षांची
लागून गेली आहेत ! ते वृक्षही परिपक्व झालेल्या
निघाले आहेत ! आणि त्या फळांच्या भारानें ल
रमणीय दिसताहेत बरें ! तसेच येथील अरण्य
किती तऱ्हेतऱ्हेचे आहेत व ते कूर नसून कित
आणखी पहा येथें,

साक्या.

गिरिकटकाच्या^२ घट्ट शिलांवरि अदळुनि
तें हें जल वेतसकुंजांतें^३ वेदुनि कैसें राहे.
घन्यगजांनीं क्रीडेनें कमलाचीं नालें जीचीं,

सारण०— महाराज, यथादि

वतरामो वयमस्मादस्मिन्नेव

विमानावरोहणं नाटयन्ति)

दशा०— यावदस्मदागमनमिद

सारण०— अतः परमस्मामिभि

राक्रांतव्या भूमिभागाः. यत

नीरंघ्रएषनिव

शार्दूलचर्मकु

तस्याश्रमं क

शाखाभिरुज्ज्व

दशा०— युक्तमभिहितं स

किंवदन्ती.

सारण.— महाराज, आपल्या मर्जी प्रमाणे हे
रुळे. आतां हे कौशिकीनदीचे तीर रमण
कोणाचा संचारही नाही; म्हणून ह्या ठिका
रुळे, आणि यांतून आपण जमिनीवर उतरू.

(असें बोलून तिघेही विमानांतून उतरल्याच

रावण.— आपण परत येऊं तोंपर्यंत ह्या विम
रूपानें असावे.

सारण.— आतां ह्या उपर असें उघड फिरणे
तिरस्करिणीविद्येच्या बलानें अदृश्य होऊ
णाच्या दृष्टीस येणार नाही असें करून म
करायास लागवे. कारण, ऋषींचें वसतिर
सें वाटतें. कशावरून म्हणाल तर,

साक्या.

सर्भोवर्ती अति निबिड वृक्ष हे, तळीं त
व्याघ्रचर्मकुशनिर्मित पडलीं आस्तरणें
शारवांवरि मृगश्मं उज्ज्वल लोंबत वल्क

एकः— अहं खलु साकेतं

तावदग्निपरिचरणार्थं मग्नि

कीतीरसमित्कुश मात्हत्य

द्वितीयः— मयापिपुनरिदान

रनुज्ञया समित्कुशमात्हत

स्य (इति परिक्रामति.)

महाराजजनकः कौशिका

अथमः. यावदस्मत्कुलगुरोर्

महोत्सवः.

दशा०— सारण, विश्वामि

निलीनाएव विश्वब्धजल्पित

सारणः. किंनपश्यति महाराज

वचकुतो निलयनं ?

सत्यव्रत— कौशिक गुरुजी अयोध्येस गे

ळेंतील होम इत्यादिक अग्निसेवेचें काम मज
त्यासाठीं मी कौशिकी नदीच्या तीरीं येऊन
ल्या. आतां घरास जातो. (असें म्हणून चाल

देवव्रत.— मी तर, जनकराजाचे उपाध्याय

यांच्या आज्ञेप्रमाणें दर्भसमिधा घेऊन राजाची
ली आहे तेथें जातो. (असें बोलून चालता हो
ड्या सत्यव्रता, सांगवरें महाराज जनकरा
च्या आश्रमीं किती दिवस राहणार तें ?

सत्यव्रत.— आमचे कौशिक गुरुजी यज्ञ क

अवभृथमहोत्सव होई तोंपर्यंत ते येथें राहतील

रावण.—सारण, यां दोघांतून एकजण कौ

आणि दुसरा शतानंदाचा शिष्य होय ! तर

राहूं आणि हे मनांत कांहीं कल्पना न आ

शंकपणें गोष्टी बोलत आहेत त्या ऐकूं.

सारण— हें काय महाराज ? आपण विद्युज्जित

विद्येचा प्रयोग पहात नाहीं असें वाटतें ! अ

ल्यावर मग लपून राहणें कशाला पाहिजे ?

रावण.— (हर्ष पावून म्हणतो) अहाहा ! केव

व ! हिच्या योगानें आपण लोकांना दिसत

तर आपलें बोलणेंही त्यांना ऐकूं येत नाहीं.

विद्युज्जिठ्ह.— महाराज, आतां आपण येथें स

देवव्रत.— यज्ञ करूं लागलें असतां राक्ष

करून टाकितात, असें असतां भगवान्

यज्ञास आरंभ कसा करणार ?

सारण— सरुष्य देवतया सांगतो ऐक

प्रतित्रिदिवनिर्मि

प्रसक्तगुणवर्णनध्व

अमुष्य, किलरुष्य

करेण करमामृजन्व

तस्यैतस्य महातपोनिघेर्गाधि

तिबिभीषिका ?

विद्यु० — शृणु विप्रर्षेर्वचनं !

सारणः. अतएवहि महाराजेन कं

रीचः प्रतिबलीकृतः.

विद्यु० — उपपन्नमिदंयतः

सकृन्मौदध्वांतं, सकृद

सकृन्धूमोन्नद्धं, सकृद

अभिव्यंजन्योमस्थल

अंक १.

श्लोक.

त्रिविष्टपदुजें^१ करी ह्यणुनि, भीतिनें देव ज्या
स्तवूनि बहु जोडिती करसरोरुहातें निजा,
असा कुंपित जाहला, तंव पितामहें^२ येउनी
करें कर धरूनि जो शमविला प्रयत्नें मुनी.
अशा त्या तपोनिधी कौशिक गुरूर्जांना विच्य
मय तें किती असणार ?

विद्युज्जिठ्ह.— ऐका, ब्राम्हणाचा पोरगा केवढ्या वि
सांगतो त्या ?

सारण.— ह्यणूनच महाराजांनीं नानाप्रकारच्या मा
मारीच यालाच कौशिकावर योजिलें आहे.

विद्युज्जिठ्ह.— हें ठीक केलें. त्याचा पराक्रमच त

श्लोक.

ध्योर्मी मेघसमूह आणित असे काळे कधीं स
धूमार्चीं पटलें कधीं उठवितो आत्मीयमायाबळ
धूळीची करितो कधीं प्रबळ ही वृष्टी, अंधेरी
ऐसा निर्जर मंडळीस भिववी मारीच पूर्वीं
रावण.— (स्नेहानें व बहुमानानें विद्युज्जिठ्हाप

श्लोक.

ज्ञान मारीचमायेचें, विद्युज्जिठ्हा, तुला
हें युक्त, कांकीं सर्पाचीं जाणतो सर्प पाउलें.
देवव्रत.—सख्या सत्यव्रता, कौशिकऋषी हे म

शुंढाग्रेण सलीलमेषकलभो

जृंभारंमविकस्वरान्मृगपतैव

एषावत्सतरीच मातरि नृणा

द्वीपिन्यावनकंदरस्थितिजुष

किंच-

पितृभ्यां विक्रीतं पशुमिव,

स्वमात्मानं, दीनं, दृशमववि

शुनःशेषं, श्रुपग्रथितमशुमानं

मुनेरस्य ज्ञातुं भवति महिमा

विद्युः— नजानाति विप्रबदुर्मारिचस्य

सारणः— मचतु कोदोषः ३ सर्वेपिस्वज

विद्युः— अस्त्येवं, न पुनरेवं मारीचे.

त्रेतागारमवस्थितः

श्लोक.

ओढी ती^१ जबड्यांतुनी कलम हा जृंभेस
शुंभेने बिससी सुचारु विलसे जी दाढ हो
जातां धेनु चरावयास्तव तिची ही वांसर
व्याघ्री जी गिरिकंदरीत वसते, स्तन्या

ओढ्या.

पितरांनीं पशुवत् विकिला ॥ रायें यज्ञस्तंभीं जो
मक्षावयाला ॥ बळी आपला लणवोनियां ॥ ४९ ॥
काय मातें ॥ म्हणोनि भिरभिर पाहे भंवतें ॥ त
निजसामर्थ्यें सोडवी जो ॥ ५० ॥ तो हा प्रतापी
महिमा अतियोरु ॥ नेणें प्रत्यक्ष सुरगुरु ॥ मग इत

विद्युजिठ्ह.— त्या ब्राम्हणाचे पोराला मारी

आहे हे माहीत नाहीं म्हणून तो असें म्हण

सारण.— म्हणूं दे, त्यांत काय आहे ! स्वज

असी सर्वांचीच रीति आहे.

विद्युजिठ्ह.—असें आहे खरे, परंतु मारीचा

साक्या.

त्रेतागारीं^४ गुप्त शिरुनियां तेथिल

खाई पशु, हवि, फोडुनि ढाकी मर

चढवुनि भिवया, वासुनि तोंडा ऋ

हा सर्वांना अर्जिक्य ऐसें नर कोण

सत्यव्रत.— म्हणूनच तर कौशिकगुरू

सिद्धता करून आपला प्रियसरवा असा इ

रथ, त्याला निमंत्रण करण्याकरितां अ

सारण.— (कोधानें हांसून).

जानकीपरि

जामदग्न्यमुरवाद्देवं सवना

सर्वतद्विस्मृतं, हंत ! लक्ष्य

विद्यु० सारण, कियान्बटो मूढस्य

शिकनंदनः.

सारणः.—किमनेन गोपनेन कुशिक

प्रार्थनां शिष्योपि स्वस्य न जानाति

विद्यु०—जनकस्य स्वस्मिन्नभीष्टघ

भवता, जनकस्तमूर्धिवरोपसंग्रहणे

सारणः. (विहस्य) बलवानितितेन

गाधिसूनुः ! पश्यति भवानपि यस्यविक्र

निर्वाप्य ध्वजिनी, निहत्य तुरग

द्वेषाकृत्यच कार्मुकं, रणभवो.

आर्या.

जामदग्न्यवदने' जो प्रार्थी देवासै आ
तें सर्व विस्मरोनी, हरहर ! निर्मय असेंवि

विद्युज्जिह्व.— सारणा, अरे या बेठ्या मूर्ख
इतका क्रोध करणें म्हणजे कय ? त्याला काय
बरीक गुप्तमसलती खरा, यांत संशय नाही

सारण.—परशुरामाच्या द्वारे आपल्या महार
ती ज्याच्या प्रत्यक्ष शिष्यास देखील ठाऊव
मसलतीपणा तो कशाकरितां ?

विद्युज्जिह्व.— एवढ्याकरितां कीं आपलें क
समर्थ खरा असा जनकास विश्वास वा
चंद्रार्शी आपले कन्येचें लग्न करून देण
कौशिकाला प्रतिमु केलें आहे, असें तूं

सारण.—(हांसून) वाः ! कौशिक मोठा बल
विचारशून्य जनकानें त्याला प्रतिमु केलें
बलाढ्यपणा म्हणजे केवढा आहे तो तुलाह

श्लोक.

सेना जिंकुनि, मारुनी हयवरां, भेदूनि
चापा मोडुनि, घालवूनि दिघला युद्धांतु
ऐसा कामगवीचिया तनुभवीं" म्लेछादि
केला दीन, तपासि जाय मग जो,

रावण.— (बाकी राहिलेला श्लोक म्हणतो
तो हा बळीया मुनी ! ५४

देवव्रत.—

आर्या.

ऋष्यशृंग चरुयोगें म्हणती झाले सुदि
दशरथ राजऋषीला, असती वर्णीं' ति

सत्यव्रतः—

तेषामपि महातेजा, रामो, रतिकर

स्वयंभूरिव भूतानां श्रूयते गुणवत्

दशा०— (साम्यसूयं) किमाह विप्रबटुः ?

विद्यु०— महाराज, जनश्रुतिस्तादृशी.

सारणः. — अतएव जानक्याएतस्मिन् प्रेम

विद्यु०— अतएव महाराजेन जिघृक्षितं जा

देव०— (सशिरःकंपं) जानामि, मह

रामइति नामानुगुणं समाश्रेडितगुणग्रामो

तथाहि.

वीरो, विश्वजनप्रियः, शमघनः, शं

क्षात्रंघर्मममुत्र भूरिफलदं संभावयन्ना

घर्मज्ञः, शुचि, रुज्झितानृतकथो, दीन

धीमानर्थ विशारदो विजयतेरामो ज

सत्यव्रत.—

आर्या.

चौघांत मव्य तेजा ताताला प्रियहि राम
म्हणति गुणें सर्वोत्तम भूतांमाजी ' स्वयंभू

रावण.— (ईर्ष्येने ? ब्राह्मणाचें पोरतें काय
विद्युज्जिठह.— महाराज, लोकवदंता तशी

सारण.— म्हणून तर जानकीची इतकी
विद्यु.— आणि याचहेतूस्तव जानकी

चें रूप घेण्याची महाराजांनी योजना के
देवव्रत.— (बोकें हालवून) होय गड्या खरे

शी आमच्या शतानंद गुरुजींस, राम
बारंवार स्तुति करतांना म्यां ऐकलें आहे.

श्लोक.

कीर श्रेष्ठ, जनप्रिय, प्रकट जो क्षात्र
मानी, शांतहि, नम्र शूर, असुनी वि
शौचें युक्त, तसाचि सत्यवचनी, दी
ऐसा राम जगत्प्रभू विलसतो, घ

रावण.— (सरोमांच होऊन मनांत ह्य
खराच असेल काय ? (मोठ्यानें ह्य

त्य जो शतानंद तो जनकाचे घ
तेव्हां तो त्या राजापार्शी जी वदवट
पोरतेंही तसेंच बोलत आहे.

विद्युज्जिठह.— (बोलानें) सारणा,
ओठ्या.

इंद्र परम दुष्ट आणि जार ॥ अ
तया बंदी घालूनि साचार ॥ चि

सत्यव्र०— अतएव गुणनिधावस्मिन्ननु

दशा०—

रामानुरक्ता सीतेति वचं

अन्यतः स्मरनाराचाः शृ

विद्यु०— (सर्कोपनिःश्वासं) अहं

मं ताठकेयेन, पश्चादन्ये.

स्तोता स्तुवतु निःशंक्यंका

शृण्वता स्वामिनः सख्या ज

देवव्र०— एवंमेतत्, परंतु रामप्रशंस

महाराजः—

ऐसा शत्रु शासनें उपकार ॥ लंकेश्वरें केला अ
शतानंद कृतघ्न फार ॥ जनका जबळी स्तवी
सत्यव्रत—लणूनच अशा गुणांचा निधी जो र
कर्णी जानकीची प्रीति आहे.

रावण.—

आर्या.

रामानुरक्त सीता हें मम मर्मांस टांचितें व
तीचे गुण ऐकें तंव टांची बाणें करोनि मज
विद्युज्जिठह.—(रोषानें उसासा टाकून) मारीच
सच पहिल्याप्रथम मारून टाकावें, मग दुस-

श्लोक.

मलत्याचीहि निःशंक शतानंद करो स्तुत
परी ती रुचते कैसी स्वामीच्या सखया' प्र
देवव्रत.— असें खरें, परंतु आमचे गुरूजी
करूं लागले लणजे महाराज जनकराजे त्यांचें
सत्यव्रत.— तें कसें बरें ?

(रावणादिक तिघे राक्षस कान देऊन
देवव्रत.— राजा असें लणतो कीं,

श्लोक.

सीता असो रामगुणानुरक्ता, वर्णा तुम्ही
संबंध अकेंदवसैत्कुलांचा आहे जरी श्लाघ्य
विद्युज्जिठह— शाबास जनका शाबास, तु

सार०— कथमेष संघटते कन्यामिला

देव०— शेषमपि महाराजवचनं शृणो

कांक्षत्यर्थयितुंस्नेहा त्क

केकसीसूनुरित्येवं कर्णा

ततश्च.

कन्यामर्थयतेयदि त्रिभुवन

नमाविश्वसृजः, सखामम,

तामस्मैरघुनंदनैकत्तदयां

दद्यानेतिकथं वदेयमितिच

विद्यु०— युक्त मुपन्यस्तं जनकेन शत

दशा०— (सबाष्पगद्गदं) सखे सीरघ

शायभवेयं. ?

सार०— नहि भवान्निजरूपेण कन

परिणिनीषति.

सत्य०— (विहस्य) किमिदमुक्तंज

कपिप्रवरकक्षगो दुसप

शिरोदशकमञ्जतः पद

अभीक्ष्णमधुनीतयः

अंक १.

सारण.— रावण महाराज हे कन्येला मागूं ला
संबंध कसा घडूं शकेल ?

देवव्रत.— जनकराजांचे आणखी म्हणणे सतंग
हे, तेही सांगतो ऐक.

आर्या.

सीतेला मागवें स्नेहें रावण मनांत हें
ऐसी जनांत बावा उठली ती म्यांहि ऐकि

मग,

श्लोक.

शैवी मुख्य, मदीय मित्र, परमें शौर्येहि मा
नातू तो परमेष्ठिचा, जरि निजे कन्येस म
नाहीं देत असें कसें हणुं ? जरी द्यावी त
रामासकमना हणूनि मज्जला ठोंची सदा

वियु०— जनकानें शतानंदाला जें सांगितवें
रावण — (गर्हिवरून अश्रु, ठाळितो आणि
सीरध्वजा, तूं कांहीं खेद करूनको अरे
व्हावें काय ? शिवशिव !

सारण— आपण आपल्या रूपानें कन्या मागत

४६

जानकीपरिण

दशा०- दुरात्मनोस्य विप्रबटोः कंठ

वारितस्तिष्ठति)

विद्यु०- धिङ्मूर्खो नैतज्जानाति.

निष्पर्यायनिवेशितांगुलि

बंधोदंचितशंकराचलधु

अस्य, त्रस्यदुमास्वयं

प्रक्रांतस्तुति साक्षि, रा

दशा०- (सविनयं) विद्युज्जिह्व

स्तावकतानाम? कथयामिताव

करकमलतलेन शैलकन्य

सकरुणममृशान्ममापरांगं

वेदः- मन्त्रान्तरं किमज्याने

रावण— अरे ह्या दुरात्म्या ब्राह्मणाचे कारस्थान
तो आतां ! (असें लक्ष्मण उठतो, सारण
हे दोषे त्याचें निवारण करून यांबवितात

विद्युज्जिठह — ह्या बेट्या मूर्खाकारट्याला
श्लोक.

रोवोनी शतअंगुली उपटिला कैलास, त
झाल्या चूण शिलाहि शोभति विशी
भीतीनें कवळी शिवास गिरजा,
स्वामीते^४ स्तवि, त्यास साक्षिगणहा त्य

रावण.— (नम्रतेनें ल० विद्युज्जिठहा, ह
लक्षणतोस ? स्वतः सर्वासही स्तवन करण
शंकर त्याच्याकडेस स्तावकता आणणें हें
बरीक झाली खरी, कीं जेव्हां मीं उग्रतप

श्लोक.

अति अरुण कुचाचे कुंकुमें पार्वतीचे व
शंकराचें, मज बहु कुरवाळी धूर्जटी त
बहूवा

देवव्रत— सख्या सत्यव्रता, शूर असला
लक्ष्मण तो कांहीं दोष आहे असें नाहीं.

रावण— (क्रोधानें हास्यकरून म्हणतो)
हा म्हणतो काय ? कसारे कचळें ?

श्लोक.

वाली हा बळिया असेल म्हणुनी
त्यानें नेणुनि मत्प्रभाव घरिलें का
जेव्हां म्या मुठिनीं तयास कुटिलें,
केलें सख्य; कलंक मद्रुणगणा येणें

सारणः मूढः प्रकृतयो लंके श्वरस्य प्रतार्प न

क्षिपति गगने कैलासं योजव

दशभिरपरैस्तं भ्रश्यंतं प्रतीक्ष

भुवनजयिनो, रक्षोनेतुः, वि

परिगणयितुं चालीनाम प्लवंग

सत्य० देवव्रत, तवालमिदानीं लंके श्वरस्य

रेवायां खलुपंचभिर्भुजशतै

दन्यैरंबरवेणिकर्षणपयोविधे

स्वच्छंदं वनिताजनरमयत

मध्ये युद्धमनेनाकं दशमुखो

दशा०— अहो दुरात्मा त्रिशंकुयाजिनो

प्रलपति. तदयं मक्षयितव्यो राक्षसानां.

सारण.— लोक मूर्ख पडले, ते लंकेश्वराचा प्रत

श्लोक.

फेंकी जो दश बाहुनीं निजबळें कैलास
आकाशीं, पडतां तयास इतरीं दाहीं भुज
ऐसा जो अतिविक्रमी, त्रिभुवना जेताहि
वाली माकड, त्याचि, सांग, गणना त्या

सत्यव्रत.— देवव्रता, पुरे आतां रावणाचे
झांकशील रे ?

श्लोक.

रेवाप्रवाह धरि पंचशतीं करानीं रोधूनी खेळत अ
नारीं सर्वे, तंव लवूं दशकंठ आला, तो अर्जुनें

रावण.— कायरे ! दुरात्मा त्रिशंकु याजक
शिक. त्याचा शिष्य हा त्याच्या प्रमाणेंच
याला राक्षसांनीं खाऊन टाकावें !

देवव्रत.— तें असुंदे पण आतां माझे ऐकून

श्लोक.

ज्याचा विक्रम देवदानव रणीं पाहून
जेणें प्राणिगण प्रचंड नरकां पांसोनि
एकोनी स्तुति तत्कृतां हंसतसे गण
रेडा भीऊनि घांवतां यम पडे आले

वियु०— शाबास, देवव्रता शाबास ! शाव
आहेस.

सारण.— हाच योग्य असें केवळ नव्हे,
देखील योग्य आहे.

५०

जानकीप

दशा०—

मन्थेजनकसंबंधी

चंपकस्यानुषंगेण

सत्य०— किमनेनावयोर्वृथा वा

गुरुकुलमेव गच्छाव

दशा०— वयमपि कौशिकीती

वनेन प्रचरंत स्तत्र तत्र प्रवृत्ति

सुरुतमाजं जनकराजं उपसर्पा

अंक २

रावण.—

आर्या.

जनकाचा कोणीही संबंधी मज तसाच
चंपक सुम^२ योगानें संपुट ही सुरभि^३ जे

सत्य०— आतां हा आपला वृथा वादविवाद पु
रून उगाच वेळ मात्र व्यर्थ जातो. याजक
कार्णी जाऊं चला. (असें बोलून दोघे निघू

रावण.— चला आतां आपणही कौशिकीत
णरूप जें हें आम्रवन, ह्या वनांतून संचार
णि त्यात्याठिकाणीं काय काय वर्तमान आ
ष काढीत काढीत जनकराजाकडे जाऊं. ह
कीसारखी कन्या झाल्यावरून मोठाच पुण्यश

विद्यु०— आणि सारण. - उत्तम आहे. मह
असेल तसें.

(असें बोलून सारे निघून जात

(प्रथम अंक समाप्त

(ततः प्रविशत्यत्रिरनुसू

अत्रि— अनुसूये, आहूतोहं यक्ष्यमाणेन

मंप्राप्तश्च भवत्या सहैव तदीयमाश्रमपदं;

गताद्यावन्तायाः किमुपहरिष्यामः सीतायाः

जानकीपरिणय नाटक.

अंक २.

पात्रें.

अत्रि	कोणी
अनुसूया	त्याची
रावण	लंकेचे
विद्युजिह्व. {	राव
सारण. }	
सीता	जन
सुचरिता. {	
शीलवती. }	

(तदनंतर अत्रि आणि अनुसूया दोघें
अत्रि.— विश्वामित्र महर्षि हे यज्ञ
त्यांनीं मला निमंत्रण केलें. त्याप्रमाणें तु
त्यांचे आश्रमप्रदेशाप्रत येऊन पांचलां. प

अनु०— नन्वस्तिखलु ममवशे देवैर्दत्तं

ययोः किलधारणे यक्षराक्षसाद्यैस्तर्जितं

कातर्यं, नमुंचतिच नैसर्गिकं शीलंच.

अत्रिः— उपपन्नमेतत्. शृणुमः किलजा

क्तइति (पुरतोवलोक्य) केयं कराभ्य

लिनीदलानि मृणालानिच ?

अनु० - भवितव्यमनया सुचरितयानाम सर

मन्ये मदनानलेनवा प्रौढातपलघनेनवा बल

अत्रिः (स्मृतिमभिनीय) मदनानलेनैव यतः द

अंक २.

अनु०—देवांनी दिलेले चीनांशुक ह्मणून एक वस्तु
वण्याचा अंगराग, असे दोन पदार्थ मजपार्शी
द्यावे. त्यांमध्ये असा गुण आहे कीं, कुलीन स्त्रिया
केले असतां राक्षसांदिकांनी त्यांना भिवविले त
नये. आणि त्यांचे स्वाभाविक जें सत्शील तें

अत्रि.—हेच पदार्थ सांप्रत तिला देणे योग्य अ
रावण हा तिला मागण्याविषयी उद्युक्त झाला
ऐकतो. (पुढे पाहून) हातांमध्ये ओर्ली ओर्ली व
मलिनीचीं पत्रें आणि मृणालें घेऊन ही कोण

अनु०—ही सुचरिता नांवाची जानकीची
शीतोपचाराचे पदार्थ घेऊन चालली आहे.
झाल्यानें ह्मणा, किंवा मोठे ऊन लागल्यानें
जानकीचे शरीराचा संताप होऊन तिची प्र
झाली असावी असा तर्क वाढतो.

अत्रि.—(स्मरण झालेंसें दाखवून) होय होय, क
प्रकृति बिघडली आहे, उन्हांनें नव्हे. कांकी म
सलीं होतो, तेव्हांच मला ही गोष्ट विदित

(ततः प्रविशति विद्युज्जिव

दशाननः —

यदीयंसौंदर्यं ज

ययाचाविभूतं ज

ममदृष्टुंशक्या यु

परीणामः कोपि

तदिह, सारण, कथयकतमे

सारणः — नन्वनेन दक्षिणतो

वि० — महाराज, इतइतोभवान

दशाननः — सारण, किमस्ति

(तदनंतर विद्युज्जिह्व आणि सारण यांसहव
रावण पढद्याबाहेर येतो.)

सारण.— श्लोक.

रूपानें रतिहूनि जी समधिका, उत्पन्न झाली
'वैदेही' सुकुमार देवयजनापासुनि^१ ती सुंदरी
की देखीन तयेस आजि भरुनी बोळे असा हा
मच्चिर्त्ती बहु हर्ष, विस्मय, तसा उद्दीप्त होतो
तर सारणा, विश्वामित्राच्या आश्रमांत जाण
ता तो दाखीव बरें, म्हणजे तसे जाऊं.

सारण.— हें विकंकतवृक्षांचें^३ डाव्या हाताकडे व
वृक्षांचें^४ वन उजव्या हाताकडे टाकून मधूनच
तोच आश्रमाला जातो.

वि०— असें असें इकडून चलावें महाराज.
तिघे इकडे तिकडे फिरतात).

रावण.— अरे सारणा, ह्या कौशिकीनदीचे
नच आहे काय ?

सारण.— हें नंदनवन नव्हे महाराज. या ऋष
चीच शोभा नंदनवनाप्रमाणें अपूर्व आहे.

साक्या.

आश्रतरूंचें वन हें सुंदर कोकिल त्यांमि
बकुलवृक्ष भोंवते लागले, ते बहु शोभा दे
पुष्पें विकास पावुनि त्यांचीं त्यांतुन परिम
लाया तरुंची स्निग्धनिबिड आतपें श्रमा
ऋमुर्क^५ तशा कर्दलीहि येथें लागुनि गेल्य
त्या योगें शीतल तल ऐसें शोभत आश्रमव

वि०— अहोरामणिकमृषेर

पक्कानि प्रच्यवंतेक्रमु

स्पंदतेराजरंभाः फलम

संदृश्यंते विपाकच्युत

भारेण्णमीफलानांपुवति

(नेपथ्ये)

जाव चित्तलेहणिमित्तं पिअ

सुअरिदावि सिसिरोपआरि

अणत्ति करिअबलअंखुमंम

दशा०— (आकर्ण्य)

त्रि०— अहाहा ! ऋषीचा आश्रम किती तरी रमणीय
येथें पहा !

अभंग.

उंच उंच येथें सुपारीचीं झाडे; त्यांच्या खालीं सडे
रायकेळी फळभारें डोलताती, वारेही वाहाती मंद
पद्मआम्रफळें वृक्षांचे मूळांशीं पडलीं तीं कैशीं शोभा
माडावरी तैसे दिसती नारळ, कठीण वर्तूळ बहूस
तरूणीचे कुचांटाकिती हे मार्गें, ऐसें मनीं वागे म
एसा हा ऋषीचा आश्रम सुंदर, त्याची शोभा फ
(इतक्यांत पडद्यापलीकडे शब्द होतो.)

‘अगे ! चित्र काढण्याचें आहे म्हणून त्याचें
ण्याकरितां सरवी शीलवती गेली; तशीच शीतळ उ
आहेत त्यांसाठीं मृणालें व नलिनीचीं पत्रें आणा
सुचरिताही गेली; अशा दोघीजणी गेल्या, तेव्हांपास
च आहे, असें पाहून हा मन्मथ मजला फारच पीडा
बाई, कसें करूं ! आतां माझी कशी गति होईल ! ,
रावण.— (ऐकून)

श्लोक.

भक्षूनि आम्रनवपल्लव^१ कोकिला हे शब्दा करीत मधु
नार्हीच शब्द, तरि मन्मथभोगपाठ^२ गातो वनांतगमते पि
सारण— महाराज, कोकिलेचा शब्द रमणीय
स्पष्ट असत नार्ही. यास्तव ही कोणी सारिका बोलत
(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे भगवंता
क्षणमर तरी धीर धररे ! पाटीवर प्राणनाथाचें नि

तदो मर तुहकिदेपाणाविसज्जिअंति.

दशा०- (आकर्ष्य) काचिदिय मविसो

ळपति तपस्विनी. तत्परितोपिट्ठश्यतांके

नविशिष्यते यदुक्तिर्मदकलपिकसारिक

रूपेणचमवितव्यं तस्यास्त्रैलोक्यरुचिरे

सारणः- यदाज्ञापयतिदेवः (इति निष्क्रम

महाराज, नक्कापिर्किचिदस्तिथेनेदंव्याट्ट

दशान०- (साश्वर्य मुत्थायविलोक्य) हंत, =

वि०- महदिदमाश्वर्यस्थानं ।

(पुनर्नेपथ्ये)

अंक २.

एकदां दर्शन करितें. आणि मग तुजकारण
करीन. म्हणून एक क्षणमात्र थांब, अधिक न
रावण.— ही कोणीतरि स्त्री आपल्या प्रियतमाचे
व्याकुळ होऊन बिचारी विलाप करित आहे.
कोणाची कोण आहे याचा आसपास जाऊन

अभंग.

वाणो जीची पीकसारीकेच्या
अंतर मोहोरी, मात्र नसे. १४
रूपहि तथेचें सुंदर त्रिलोकीं,
असेल हें तर्कीं माझ्या येतें. १

सारण.— आज्ञा महाराज. (असें म्हणून बाहेर
येऊन विस्मयानें म्हणतो) महाराज, शब्द
येथें आसपास कोणी दिसत नाहीं.

रावण.— (आश्चर्य पावून स्वतां उठून पाह
खरेंच येथें कोणीही दिसत नाहीं. हें काय

वि०.— ही तर मोठी आश्चर्याची गोष्ट आहे !

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द हें

६२

जानकीपरिण

संरणं अज्जि

सर्वे (आकर्ण्य) निश्चितंइय

विलपति. (प्रविश्य पदाक्षेपेण

सुच०— हैला माएव्वं २ असोहणंभ

(ततः प्रविशति किसलयशयनोप

सीता.— पिअमुहचंददंसणसुहंवा.

(इतिमूर्च्छति)

सुच०— हैला समस्ससिहि २ (इति

अंक २.

श्लोक. (तृतीय चरण).

त्यास एकचि उपाय विषाचा.

(तिघे कान देऊन ऐकतात व ऐकून म्हणतात.)

ख्या राक्षसांना अदृश्य अशी कोगी स्त्री मदनाचे

होऊन विलाप करीत आहे, हीच गोष्ट खरी, यांना

राहिला नाही. (इतक्यांत पडदा एकीकडे सारून

कमलिनीचीं पत्रे हातांत घेऊन सुचरिता पडदा

सुचरिता०- सखे, असें अमद् काय बोलतेस !

(नंतर कोमल पल्लवाच्या बिछान्धावर निजले

पडद्या बाहेर येते).

सतीता.—

श्लोक.

(चतुर्थ चरण म्हणते).

कीं दुजा दयितदर्शन साचा. १६

(असें म्हणून मूर्छित होते).

सुच०— सखे, सावध हो, सावध हो. (असें म्हणून

तिजवर बारा घालिते).

वि०— तदपि क्रमेण ज्ञास्यामः,

सुच०— हृद्धीर अदिभूमिगदोसे संदा
रसेहिं सिचेमिणं. (इति कराभ्यां चं

दशा०—

चंदनपल्लवनिकरः सरख्याः क

वपुषो मृगशावाक्ष्या मार्दवम

सुच०— (निषिच्य) एदे सुहअंदिदे चं

सीता.— (कथंचित्समाश्रवस्य) 'सा

आआसआरिणी होम्मि. ?

सुच०— हँला, दाणिं तुह वल्लहो आ

सुणीअदि.

सार०— कः पुनरस्यावल्लमः ?

दशा०— सः कवपय

अंक २.

वि०— बरें कांहीं धिता माहीं. ती कोण आहे व
हैं सर्व हळूहळू समजेल.

सुच०—हायहाय ! हिचा संताप तर फारच विकोप
चंदनाचे पाल्याचा रस काढून तो तरी हिच्या
पाहतें ! (असें म्हणून दोन्ही हातांनी चंदनाचा

रावण—

आर्या.

या तरुणीचें मार्दव हरिती हीं, काय या
सरिवच्या करें निपीडित झालीं चंदनस

सुच०— (चंदनरस शिंपून स्नणते) सरवी, या
प्यानें तुला कांहींसें सुखास पढतें काय ?

सीता.— (कांहींसी सावध होऊन) अगे सरव्यां
कष्ट तुम्हाला किती काळपर्यंत भोगावे लागण

सुच०— सरवे, तुझा बल्लभ उद्यांकडे येणार अ
आहे.

सारण.— कोण बरें हिचा बल्लभ असावा.

रावण.—ज्याच्या पदरीं पुण्य असेल, तोच; ड

—आजचा दिवस जेव्हां वांचेन, तेव्हां

(ततः प्रविशति चित्रसंभ

शील०- हलौ, एदं चित्तफळअं, इ

मु०- कंहं विधीरत्तणंगेण्हअ आति

सीता- (नाट्येन चित्रफलकंगृहीत

मु०- हलौ, किंचितेसी. ?

शी०- सुअरिदे, किं पुल्लिदव्वं ?

मअणेन.

सारणः-- महाराज, दिष्ट्याव

महानुभावः ?

दशा० -- अस्ति मेकौतूहलं. उव

सीता--

मुत्ता लज्जागरुइं गहिअंधरित्तण

जडदेलहेहिदाणि पण्णंरवणमत्त

अंक २.

(इतक्यांत चित्र काढण्याचें साहित्य हातांत
शीलवती पडद्याबाहेर येते).

शील०— सखे, ही चित्र काढण्याची पाटी व है
(असें म्हणून तें तिचे हवार्ली करिते).

मुच०— प्रियसखे, जसें तसें धैर्य धरून आतां प
काढावें.

सीता.— (पाटी घेऊन स्तब्ध होऊन बसते).

मुच०— सखे, मनांत चिंतन कसलें करितेस ?

शील०— अगे सुचरिते, यांत पुसायाचें तें का
जो महानुभाव हिला स्वभांत दाखविला त्याचें

सारण.— महाराज, देवानें जिकिलें कीं ! त्रैलोक्य

दुसरा कोण महानुभाव असणार आहे ?

रावण०— मला तर बाबा मोठी उत्कंठा लाग
काय होतें तें पाहूं.

सीता०— शरीर काय जड झालें आहे पहा !

आद्यां.

गुरुही ' लज्जा त्यजिली, आयासैंकरुनि घ

६८

जानकीपरिणम

सीता. हँला सुअरिदे, डुल्लहजणलेह

करिअ डुज्जई मे हिअअं (इत्यम

दशा०-- नूनमियं रोदिति; यतः

यदनुद्दिङ्गतलोचनांजनो, वि

अरविदपरागरूपितभ्रमरश्र

सुच०- हला, अलं रोअणेण. सुलहो

सीता.- (मुखमुन्मृज्य पुनर्लिखति)

शील०- (अपवार्य) हँला सुअरिदे,

जणे. अहिणिवेसी, जं पुलइदकवे

अंक. २.

सीता.— सुचरिते, त्या दुर्लभ मनुष्याचें चित्र
ऊन काय उपयोग आहे ? असें मनांत येऊन
सैं बोलून आसवें ठाळिते).

रावण.— अरे, ही रडूं लागली यांत संशय नाहीं

अभंग.

नेत्रोदकासवें काजळ वाहातें, केशरही घेतें
कमळपरागीं^१ अमर घोळतो, तो कां जैसा
तेसा ओष हीचे अश्रूंचे बिंदूंचा, विचित्र व

सुच०— सखे, रुदन कशाला करितेस ? उगी
सुलभ आहे. दुर्लभ कां म्हणतेस ?

सीता.— (तोंड पुसून पुनः चित्र काढायास
शील० (एकीकडेस वळून सुचरितेस म्हणते

खीची प्रीति त्या पुरुषाचे ठिकार्णीं कांहीं
चित्र काढतांना पहा तिची कशी अवस्था
आठवण करिते; पुनः पाठीवर लिहिते; पुनः
रिते; पुनः पाठीवर लिहिते; असें चालले

कंदोदृ^३सामलंगो, कण्णंति
अइदीहपीवरमुओ, कहंवि

(प्रकाशं, सहर्षं सं

इदं इदानीं

पाणौ कार्मुकमाकलय्य,

भस्मस्तोकमुरःस्थले, कटि

किंचाहं वदनारविंदमधुपश्रे

मस्यश्मश्रुपरंपरामभिनवां

(इतिपुनर्लि

दशा०-- (चित्रं दृष्ट्वा, निश्वस्य,

दृढय वृथा ते मनोरथः.

सीता.-- (विलिख्य, चित्रगतं न

त माश्रित्य अयिकांत, संप्रतिहि.

मयिमलयसमीरोवर्ष

अंक. २.

श्लोक.

नीलोत्पलाचे पारे नील वर्ण, आकर्ण
भुजा जयाच्या अतिदीर्घ पीन^१ तसाचि व

श्लोक.

हार्ती कार्मुक^२, पाठिशीं सुशरधी^३, मस
काढूनो तसि मेखलाहि कमरे मौर्वीमय
आतां आस्यसरोरुही^४ अलिपरी^५ चिच
इषत् शमश्रुपरंपरा^६ अभिनवा ही काढि

(असें म्हणून पुनः पाठीवर लि

रावण.—(चित्राकडे पाहून निश्वास टाकितो

अरे हें तर मलंतच झाले ! त्वदया, तुझा सर्व

सीता.— (पाठीवर लिहून आणि त्या लिहि

जोडून म्हणते) अहो प्राणनाथ, पहा सां

झाली आहे ती !

साक्या.

स्फुलिगवर्पणं^७ मजवरि करिजणु

शीत किरणं^८ ही अग्निसेचनें माजि

७२

जानकीपरिप

शील०- (विहस्य) हँस, सावसे

सीता - (सलज्जं) ^१णकिंवि अव

सरथ्यौ.- (चित्रं दृष्ट्वा अन्योन्यं प्र

तहमण्णेइदोपि असहिण्ण मणोरहं

सार०.- (साश्चर्यं चित्रं दृष्ट्वा)

एतत्पद्मदलेक्षणं मुख,

वत्याभोगमिदं भुजांत

साम्राज्योचितचिन्ह

कोनामैषजगन्त्रयेपि

दशा०- (स्वगतं)

अंक २

शिल०— (हांसून) सखे, तुझं भाषण पुरतें झालें
ल्यासारखें वाढतें.

सीता.— (लज्जित होऊन) नाहीं नाहीं. चित्र
आतां कांहीं उरलें नाहीं.

दोघी सरव्या.— (चित्राला पाहून एकमेकीस
जशी ह्या चित्रांतल्या पुरुषाची आकृति, तस
ल्या प्रियसखीचाही मनोरथ आहे.

सारण.— (आश्चर्यानें चित्राकडे पाहून म्हणतो)

श्लोक.

हे पद्मच्छदनेत्र वक्त्रं, अणि हे आजानु व
हें बक्षस्थळ थोर, ही कदितवी बारीक भा
साम्राज्योचित^१ लक्षणें करुनियां हीं पाउलें
त्रैलोक्यांत न देखिला नर दुजां ऐसा सुचि

रावण.— (मनांत)

श्लोक.

याचें कोमलनीलपद्मरुचि^४ हें पाहोनियां
शत्रूच्याहि मनांत हर्ष उपजे; लावण्य हें

महात्मानं ब्रूते युगलमरुणांतनयन

रुरोमस्म स्तोकच्छुरितमपि वर्णा

युवानंब्याचष्टे विरलमधुरश्मश्रुवदनं

करः कोदंडांकः कथयतिचराजन्य

शील०— सुँअरिदे, पेकखडु होदी. (इति

सुच०— (विहस्य) हँर्ला मए पेकखंतीए

जणो एव्वं पेकखइ तदो तुहकरव

अं आमुंचइ.

दशा०— सत्यमाह सुचरिता. यतः

नरेखाः सांकर्यं दधति, म

निवेशौ रंगानामपि ससनभ

किमन्य, चैतन्यं जनि तं

अंक २.

श्लोक.

सांगे रक्त अषांग थोर नर हा ऐसैं; उरीं म
वर्णी, 'श्मश्रुपरंपरा' नवयुवा' ऐसैंचि हे बो
कोदंडांकित हस्त सांगत जया राजन्य' ऐसैं
वर्णी क्षात्रयुवा उदारहि तसा चिन्हीं तुम्ही

शील०— (सुचरिते, हे चित्र तूं पहा असैं म्ह
दाखविते.)

सुच०— (हांसून अगे तें मी पाहून उपयोग का
जनानें हें पाहिलें तर तो रत्नखचित कांकण
इया करकमलांत घाःळील.

रावण— सुचरिता बोळते हेंच खरें. यांत संदे

आर्या.

रेखासांकर्य नसे, नाही वर्णीत हीनता क
जे जेथे योग्य दिसे तें तें तेथेंचि काढिलें
फार काय वर्णू मी हें तों जीवंत चित्र ि
ऐसैं कौशल्य हिचें सर्वोत्तम तोष कां न

शील०— सुचरिते, हे हिचें हस्तकौशल्य म

विद्यु०— (विहस्य) श्रुतं च श्रोतव

सीता, अयं च रामः, यास्माभिर्नट

दशा०— किमयमेव वैदेहीप्रणयावत

(सामर्थ्यं चित्रप्रति)

मागर्व्वह, रघुवंशपांसन

वैदेही प्रणयपदं वपुर्ममे

मारीचस्तव निघनाय

स्त्वद्वातादिरमति किनु

स्तरणः— महाराज, पश्यतु भवान्विन

क्षसांधंकरणमणिघटितकटकयुगलम

ष्टमात्रामेनामपहरिष्यति भवानितित

विद्युः—

अंक २.

विद्यु०— ऐकावयाचें ऐकिलें, व जाणायाचें जाणलें.
दिसत नाहीं, ती सीता; व ज्याचें तिनें चित्र व
रावण— जानकीचा ज्याविषयीं इतका स्नेहाच
हा दुरात्मा राम्या ना ? (क्रोधानें चित्रापत)

श्लोक.

सीतेला अबडे स्वरूप मम हें ऐसें अणोनी
गर्वाला न धरी कदापि रघुच्या वंशास दुर्ल
माराया तुजला नियोजित असे मारीच
तो नाहीं भुलणार पाहुनि तुझी मूर्ती अशी
सारण.— महाराज, विश्वामित्रानें हें केवढें
केलें तें आपणच फहावें. त्यानें “ राक्षसांधकर
युगुल” हा कांकणाचा जोड जानकीला घ
वरून दृष्टीस पडतांक्षणींच आपण तिला मा
खचित तर्क केल्या असावा.

विद्यु०— होय असा त्यानें तर्क बांधिला असेल
त्रियब्राह्मण मोठा हरामी आहे; यांत संशय

७८

ज्ञानकीपरिणयनाटक

दशा०- (सोत्कंठं) तत्तिष्ठतु. जानकीदृष्टुमु

सार०- दृष्टएव.

दशा०- (सोत्साहं) कथमिव. १

सार०- (कर्णे एवमेवमिति कथयति.)

दशा०- (विहस्य) निपुणमुपक्रांतं भव

योध्यकमुनिवेषेण कटक ग्रहणात्.

सार०- (तथेत्युत्थाय मुनिवेषेण प्रविशति

परिश्रान्त्या विह्वलोस्मि. संभाषय मामेव

वनदानेनवा. (मूर्छानाटयति)

विद्यु०- देव, पश्य सारणस्य कौशलं.

अंक २

रावण.— (उत्कण्ठित होऊन) त्या गोष्टी आतां प
पण सारणा आधीं जानकी दृष्टीस पडेल अ
शोधून काढ गड्या.

सारण— महाराज, या उपरांत शोधायची आहे अरे
च शोधून ठेविली आहे.

रावण— (उत्साह पावून) हांहां ! तर मग सांग क

सारण— (असें असें करायाचें असें कानांत सांग

रावण— (हांसून) वाहवा ! खासी मसलत का
आतां अयोध्येहून आलेल्या मुनीचा वेष घेऊ
कर्णांचा जोड घेऊन ये तर.

सारण— आज्ञा महाराज. (असें म्हणून मुनीचा व
आणि म्हणतो) अहो मी ब्राम्हण अयोध्येहून
मला मार्ग चालण्याचे फार श्रम झाले आहेत.
मला थडशी छाया देऊन किंवा पंल्यानें वारा घा
चार घ्याल तर बरें होईल ? अरेरे ! फार ग्लानी
बोलून मूर्छित झाल्यासारखें दाखवतो).

विव्युज्जिठह— महाराज, सारणाचें कौशल्य पहा

मुनिः- (चक्षुषी उन्मील्य)
भवत्या.

मुच०- (स्वगतं) दिष्टि^{३२} लद्धसण
भवं ? कुद् आगमणं ?

मुनिः. अस्ति खलु दशरथस्य राजर्षेः प्र

सीता— (ससंभ्रमं) किंत^{३३}स्स.

दशा०— (साभ्यसूयं) नाटक्या मारी

मुच०— ब^{३४}भण, उवरि कहेहि.

मु०— शुष्यति मे जिह्वा.

दशा०— किंनदीर्यते विपक्षकथनेन ?

सी०— (सवेगं) ए^{३५}सो अप्पिअंबत्तु
नाटयति)

अंक २.

मुनि.—(डोले उघड़ून) मुली, तुला कांहीं गरज
पणानें वारा घातला त्या योगानें मला आतां

सुचरिता— (मनांत) बाई, ब्राह्मण सावध इ
तर भलतेंच झालें असतें ! (मोठ्यानें) भव
व काय व आपलें येणें कोठून झालें ?

मुनि— दशरथनामक जो राजर्षी याचा बड

सीता— (घाबऱ्यां घाबऱ्यां) त्याचें काय ?

रावण— (द्वेषबुद्धीनें) ताटिका आणि म
लोळवलें, आणि दुसरें काय असावयाचें ?

सुचरिता— भटजीबावा, 'दशरथ राजाच
पुढें सांगा.

मुनि— काय करूं ! माझी जीभ कोरडी पड

रावण— कोरडी पडते हें काय ? शत्रूचें वर्त
स्वी ती गळून नाही पडणार ?

सीता— (घाबरी होऊन) अगेबाई ! हा क
णार असें दिसतें ! हायहाय ! (असें म्ह

सुचरिता— मखे आर्षी ह्याला पाणी प्या

अलमावेगेन. सत्यंनपिबामिच्छि

सुच०— म^३अवं, उवरिकहेहि.

सीता— दौ^{३२}र्णखुमेहिअअंजलणस

मुनिः— नूनमिदानीमीदृशस्यमम

विद्यु०— (सोपहासं) नकेव

क्षसजातिः,

सी०— किं^४मिमिणा वअणेण स

शी०— स^{४३}च्चं रक्खसोएसो, जोएव

मुनिः— (समयंस्वगतं) कथंवि

भाव्यते. (प्रकाशं) तस्याहं

अंक २.

घाघरें होण्याचें काय प्रयोजन ? वास्तविकच मला
गून मी बायकांचे हातचें पाणी पीत नाहीं म्हणतो.

सुचरिता— (महाराज, आतां पुढें सांगा !

सीता— एकीकडे अग्नि व एकीकडे अमृत, दोन्हींचे
हृदय सांपडले आहे !

मुनि— आईबापांचा मजबर फार लोभ आहे, त्यांनीं
अवस्था पाहिली तर स्वचित त्यांना फार दुःख होई.

रावण— (थट्टेंने) खरेंच आईबापांनाच काय ? अस
ष धारण केल्यावरून सर्व राक्षसजातीला सुद्धां दुः

सीता— माझे हृदय फार व्याकुळ झालें आहे, त्या
मलत्याच गोष्टी सांगून काय उपयोग ?

शालि०— खरेंच सांगतें, हा कोणी तरी राक्षस आहे
असें दुःखांत घालून पुढें बोलत नाहीं.

मुनि— (भय पावून मनांत म्हणतो) काय ! हिनें
(विचार करून) नाहीं. ही गोष्ट संभवतच ना
म्हणतो) त्याचें नाव रामभद्र, त्याचा मी प्रिय

रावण— (हसून) त्याचा प्रियसखा खराच; यांत

दशा०— (सरोषं) घिङ्मूले

मु०—

हरादेरुद्धर्ता, हरिहर्ता

कठोरस्कंधाग्रप्रकटर्हा

प्रपौत्रोयसाक्षात्रिभुव

दशग्रीवोयवः कथमन

सी०— (सामर्षं)^{४५} किङ्गि

लोअस्समहंतोउपक्कोसो.

दशा०— (समुखमंगं)

वेदितव्यं.

विद्यु०— अतएवैतस्यावशीव

पश्याम्युपायांतरं.

दशा०— अशक्यमिदंनोराव

अंक २.

रावण— (क्रोधानें) हा मूर्ख ! त्रैलोक्य जिकण
त नाहीस काय ? तुला धिक्कार असो !

मुनि—

२लोक.

कैलासा उचली करेकरुनि जो, ज्याच्या
बंदी इंदहि, विष्णुचक्रजकिण स्कर्धी कर्त
निर्मी जो भुवनत्रयासहि विधी नसा त
जो तो रावण, गे, प्रसिद्ध असतां, तुम्हा

सीता.— (रागानें) राक्षस राक्षस असें म्हणून
निंदा करितात, त्याचे गुण हो कशाला वर्णित

रावण— (तोंड वाईट करून) विद्युज्जिह्वा,
याचें तें ऐकिलें, जाणायार्चें तें जाणिलें !

वि०— म्हणून तर हिला वश करण्याकरितां
वेतलें पाहिजे; त्याशिवाय दुसरा उपाय दिस

रावण— ही तुमची गोष्ट रावणाला अशक्य
आर्था.

जो स्त्री स्वयें विरक्ता, वरणें कीं युक्त ती
तीस वराया नरपशुवेष तुला ग्राह्य, रे, क

सुच०— हँलै शीलवदि, किणजाणासि

हावं तादजणंओपि असहोत्ति पसंसं

दशा०— अतएव स्नेहान्नावस्कंघ्यते मया

शी०— बँल्लण, दसग्गीवे सुमरिदे दोसी,

णी ओ रस्वसि ओ; किडु एसाजाण

सहिओ.

मुनिः— हंत, जानकीति सम्यक्. (अवनीत)

सुच०— भँअवं, दार्णि मण विसद्धं.

शील०— बँल्लण, जइ कुसलं मणिस्ससि

कडअं पारितोसिअं दाइस्सदि.

मुनिः (स्वगतं) यदर्थोयमारंभः (प्रकाशं)

सी०— (सावेगं)^{५०} किउघरिदो मज्झमलं

मूर्छा नाठयति)

सरव्यौ०— हा जौणइ, हा सहिजणवत्सत्ते

विए, एत्तिअंकालं अणुवट्टमाणं सहीज

ए तुए अइर परिचिदस्स मणोरहवच्छहस्स

ववसिदं (इति रुदितं नाठयतः)

सुच०— अगे शीलवति, तुला तो महाप्रताप
 नाहीं है कसें ? 'तो आमचा प्रियसखा, तो
 आपले जनकरावजी तर नेहेमी त्याची प्रशंस

रावण— म्हणून तर आम्ही जानकीला बळेंच

शील०— भटजीबाबा, रावणाचें नांव घेत
 लागेल. मग आम्ही त्याच्या पक्षांतल्या

कांहीं राक्षसिणी नव्हे. तर ही जनकरा

आणि आम्ही दोघीजणी हिच्या सख्या

मुनि०— अरे ही जानकीना ? फार चा
 म्हणून भूमीकडे पाहतो).

सुच०— भटजी, आतां शंका न धरितां ख

शील०— भटजी महाराज, जर तुम्ही खुश

तर ही जानकी कांकणांचा जोड तुम्हा

मुनि— (मनांत म्हणतो) तेवढ्याकरितांच

विला आहे. (मोठ्यानें म्हणतो) दुसरें

सीता— (घाबरी होऊन) काय ! मध

नाहींसा झाला ? हायहाय ! (असें म्हणू

दोघी सख्या— हा जानकी, हा सखे

गळदीपिके, इतका काळपर्यंत आम्ही तु

असतां, तूं अशी निर्दय होऊन आमचा

ताच ज्याचा परिचय झाला, त्या मने

जाण्याचा बेत केला ना ? सखे, हें त्वां

करावें बाई ! (असें म्हणून धाई धाई

सरव्यौ— हेला, समस्तसिद्धि

सी०— (समाश्वस्य मुनि पश

मुनिः—

स्मरएव राममूर्तिः कौ

आनेष्यते दिनेस्मि, न

दशा०— (विहस्य) अचि स

दसि ? दशग्रीवो विद्युज्जिह्वेने

सरव्यौ— ^{५३} दिष्टिआवट्टसे

सीता०— (सहर्षं संभ्रममुत्थाय

कटकद्वयं ददाति.)

दशा०— (सविस्मयं)

विनाति

दोघी सरव्या— सखे जानकी, सावध

क्षण काय सांगतो तें पुरतें ऐकून घेऊं !

सीता.— (सावध होऊन मुनीकडे पाहते)

मुनि.—

आर्था.

राम नव्हे मदनचि तो, कौशिकचे

आणील आजि धेवें; हर्ष करा, सर्व शो

रावण— (हांसून) अरे सारणा, मुनि

सना ? रावणाला विद्युज्जिह्व घेऊन

दोघी सरव्या.— सखे, तुझें माग्य योर

सीता— (हर्षयुक्त होत्साती घाबऱ्यां घाब

हातांत बक्षीस म्हणून कांकणांचा जोड

रावण.— (विस्मय पावून).

श्लोक.

ज्ञान्या ह्या प्रकट विजा

निर्मेघा चहुंकडुनीहि घा

आकाशक्षितिककुभा

सोन्याच्या दिसति सुलि

ओहो ! हें असें कसें बरें झालें ?

साक्या.

तेजाच्या कळोळें दिपुनी व

यत्नें उघडीं तंव एकस्त्री अ

कांति तिची मी काय सां

ऐसी सुंदर आकृति जगती

(उतक्यांत पडद्यापलीकडे)

अवेक्षितुं कौशिक यज्ञं अनुसृ

कृतार्थो जनकः कुमारीमामंत्रयति ७
शी०— ५४ दिष्टिआ पिअसहीए ७

पुरंधवी आपुण्णदंसणा खु भअ

सीता.— (सविस्मयं) अँत्थि मे

(इति नि

दुशा०— हा कथमक्षिपथमतिक्रान्ते

दृष्टं नानर्नामिदुबिबमधुरं,

तस्याः किंकथयामि पक्ष

एषा खङ्गलेतेव पुष्पधनुषे

नत्वंगांतरदर्शनाय विदधे

विश्वामित्रऋषि हे यज्ञ करणार, तो पाहण्या
वर्तमान भगवान् अत्रिऋषि आले आहेत, त
अर्घ्यादिक पूजा केली. आतां मुर्तीनीं त्यांच्या
यास याबें म्हणून ते त्यास बोलावीत आहेत.

शील०— दैव थोर म्हणून प्रियसखीला
योग घेत आहे ! भगवतो अनुसूया ह
दर्शना आहे खरीच !

सीता— (विस्मित होऊन) अहा ! मला त
आहे ! चला तर जाऊं आतां (असें बोलून

रावण.— अरेरे ! ती स्त्री माझ्या दृष्टीस प
दृष्टीच्या तप्यांतून पार जाऊन दिसेनाशी

आर्या.

मुखचंद्रा पीनकुचा कांचिपदा ही न पा
कामखड्गसी वेणिच दाविलि, दुष्टा^१ न अ

वियु०— सारणाला कांकणांचा जोड दे
छुव मागें घेतला, तो महाराजांनीं नाहीं

रावण.— दैव थोर कीं र्वां मला आठवण

अभंग.

शुक तुंडापरी वांकडी आसती, अतिरक्त व
ऐसीं नखें ज्याचीं विलसती देखा, तैशाचि
पद्मगर्भावरी जो कां सुकुमार, स्मरे, ऐसा

अपिच

आनीता नृपकन्यक

स्वर्बद्योपि भवंतु मे

किं ताभिर्दशकंधर

यद्यस्याः कमनीयव

वियु०— किमिदं दुर्लभं गृही

दशा०—

मनुष्यवेषग्रहणं दुर्ल

तत्कर्ता रावणो ल

त्वरयस्व तावत्कौशिकवे

वेषः सारणोपि लक्ष्मणइव भविष्य

सार०— आर्चित्यमहिमानः स्व

कांचने कटके तस्य

यन्मयैव ममांगानि

(पार्श्वतोवलोक्य) क

न्यकामिर्विस्मृतश्चित्रपटः तदेन

इमे एतस्याः कटके, अयंच

दयति.)

वियु०— पश्य, महाराज,

अणखी

श्लोक.

राजांच्या अणिल्या सुता ममवर्षी राहोत
तैशा मन्नगरीत वा सुरपुरी बंदीहि नाको.
त्या ह्या पंक्तिमुखा^३ नकोत; जरि हा अं
वैवाहोक्त विधी करूनी कर हा हीचा म

विद्यु०— रामाचा वेष घेतल्यावर जानकीचा
राजांस दुर्लभ आहे असें नाहीं.

रावण—

आर्या.

असता याहुनि दुर्लभ नरवेष दशास्य त
यद्योगे सुलभ घडे सीता भुवनैकमंगल

विद्युजिह्वा, तर मग आतां त्वरा कर, लौकर
वेष घे, मी तर राम झालों ह्मण. सारण
सारण.— जे महर्षी आहेत त्यांचा महिमा

अंतच लागत नाहीं, हेंच पाहा,

आर्या.

हीं स्वर्णकंकणे जीं सीतेपासोनि घेतलीं
यांच्या धारणयोगे माझे अंगचि मला

(बाजूस पाहून) वधुजनांकडे जाण्याच्या
चित्रपट येथेंच विसरून गेल्या ! तर हा महा

(असें ह्मणून चित्रपट घेतो आणि “हा ति
हा चित्रपट महाराज” असें म्हणून रावणा

विद्यु०— पहावें महाराज, पहावें. हें राक्षसां
युगुल आणि हा रामाचें चिन्ह काढलेला

दशा० — धिगेतत्कटकद्वंद्वं, यन्

धिक् चित्रफलकं, यत्र

त्वमपि नदृश्यसे तस्य धारणेन

विद्यु० — ततश्च विमानएव निगूढं

दाचिदनेन किञ्चित्प्रयोजनं.

सारणः — तथा करोति.

दशा० — (विमृश्य)

सुत्तदपि वंचयितव्यो, ग

सांप्रतमनुभवितव्यस्तस्या

(इति निष्क्रां

द्वितीयोक्

अंक २.

रावण.—

अभंग.

धिक्कार असो त्या कटकदयाला, जेणें सीता
तसाची धिक्कार त्या चित्रपटाला, जेथें तो लिहूं
कायरे सारणा, तो कांकणांचा जोड धारण
आह्लास दिसत नाहीस ! काय चमत्कार !

विद्यु०— तर तो विमानांतच नेऊन गुप्तपणें ठेवा
त्याचें काम लागलें तर लागेल.

सारण.— (तसें करितो).

रावण.— (विचार करून).

आर्या.

मित्रातें बंचीतों घेतों नरवेष तो जरी नीच;

सीताकरग्रहोत्सव अनुभवितों रे जसातसा म

९६

जानव

(ततः)

मारीचः (सानुस्मरणं)

तत्क्षत्रिया

चक्रभ्रमी

जानकीपरिणय

अंक ३.

पात्रें.

मारीच राक्षस	ता
कराल राक्षस.	मा
राम.	दः
सीता व तिच्या सख्या	म
काश्यप, पिगल	ब्र
अहल्या	मि

(तदनंतर मारीच

मारीच.—(स्मरण झालेंसे करून).

हंत, निरुपमपराक्रमः

अस्मिन्विकृष्ण

पश्यन्बलानि प

जीमूत पंक्तिषु

मायासुबाहुरा

किंच.

यावद्दणसमीरहा

तेनक्षत्रियजाल्म

हंतस्त्रीति जुगुध

वेगादुत्पतितेनता

(सशोकावेगं) हा जननि

बलशालिनि, तवापि क्षति

तिक्रमो दैवनियोगः !

अरे ! केवढा त्या क्षत्रियबदूचा पसकम ! असा पराक्रम
पाहिला नाही ! कारण,

आर्या.

आकर्षूनि चापातें, सोढी हा उग्र बाण जब
इतुक्यांत मरति सैन्यें, ऐसा न समर्थ मारण्या
मेघा आड दडोनी पाहे जंव हें सुबाहु मा
तंव तो^१ मयेंचि मेला, उपमा शौर्यास काय

अणरवी

आर्या.

बाणसमीरणयोगे^३ मायारचिता^४ (जोअपठल
सारुनि एकिकडे जंव पाहे, तंव ताटिका
ही तों स्त्री ! छित् ! हिजला मी नचि मारी
सोढी डील, परी त्या शिथिलितबाणेंचि तोबि
(शोकाच्या आवेशानें) हे जननी ताटिके
केवढी पराक्रमी ! हजार हत्तींचें बळ तुला ।
आणि त्या दुष्ट क्षत्रियबदूच्या हातून असा विपरीत
काय ? तस्मात् दैवयोगच बलवत्तर. त्याच्यापुढें
चालत नाही ! हरहर ! कसें करावें ?

श्लोक.

अग्ने माते^६, मातें प्रतिवचन दे, मी र

(क्रोधानें दुसरा चरण म्हणतो.

न. सोढी, रे पीरा, प्रथमकृतवैरा तुज त

(करुणेनें तिसरा चरण म्हणतो.)

सुबाहो, धिड्मातें, जबळि असतां

(चितेनें उसासा टाकून चतुर्थ च

कराला, कोठें तूं अजि अजुनि, न

(ततः प्रविशति

करालः—

दिष्ट्या भीतोरणमुखा, द्वि

दिष्ट्यारामास्त्रपदवीमतीते

किंतु नजानामि रामास्त्रगृहीतो

प्रभ्रष्टरत्नमुकुटं,

विस्रस्तकेश, म

मारीचमभ्रमिव

निन्ये क्वचिदघु

प्रायेण महेदशैलस्य कठके महे

मन्वेष्टुमुपसर्पतापि मया महेदशैल

एतेतेगिरिकूठसंघटशि

प्रेखञ्चामरचारुसीकर

यन्पातेषु निकुंजकुंज

आसोद्ग्रथितवरंति

अपिच.

मृगपतिकराघात

परिगलदसृग्धारा

वन्नममिमभ्रेण

अंक ३.

(त्यानंतर कराल पडद्याव)

कराल—

श्लोक.

दैवें भ्यालों, रणांतूनी गेलों दैवें
दैवेंचि नाहिं मी मेलों रामास्त्रीं
परंतु मारीच हा रामाच्या अस्त्राचे इपा
जीवंत आहे किंवा मरण पावला हें कांहीं

आर्या.

पडला मुकुट शिरींहुनि, तैसेंची र
केश शिरींचे घुटले, घडफड करि
चंडानिलें मेघातें नेतो, लोटोनि प
तैसा त्या रघुशिशुचा बाण त्या
बहुतकरून तो महेंद्र पर्वताच्या क
टांमध्ये पडला असेल. अरे, त्याचा शो
महेंद्र पर्वताच्या समीप येऊन पोंचलों दे

आर्या.

पर्वतदरींतुनी हे निर्हार मोठ्या ि

११

(अग्रतोवलोक्य) कथमार्यो

ब्रह्मश्यते ! यतः

स्त्रिन्नांशुकर्मा

केमानुविद्धघ

नीरक्तधौतक

दास्ते महेंद्रक

मारीचः (करालं विलोक्य, सविस्

हि परिष्वजस्व मां,

करालः— आर्य मारीच, दिष्ट्या

मालिङ्गति.)

मारी० — हावत्स, किमभ्यद्भवीमि.

स तस्य ज्याघोष

शरेणाकुक्षोसाविति

ध्वनिः सिधो, रौवनि

मयैकस्मिन्काले सक

अनंतरंच

मत्यातत्स्खलि

व्यक्ताघो भुव

तन्मार्ग प्रसृत

न्मामुच्चैरुदधि

(पुढें पाहून म्हणतो) काय ! हा आपला मारीच
मडून वर निघाल्याप्रमाणें दिसतो कीं !

अभंग.

मुळीं वस्त्र हें भीजलें, त्यांत शेवळें गुंत
मस्तकीचे केश जाड, फेंसें झाले ते नि
हातपाय शुभ्रवर्ण, त्यांत रक्त नसे पूर्ण,
ऐसा कड्या वरी बरा, मारीचची आ

मारीच— (करालास पाहून विस्मयानें म्हणतो)
बाबा, जिवंत आहेसना ? तर ये, मला आलि

कराल— मारीचदादा, दैव थोर म्हणून रे
पासून सुटलास बरें ! (डोळ्यांस पाणी आणून)

मारीच— वत्सा कराला, फार तर काय सांगू

श्लोक.

मौर्वीचा ध्वनि बाणपातज जसा झंकारही
“ बाणी सांपडला खरेंचि, गडिहो ” गंध
सिंधूद्धूत निनाद, यादहिं तसे पीडूनि
कोव्हाळा करिती, ध्वनीस इतुक्यां म्यां

तदनंतर,

आर्या.

मी जंव खालीं पडलों जोरानें खोल त्या
पाणी दुभागुनी पथ पाताळाचाहि पाहिल
मीं बुडतो हें पाहुनि जलघीनें लोटिलें प्र
त्या योगें उसळुनिचां सुरक्षितचि देह हा

कराल.— शाबास, महार्णवा, शाबास ! खरें

हे मोठे पराक्रमी आहेत, हणून त्यांमां मि

... .. शाबास शाबास !

मारीचः (सानुशयं). कराल

दशग्रीवः श्रीम

यथैतेपि त्रस्यंत

अहंतूदासीनः स

कलंकं देवस्यस्

करा०— आर्य, मामैवं. माय

यितव्यः. तदेनमहत्वाप्रति

ल. कौशिकः समुनिपाशोपि

स्यापि देवस्य सीता पाणिग्र

टकथा तद्देषो गृहीष्यते म

मारीचः. अतः खलु सानुगस्य

करा०— अत्रकिमार्यस्य व्य

मारी०— (क्षणविचिंत्य) उ

करालः— कथमिव !

मारी०— (कर्णे एवमेवमिति

करा०— ईषत्करमेवैतदिदानं

विप्रियश्रवणात्सद्यः

मारीच.— (पश्चात्ताप करून) कराला, व

श्लोक.

दया माझे ठार्या करिति दशकंठ प्रभु, त
समुद्रा पृथ्वीला वनगिरिनदीनां भय असे
प्रतीकाराला तों स्वजनविनिपार्तीही न व
कलंका देतो मी अनुचर घन्या; गोष्ट ही

कराल.— मारीचदादा, असें लणूं नको
आहे ? तो क्षत्रियाचा पोरगा बलवान् आहे तर
तिचे बलानें त्याला मारून टाकूं. त्याला
तर मात्र महाराजांस ठीक वाटणार नाही. दुस
रामचंद्राचें रूप घेणार असें ताटका बाई
ते रामरूपानें सीतापाणिग्रहणार्थ गेले आणि
तर त्याचे हातानें तो दुष्ट मुनि **कौशिक** म
चित विघ्न करील यांत संशय नाही.

मारीच.— यासाठी कौशिक हा परिवारा
प्रत परत येत आहे, तर त्याचें येणें न हो

कराल.— यास उपाय कोणता करावा,
नेत्रानें पाहून काढ की !

मारीच.— (क्षणमात्र चिंतन करून) होय.

कराल.— तो कोणता बरें ? सांग पाहूं.

मारीच.— (कानांत असें असें करायाचें

कराल.— (हांसून) हें काम तर, दादा, तु

कारण,

आर्या.

अग्निप्रवेश करिते ऐकुनियां हा अनि
मायासीता. तीच्या प्रेमें रामहि व

अनंतरं पुत्रशोकमोहितं

योध्यां सहैव तेन राज्ञां प्रति

निधानमंतरेण माया प्रयोत्त

मारी०— युक्तं भवानाह. त

परिक्रामतः पुरतोवलोक्य

श्रमस्य कौशिकीतीरे नि

शश्वद्वथ्याश्वघोषासह

द्वल्मीकोन्मीलदाशीविष

दृश्यन्तेधीस्मेरीनिनदक

सेनामातंगभुक्तोज्झितवु

अंक ३.

असे प्रकारे राम मरण पावल्यावर, दशरथ शोक होईल. मग त्याचे समाधान करित त्याचे बरोबर अयोध्यापुरीप्रत परत जाईल. रायाची, ती कौशिक जवळ नाही तीच मारीच.— ठीक बोललास. तर चला आतां, असतील तेथे आपण जाऊं. (असें म्हणून फिरतात व पुढे पाहून म्हणतात) काय हे आश्रमापासून दोन कोसांवर कौशिकी नगराचा राजाचे सेनेचा तळ पडला आहे. पहा कसा

अभंग.

रथांच्या वारूंचे ऐकोनियां घोष, आरण्या
शिगांनी वारूळें जेव्हां ते फोडिती, सर्प ख
करीती ते क्रोधें विषारी फूत्कारे, तेणें भ
डुंदुभीचा घीर ऐकुनियां नाद, वानरांस
मदाचे धुंदीत नाचती ते फार, त्यांचा चमत्क
सेनेचे गजांनीं टाकिलीं चाऊनी, तामरसें

तदनीकिनीनिवेशं गतै
 मरण्यभागः यावदहमव्येनमनुप्र
 करालः— कथमेष राम
 रेवमाघोषयति.

मारीचः (सहर्षं) दिष्ट्यावय
 प्रविशति, तावदस्यरूप
 ति विलपन्त्सखिस्नेहाद
 ण्यांतरं. अहमपि कौ
 त्मना दर्शयन् राघवपो
 थिलीमस्मै मायाबलेन
 यिष्ये. (इति निष्क्रान्तौ)

(शुद्ध

(ततः प्रविशति

रामः— दृष्टःकोपवतामरण्य
 दृष्टं केसरिणांच व
 दृष्टं तांडवमुद्भटंच
 दृष्टश्चैवमया चिरा

अपिच तत्रैव

कुवलयितवनांत

रनवगतरसत्वाच

अभिषिपितगुण

अंक ३.

तर आतां जे कोणी त्याचे सेवकजन सै
त्यांनीं ह्या वनांत जावें ! मी तर हा त्याचे
कराल.— काय हो ! हा तर रामभद्राच
नामक जो विप्रबटू, तोच ही अशी आरो
मारीच— (हर्षानें) बरें झालें ! देवानें हे द
ले ! तर वत्सा कराला. जंव हा वनांत शि
घे आणि “वनगजानें मला घरिलें रे घरिलें
मायेचे योगानें आक्रोश कर; म्हणजे मित्रा
धांवत येईल; तसा तूं त्याला चाळवीत चाव
ने. इकडे मीही कौशिकाचा शिष्य जो
घेतों, आणि रामाच्या विरहामुळें जान
ती व्याकुळ होत आहे असें मायाबळें कर
घरल्या बेतानें कार्य करितों. (असें बोलू
(ही पुढील कथेची संगती

(नंतर हातांत धनुष्यबाण घेऊन

राम—

श्लोक.

ज्याघोषें वन कांदलें तंव कसें रोषें
मानां सिंहहि बांकड्या करुनियां क्री

(सोत्कंठं)

यान्येवमाकुलतया हरिण

भाविर्भवंति रुचिराणि वि

मन्ये ततोपि मधुराणि म

स्तस्यास्तु विभ्रमकटाक्ष

(नेपथ्ये) हा सखे, रामभद्र, हा ह

रामः (आकर्ष्य ससंभ्रमं) कथमत्र

दीनस्वरः (सशरचापहस्तः उद्धतं

अयं खलु दुष्टमतंगजः करेण मां व

रामः— कथं पिंगलस्येव परिदेवनं ! (

धृमोः कष्टं !

अभिनवमृगलोभान्मन्यर

प्रियजनपरिमुक्ते पिंगलं !

वलयितपृथुशुंडादंडसंवेष्टि

नयति नवनिकुंजं कुंज

(पुनर्नेपथ्ये) हातात, सुतवत्स

मंदमाग्नि, मृत्युमुखे मां पातयितुं प्र

विपाकदारुणस्ते मयि स्नेहानुबंधः !

रामः— (सकरुणावष्टंभं) नभेतव्यं

(विकटं परिक्रम्य) अहो धिक् प्रम

क्षरादिभगजः (मनुरूपसंज्ञान

(उत्कंठेनें) हरिणशावकनेत्र असेजरी दिसति
ललित सुंदर यांहुनि, वाटते, असतिल क्षि
(पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे सरल्या
मेलों रें मेलों !

राम.— (ऐकून घाबऱ्यां घाबऱ्यां) ह्या निज
पुरुष दीनस्वरेंकरून मला हाक मारितो
हातांत धनुष्यबाण आहे तसाच मोठ्यानें
(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे सर
माजलेला हत्ती मला सोंडेंत धरून मारितो

राम,—काय ! पिंगलासारिखा विलाप ऐक
ल्लणून आणखी मोठ्या त्वरेन इकडे तिक
तो) अरेरे ! काय दुःखाची गोष्ट ही.

श्लोक.

अभिनवमृगलोभे एकला मी वनांत, सहज फिरत
करिवर धरुनीयांत्यास सोंडेकरोनी, त्वरितगति अ
(पुनः पडद्याच्या पलीकडे शब्द होतो) अरे
पुत्रवत्सल आहेस रे ! पण हा तुझा पुत्र आतां
आई ! असें मृत्युमुखांत पाडण्याकरितांच तूं म
मित्रा रामभद्रा, तुझ्या स्नेहाचाही शेवट अ
राम—(दयायुक्त होऊन गर्वानें म्हणतो) मि
हा मी आलोंच ! (मोठ्यानें इकडे तिक
रेरे ! छित् काय करावें ? संधान चुकलें
तून पार निघून गेला ! (धनुष्य आटपून
काय ! तो हत्ती दिसेनासाही झाला ! बरें व

मवतु पदवीमेतस्याहं गजस

सुत्तदमनयागत्वादूरं विमो

सुलममपथे यद्यप्यस्मिन्प

तदपिविदितं भृंगश्रेणीकषा

(इतिपरिक्रामितकेनाव

मरुत्तरलकोरकाकुलकरंजकुं

स्खलन्मुखरनिर्झरकण्डुदारव

इदं, खलु विश्रुंखलावठ कुत

स्फुरन्मृगदृगुत्पलप्रकरनीलम

तदत्रैव भवितव्यमिभराजेन, इतस्ततो

सहर्षं) दिष्ट्याकथमत्रैव गजगृहीतमुक्तः

(ततः प्रविशति पिंगलवेषेण शिलातलोपविष्ट

रामः— (उपसृत्य) समाश्वसिहि, समाश्वसि

अंतर्दहति शोको मे मोक्षेमास

अंक ३.

श्लोक.

अतां सरणि^१ शोधितो^२ जिकुनि हत्ति गो
स्वमित्र दुरि जाउनी त्वरित सोडवीतो^३
जरीं न उमठे पद प्रकठ या शिळांचे व
मदात्त^४ अलीच^५ हे सुचविती गजाध्व
(असें म्हणून इकडे तिकडे फिरतो व पा

साक्या.

करंजतरुचे कुंज^६ बहुत त्यांवरी फुलां
ते वायू लागोनि डोलती शोभा देत वना
वर्तीतूनियां झरे वहाती झुळझुळ जे बहु
तेथे कारंभवे^७ खेळती, कूजती मंजुळ
बिळांतुनी बाहेर विशंखळ हिंडति काव
त्यावरि पडली मृगनेत्रांची नील कांति
कुवलयवन^८ हे बहु सुंदर जें त्याचा रं
नीलवर्ण या योगें ऐसें हं गिरितठ घन
या वनांतच तो गजराज असेल, त्याला इ
शोधावे. (असें म्हणून पाहतो व हर्ष पाव
योर म्हणून पिंगलाला येथे हत्तीनें सं

करा०— (स्वगतं) यद्दशानन

देव चक्षुषी उन्मील्य) कयं

रामः. अयंकि.

करालः— (आश्वस्य) सखे,

नर्द्धपये मदगजेन गृहं तोसि

नव ज्वाघोषपरुषे श्रुते

गजमात्मानमन्यान्वा

रामः. अतो मन्ये सिंहगर्जित

सि. तदिह प्रच्छायशीतले ववु

करा०— भवतापि मृगयापरिश्र

अविरलतरुखंडश्य

प्रसरति सरिदग्रे

कराल— (मनांत म्हणतो) जें रावणा
(किंचित् डेळे उघडून मोठ्याने म्हणतो)
खा रामभद्र ?

राम— होय, तोच आहे.

कराल— (सावध होऊन) सख्या राम
काय करितोस ती पाहण्याचे उत्कंठेने ये
तच मत्तगजानें मला धरिलें. नंतर,

आर्या.

त्वज्जयाध्वनिपरिपहपा' सिंहारावास' ऐ
मी झालों मूर्छित, मग नेणें अपगा, ग

राम— सिंहाचा शब्द ऐकून तो हत्ती भ्याला.
सोंबेंतून पडलास ! बरें तर आतां ह्या व
आहे, म्हणून त्या छायेखाली बसून विश्रांत

कराल— सख्या, तुलाही मृगया करितां क
तूं देखील क्षणभर बसून विराम करावा. व

श्लोक.

छाया विशालतरुची घन या वनांत, अंभोजखंड
वायू सुगंध, बहुशीतल, मंद येतो, अव्यक्तमंजुलहि

राम— खरेंच गडच, हा प्रदेश फारच रमणी
सेवकमंडळी येई तोंपर्यंत आपण येथेंच ब

कराल— (मनांत म्हणतो) सेवक मंडळी
म्हणतोस ? मारीच येई तोंपर्यंत असें म
बरें तर बसूं या.

राम— गड्या, दैव थोर म्हणून तुला मी कुश

त्वया ममविना, सखे, जनकक
 करग्रहणमंगलं गलितमेव तत्तिष्ठ
 कथं कथय तावकप्रविलयाद्विपा
 नसावविदल्यमे तृदयमर्मनिर्मो

करा०— (स्वगतं) कथमनेन राघ

मंगलमपि आत्मना विदितमासीत् !

त्वयि मद्दिषादात्परिणयपराङ्मुखेसति

रामः— (सोत्कंठं) अपि सखे, सत्यं त

प्रति भवता ?

“ मनोमुवा स्वमभिषेण दर्शिते दृढं त्व

कथंचिद्दृश्यासितपल्लुवास्तरा सखीजनाश्व

इति

करा०— (अश्रुतिमभिनीय स्वगतं)

नागतः ।

अंक ३.

श्लोक.

जरी प्रिय मला तरी जनककन्यकेच
विवाह न रुचे मनीं तुजविणें कराया स्व
विनाश तव पाहुनी बहु विषाद जो कां
कसा, वद, उरास तो नचि चिरोनि, रे, स

कराल— (मनांत म्ह०) काय ! ह्या राघव
बरोबर आपलें लग्न होणार ही गोष्ट समजल
ठ्यानें) सख्या, असें काय मनांत आणितोस
माझ्या दुःखामुळे तूं लग्न करणें नकरतास तर
प्राण न ठेवती.

राम—(उत्कंठित होऊन) 'गड्या, तूं जें मला स
पाचें वचन खरें असेल काय ? तें हें:—

आर्या.

“मदनें त्वन्मूर्ति तिला स्वर्गी जी काय दा
तीतेंचि चिंतिते ती, न रुचे तिस कांहीं वि
निजलो पल्लवशयनीं, विरहानल ताप देत
आश्वासिती सख्या बहु, हाच तिचे जी

नस्याः सत्यपि हंसः

सौवर्णेष्वपि कंकणेषु

संगीतेषु, मनोविनोदन

सीता संप्रति, किंब्रवी

रामः— (स्वगतं) कथं मति

कल्याणी १ (प्रकाशं) स

करा०— (स्वगतं) प्रकृतोप

मि. (प्रकाशं) कथं मत्

सा न स्नाति न चानु

न क्रीडासु मनो दधा

किंतु न्यस्तमुरवांबुजं

हेकून घे आणखी

अभंग.

परांचा बिळाना असोनियां थोर, निजे पाल्या
सोन्याची कांकणें दाकोनीयां जाण, हातांत मु
संगीताची गोडी नसे आतां तीस, तूझेची वी
फार काय सांगूं ? ऐसी तिची गती, केडीसे नी

राम.— (मनांत म्हणतो) अहंहा ! माझ्याच
अशी अवस्था भोगिते काय ? (मोठ्याने
पुरे कर.

कराल— (मनांत) आतां ह्याची मनोवृत्ती
झाली आहे. तर याला आतां असें सांगवें
काय ! माझ्याही वचनावर विश्वास नाह

श्लोक.

स्नानार्ते न करी, न लावित उठी, पुष्पें
क्रीडाही न करी, संख्या वदती जें तीते
देवीने मग्वपंकजा करतलीं ब्रह्मे मरी

१२०

जानकीपति

करा०—

दीना दलत्कमल तु

संध्यानिले चलति

संकल्पलंभित भवत

सर्वा निनीषति श

शामः (सपुलकीद्देदं, स्वगतं)

शृण्वतो मम तन्वंग्या

विद्धमुत्कंठयैवेदं मिद्य

अतः खल्विदानीं

मनसि मम रंघ्रजाला

अयमप्रविष्टपूर्वः प्रविश

अक २.

कराल.—

साव्या.

सायंकार्ळी सुगंधवायू कमळावरुनी येतां,
पूर्णेदूचा पूर्वदिशेला रम्य उदयही होतां, ५९
हरिणलोचना दीन होउनी बैसे सीता मा
मनामधीं आर्लिगुनि तुजला रात्र काविते स

राम.— (रोमांचित होऊन मनांत म्ह०)

आर्या.

वयिता मनांत मजला, कवळी हा जंब उदंत
तंव माझे तट्टदय कसे उत्कंठेंकरुनि शीघ्र फा

आर्या.

म्हणूनच आतां

लिद्धें पडलीं तट्टदया, त्यांतुनि लज्जा तसेंचि धैर्य
अज्ञातपूर्व^२ ऐसे शिरति मदन आणि ताप हे

कराल— सरख्या, आतां कांहीं बोलत नाहींस ?

राम— (धैर्य धरून मोठ्यानें म्ह०) ह्या अ

कशाला पाहिजेत ?

रामः— (सलज्जं, स्वगतं) किमनेन विदितं

हृदय, किं प्रतिपद्यसे ? इदमिदानीं.

सा मे यद्यपि सुंदरी भगवतो मामे

न स्वप्ने न च जागरे नयनयोः पंथ

तामाकर्ण्य तथापि तादृशदशवैधुर्य

मानं दान्द्रुतशोककौतुकभयव्रीडाकुलं

(प्रकाशं.) सखे, किं तवाप्यविदितमस्ति ? अ

मेति प्रतिषिध्यसे.

करा०— (स्वगतं) कयंचिदस्य मया दृढीकृतो स

काशं) कीदृशी ते चिंता ? तद्वदनाय कौशिक

रामः. (स्वगतं) कथमसंभावितमाह पिंगलः (

अंक ३.

राम.— (लज्जित होऊन मनांत म्ह०) माया
यानें जाणिलें काय ? हे तू दया, आग ल
नें काय प्राप्त होणार ? हें पहा आतां ?

श्लोक.

माया केवळ कामदेवविभुची जी सु
म्यां नाहींच विलोकिली अजवरी
तीची ऐकुनि हे दशा, विकृति मच्चि
आनंद, द्रुतशोककौतुकभयव्रीडात्मव
(मोठ्यानें म्ह०) सरख्या, ही गोष्ट तुला
मी जो तुझा निषेध करितों, तो ती मल
करितों इतकेंच.

कराल— (मनांत ह्म०) जानकीविष
बराच दृढ केला ! (मोठ्यानें ह्म०) स
शाला करितोस ? याविषयी कौशिक
करीत आहेत.

राम.— (मनांत म्ह०) पिगलाची ही

मारीचः.

सीता तिष्ठति यादृशी, परिजनस्तस्य
 स्तत्कर्माणि च यादृशानि, निखिलं त
 किंत्वेकः परमार्थतः पितृवधव्याजाद्वि
 र्जानक्या इति संभृतो रघुशिशोरेव प्र
 नदिदानीं निवर्तितप्रायएव तादृकावधस्य प्रत
 यश्च. (परितोवलोक्य) अत्र बकुलतरुमूले
 रामभद्रइव लक्ष्यते,

रामः— इत्यमाहकाश्यपो मामत्रभवान्यज्ञानि
 णाय कौशिकमहर्षिरागतइति.

मारी०— (सारांकं, स्वगतं) किमयं काश्यप

अंक ३.

मारीच —

श्लोक.

सीता आणि तिच्या सख्या तर्शिचक
केली मायिक हीं हुबेहुब तर्शी, तीं तीं
आतां एक खरा मिया पितृवधव्याजेंचि
ठाकाया तनु पेटवोनि दिधला रामप्रवे

तर आतां ताटिकावधाचा प्रतीकार, आणि
हीं दोन्हीं पार पडल्यासारिखींच आहेत. (१)

या बकुलवृक्षाखालीं मायापिंगलानें राम

राम.—(करालापत म्ह०) तुम्हाला यज्ञाथ

कौशिक ऋषि आले आहेत असें मल

मारीच.—(शंकित होऊन मनांत म्ह०) र

घेतलें ! तेव्हां म्हटलें हा पिंगलरूपधा

काय ? काश्यपच असला तर ह्याला पि

बरे कारण ? असो, हे जवळच कदलीव

बसावें, म्हणजे हा प्रकार काय आहे तो

(असें म्हणून तेथेंच उभा राहतो).

कराल.—(रामाच्या बोलण्यावर मनांत म्ह०)

इति. अतो मन्ये काश्यपरूपेण प्रलम्बयिष्यंतं म

शिकस्यारंभः

(पुनर्नेपथ्ये) ह्रीलाउवणीदाई मिणाला

रामः.— सखे, दक्षिणत आलापः ? कस्यायं भवेत्

करा०— (सर्वतोवलोक्य स्वगतं) इदानीमपि न

धारी मारीचः ? अतो नायं मायाप्रयोगः.

(प्रकाशं) वनभूमिषु वनदेवताः व्याहरेयुः.

मारी०— सत्यमेवायं काश्यपः. कथमन्यथा म

नापि जानकी परिजनइति नवर्ण्यते ? (विचिंत

इति परितप्यते मे तृदयं. अथवा

हंत, निश्चितमेतन्मे, करालं पिगलाकृति

आलंब्य कौशिकस्याज्ञामवधीदेव लक्ष्मण

मवतु द्वावप्येतौ रामकाश्यपौ मायया निगृही

तदेवं सबाहोरिव करालस्यापि शक्त्योत्सर्गं

णार, ती माझी उघडीक व्हावी म्हणून को
उद्योग असेल असे वाटते !

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) “सखे मृणाले

राम.— दक्षिणेच्या बाजूस हा कोणाचा शब्द ऐ

कराल.—(चोर्हीकडे पाहून मनांत म्ह०) आज

ष घेऊन मारीच येत नाही. यावरून वाटते

नव्हे. (मोठ्याने म्हणतो) वनांमध्ये वनदे

दुसरें काय आहे ?

मारीच.—होय, हा काश्यपच आहे यांतसंश

राल असता तर हा माझा मायाप्रयोग आहे

असून ही जानकी व ह्या तिच्या सख्या

काय ? सांगताच. (चित्तेने म्ह०) कराल

नाहीं म्हणून मनाचा संताप होतो अथवा अ

श्लोक.

कराला पिंगलाकारा कौशिकाज्ञे व

लक्ष्मणे मारिले वाटे मला निश्चित हे

असो काय चिंता आहे ? राम व काश्यप

रामः (पुरतोवलोक्य, सत्रिस्मयं

अंतः शुष्यदुशीरचंदन

प्रांते कज्जलबिंदुभिः

पर्यंतेच मृणालहारवल्

कस्या वामदृशोयमंग

करा ० — अस्मादालापश्रवणा

कथाचिदुत्कंठितया परित्य

अप्पेहिसे थणसु एदाई मिण

ए संदावो.

रामः— सखे, संगतस्ते तर्कः.

अंक ३

राम.— (पुठें पाहून आश्रयनिं म्हणतो).

श्लोक.

वाळा चंदनचूर्ण ओलसर हें जीच्या^१ म
कांठीं कज्जल अश्रुबिडुयुत हें कैसें परी
झाले म्लान मृणालहार म्हणुनी हे ठाकि
शय्या यास्तव ही सुपल्लवकृता स्त्रीचीच

कराल.— हें बोलणें ऐकूं येतें, यावरून कोण
कामानें उत्कंठित होऊन या शयनावर निज
होऊन द्या शयनावरून कोठें तरी पळीकडे

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होते)

अगे सखे, हिच्या स्तनावर हीं मृणालें घाल
चा फारच संताप होत आहे ?

राम.— गड्या, तुझा तर्क बरोबर आहे ?

कराल.— (मनांत म्ह०) मारीच हा कोठें तरी
दाखवीत आहे, किंवा हें सर्व वास्तविकच
पडत नाहीं ? असो पत्तलें मज सवें ५

करा०— (स्वगतं)

नदृश्यतेत्र मारीच, स्तन्मन्ये काश्यप

विज्ञाय लक्ष्मणेनैनं घातयामास कौशि

भवतु, नायमवसरः शोकस्य. (प्रकाशं)

दर्शनेन ? सखे, गवेषयिष्यते परिजनस्तदन्यतो ग

मारी०— (सशोकं) निश्चित एवायं काश्यप

वैमुख्यं रामस्य. भवतु, तस्यत्दृश्यमाक्षिपा

रामः— सखे, पश्य पश्य.

अयं क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टितत

बहृत्यस्थोपांते विलसदरविदासरिदियं,

अदूरे वैतस्माद्दरदलितमाकंदकलिको

अंक ३.

कराल.—(मनांत म्हणतो) मला निश्चयें असे

आर्या.

नदिसे मारीच म्हणुनि वाटे त्याला मुनीश
लक्ष्मणहस्तें, जाणुनि कीं त्यानें काश्यप
असो. हा आतां शोक करीत बसण्याचा स
नें म्हणतो) सख्या दुसऱ्याच्या स्त्रीस पाहून
हे ? तर आपली सेवकमंडळी कोठें आहे त्य
जाऊं चला.

मारीच.—(शोकानें म्ह०) खचित हा काश्यप
हीं ! कांकी, माझ्या मायेविषयीं हा रामाला
सो त्याचे तृदयासही वळवितों, काय चिंता
ध्यान करितो.)

राम.—(करालाप्रत म्ह०) गड्या,

श्लोक.

क्रीडापर्वत हा, सुवर्णकदली याच्या तटीं शे
वाहे सन्निध ही नदी, कुवलयें जीच्या जव
थेथोंनी जवळी रसालकलिकासंपन्न ऐसा

करा०— (स्वगतं) कथं मधुरोयं बालानाम
मि, अथवा, न पश्यामि.

मारीचे रक्षसांमाया संप्रदाय गुरे

पर्याकुलस्यमनसः क्रमे धैर्याव

(प्रकारं) सखे, पश्य पश्य, कोयमालापइ

रामः— (उपसृत्यदृष्ट्वा) पिंगल, काः पुन

संपदः कन्यकाः ? ततः प्रविशति कि

सीता, सख्यश्च.

एका.— हँला, णलिणो पत्तेहिं वीजेमिणं.

अपरा— तुंमं विचंदणदब्बेण एदाए थण जु

करालः— (दृष्ट्वा, स्वगतं) केयमसाधारण

जानकी वपुषा मदनविकारमनुभवति ?

अंक ३.

कराल.— (मनांत म्ह०) काय हो मधुर हा मु
जवळ जाऊन तरी पहावें, अथवा नच पहावें

आर्या.

माधिककर्मनिपुण जै राक्षस त्यांचाहि थोर
तो मारीचहि मेला, मग मच्चिन्तास कौठचे
(मोठ्याने) सरख्या पहा पहा हा कोणाचा शब्द

राम.— (जवळ जाऊन पाहतो आणि म्हणतो)
कोणाच्या मुली आहेत बरें ? यांचीं वयें व रूपें
च आहेत ! (नंतर कोंवळ्या कोंवळ्या पाल्या
निजलेली मायेची सीता व तिच्या सरख्या येत

एक सरवी.— अगे, नलिनीपत्रानें मी हिला वारा

दुसरी सरवी.— तूंही हिचे स्तनांस चंदनाची उ

कराल.— (पाहून मनांत झणतो) ही अत्युत्तमस्त्री

हिच्या रूपासारिखें उत्कृष्ट रूप कोठें पाहिलें न

तीनें जानकी सारिखी दिसते व मदमव्यथाहि

वरून हा मारीचाचा मायाप्रयोग असेल असें

काय होते तें पहावें.

१३४

जानकीपरिणय

(अथवा)

हरस्य क्रोधाम्नोद्भुतवति

वियोगक्षामांगी विगमय

करालः— सखे, दृश्यते एव.

कृशचिलुलितमंगं, कात

परिणतबिसवल्लीपांडुरांगं

स्तनतटमकठोरं, सर्वम

कथयति सुकुमारं काम

अंक ३.

(अथवा)

हरक्रोधाम्नीने प्रिय जळुनि गेला

म्हणोनी क्षीणांगी जणुं समयही प

कराल.— पहा म्हणून सांगणें कशास ? ही

आर्या.

क्षीणग्लानतनू ही, परिणत' विसतु

अकठिन पयोधरद्वय, झाली दृष्टीहि

ऐसी स्थिती तरुणिची पाहोनी आ

कीं कामें सुकुमारा निजभुजयुगवि

मारीच.— (हर्ष पावून) हाँ ! आतां हा

शयपा सुद्धा ह्या मारीचाचे जाळ्यांत

आर्या.

लक्ष्मण, राम तसाची काश्यप रेशा

नी मारीच उगवितों करालवैरास आ

(असें म्हणून पुनः ध्यान करि

राम.— ही गोष्ट काय विलक्षण दिसते पहा !

श्लोक.

(इति पुनर्ध्य

रामः— अपूर्वमिदमन्यथा लक्ष्यते
 नादत्ते दधि मक्तभाजनमिव
 बीजापूररसोपभोगविमुखः
 दूरोन्मुक्तमृणालकंदकवलो
 तन्व्याः शोकमवेक्ष्य नूनमसु

करा०— (स्वगतं) विदितं
 (प्रकाशं) सखे, सन्निधानं
 पिनामेयं जानकी.

रामः— (स्वगतं) उपपन्नमेवैत
 काश्यपेन तस्याः (प्रकाशं) अ

(ततः प्रविशति

काश्य०— रामस्य पिंगलमुखेन वि
 नीतं मनः स्थितमुदार
 तावस्थयनादनपरस्य च

राज्ञा गुरोरपि कथंचिद
 (विचिंत्य) नहि मगया प्रवृत्तसु

अंक ३.

राम.— (मनांत म्ह०) हा म्हणतो हे बरोबर
जानकीची अशी अवस्था झाली आहे
गितलें खरेंच. (मोठ्याने म्ह०) असंभावित गो
(तदनंतर काश्यप पद्म्या बाहेर

काश्यप.—

श्लोक.

केले राममनास पिंगलमुखें सीतानुरक्त
जे गंभीर उदार फार म्हणुनी विख्यात लोक
बाहेरुनि उदासता घरि, परी चित्तांत नाहीं
जो कां गाधिज, तन्नियोगे हि मियां संपा
(विचार करून) रामभद्र मृगया करायास
ण लागेना म्हणून पिंगलाला शोधून काढून
असो ह्या माकंद वदिकेंत अद्यापि आपण गेल
जाऊन शोध करावा. (असें म्हणून इकडे तिकडे

कराल.— (काश्यपाला पाहून हर्षानें मनांत ह
काश्यपाचा वेप घेऊन मारीचच रामाला
आहे (मोठ्याने म्ह०)

मारी०— कथंरामंविहाय पिंगलवे

संकल्पितमस्वरूपमादाय क्रमे

तिध्यानं नादयति)

सीता.—

संदाँवो महणगओ इमिणा

दिअहे घणसल्लिलेहि उप्पति

(इतिरोदिति

रामः— अये कथमेतत् !

क्षणद्वीणानादप्रतिनिधिरम्

मृदुःकंठाडुद्यन्नभिनवसुधा

मदावेशोयद्वत्प्रगुणमदिरास्व

श्रुतो यं व्याहारो तद्दयमि

(ततः प्रविशति काश्यप

मारीन्द्रः— अयमिति

अंक ३.

मारी०—काय ! रामाला सोडून पिंगलवेषधा
ला ! तर आतां ठरल्याप्रमाणें याचें रूप घेऊन
य आहे याचा हळूहळू शोध लावितों. (असें म
मायासीता.—

आर्यां.

शांति नपवेचि माझा संताप अशाहि थंड
दिवसा कुमुद्वतीला^१ घनसलिलें सौख्य का
(असें लणून रुदन करिते.)

राम.— अरेरे ! हें काय !

आर्यां.

वीणानादचि दुसरा कंठांतुनि मृदु हिचे नि
धिक्कारुनि माधुर्यें स्वीर्यें म्हणतो सुधेस दू
मत्ताच्या चित्ताला मदिरेचा स्वाद जेंवि तें
आलाप ह्या तरुणिचा व्यग्र करी मन कसें

(नंतर काश्यपाचा वेष घेऊन मारीच पड

मारीच.— हा मी आतां रामाच्या जवळ जातों

लवेषधारी काश्यप आला म्हणजे कपट करू

त्याविषयीं तांकरें शकितें (असें म

मारीचः— (विहस्य) मारीचक

रामः— दिष्ट्या काश्यपोयमागतः.

मुखं नमयति)

मारी०— (स्वगतं) एष खलु तावका

निगूढाहंकारो, मनसि

दुराधर्षो, वीरोरसइव श

असौ मे सौभाग्यादमृता

विधत्ते वैधुर्यं ज्वलितइव

कदापुनरेनममौप्रवेशयिष्यामि. (

वतु कुमारो रामभद्रः

रामः— (मुखमुन्नमय्य) कथं काश्यपो

मारीचः— (साशंकं, स्वगतं) कि

अंक ३.

मारीच— (हांसून) कामानें काय ? **मारीच**
राम— (**मारीचास** पाहून म्ह०) दैवानें
झाला. पण याची भेट घेण्यास मला लाज
न तोंड खाली घालितो)

मारीच— (मनांत म्ह) हा, लाटकावध करू
क्षत्रियाचा पोरमा तो हा बरें !

श्लोक.

चिर्त्ती गूढ अहंमति प्रकटही, घैर्यें दुराध
जाणो वीररस स्वयें धृतवपू होऊन आल
सौंदर्यं करुनीच सिंचिन असे पीयूष बो
दुर्दैवें मज पाहवे न दुरव-या डोळ्यांस वी
अरेरे ! यानें अर्मीत उडी टाकून हा भस्म
रीन रे ! (**रामाचे** जवळ येऊन मोठ्यानें
ममदा, तुझा जयजयकार असो !

राम— (वरती पाहून) काय ! तूं काश्यप
मारी— (शंकित होऊन मनांत म्हणतो) क

मारी०— (स्वगतं) न खलु स

यद्यकैतवस्त्वं कुतःपिंगलोसी

रामः— (सहर्षं, स्वगतं) धन्यम

तदिमांप्रति असत्यामाह पिंगलः

मारीचः— (स्वगतं) सखलुपरमा

एव किंकरोमि ? (प्रकाशं) क

रामः— (स्वगतं) नूनमस्य तेन वि

त्वमिहागतइत्यभ्युद्गतः किमयं प्रा

मारीचः— (सहर्षं, स्वगतं) कराल

पुनरहं भ्रांतः. (प्रकाशं) नह्यस्मि

ध्यानं नाव्यति)

अंक ३.

मारीच.— (मनांत म्हणतो) तूं निष्कपट झाला होतास, असें यानें मला म्हटलें नाहीं, वेषधारी काश्यप नव्हे ! (मोठ्यानें म्हणतो)

राम.— (हर्ष पावून मनांत म्हणतो) वृद्ध्या, आहेस ! (मोठ्यानें म्हणतो) तर पिंगल मदी आहे.

मारीच.— (मनांत म्हणतो) तर मग तो स्वहायहाय ! करालास लक्ष्मणानें मारिलेंच या हर ! काय करावें आतां ! (मोठ्यानें म्हणतो) ला तर ?

राम.— (मनांत म्हणतो) स्वचित्तु याचें भाषण नाहीं ! हें कसें झालें ? (मोठ्यानें म्हणतो) तुलाच तो सामोरा गेला. मग पहिल्याप्रमाणें धरिलें असलें तर कोण जाणे !

मारीच.— (हर्ष पावून मनांत म्हणतो) तो पिंगलच होता ! मी बेठा उगाच आंतीमध्ये पडलें म्हणतो) त्या माकंदवनांत हत्तो येऊन घातला नाहीं (असें यानें मला म्हटलें नाहीं)

ह्यवाहः ! तन्मन्थे ।

वेष्टुमयमनलःसंभृतइति ।

पिगलसन्निधानंरामदर्श

प्रविशति पिगलः)

पिगलः— कपुनरिदानींमृ

निर्वर्ण्य सहर्ष)

शरदलितवरा

प्रमुखमृगशत

सखिगमनपथे

प्रविशति मखि

तदत्र वयस्येनापि मवित

दिष्ट्या खलुपार्श्वतः काश्य

आबद्धतूणमंसेक

अंक ३.

विरहज्वर सोसत नाहीं झणून त्या तरुणीने
करण्या करितां हा अग्नि पेटविला आहे अ
तां पिंगल किंवा राम यांची भेट होई
आड उभें राहूनच काय आहे तें पहावें. (
उभा राहतो).

(तदनंतर पिंगल येतो).

पिंगल.— सखा रामभद्र मृगयेला गेला त्या
पहावें ? (चोहोंकडे निरखून पाहून हर्षानें ह

श्लोक.

शरदलितं मृगाचे रक्तबिंदूवरोनी
इकडुनि मग गेला मित्र ऐसें झणूनी
वर्नि वर्नि फिरतो मी दैवयोगेंचि आत
मज दिसत असे हा काश्यप स्पष्ट
तर येथें आपला वयस्यही असेल, वसंतावां
नाहींच ! अरे, दैव थोर कीं तो पहा काश्य

आर्या.

पाठीं भाता, हातीं ज्याचे शोभे धनुष्यबाण
तो हा रसालमूर्च्छा विराजतो राम नीळव

मारी०— (विंगलमालिङ्ग्य ज

पश्यामि. यदसमयं काश्यपस

णवाणगोचरतामाशंक्य दुर्निवा

पिंग०— (विहस्यस्व०) कथं

तुमुपक्रांतं ! (प्रकाशं) कथय

मारी०—(समयस्तिष्ठति)

रामः— सखे विंगल, वनितामिमाम

दरायति)

पिंगलः— (दृष्ट्वास्वगतं) कथमि

सस्वीजनसंभाव्यमाना, विटप

स्थेति मद्रुक्तमनुबोधितोऽस्मि

मारीच.— (पिंगलाला आलिगून ह्या कराला, दैव थोर म्हणून बाबा तूं मला कां की काश्यपानेंच पिंगलाचा वृक्षमणाचे अमोघ बाणानें तूं मेला गेलास वृत्पन्न होऊन जो कां मला दुर्निवार शोकां माझे मन अगदीं व्यग्र होऊन गेलें होतें.

पिंगल.— (हांसून मनांत म्ह०) वाहवा ! भद्रा पेक्षांही असंगत बोलतो ! (मोठ्या बोललास तें पुनः बोल बरें ?

मारीच.— (मय पावून उगाच उमा राहते

राम.— (पिंगलाप्रत) गड्या पिंगला बोलिलों. (असें लणून भ्रूसंज्ञेनें दाखवि

पिंगल.— (पाहून मनांत म्ह०) ही कोणी ऊन ह्या जाळीचे आंत पल्लवशय्येवर निजच्या सरख्या तिला उपचार करीत आहेत अरून अशीच जानकीची अवस्था झाली सांगितलें होतें त्याचीच हा वयस्य मला आठ करून मोठ्यानें म्हणतो) अरे एका तें

अथवा पिङ्गलवेषः क्वचिदन्विष्य स
कावसरः. समापितव्या मया रामकया
रुदतीमिमां सुंदरीं.

रामः— पश्याम्येव.

मकरंदकणाट्टगञ्जयो, मुरवचंद

मम हिद्वयंति मानसं मदिराक्ष्य

मारी०— (ध्यानं नाटयति)

एका.—

उष्पलिणीए विअसे एदाएणं सुह

जइपरिरंभंइस्सदि राआचंदोव्व

रामः

रोमांचयति ममांगं वचनभिदं च

अंक ३८

अथवा पिंगलाच्या वेषानें येथें माझ
गेल्या असावा. असो, हा आतां शोक
नाहीं. रामाची कथाच समाप्त केली प
पहा सरख्या, ही तरुणी कशी रुदन करी
राम.-- होय पाहतोच आहे.

आर्या.

दृगब्जमकरंदचि हा, वदनेदूचे सुध
हरणाक्षीच्या अश्रुंसि पाहुनि मद्दृष्ट
मारीच.— (ध्यान करितो).
एक सरवी.—

आर्या

उत्पलिनीपरि हिजला सुख होइल व
स्वकरांहीं हिजला जरि चंद्रापरि र
राम.—

आर्या.

ऐकुनि सरवी वचोमृत हें पुलकित
नूतन मेघजलानें कुडमलयत ते क

१५०

जानकीपरिणय ना

अतएवब्रवीमि, (प्रकाशं) वयस्य रा

यंपरिजनः; नह्यस्मिन्नरण्येतत्संभवः;

रामः— (स्वगतं) कथमस्यपूर्वापरविरुद्धं

ज्ञाय तद्दत्तांतवेदिनं काश्यपमानेतुंगतः;

माया स्यात् १ (प्रकारं) अपिश्रुतं पिंगल

भारीचः. (रामंप्रति जनांतिकं)

मन्येहं पिंगलो मूत्वा मायावी

ताटका द्रोहिणंहंतुं त्वामन्यन्ननि

रामः— युक्तमाहभवान्. पिंगलः पुनरिहागतश्चे

अंक ३.

आहे. म्हणून मी आतां असें म्हणतो.
सख्या रामभद्रा, ही स्त्री दिसते ती जान
च्या सख्या नव्हत, कां की या अरण्यांत त्यां
नाहीं, तर ही सर्व माया आहे असें मला वाट

राम.— (मनांत म्ह०) काय हो याचें हें अ
घां काय बोलला आणि आतां काय बो
अशी प्रतिज्ञा गाऊन तें वृत्त काश्यपाला
त्याला आणायस गेला. आणि आतां ही
आहे असें म्हणतो. दुसरें, परिवारासुद्धां
च माया कसी होईल ? (मोठ्यानें म्हण
पिंगल काय म्हणतो हें ऐकिलें ना ?

मारीच.— (रामाच्या कानांत म्ह०)

श्लोक.

तूं मारिलें जाणुनि ताटिकेला, निरापे हा
कोठें तरी नेउनियां तुला हा इच्छी वधूं, व

राम.— (मारीचाप्रत म्ह०) तूं बरोबर बोति
जर खरा पिंगल पुनः परत येथें आला

१५२

पिंगलः (सभय

मामसौमन्यते !

शाचरेण ! (प्रक

मुखस्तिष्ठति).

मारीचः— (ध्यानंन

सीता.— इल्लहं खुएदं

रामः— अरि

कनक

किमि

मयि

मारी०— (स्वगतं) सि

व चिकीर्षितं ! (प्रक

रामः—

अंक ३.

पिगल—(मयानें व शोकानें मनांत म्ह०) हा
केंच राम मला समजतो असें नव्हे, तर आ
सें समजतो ! अरेरे ! चहाड्या सांगून का
झा घात केला ! हरहर ! काय करावें ? (मोठ्या
कोण आहे, काय म्हणतो, याचा नीट पक्का
म्हणून खिन्नवदन होऊन उभा राहतो).

मारीच—(ध्यान करितो).

मायासी०—(एके सखीचे बोलण्यावर म्ह०
गिनीला दुर्लभ आहे !

राम.—

श्लोक.

माझागे परिरंभ^१ दुर्लभ तुला आहे कसा
ज्या तूझे कुच कांचनाब्जकलिकासुस्नि
जो नीलोत्पलगर्वहारक असा नेत्रांत तेणें
पाहाशी मजला सुचंदनरसें तपास वो सुंद

मारीच—(मनांत म्ह०) हिच्या ठिकाणीं ह्याच
स्थिर झाला ! आतां आपलें इच्छित जें आहे
ण नाही. (मोठ्यानें म्ह०) ब्रयस्या. त्वां ज्ञा

१५४

अपरा०— कंहंड

रामः श्रुतएवायमर्थः

पिंगलः— अहोवृ

मारी०— श्रुतंकिम

रामः— काश्यप, न

काश्य०— सत्यजा

यंतु किंचिदपि न

मारी०— (ध्यानं ना

एका हला, होडुएवं. द

काश्य०— अनृत मिद

अंक ३.

मारीच— (ध्यान करितो.)

दुसरी स०—(मायासीतेप्रत म्ह०) दुर्लभ कां
क महर्षी हे तुझा वल्लभ तुला आणून देतो
नाहीं.

राम.— ही गोष्ट पिंगलमुखापासून मघांच ऐकिले

पिंगल.— अहो काय आश्चर्य ! झालेली गोष्ट थो
दून दाखविण्याविषयी मायेच्या कौशल्याची

मारीच—(रामाप्रत म्ह०) हा काय म्हणतो हे

राम.—अरे काश्यपा, यांचे बोलणे आपण ऐकूच

काश्यप— (झाडाच्या आडून ती माया पाहून

वास्तविक सख्यांप्रमाणेच ह्या परस्पर बोलत

यांतून कांहींच खरे वाटत नाही !

मारीच.— (ध्यान करितो)-

एक स०— अगे तूं म्हणतेस तें खरें. पण दशम

णून मोठी चिंता उत्पन्न झाली आहे !

काश्यप.— ही एक खोटी गोष्ट ! कां की अ

नकापाशीं मागणे केलें नाहीं.

१५६

सीता०— (सास्रं)

पि विसं खादिस्सं,

राम०-- (सानंदानुशय

मामेव

तदियं

(इ

काश्य०— (करालं

आर्य, कथय, किमास

करा०— नकेवलमयमार

तः; परंतुक्षणमात्रमनते

कृतोसीति विशंकमानस

अंक ३.

मायासी०—(डोळ्यांस आसवें आणून) अगे काय
मागतो काय ? बाबांनै मला त्याजकारणें दिलें
हें अथवा अर्मीत उडी ठाकीन ! राहणार ना
राम— (आनंदानें आणि प्रेमानें म्ह०).

आर्या.

भाव हिचा मजवरिची, अन्या न शिवे कव
मदत्तदया विकतचि वे मौल्या दे प्रीतिची व
(असें म्हणून पाहत उभा राहतो.)

काश्यप—(करालास पाहून हर्षानें म्ह०) बरें इ
मजकडे येत आहे! अरे पिंगला, राममद
शोधून काढिलें कीं नाहीं ?

कराल—शोधून काढिलें इतकेंच नाहीं, तर त्या
मी त्याला एके वनांतून दुसरे वनांत, दुसरे वनांतून
सैं चाळवीत चाळवीत येथें आणिलें आहे. परं
तुझी बाढ पाहिली तरी तूं दिसेनास, म्हणून का
वरून लक्ष्मणानें तुला मारून ठाकिलें, अशी
माझ्या मनाची काय जी अवस्था झाली ती
येत नाहीं.

काश्यपः—किंजानासि सीते

करालः— (विहस्य) तया

शंभरादिद्वजयिन

या विशिष्टैव स्व

काश्य०— (सोद्वेगं स्व०)

वस्थाय मद्रूपावलंबीमायांप्र

हार्किं करोमि मामेष

शार्दूलस्यांतिकं प्रा

(इति मनसा)

करालः— समाश्वसिहि, समाश्व

कृतंपराक्रममनुचिंत्यराजपुत्रस्

काश्यपः— (आश्वस्योत्थायसां

नाहं भवामि मारीचो;

रूपां कुरु मयि, स्वागि

करालः— कथं विप्रनदुरेवायं ! मय

काश्यप.— काय ही सीताच आहे असें तुला
कराल.—(हांसून म्ह०) तोंडानें सीता असें
ही सर्व तुझी माया आहे हें मी जाणतो.

श्लोक.

इंद्रजिच्छंभर, तसा विद्युज्जिह्व, मय
त्यांहून ताविकापुत्रा माया तूझीच दुस्त
काश्य०.—(उद्विग्न होऊन मनांत ल०) अरे हा कोणी
सेवक आहे. आणि मारीच हा माझे रूप घेऊन
प्रयोग करीत आहे असें आतां समजलें !

श्लोक.

अरे काय करूं आतां राम राक्षस मा
ब्याघ्राच्या जवळी आला मृगकैसेनि वा
(असें मनांत चिंतून मूर्छित होतो.)

कराल.—सावध हो सावधहो ! जननी ताटिका
व त्या राजपुत्राचा पराक्रम मनांत आणून दुःख
पुरे कर ! शोक व दुःख करून बाबा आतां क
(असें म्हणून सावध करितो.)

काश्यप.—(सावध होतो आणि उभा राहून हात
आर्था.

राक्षसराय, तुम्हांला नमित्तो बहु, मी नव्हेचि
रक्षार्वे या दीना, पावावी शाश्वतिक सुकीर्ती

कराल.—अरेरे ! हा तर ब्राम्हणाचा पोरगा आहे
मूर्ख, कीं यालाच मारीच असें समजून सर्व गु
च्या जवळ बोलिलों ! (शोकाच्या अवेशानें म्ह

तभार्यं प्रतिभारीच

यत्तदाशंकितं पा

हामारीच, विविधमायासं

मनेन प्रलापेन ? (सकोपाव

त्रियबटो, (इत्युत्कासविम

रामइव लक्ष्मणोपि

अस्यतु वधेन कुर्या

(इतिकाश्यपस्य

काश्य०—(मोचयित्वारामाधि

करा०—(तमनुद्ववति.)

काश्य०—

मामेषराक्षसो हंतुं

अनुद्ववति वेगेन;

अंक ३.

आर्या.

मैला मारीच असें पूर्वी म्या कल्पिलें
न्यग्रत्वे करुनि, परी झालें परमार्थ' कीं
हा मारीचा, हा विविधमायासंप्रदायगुरो,
बोलून) आतां ही व्यर्थ बडबड करून का
गर्वानें म्ह०) रे सुमित्रागर्भदाहका, रे क्षत्रि
कें बोलून विचार करून म्हणतो) अरे त्याचें

श्लोक.

रामापरी लक्ष्मण शूर आहे; त्याचें मला द
या काश्यपालाच अतां वधावें, मारीच वैरा

(असें म्हणून काश्यपाच्या नरडीस

काश्यप.— (त्याच्या हातून निसटून, आंब्या
बसला होता त्याजवळ धांवत जातो).

कराल.— (त्याच्या पाठीस लागतो).

काश्यप

आर्या.

मारीचसेवक बळी राक्षस हा मारणारा

मारी०— (सहर्षं स्वगतं)

(प्रकारं) वयस्य, पश्य

काश्यपः— सखे राममद्, म

सीतेतिमायया भवंतं व्याम

करा०—(सहर्षं स्वगतं) दिष्ट

शं) मद्रूपधारीकोयंविवर्ण

मारी०— प्रागेवायं निश्चितोवय

पिंगलः— (काश्यपसमीपंगत्व

त्वद्रूपधारी समात्तृतवानुपव

लोभवति, योराममालिगितव

रामः (स्वगतं) कथमयं

जानकीमायेतिच ! अयं पि

मारीच— (हर्ष पावून मनांत म्ह०) होयरे स्वरा. आणि ह्याच्या मागून येत आहे तो का म्ह०) पहा हा मारीचाचा सेवक माझे रूप

काश्यप— सख्या रामभद्रा, तुजपार्शी जे द्रूपधारी मारीच होय बरें ! हाच ही मा तुला मोहांत पाडीत आहे !

कराल— (हर्षानें मनांत म्ह०) दैव थोर का मारीच जिवंत आहे ! (मोठ्यानें म्ह०) खिन्नवदन होऊन कोण बरें उभा आहे ?

मारीच— हा राक्षस लपून मित्रानें मघांचे

पिंगल— (काश्यपाचे जवळ जाऊन) त्वद्रूपधारी मारीच यानें मला कराल गोष्टी केल्या, यावरून हा माझे रूप धार होय. त्यानेंच रामाच्या गळ्यांत मिठी

राम— (मनांत म्ह०) हा तर काश्यपाल आणि जानकी व तिच्या सख्या दिसत असें म्हणतो. हे मोठे आश्चर्य आहे ! (

श्लोक.

यांत दोघे पिंगल हे, दोघे का
त्यांत दोघे मित्र माझे, दोघे राक्षस

कराल व मारीच— (पिंगल व काश्यप)

श्लोक. (अर्धा).

या राक्षसांते, सख्या, ठाक स

राम.— (क्रोधानें धनुष्यावर बाण चढवितो)

काश्यप— (राहिलेला अर्धा श्लोक म्ह०)

रामः - (स्वगतं) व

एतौ

जाना

यौ र

दृष्टिस्

(

मारी० - (स्वगतं) कथ

त् (ध्यानं नाटयति).

एका० (पटाक्षेपेण संभ्र

भ्रांताः) हला ह्रदं ह्यो क

सर्वाः - किं^३अण्विअं ?- कहे

प्रविष्टा. - अण्वं किंकहिर

राएण कणा णदिज्ज इत्ति

सर्वाः - (सोद्वेगं) ता^३द्वजण

प्रविष्टा. - (सोद्वेगगद्दं) त^३

णं हरिडुंससहीअं.

सीना - किं^३अण्विअं

अंक ३.

राम.— (मनांत) हे कैसे ब्वा !

आयां.

हे माझे मित्र असें यांची वाणीच सांगते
परि नटदया, कैसी रे ईर्ष्या त्यांचीच वाढते
ज्यांना राक्षस ह्यणुनी माराया बाण लावि
त्यांविषयी दृष्टि, पहा ! माझी करुणाईत

(असा विचार करित उभा राहता)

भारीच—(मनांत म्ह०) काय ! हा राम यांच
शंका पावत आहे ! बरे असो. (असें ह्यणुन

एक सखी.— (पडदा एकीकडे सारून घे
आणि ह्यणते) अगे बायानों, घात झाला गे

(हे ऐकून साऱ्याजणी घाबरता)

आलेली सखी.— अगे घात झाला ! अप्रिय
साऱ्याजणी.— कोणती अप्रिय वार्ता असेल

ऐकिल्यावर मग जें कर्तव्य असेल तें करूं

१६६

जानकीपा

सरव्यः- अञ्चाहिदं अञ्चाहिदं

रामः- (ससंभ्रममुपसृत्य) जान

व्यतीति.

निहंतुमेतौ रजनीचरौ मया

करा० (समयं मारीचं प्रतिजनांति

किमद्यापि प्रतिपत्तव्यं ? विप्र

रामः अनेन हन्यामघुना दशाननं

काश्य० कानामसंभावनाविदेहरा

अंक ३.

सरव्या.— अगे बायानों, हा तर अणखी मोठ
हाय ! आतां काय करावें ?

(असें बोलून सीतेच्या पाठोपाठ घांटा

राम.— (घाबऱ्यां घाबऱ्यां जवळ जाऊन म्ह०
भिऊंनको ! भिऊंनको ! दशकंठ धरून
देखील भिऊं नको बरें ! धीर घर ! धीर घर

आर्या.

दोघां निशाचरां या छेदाया बाण लाविल

कराल— (भयानें मारीचाचे कानांत म्ह०)

करील कोण जाणे ! (विचार करून म्ह०)

कशास, या दोघां ब्राह्मणांच्या पोरांस उद्देशून

आर्या. (उत्तरार्ध).

राम.—

येणेंचि मारितों त्या, ^१ ज्यानें वधिला विदेहर

काश्यप-- विदेहराजाला वधिलें ही गोष्ट संशय

वज्रकूरतलप्रहारविमुख प्र

प्रेखद्दालविकर्षकेलिदलित

देवे, हंत, दशाननेपि सुक

जेतव्यो युधिकेन राघवव

पिंग०- कः संदेहः ?

करालमारीचौ (सभयंपश्यतः

मारीचः- एतौनिशाचरौहंतुंत्वयं

काश्य०-

सखे, मारीचमायेयं, कर्त्त

सीता.- एदंस्स रेण्णअण्णोण्णसं

एदं महासिलं आरुहिअ णव

श्लोक.

बजापरी घायहि जे हतांचे, होतांच, ऐराव
 मार्गे फिर तो जंव रे भयाने, ओढी तया रा
 हें पाहुनी देवहि भीत झाले, होऊनियां दीन
 त्या रावणाचा वध फार सोपा, ऐसेचि हां मा
 रामा रणीं जिकिल आजि ऐसा, नाहीं त्रिलो
 नाहीं गती नीट पुढें कुलाची, ही जाण बा निमि

पिंगल—(काश्यप वचनावर ह्म०) यांत का

कराल व मारीच— (भय पावून उगेच पाह

मारीच— या दोघां राक्षसां शीघ्र सखया ठाक

र्घ ह्मणून ध्यान करितो).

काश्यप— (श्लोकाचें उत्तरार्ध म्हणतो).

सख्या, मारीचमाया ही कर कार्या वि

मायासी०— या वनांत झाडांशीं झाडें घांसून

ह्या मोठ्या शिळेवर चढून त्यांत उडी घालि

रावजीचें वर्तमान ऐकून जो शोक झाला

पुरुषाचेठायीं अतिशय अभिनिवेश उत्पन्न

ज्या मदनज्वरानें जाळून टाकिलें, तो मदन

ति होईल ! (असें म्हणून निघून जाते.)

पिंगल व काश्यप.—(मनांत म्ह०) मा

ही गोष्ट घडली.

(मोठ्यानें म्ह०) सख्या, मारीचमाया ही

राम.—येथें विचार तो कसला करायाचा आहे

श्लोक.

प्रेमें स्मरोनि मजला उडी अर्मीत घ

सीता जें बोलिली तें, हो, मन्म

करा०— वयस्य, मायाप्रयोगइति

(एतौ निशाचरौ हं)

सरत्यः—^{२३}हला जाणइ, सव्वाणं वि

साहारणो जव्व. कुदो तुमं पुढम

वितुए पडिवालणिज्जाओ. अण्ण

हुविस्सदि. कहं जलणंप्पविहा ए

विदेहकुलमंगलदीविए, (इत्यद्धो)

पसमीअदि १ ताअह्णे वितत्ये

(इति निष्क्रांताः सर्वाः)

रामः— कष्टं, मोः कष्टं ! (शरमुपसं

भयोमे सहसा मनोरथवत्

कराल.—मित्रा, 'मायाप्रयोग हा मायाप्रयोग हा
करितो ती करो, पण

या दोघां राक्षसां शीघ्र, सरवया, टाक
(हे श्लोकार्थ पुनः म्हणतो).

सरव्या.—(मायासीते प्रत म्ह०) जनकरावर्ज
तसेंच आम्हा सर्वांनाही आहे. असें असून अ
कशीगे पुढें गेलीस ! थांब थांब, ह्या आत्मा तुझ
तर आम्हांला येऊंदेगे ! तूं एकटीनेच भलती म
ह्याला जें आणखी एक विशेष दुःख होईल, तें
अगे हायहाय ! तिनें अर्मीत उडी टाकिली दे
वत्सले, हा विदेहकुलमंगलदीपिके, (असें अर्धे
अगे आतां रडून काय हे दुःख नाहीसें होतें
सरवीनें उडी घातली, त्याच अर्मीत आपणही
(असें बोलून सान्या निघून जातात

राम.—अरेरे ! काय दुःखाची गोष्ट ही ! (घनुष्या
पित्याचे शोकास्तव तिनें असें केले. त्यामुळे

श्लोक.

झाला मम अतां मनोरथ तरू माझा अ
पृथ्वीचा, नयनोत्सवौघ, विधिची सत्कीर्ति
झाला मम तसा त्रिलोकजयि जो त्या
प्रेक्ष्ये गेलि जळोति यास्तव मना कांहीं

मारीच.—(मनांत ह्मणतो) रामाचे शोकाग्नी
देतो आतां. (मोठ्यानें ह्मणतो) काय ! हिनें
ली की ! अरेरे ! हे देवयजनसंभवे, हे विदेह

यं दशेति किमुच्यते त्वयि दैवदु

(इति मूच्छं

धरा०— (मारीचप्रति) काश्यप

रामः— किं काश्यप एव प्रथमं प्रमु

पतामि किमहं गिरेः । किमुवि

तनुं विदलयामि किं ! क्वलयामि

धरा०— (स्व०) अरेरे क्षत्रियवदो

मारीचप्रति) काश्यप, कापुनरा

मारीचः (समाश्वस्य) यापुनर्वयस्व

रामः— विदेहनृपकन्यकामनुपतामि

मारी०— (स्वगतं) एवंक्रियतां, य

अंक ३.

असी दशा व्हावी काय ! हा दुर्दैवानें तुजवर
(असें झणून मूर्च्छित होतो.

कराल.— (मारीचापत) काश्यपा, साव
राम.— काय ! काश्यपालाच पहिल्यानें मू
चे आवेशानें).

श्लोक.

गिरीवरुनियां पडूं, जलनिधीमर्घें वा बुडूं
चिरूं किं जड हें वपू, पिउं विषास किं व
कराल.—(मनांत झणतो) अरे क्षत्रियाचे पोरत
ताटिकेला व सुबाहूला विचार.) मोठ
काश्यपा, मग आपला गति कशी रे ?
मारीच.— (सावध होऊन झणतो) जी मित्र
राम.—

श्लोक. (तृतीयचरण).

अनुव्रजन कीं करूं जनकजेसर्वें पाव
मारीच —(मनांत म्हणतो) असेंच कर आणि

अध्यास्य प्रह

संभाविता श

या सांप्रतं म

त्सैवेयमेवमिति

तदेनांनीलां शिलामधिरुद्य य

लायां पादमर्पयति)

पिगलकाश्यपौ— (जनांतिकं

कर्त्तव्य मिदानी ! कः पुनरिदा

धातुं व्यापारयिष्यति (इतिपश्

भागी०— (स्व०) फलितएवमे

प्रकाशं)

श्लोक.

मिज्जुनि राहे नवपल्लुवावरी, सख्याहि सेवा क
शशांकलेखे परि सूक्ष्मउज्ज्वला सुलोचना निमि
सख्या, अतांची मम लोचनांला दिलें जिनें प
तिचा कसा यापरि अंत झाला! अशक्य हें, बा
नर आतां ह्या काळ्या मोर शिळेवर चढून
करितों. (असें म्हणून शिळेवर पाय ठेवितो).

काश्यप व पिंगल.—(एकमेकाजवळ झ
राक्षसानें आपणास फसविलें! क्रौशिक काव
कळलें, तर ते याचें निवारण करितील. पण
कोण सांगेल आतां ? (असें म्हणून उभेच पा
मारी.—(मनांत म्ह०) हौं आतां आपलें क
तिशयामुळें मान न राहतां मोठ्यानें झणतो)
राला, पाहतो आहेस ना ?

आर्या.

सीतानुगमार्थ कसा शिळेवरी देतसे पद
राक्षसवधपापी हा, गेला सिद्धीस आपुला
कराल.—(भिवया वांकड्या करून व उहूं उहूं
असें बोलूं नको झणून डोकें हालवून खुणा
पिंगल.—(काश्यपाच्या हातावर हात मारून
काश्यप—(रामाप्रत झ०) तूं तुझ्या काश्यपा
राम.—(शंकित होऊन झ०) खरेंच हा काय

मारी०— (करालंप्रति जनांतिकं)

सृतं. कराल, किमतः परं व

करा०— किमन्यदस्तिकर्त्तव्यं ?

(नेप

जयजय, वत्स रा

(सर्वेसविस्मयप

करालमारीचौ. (जनांतिकं)

यस्यामनेनपदमर्षि

सीतांहुताशपतितां

सेर्यशिला, घनकच

पीतस्तनी, मुनिवधू

रामः— (कथमेतदिति चिंतयति) क

(ततः प्रविशति म

मारीच.— (करालाच्या कानाशीं ललगून) काय
 तें माझे तोंड ! हर्षामुळे मान न राहतां मी बेटा
 लून उठलों ! तर कराला बापा, आतां कसें व
कराल.— दुसरें काय ? हरिणाचे रूपानें पळून
 उपाय !

(इतक्यांत पडद्या पलीकडे शब्द होतो
 'वत्सा रामचंद्रा. जयजयकार असो, तुझा ज
 (सारे विस्मित होऊन पाहतात).

कराल व मारीच.— (एकमेकांच्या कानाशीं

श्लोक.

सीतेपरी हुतभुर्जा^१ उडि घालण
 येणें जयेवरि सर्मापियले पदास,
 ती, रे, शिला घनकचा^२ धृतबल
 पीनस्तनी^४ मुनिवधूपरि^३ दीसता

राम.— हें काय आहे हो ? (असें ललगून मनांत
 काय ! माता कौसल्याच मजप्रत हाक मारी
 (नंतर मुनिपत्नी अहल्या पडद्याचे व

अहल्या—

आर्या.

जी क्रुद्धमर्तृशापे^१ शिलात्व पावुनि पडे सु
 ती मीच बा, अहल्या झालें त्वत्पदरजे

राम.— (मनांत म्ह०) भगवान् विश्वामित्र
 हिचे नाव वारंवार ऐकिलें आहे खरेंच ! (मोठ
 ति, दशरथाचा पुत्र जो राम तो तुझे चरण

रीप — १ अर्मीत. २ दाढ आहेत केश जिचे.

मुनिपत्नी.— वत्स, चिरंजीव.

पिंगलकाश्यपौ— (उपसृत्य

नि, तत्र भवती मावामभिवादायाव

मुनिप० — वत्सावभिमतेनयुज्येय

रामः— अंब, कावेतौ ?

मुनिप०— पिंगल काश्यपावेव; किं

मारीचोयं, करालोयं; मायया मो

(इतिहस्तेनद

करालमारीचौ— (सभयं मृगरूपे

मुनिप०— वत्स, रघुनंदन,

द्वावप्येतौ मृगी- भूत्वा धाव

रामः— अरेरे दुरात्मानौ, राक्षसापसदौ.

(इति निष्क्रां

पिंगलकाश्यपौ.— अंब, निष्कलं

सनातनगुरोगौतमस्यधर्मपत्नि,

दिष्ट्या गतासि निज

दिष्ट्या विदन्निशिचरौ

दिष्ट्यावयोर्गतमवंच

अहल्या— वत्सा, चिरंजीव हो !

पिंगल व काश्यप.— हे माते, भगवान् शत
परमपूज्ये, तुजप्रत आह्मी उमयतां वंदन कर्ति

अहल्या— वत्सानो, तुमची अमीष्टसिद्धी होवो

राम.— माते, हे दोघे कोण आहेत ?

अहल्या—पिंगल आणि काश्यपच हे स्व
आर्या. (पूर्वार्ध).

हा मारीच करालहि हा, ज्यांनीं बा, मो

(असें ल्पून हातानें दाखवून दे

कराल व मारीच—(भय पावून हरिणाच्या रु

अहल्या.— वत्सा रघुनंदा, ना,

आर्या. (उत्तरार्ध).

पळती मृगरूपें हे, यांते मारून वाक श

राम.— अरे दुष्टांनो राक्षसाघमांनो ! उभे रहा,

(असें ल्पून निघून जातो.

पिंगल व काश्यप.— हे माते, तुझे महत्त्व

झे ज्ञान अगदीं कलंकरहित आहे ! आणि

स्तविक स्वरूप समजलें आहे ! व सन

गौतम त्याची तूं धर्मपत्नी होस ! तुझा

आतां पहा कसें झालें तें ?

श्लोक.

स्वरूप तूझे तुज लब्ध झालें रामास तूं राक्ष

तोही तयांच्या हननास गेला, आह्मासहि जी

गोष्टी अशा ज्या अजि येथ झाल्या, त्या सर्व

नें शरून आहे वेवंचि क

२१५०

ज

मुनिप० — युक्तमुक्तं व

कौशल्या सुत

त्स्फूर्जत्कार्मुक

मुक्तान्यंकुशरी

राक्षस्या दवद

अपिच.

मारीचो

चापावरे

(तत

रामः— (अंब, दिष्ट्यावय

मुनिपत्नी.— वत्स, कौशा

त्वत्पादपंकजपरागविधूतपाप

शुश्रूषितुं पुनरपि प्रयतापुरेव

अंक ३.

अहल्या—तुमचें बोलणें यथार्थ आहे. (किंकि
वत्सांनो, पहा, इतक्यांत काय झालें तें ?

श्लोक.

करालगल तोडिला प्रमुवरें शरें जे
घनुष्यरव जाहला श्रुतिकठोर हो
त्यजून मृगरूप तो क्षितिवरी तम
पडे, तंव निजालर्थी 'बहुत हर्ष के

अणखी पहा,

श्लोक.

मायाबळें दृष्टिपथा क्रमोनी, मारीच गेला दु
ल्लणोनि चापासहि आवरोनी येतो, पहा, रा
(तदनंतर राम पडद्यांतून बाहेर

राम.— हें मातोश्री, दैव थोर ल्लणून आज त
केला हा !

अहल्या— वत्सा कौसल्यापुत्रां;

श्लोक.

रजें पदाच्या तव शुद्ध झालें, संपूर्ण माझे
इच्छा असे, रे, पतिसेवनाची, आज्ञा अतां दे

पिंगलकाश्यपौ.— अत्रापरा

रामः— सत्यमेवैतत्.

आविष्कृता म

मायैव तेन जन

तत्तन्मयानुचरि

नान्यत्र, किंतु म

तदेतन्नप्रकाशनीयंभवद्भ्यां.

काश्य० एवमेवमनुजमात्रस्य; नंपु

मायाप्रयोगे प्रतिविधानमुपदेक्ष्यति

रामः— युक्तंभवानाह.

(नेपथ्ये),

अंक ३

पिगल व काश्य०— अँः, यांत तुझ्याकडे
अपराध मारीचाऱ्या मायेचा होय !

राम.— खरें झटलें !

आर्या.

मातृवधें कोपुनियां मारीचें करुनि
दावियली सीता जी वाटे इंडाहि तु
ती सत्यचि ऐसें मनि मावुनि केलें अ
तें सर्व पुढें तुमच्या, न जाणिलें तें अ
तुझांला कळलें तरी चिंता नाहीं, तुझी पि
कोणापार्शी अक्षर बोलूं नका बरें !

काश्यप.— इतर मनुष्यापार्शी न बोलवें हें
शिक काकापार्शी सांगितलेंच पाहिजे. व
मायाप्रयोगाचा प्रसंग प्राप्त झाला असतां ते
ठेवतील.

राम.— ठीकठीक, असेंच खरें !

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे श

आर्या.

द्वेला

मीट्क

कुंतक्षु

घ्राणं,

काश्य०— एवम

स्यस्य.

शमः— (सर्वत्रवि

पांथानां

मानुर्दिग्

तृष्यंतीद

छांतांवी

पद.

पाहारे विपिर्नी आतां, कैसी रे गडबड
 सैनिक गर्जनेतें करितो, ऐकोनीयां सिंह
 हि मेघापरी गर्जती, गगनीं उड्डाणें करि
 ऐकुनी सिंहाची गर्जना, भीती झाली व
 पळोनी जाती दुसऱ्या रानां, पळतां मध
 पाहारे विपिर्नी आतां, कैसी रे गडबड
 ओरडतां हर्तीतें ऐकुनी, मालुक पळती
 त्यांनां अवलोकूनी, भिवया कैसे चढवि
 रोहितांचीं^१ बाळें तान्हीं घेउनि तरसें^२
 भोंसकतां माल्यांनीं, बाळें खालीं पडती
 निजबाळाला पाहुनि रोहित, जवळी
 वहूँ या शब्द करित, तेणें वनास गर्ज
 आतां कैसी रे गडबड होती. ५ १२५

असा प्रकार ह्या वनांत आतां झाला आहे

कांश्यप.—मित्रा, झाला आहे खराच ! याव

तुझा शोक करित येत आहे ही अटकळ ख

मगयेस त्रिघ्न तला बेळडी पशुकळ द्याल

गंधर्वः—संपत्तिहि.

निद्रत्य यु

करालमपि

यमप्रहितवाच

जानकीपरिणय नाटक

अंक ४.

पात्रेः

गंधर्व, चित्रांगदनामा	इंद्र
राक्षसी, उष्ट्रमुखी	मं
रावण.	राक्ष
वियुज्जिह्व व सारण	रा
जनकराजा	मि
शतानंद	ज
जीमतक	ज
कौशिक	एव
राम व लक्ष्मण	द
सीता व ऊर्मिला	ज
मांडवी व श्रुतकीर्ति	ज

(तदनंतर गंधर्व पडद्या बाहेर

गंधर्व.— सांपत,

श्लोकः

रणीं समदं ताटिका वधुनि राम

सुबाहु व कराल हे यमपुरीस हो

यमं कळवितां असें सुरपती ह्य

विश्वामित्राचार्य

अतः खल्वने

णिकिरणपुंजा

त्रांगद, संप्रति

र्णाग्रजइतिलंक

प्र

य

भवत्वेवं मया गृह

सुप्रवेशासंवृत्ता. (

ते ? अस्याः खलु

उष्ट्रस्येवमुखं,

कुक्षिर्दुडुभिरेव,

बाहूवाहसुडुर्मगौ,

तेनासौ मणिभूष

(त

राक्षसी— मद्, कोतुमं

गंधर्वः— (स्वगत) अ

यास्तव समस्त देव समुदायाच्या मस्तकावर
चे कांतिकिरण ज्याच्या चरणरूप अरविदा
मासतात असा जो महाराज महेंद्र यानें
आज्ञा केली आहे की, “अरे चित्रांगद
जनाचा नाश झाल्याचें वर्तमान ऐकून तु
जो रावण तो काय विचार करीत आहे,
जाऊन शोध करून ये. (तर्कानें ह्मणतो)

श्लोक.

रामीं असें महेंद्राचा जितुका स्
त्याहूनि रावणी शत्रुभाव फार दि
अहो, ह्या राक्षसाचे राजधानीच्या सर्व बाज
सून मोठा कडेकोट बंदोबस्त आहे, त्यामुळे
होऊं शकत नाहीं. परंतु मी राक्षसाचें रूप
ला आंत जाण्यास कांहींच अवघड नाहीं.
माझ्या समोरच ही कोण बरें राक्षसी येत

श्लोक.

उंटाचेपरि तोंड, मस्तार्कि झिठ्या भीति
मोठी नौबद, लाहनी कुच तिचे, वित्र
घोड्याचेपरि हात, पाय गजवत्, ऐसेपर
दुस्थानस्थिति लब्ध झालि ह्मणुनी वाई

(नंतर) राक्षसी प्रडद्याबाहेर

राक्षसी.—बाबा कोणरे तूं ? कराल आहेस किं

गंधर्व.—(मनांत ह्म०) उत्तर काय द्यावें याच

ह्या (कोणतें)

राक्षसी— (सवि

गिद्धमुही उणरु

दोत्ति उरं ताड

गंधर्वः— (स्वगतं

नैतडुक्तमेतस्यै ३

राक्षसी— अज्जमारं

वहेण गिच्चिणो

त्ततो जाणिदो.

गंधर्वः— किमत्रपुरे

राक्षसी— णत्थि णत्थि

इअ अज्जउत्तो कहि

मए वितत्थगदाए वि

ए एव्वं किंवि कहिदं

गंधर्वः— क्कितत्कथय ३

राक्षसी.— (स्वगतं) ३

एत्थ णअरेज्जणअरा

क्कएव्वं कहिदं (प्रकाश

ज्जहिण, लक्खणवेसेण

राक्षसी.—(विस्मयानें ह्म०) तूं तर पाषाणासारि
कांहीं मंगही नाही ! आणि तुझी बायको गृध्रमु
हे, आणि 'हायहाय। माझा पती रामाचा बाण ल
करूं' ! असें ह्मणून ऊर बडवीत आहे, ती अज
हीं. तशा तिच्या भोवतीं राक्षसिणी मिळाल्या
रडारड मांडली आहे.

गंधर्व.—(मनांत ह्म०) हॉ ! ती करालाची बायको
आहे. (मोठ्यानें ह्म०) हे असें वर्तमान तिला को

राक्षसी.— आज मारीच आला त्याची व राव
ठ पडलो नाही ह्मणून तो काय सांगायचें तें प्र
आई मरण पावली ह्या दुःखानें व्याकुल होऊन
करायास गेला. तेव्हां अवघ्यांना हे वर्तमान व

गंधर्व.—असें काय ? तर मग रावणमहाराज लंकेत

राक्षसी.—होय, रे नाहीत. ह्मणून तर मंदोदरी स
व्हाच्या घरीं जाऊन, स्वामी आज कोठें गेले
ह्मणून मला पाठविलें. त्याप्रमाणें मी विद्युज्जि
पण तोही घरीं नव्हता. परंतु त्याची बायको म
ला कांहींएक वर्तमान सांगितलें.

गंधर्व.—काय वर्तमान तें मला सांग बरें.

राक्षसी.— (मनांत ह्म०) तें तर फार गुह्य आहे
बरें ? अथवा येथें द्वीपांतरीं लंकेत ह्मटलें ह्मण
पक्षपाती कोणी असण्याचें संभवत नाही. मग
चिंता आहे ? (मोठ्यानें ह्म०) सांगतें ऐक.

विद्युज्जिन्हानें घ्यावा, लक्ष्मणाचा वेष सारण
पण स्वतां राम व्हावें, असा विचार करून

गंधर्वः— युज्यतएवैतत्. ले

राक्षसी.— (सहर्ष) जैइ

मुहिए सोहणं भणिअ व

गंधर्वः— अस्थानेकोयमान

राक्षसी.— (सनिर्वेदं) वे

गंधर्वः— अत्रापि किमस्ति

राक्षसी.— भग्गो मह म

गंधर्वः— बिभीषणानुचरः

राक्षसी.— हीडुं. एव्वंदेवीए

(

गंधर्वः— अहमपि दशानन

न्महाराजमहेन्द्राय निवे

(नि

ततः प्रविश

जनकः —

यावन्नया

कन्यामत

देयेयमित्

गंधर्व.— तूं लक्षणतेस, तें जुळतें. रामाच्या

अतिशय आहे ही गोष्ट लोकांत प्रसिद्ध अ

राक्षसी.— (हर्षानें म्ह०) अरे, तूं कराल

पहिल्याप्रथम सर्वांचे आर्धी जाऊन गृध्र

चें शुभवर्तमान सांगून तिजपासून कांहीं त

गंधर्व.— अगे, उगीच इतका आनंद कसल

कराल नव्हे, दुसराच कोणी आहे.

राक्षसी.— (खिन्न होऊन लक्षणते) काय ! शेव

गंधर्व.— त्याविषयीं अजून संशयच आहे व

राक्षसी.— अरेरे ! तर मग माझी मोठी नि

तूं कराल नाहीस तर कोण आहेस ?

गंधर्व.— विभीषणाचा सेवक आहे.

राक्षसी.— बरें असो. मंदोदरी साहे

करायास जातें.

(असें लक्षणून निघून जा

गंधर्व.— आपणही हें रावणाकडील वर्तम

कळवून नंतर महाराज महेंद्र यांपत

(असें लक्षणून निघून जातो).

(ही पूर्वोत्तर कथेची संग

(तदनंतर जनकराजा व शतानंद हे

जनक—

श्लोक.

यावन्निशाचरपती' मम क

मागे न, तौचि तिस द्यावि

ऐसें मनीं, परि मुनींद्र' क

किंवा न, हाचि बहु घाक

शतानन्दः— राजन्नलंविचारेण

शिकंकुलजलधिपारिजातस्य

निष्पत्यूहतेपःप्रसिद्ध

क्षान्नाकारसुवर्णपिडर

यःस्वर्गांतरसर्गसाहस

द्रीवाणांजलिपद्मकुड

अतः खलुनिर्वृत्तेपिसीतारामय

तीतिनशांकितव्यमस्माभिः

कृत्वारामं कुशिकत

ग्रामादेशमगुणितडुरा

शश्वद्विश्वत्रितयविर

रक्षोनेतुः क्षपणनिपुण

(ततःप्रविशति कौशिकल

शतानंद— राजा, हा घाक बाळगण्याची
कुशिकवंशरूप समुद्रामध्ये कल्पवृक्षा
झाला, त्या भगवान् कौशिकऋषीचें
नाहीं कीं काय ?

ओंत्या.

तपाजेंका परम दारुण, करिता झाला
तोचि घगधगीत कृशान', ज्वालामुक्त
ऐशा तपोवन्ही करोन, आदिलें क्षात्र
न्याचें ब्राह्मण्यरूप भूषण, करोनियां
जो प्रतिस्वर्गसर्गसाहसी, गीर्वाणांच्यै
मुकुलित करणार शशी, सर्व जगशी
झणून सीता व राम यांचें लग्न झाल्य
ऋरील कोण जाणे, असी आपणास शंभ
कारण कीं,

श्लोक.

आर्षांच सांगोनि सुबीजमंत्रा देईल
होईल तेणें बहु शक्तिवृद्धि, वाढेल त्या
त्रैलोक्यजेता दशकंठ आहे, नयास
ऐसें यया क्षत्रियब्राह्मकाते करील ह
(नदनंतर कौशिकाच्या वेषानें विद्युजि
सारण, व रामाच्या वेषानें रावण असें वि

१९६

जानक

दशाननः—

सुबाहुम्

कुर्युर्मय

तथापि

धृतेनृवे

विद्यु०— महाराज, कथमक

त्वां दृष्ट्वा नवन

र्बाणौ पाणियुगे

दूर्वापल्लवगारुडा

रामोसावितिमोक्ष

दशाननः— नतावदहमभ्यर्थये

वेणी विलोकितैका,

अंक ४.

रावण.—

आर्या.

जें कां म्या सांगितलें, सुबाहु मारीच
करिंतल तीं त्या कार्या, तद्विषयीं त्यां
सीतावरणार्थ मियां, धारण केलें स्वरूप
परिमच्चित्त न धरितें धैर्या, यास्तव खरा

विद्युज्जिह्व— महाराज, भलत्याच वेळीं धैर्य

श्लोक.

अभिनवजलदापरि^१ हे द्युतो, करयुगीं शर
नयन सुंदर पंकज कीं जसें, मुखहि पूर्ण
ऐसें तुझांपाहुनि हाचि राम, मानील सी
दूर्वाकुरीं युक्त मधुकमाला^३ घालील कंठीं व

रावण.— दुसरें कांहीं मी मागत नाहीं. एव

आर्या.

वेणीच पाहिली म्यां, करहि तिचा हेम
आतां इतरांगेही देखाया चित्त होतसे

सारण—

सुवर्णके

शंकरस्य

(५

प्रतीहारी.— महाराज, वि

जनकः— जीमूतक, विज्ञ

प्रतीहारी.— रामलक्ष्मण

रसूभिसंप्राप्तः।

जनकः (सहर्षसप्रश्रयंच,

भगवानानुषंगिकत्रैशंकव

रामलक्ष्मणाभ्यां सहैवप्र

शता०— तथेति. (मिष्कां

जनकः—

कथं मिदंत्तद्दयं मम कौ

शफरघट्टितनाल मिवांबुजं

शता० (ततः प्रविश्य शतानं

जिह्वादीभ्यश्चयति ।

अभंग.

सुवर्ण केतकी परी जीचा वर्ण, ऐसी सी
 शिवाच्या जडेंत जैसी चंदलेखा, तैसी उ
चोबदार.— (आंत येऊन ह्म०) महासज
जनक—अरे जीमूतका, काय जें निवेदन
चोबदार.— परमपूज्य जे कौशिकऋषि
 तेमान दरवाज्यापार्शी प्राप्त झाले आहेत
जनक—(हर्षानें व नम्रतेनें) भगवन् गौत
 करितां साहजिकपणें स्वतंत्र लोक निर्मा
 ब्रह्मदेवच असा भगवान् कौशिकऋषि
 त्यास अर्घ्य समर्पण करून, रघुकुमार
 मान आंत घेऊन यावें.

शतानंद—उत्तम आहे. (असें ह्मणून निघ
जनक—

श्लोक.

माझ्यां घरीं कुशिकनंदन^१
 घेवोनियां परमपूज्य मुनींद्र अ
 हेसें असोनि मन कांपत फार
 मालास^२ मत्स्य झगटे तंव पद्म
 (तदनंतर)

शतानंद—(आंत येतो आणि विद्युजिह्व
 दाखवून जनकास म्हणतो) राजन्, हे व
 मलक्ष्मण आले आहेत.

जनक—(आसनावरून उठून ह्म०) भगव
 मीरध्वज हा चरणप्रत बंदन करितो.

२५०

जा

विद्यु०— स्वस्ति भवते म

सारणः— (अपवार्य दश

राजन्तस्मै न

जानकीं पति

दशा०— (सहर्ष) एवमेवै

विद्यु०— (भ्रूसंज्ञया दशा

दशा०— (अपवार्य, सा

यस्य प्रणामसमयं प्रतिप

मंदोदरीमपिनयः सहतेप्र

सारणः— (स्वगतं) नून

विद्युज्जिह्व— जनकराज, अस्तु ते कल्याण
सारण.— (रावणाकडे हळूच सणतो).

श्लोक.

जनकालागि कल्याण होईलचि
सीतेला वरुनी तुल्ली^१ जावई व्ह
रावण— (हर्षानें स०) होय. हें वास्तविक
विद्युज्जिह्व— (जनकाप्रत वंदन करप
डोळ्यानें खुणवितो).

रावण.— (सारणाकडे वळून हळूच सणतो).

श्लोक.

दिक्पालही नमति ज्या धरुनी
मंदोदरी प्रणयकोपित झालि
तीतेंहि जो नति कदापि करी
त्याला^२ नरास नमणें ! बहु ल

सारण— (मनांन स०) काय द्याच्या
आहे पहा ! जानकी आपणाला मिळ
मनाचा अजूनही निश्चय होत नाही ! (रा
प्रस्तुत आपण जो मार्ग धरिला आहे, त
उचित नाही.

रावण— जनकरावजी, मी दशरथपुत्र

सारण— (तसेच सणून नमस्कार करितो)

जनक— वत्सानो, दीर्घायुषी व्हा बरें !

शता०— (विद्युज्जिह्वाप्रत सणतो) म

२०२

जानकीपरि

परस्परसमावेतौ, प्र

अनयोः कतरोरामो

विद्यु०— (स्व०) नकश्चिदपि;

नवांबुदश्यामलएषरामो वात

सौमित्रिरेषद्रुतहेमकांतिर्यः

दशा०— (अपवार्य सारणं प्र

मानेतुं ?

सारणः— (स्वगतं) अहो,

कयं ! नन्विदानीमेव जनकद

अंक ४.

श्लोक.

दोषे हे सारिखे मानें वर्ये आचरणें तसे
यांत लक्ष्मण तो कोण ? रामही कोण
विद्युजिह्व— (मनांत लणतो) यांत न्यांतून
रावण व सारण आहेत. (मोठ्याने)

श्लोक.

नवांबुदश्यामल^१ राम जाण, प्रेमा जयाच
सौमित्रि हा तप्तसुवर्णकांती^२, ज्येष्ठा^३ व
रावण— (एकीकडे वळून हळूच सारणाप्रत
आणायास जनक आतां उगाच उशीर व
सारण— (आपल्याशीं ल०) अरे मूर्खशिरे
जनकाची भेट झाली न झाली, तोंच ह्य
झाली आहे ती ? उतावळा नवरा आणि व
करितो, याला काय लणावें ? (रावणास
क्षणभर धीर धरा धीर धरा ! इतकी घाई व
रावण— (क्रोधाने सारणास हळूच ल०)

आर्यां.

वधिला मुनि^१ मारीचें, लणूनि तद्वाचिशव
कौशिक हा, न्याणेंची, वाटे मज, हाचि
सारण— (रावणास हळूच ल०) तेंही
होईपर्यंत, पुढें नव्हे.

शता०—

पुत्रार्थचरतस्तपो द

कृच्छ्रेणव्यतिलंघितेषु

चत्वारोजनिताः सु

दिष्ट्यापादयिता वि

विद्यु०— (स्व०) अयंखल्वहल

मारीचेनहतंश्रुत्व

दुःखंचलप्स्यते

(प्र) नकेवलं भवतां प्रमोदः,

दशाननः — (अपवार्य)

मयान्यक्षराणि श्रावयसि. मम

स्य पुनरागमनप्रत्यूहः सुकरोवा

(विमृश्य)

वत्स, व्याप्रियसे वृथा प

योद्धुं युद्धमदोस्ति तेयि

इत्युक्तोपिसुरार्षिणायदिपु

शतानंद-

श्लोक.

झालेसाठसहस्र वत्सर वया, नाना प्र
केले पंक्तिरथे^१, परंतु फल ते नाही
केली इष्टि जई विभांडकसुते^२, झा
चाही भूषणभूत सर्व जगतां, आ

वियुज्जिठह—(मनांत स०) हाँ ! हा अहल

आर्या.

मारीचे रामाला वधिले मार्गांत या
होईल दुःख तितुके, जितुका आनं
(मोठ्याने स०) अहो, तुझालाच आनंद
जंगलाही आनंद झाला आहे.

रावण—(सारणाला हळूच स०) सारण
ग्रहण ” हीं अमृतमय अक्षरें तूं मला ऐव
झे तट्टदय स्थिर नाही ! कारण परिवारांस
हून येत आहे, त्याच्या येण्यास प्रतिबंध
ला तिकडेस योजिले. पण तिच्यानें तें
हा मला मोठा संशय आहे ! काय करावें
(मागील स्मरण करून स०) तेव्हांच

श्लोक.

वत्सा, व्यर्थ तुझे नरांसह रण^३, स्वल्प
आहे कंडु तुझे मुजांत, तरि तूं देवांस
ऐसें नारदवाक्य नाइकुनि मी राजा
केंचा तें सुत राम, तद्रत^४ तसा सी

सारणः—(अपवार्य) नारदगिरा मनु
थोविमुक्तइतीदमुपपन्नं. शृणुतावत्

अत्युद्दामतपःप्रसादितपुरारातिप्र

ज्योतीरूपमहास्त्रमंत्रपटलीनिवृ

दैतेयाहवदार्शितौजसमसौ कस्म

सर्वक्षत्रियकंठकर्तनपरोवीरोजह

दशा०—(अपवार्य सामर्षोत्साहं) सम्य

प्रियसुत्तदापातयिष्यामि सहस्रानुम्.

सारणः—(अपवार्य) यदिताटकादिभिरा

जनकः— भगवन्कुशिकनन्दन,

अजात्मजसुतोदयः श्रवणयो

दृशोरपिचसांप्रतं मुद्गुरवेक्ष्यम

पदेन चि

सारण— (रावणास हळूच झणतो) ना
 आपण मनुष्यांशी युद्ध करणे टाकिले, ते
 रथ हा अर्थात् सुटला. हे तर नीदच आ

श्लोक.

सांबाला करुनी प्रसन्न परमे उग्रे तपे
 साधी जो विविधास्त्रमंत्रपटला, उद्युत्
 सर्व क्षात्रकुलास, भार्गव' असा वो
 त्याने सोडियले कसे दशरथा जो

रावण— (क्रोधाने व उत्साहाने सारणास
 स्मरण दिले ! भार्गव तर माझा परम
 हाताने पुत्रांसुद्धां दशरथाचे कांडात क

सारण— (रावणाला हळूच झणतो) अ
 मारीच यांनी राम व कौशिक या
 गोष्ट की नव्हे ?

जनक— भगवंता कुशिकनंदना,

श्लोक.

सुपुत्र बहुतां दिनी दशरथास जाले
 प्रमोद तइं ऐकुनी, अजि तयांस हो
 मदीयतनये सर्वे जरि विवाह याचा
 मलाचि न सुयोग हा निमिकुळास^४
 तर अहो मुनीश्वर, आपण आतां यज्ञां
 व्हावें. आर्त्तीही वत्सेचे विवाहमंगलास

सारण.— (हळूच रावणाप्रत) महाराज
 होईल तर मग तो उत्साह याहूनही अ

रावण— यांत काय संशय ?

२०८

विद्यु०— (स्व०) इव

निशाचरेण निहतः

(प्रकाशं) तथैवमेत

शता०— राजन्मूर्मिलापि

विद्यु०— (अपवार्य)

तुनिष्फल मागमनं.

सारणः— (अ०) मां

कौशिकस्यसु

सहैवगृहिणीय

विद्यु०— (अ०) सार

जनक— भगवन्गौतमनं

विद्युज्जिह्व.— (मनांत ह्मणतो) अरे हें उभें राहिलें ? बरें असो काय चिंता आता कौशिकाला मारून टाकलें असलें तर साधून घेतां येईल. नाही तर मग गु (मोठ्यानें जनकास ह्म०) होय, माझे

शतानंद— राजन्, आपली उर्मिला आणाला द्यावी.

विद्युज्जिह्व.— (एकीकडे वळून सारणास तुझ्याही येण्याचें फळ होणारसें दिसतें. यात फुकट गेली.

सारण— (हळूच म्हणतो) फुकट कशांने

श्लोक.

शिष्ये तसे पुत्रही कौशिकाचे घेऊ सारण
भार्येसह प्राप्त तुलाच सारे, खेदा करीसी

विद्युज्जिह्व— (एकीकडे सारणास हळूच मला देऊन मग “ थेरड्या बायकोचा दादला ” असी माझी फजीतीच करा

जनक— मगवन् गौतमनंदना, उर्मिला इतकेंच नाही, तर माझा धाकटा बंधु जो कु

श्लोक.

भरता आणि शत्रुघ्ना द्याव्या
मांडवीश्रुतकीर्तीयां दिघलें पा

रावण— (सारणाकडे वळून हळूच) स

सारण.— (अपवार्य)

त्किवक्ष्ये ?

शता०— भगवन्कौशिक;

सारणः— (अपवार्य दशा

रयमुपनिमंत्रयितुं कौशि

मंत्रोनकृतः

दशा०— (अपवार्य) सा

मिदानी.

विद्यु०— सपरिवारो दशरथः

जनकः— कः कोत्र भोः ?

प्रतीहारी— (प्रविश्य) आ

जनकः— भगवतः कौशिकम्

सारण.— (हळूच) अहो, विद्युज्जिठ्ठ
पण तो कौशिक वेषाने आडला गेला !

शतानंद.— (विद्युज्जिठ्ठहाप्रत म्ह०)

रत शत्रुघां सहवर्तमानं दशरथ रा

सारण.— (हळूच रावणास ह्म०) मी म

सांगितले कीं, बायकांमुलांसुद्धां दशर

कौशिक हा निमंत्रण करायास अय

णून ? पण विद्युज्जिठ्ठाने त्याप्रमाणे

काय करावे !

रावण— (हळूच) सारणा, जें झालें तें

जानकी दृष्टीस पडेल असा यत्न चा

विद्युज्जिठ्ठ— (शतानंदास ह्म०)

परिवारासुद्धां आणिले आहे. पण मार्गी

विलंब लागला.

जनक— अरे तेथे कोण आहे रे !

चोबदार.— (आंत येऊन ह्म०) महारा

जनक— मगवान कौशिकऋषि आ

करण्याकरितां मुलींना घेऊन ये बरे.

चोबदार— आज्ञा महाराज, (असें ह्मण

रावण— (सारणाला हळूच) सारणा

रिला स्वरा. (उत्कंठित होऊन ह्मणतो)

श्लोक.

अतां माझी रामापरि तनु विलोकू

विदेहाची वर्षू मजवरि कटाक्षां ग

जयांच्या योगाने प्रणयरस हा सू

पफलावत्तथीने मदमदसओमा

विद्युज्जिह्वोविदध

र्यस्सौमित्रेर्वहति

रामोभूत्वा, जनव

संप्राप्तोसा, वितिक

(सर्वे

दशा०—(समयकंपं, सोद्विगं,

जनकाय निवेद्यते ? नह्यय

विद्यु०—(अपवार्यं समयकं

गृहिणीमंतरेण वृत्तांतोयं के

सारणः—(स्वगतं) केनचि

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे शब्द

श्लोक.

विद्युज्जिठहचि जाहला कुशिकज
झाला सारण, राक्षसेंद्र^१ हि तसा रा
आले हे ठकवूं तुझां, जनकजे हारा
सांगावें जनकास त्यानिच असें, जे

(सारे कान देऊन ऐकतात

रावण—(मयानें सकंप होऊन विद्युज्जिठहा
हैं आपलें गुप्त वर्तमान जनकास कोण
ह्मदलें ह्मणजे आपणाखेरीज इतर कोणाला

विद्युज्जिठह— (भीतीनें सकंप होऊन रावण
महाराज, काय ह्मणावें आतां ? ही तर
आहे ! माझ्या स्त्रीला मात्र हें ठाऊक हो
कोणालाही कळलें नाहीं !

सारण.— (हळूच ह्म०) कोणी तरी दुष्ट
विघडून टाकिली ! (उघडपणें ह्मणतो)
कोणी आरोळी दिली याचा शोध करावा

शतानंद— (मनांत ह्म०) हें कसें झालें ?
विद्युज्जिठह हे तिघे रामलक्ष्मण व
घेऊन आले आहेत ह्मणजे काय ? (मो
लक्ष्मणा, शोध करवितों.

जनक.— (विचारपूर्वक मनांत ह्म०).

अभंग.

माझा मनोरथ साधोनी द्यायाला, कौं

सुखदीपं तर्पणं माझे चित्त मी वि

(प्रकाशं) कः कोत्र

प्रतिहारी०— (प्रविश्य

जन०— केनैवमुक्तमिति

प्रतिहारी०— राजन्,

गि

पुस्

उप

मप

जन०— भगवन्शतानंद,

शता०— (अपवार्यं ज

घानां प्रवेक्ष्यतांच रूप

प्रति) भगवन्कुशिक

अंक ४.

(मोठ्याने बोलतो) कोण आहे रे तिकडे ?
चोबदार.— (आंत येऊन स०) आज्ञा महा
जनक.— आतां हे कोणी आरोळी मारून सां
करून इकडे कळीव.

चोबदार.— महाराज, शोध करण्याजोगें कांहीं

आर्था.

स्वर्गीं उडून गेला दिव्यपुरुष एक बोलुनी
आले द्वारीं दुसरे कौशिक, सौमित्र,
जनक.— भगवंता शतानंदा, हे काय आहे
शतानंद— (एकीकडे वळून जनकाप्रत हळू
दूतानें हे सांगितलें असेल असें वाटतें !
आणि येणारे यांतून सत्य कोणते याची परीक्षा
करूं. (उघडपणें विद्युज्जिह्वाप्रत स०)
नंदना, हे कसें काय आहे ?

विद्युज्जिह्व— (मनांत स०) कौशिकानें अ
चोर कोण्ढाचे तसें कोडून टाकिलें. काय करा

दशा०— (अपवार्य विद्युञ्जि

विद्यु०— (अपवार्य दशान

रोधायसर्वमवेक्षमाणायथोचि

जन०— (अपवार्य शतानंदं

तथामन्येराक्षसाएवागमिष्यंत

शता०— (अपवार्य) ममाप्यय

विद्यु०— जनकराज, किंविच

क्तमेव. यथोचितं संभावनीयं

इतिवादीः.

जनकः (तथेत्युत्थायप्रांजलिः पंथ

(दशाननादयउत्थायनिष्क्रांता

रावण— विद्युजिठहास हळूच ल०) अ
वे बरें ?

विद्युजिठह— (रावाणस हळूच ल०) वि
बळानें गुप्त होऊन येथें काय होतें तें सर्व
दिसेल तें करावें, दुसरें काय ?

जनक— (शतानंदाकडे वळून हळूच ल०)
उद्विग्न होऊन आपापल्यांत बोलत आहेत
नव्हत; तर जे येणारे तेच राक्षस होत अस

शतानंद— (जनकाकडे वळून हळूच
असेंच वाढतें.

विद्युजिठह — जनकराजा, आतां विचा
नाहीं. आत्मी येथून जातो लक्षण तुझाला
रावण येईल, त्याचा सत्कार चांगला करा,
गणें कांहीं नाहीं. परंतु 'तुला कन्या देतो' अ

जनक— बरें आहे, तसेंच करीन. (असें
जोडून लक्षणतो) यावे महाराज, हाच म
दाखवितो).

(रावण, विद्युजिठह आणि सारण हे अ
णि तिरस्करिणी विद्येच्या बळानें गुप्त होऊन

शतानंद— राजन्, दुसरे कौशिकादिक ब
नाही यथोचित अर्घ्य देऊन आंत घेऊन
बाहेर जातो).

(तदनंतर रामलक्ष्मणांसहवर्तमान कौ

कौशिक— (मनांत ल०).

जानक्यां रघुनन्दनस्य स्तुदयं लग्नं दृढं कारितं ,

यूनोः किनपरस्परप्रणयिनोर्योगः प्रशंसास्पदं १

दृष्ट्वास्वभगतं रघूद्वहमिमं सीतां सरवीसेविता

नन्वेषानवपल्लवास्तरगता नक्तं दिवंताम्यति. ३०

किञ्च अस्माभिः द्युविहितमिदानीं जृम्भकप्रमुखदिव्यास्त्रमन्त्रग्राम-

मुपविशद्विरेतस्मैसलक्ष्मणायरीमाय. यदस्मिन्स्वजननिनिपातेन

सीतापाणिग्रहणेनच जनितामर्षेपि नाक्रमेत पराक्रमस्त्रिभुवनवि-

जयोदग्रतेजसोपि दशग्रीवस्य. अपिच.

मायाविनोरानिचरान्विदित्वा

स्त्रिभुल्लघ्वान्पक्तिमुखेनराज्ञा

निविभ्रमुद्गाहकृतेकुमार्याः

स्वस्थानमाभ्यांभुवभागतोस्मि. ३१

(प्रकाशं) वरसौ रामलक्ष्मणौ, जनकराजप्रतिभवद्व्यां प्रश्रिताभ्यां

मचितव्यं, यतः

याज्ञवल्क्यादृषेरेषमाग्योपनिषदोगुरोः

तीर्णशोकार्णवः पूज्यः सर्वेषामपियोगितां, ३२

रामलक्ष्मणौ— वाढमेवंमवाचः.

श्लोक.

रामी प्रीति अखंड मी जडविली पृथ्वीमुनेची बरी,
 त्यांचा स्तुत्य न योग, हार्द करिती जे एकमेकावरी
 स्वर्मी पाहुनि राघवास विरहे तमा सखीयुक्त की
 पाल्याचे शयनी निजे, निशिदिनी भोगी व्यथा, जानकी.
 दुसरें, आत्मी **रामलक्ष्मण** या उभयतांही जंभकादिक दि-
 व्यास्तांचे मंत्राचा उपदेश केला, हे ठीकच केले. कारण, स्वज-
 नाचा नाश झाल्यामुळे आणि **सीता** व **राम** यांचे लग्न झाल्यामुळे
रावणास मोठा क्रोध जरी आला, आणि मूळचाही तो त्रिभुवनास
 जिकणारा असा मोठा पराक्रमी आहे, तरी, त्याचे **रामा**पुढे कांहीं
 चालू नये, असे या अस्तांचे योगाने **रामास** सामर्थ्य आले आहे.
 आणखी,

आर्या.

मायावी **रावण** हा याची आणी **विदेह** राजाची
 संगति न होय ऐसी केली यत्नेचि युक्ति मी साची.
 आतां निर्विघ्नपणें विवाह यांचा करोनि द्यायाला
 घेउनि आलों सत्वर निजाश्रमी या नरेन्द्रतनयाला.
 (मोठ्याने ह०) वत्सानो, **रामलक्ष्मणांनो**, तुत्ती जनकरा-
 क्षाप्रतो फार नमून असावे बरे, कांकी,

श्लोक.

याज्ञवल्क्योपदेशाने तत्वज्ञानीच जाहला,
 गेला शोकार्णवा पार योग्याही पूज्य तो भला.

रामलक्ष्मण.— उत्तम आहे, आत्मी नमूनच अस्तं.

लक्ष्मणः— भगवन्नेतस्य राज्ञोलांगलोहिरिवतभूमेरुस्थिता सीतानाम
तनयेति महदिदमाश्वर्यमाकर्ष्यते.

कौशिकः— अथकिं. १

रामः— (स्व० सानुत्सरणं)

तन्वंग्याः पतनं तथाहुतबहे मायेतिनिश्चिन्वतो-
प्यार्तकेनचमन्युनाचत्तदयं नोन्मुक्तमद्यापिमे,
मिथ्याभूतमपिव्यतिक्रममिभंस्मृत्वाविदेहाधिपे
पौलस्त्यस्य शिरसिसंयतिदशाप्युच्छेत्तुमुक्तंउते. ३२

अपिच

वैतानं व्यपदिश्य कर्मवस्तुधाकन्याविवाहोत्सवं
निर्वोदुंसहसासमानयतिमांसर्वैः समंबंधुभिः
आर्याःश्रुत्कृशिकात्मजोयमितिमे चेतः कथंचर्तते,

ध्यायत्याश्वसिति, प्रसीदति, तथास्वच्छेदमानंदति. ३३

(प्रकाशं) भगवन् इदमन्यदुद्धतसाकर्ष्यते, यत्पुनरनुपपत्तसो
विदेहाधिपतेरायतने सकलसुरासुरमकीरुद्रारोपगुणं, गिरिवरसमाणं,
भगवतः पुरशातनस्य शरासनमभ्यर्चयतइति.

कौशिकः— (विहस्य) अस्त्येतदपि. (इतिपरिक्रामंति)

(भविश्यशतानदः)

शतानदः — राज्ञोलांगलोहिरिवतभूमेरुस्थिता सीतानाम
तनयेति महदिदमाश्वर्यमाकर्ष्यते.

आहे. हे तर माठ आश्रय हाय !

कौशिक—होय, तें खरेंच आहे.

राम— (मागील स्मरण करून मनांत लणतो).

श्लोक.

गेळी अग्निमध्ये जळूनि तरुणी मायाच ती, हे खरी,
जाणें मी बहु शोकरोपहि तसा सोडी न चित्ता तरीः
वेदेहा ^१ वधि राक्षसेंद्रं लविकें हे सर्व जाणोनि रे,
छेदाया दशही शिरें मन कसें झालें असे घाबरें ?

आणखी

श्लोक.

यज्ञाच्च भिष दाखवूनि वसुधाकन्या विवाहोत्सवा
आणी येश मला मुनीश्वर अजी तैसेंचि मद्दांधवां,
सीताही मज लब्ध होइल अतां, येतां असो कल्पना
ध्यानाश्र्वासनहर्षतोपै इतुक्यां होती मनी भावना.

(मोठ्यानें लणतो) भगवन्, दुसरी एक आश्चर्यकारक गोष्ट ऐ-
कतो, ती ही की, सकल सुरासुरांतील महावीरांस देखील ज्याचें
गुणारोपण करणें अशक्य, असें पर्यक्ताकार जें त्रिपुरासुरजेता मग-
वान् **शंकर** याचें धनुष्य, तें या महातपस्वी **जनकराजाच्या**
घरी पूजेंत आहे ।

कौशिक— (हांसून ल०) होय, हीहि गोष्ट खरीच आहे. (असें
बोलून सारे इकडे तिकडे फिरतात).

शतानंद— (आंत येऊन लणतो) राजां, हे मगधान् **कौशिक**
ऋषी आणि त्यांच्या बरोबर **दशरथराजाचे** पुत्र असे तिघे आले
आहेत.

धीप. - १ जनकाला. २ मारिता झाला. ३ रावण. ४ सीता. ५ चित्ताघेर्ष.

जनकः— (स्व०) एतेहिबेषामुगुणमनेन पुरोधसा निर्दिष्टाः. (प्र०)

प्रियंनः. (इतिययोचितमुपचरन्त्सर्धानासनेपुनिवेशयति.)

शतानंदः — (स्व०) संत्वेते राक्षसास्तथाप्येवंवक्ष्ये. (प्र०) दिष्ट्या

रामलक्ष्मणाभ्यामत्र भवान्त्संप्राप्तः.

जनकः— (स्व०) अहमपिशतानंदममुस्त्यवक्ष्ये. (प्रकाशं)

दिष्ट्यानयद्दशरथो गृहसृष्यशृंगं,

दिष्ट्यासएवतंमयाजयदृद्धिकामः,

दिष्ट्यासुताः समभवन्पुनरस्यराज्ञो,

दिष्ट्याममातिकसिमौभवतामप्रीतो. २४

दशा० — विद्युज्जिह्वं कथमथ परमार्थं बुद्ध्या कथयति ।

विद्यु० — अस्मास्वेषसा जनकस्येति प्रतिभाति.

कौशिकः — एवमेतन् इदंपुनः श्रूयतां शतानंदेन अनेन च सुहृदा जनकराजेन.

उभौ — अबहितौ स्वः.

दशा० — किं कथयत्येपदुरात्मा कौशिकापसदः ।

विद्यु० — प्रायेण निरुद्धं न मस्मत्परिजनमति संप्रायागमोस्मीति.

सारणा० — कथमन्यथा तद्वसिष्ठं ज्ञानं तत्रैषां यमागंतुं शक्तः स्यात्. १

जनक— (मनांत लणतो) ठीकच आहे। यांचे जसे वेप व रूपे
आहेत तदनुरूपच आपल्याला उपाध्याय बावानी सांगितले. (मो-
ठ्यानें लणतो) फार चांगले, हे तर आत्तास दृष्टच आहे.

(असें लणून सर्वांना यथायोग्य आसनावर बसवितो).

शतानंद— (मनांत लणतो) हे राक्षस असले तर असोत. पण
आतां असें बोलतो. (मोठ्यानें कौशिकास) देव थोर लणून
आपण रामलक्ष्मणांस घेऊन आलांत.

जनक— (मनांत लणतो) मीही आतां शतानंदास अनुसरूनच
बोलतो. (मोठ्यानें कौशिकास).

श्लोक.

आणोनियां दशरथे मुनिऋष्यशृंगा,
न्याच्या करे करविले स्फुट पुत्रयागा,
हाले सुपुत्र, तुमच्या सह येथ आले,
हे सर्व कृत्य विधिनेच, मुनींद्र, केले.

रावण— विद्युजिह्वा, हा जें बोलतो तें परमार्थबुद्धीनेच बोलतो.
कीं कसे रे ?

विद्यु०— महाराज, जनकाची परमार्थबुद्धि लटली लणजे आपणा-
विपर्याच आहे असें मला वाटते.

कौशिक—(जनकास ल०) होय असेच खरे. हे शतानंदा तूं,
हे मित्रा जनकराजा तूंही, मी जें वर्तमान सांगतो तें ऐकून घ्यावें.

जनक व शतानंद—ठीक आहे सांगवें. आत्मी ऐकायास तत्पर आहों.

रावण— हा दुष्ट कौशिक आतां काय सांगत आहे कोण जाणे ?

विद्यु०— तादिका, मारीच वगैरे आपल्या राक्षसमंडळीनें आढ-
विले असता त्यांना गळून निघून आलीं, हेच बहुधा सांगेल.
दुसरें काय ?

सारण— ठीकच आहे, वाळावाळी केव्याशिवाय कौशिकाचें ये-
णेंच व्हावयाचें नाहीं.

कौशिकः—

यज्ञोभे भवितेति कोशलपतिदोरैः सुतैश्चानयन्

रुद्धस्तावकयास्मि वत्सर्निरजोयुधिस्तुजंत्याभृशं

दृशा०— (स्व०) सम्यगुपक्रांतं अत्र भयत्या.

विद्यु०— तदभिसंधानंतु श्रोतव्यम्.

दृशा०— मयापुनर्हर्षपरवशेनाभ्यां रघुशिशुभ्यामस्यमुनेरागमनमेव
विस्मृतं.

कौशि० (तृतीयचरणः)

वत्सैस्त्रोतिपराङ्मुखेभ्युदपतद्वाणः स्वयंकार्मुकात्

विद्यु०— कियानस्यमुनिपाशस्य क्षत्रियवटावध्यस्मिन्माहात्म्यमारो-
पयितुंयत्नः ।

सारणः— (साशकं) ततः किंवृत्तं तत्क्षुणुमः.

कौ० (चतुर्थचरणः)

मिन्नातेन मुजांतरे महति, सा जीवं जहावजसा. ३५

जनकः— (अपवार्थं शतानंदप्रति) नूनं निजगृहीतरूपप्रत्ययदृष्टी
करणार्थमनेनयातुधानेन कथं प्रस्तूयते !

गौशिक—

श्लोक.

यज्ञाला अणितां सदारतनयां राजास, ती ताटका

रोधाया मज धुळिची करितसे वृष्टी पथी बाधका,

वण— (मनांत ल०) बाहवा ! तिनें खासें काम चालविलें हे !

व्यु०— तिच्याशीं वाळावाळी कसी केली तो प्रकार आतां ऐकावा.

वण— अरेरे ! तिनें धुळीची वृष्टी केली इतकेंच ऐकून, हर्षीत गरक झालों, यामुळें हा मुनी त्या पोरस घेऊन आला याचें मानच राहिलें नाहीं !

गौशिक—

श्लोक.

(तृतीयचरण).

झाला स्त्री ह्मणुनी पराङ्मुख जई, तेव्हां तयाच्या शरें

व्यु०— या वेठ्या क्षत्रियाच्या पोरानें नसतें महत्त्व सांगण्यावि-
पर्यां या दुष्ट मुनीचा, पहा, केवढा यत्न आहे तो !

वण— (शंकित होऊन ल०) बरें आतां पुढें हा काय सांगतो
कोण जाणें ! तें ऐकावें.

गौशिक—

श्लोक.

(चतुर्थचरण).

केली भिन्न भुजांतरीच^१ मग ती प्राणास सोडो त्वरें.

वणक— (शतानंदाकडे वळून हळूच ल०) आपण जीं रूपें
घेतलीं आहेत तीं खरी आहेत असें पक्कें भासावें म्हणून या राक्षसानें
ही कथा सांगून बतावणी केली, यांत संशय नाहीं.

टीप.—१ स्त्रीपुत्रांसहित. २ तटदयाच्या मध्यभागी.

शता०— अथवा दैवयोगेन कस्याकिडुकरं भवेत् ?

विद्यु०— समर्थयतेऽथमागिरसहतकः।

सार०— हा नाटके, स्त्रीति विज्ञानतापिनमुक्तासि कथमनेन जाळमेन।

दशा०— (सातकं) किं कृतं तदनुचरैर्नजानीमः।

जनकः— ततःततः ?

कौशिकः— ततश्च सुबाहुमारीचप्रभृतयो रजनीचराः यस्तमभ्यक्षन्।

दशा०— कथं तादकावधते सहिष्यते ?

सारणः— कथंतेष्वप्याचरितं वीरमानिनाराधवबदुषा ?

कौशि०— श्रूयतां किमन्यते ?

सुबाहुतदनीकिनीचरनिशाचरच्छेदिना

रघुमवरपंशिणारपातले तथाकीडितं,

नर्ततिपरितो मथाहतकबंधतन्मस्तकैः

समं पिशितदपिताः सपदिकंकगोमायवः ३६

शता०— (अपवापे जनकमति) एवमपिस्थिते कथंनेषु मन्यते ?

जनकः— (अपवापे) वत्सा वीर्यशुक्ला मतिज्ञानभ्येति.

ना०— (जनकास हलूच ल०) अथवा दैवयोगाने कोणाला काय दुःकर होणार आहे ? तसेही होईल.

दु०— हा दुष्ट शतानंद पहा कसा साधून नेत आहे तें ?

रण— हा ताटके । स्त्री असे समजले असताही त्या दुष्टाने तुला सोडिले नाही ना ?

वण— (भय पावून) मग तिच्या सेवकांनी काय केले असेल तें असो.

नक— ताटका मरण पावल्यावर मग काय झाले महाराज ?

शौशिक— मग सुबाहु व मारीच इत्यादिक राक्षसांनी रा-
मावर चालून येऊन त्याला वेढून घेतले.

वण— नीवच आहे ! ताटकेला मारले हे त्यांना कसे बरे सहन होईल !

रण— मग वीरमानी जो राधव बहु त्याने त्यांचे काय केले असेल तें असो !

शौशिक— दुसरे काय ? हे,

श्लोक.

सुबाहु सहिता निशाचरचमू तयांची महा
रघूहृदशरें रणी निवडिली क्षणार्धे पहा.
गिधाड तंभ माजती पिशित खाउनीया नवे,
सृगालगण नाचती मदभरे कबंधांसवे.

शता०— (जनकास हलूच म्ह०) हा पराक्रम ऐकिल्यातना ? आता हे स्वरे आहेत किंवा वेपघारी आहेत व यांना वत्सा द्यावी किंवा नाही याविषयी आपल्या मनांत कसे येते ?

जनक— (शतानंदास हलूच म्ह०) तोंडच्या गोष्टी ऐकून उपयोग नाही. येथे समक्ष जो पराक्रम करून दाखविले, त्याला वत्सा मिळेल, अशी काही प्रतिज्ञा करावी असे मला वाटते.

शता०— (अपवार्य) क्रीटशः पणबधः १

जन० — (अपवार्य) शिवचापारोपणमेव.

शता०— (अपवार्य सावकं विहस्य)

निषेवाहे वाकप्रसृमरसमस्तामरकुलं,

चलन्मेरुप्रायप्रमथगणसौदीकृततटम्,

कराग्रैः कैलासं गिरिमधिनभोनर्त्तितवनः

क्रियान्रक्षोनेतुगिरिशधनुरारोपणविधिः । ३७

जनकः—(अपवार्य) कथयामिते मृतार्थः-

सिद्धचारणगंधर्वदेवदानवराक्षसैः

दुरारोपमन्नादीन्ने पुरा चापमिदंहरः । ३८

शता०—(अपवार्य) तर्हिशक्यमिदं प्रतिज्ञानुं.

विद्यु०— कथं सर्वेषामाहवधं कौशिकः १

सारणः—सत्समेधैतत् नखल्वतिसंधेयाः केनापिमायाविनीमारीचम-

श्रुतया)

शता०— (हलूच म्ह०) न्याला तर पण केला पाहिजे. तो कोणता करावा बरें !

जनक— (शतानंदास हलूच म्ह०) शिवचापारोपण करील तोच हिचा पती. हाच, दुसरें काय ?

शता०— (अवज्ञापूर्वक हांसून जनकाप्रत हलूच म्हणतो) अँ, ही काय प्रतिज्ञा ? रावणाला तर अगदीं सुकर आहे ही,

श्लोक.

मिळाले सेवार्थ त्रिदिवपति सारेचि वहिले,
चलन्मेरुप्रायं प्रमथगण ही ज्यावरि भले,
अशा कैलासाला उडवि गगनीं जो निजकरे,
तया लंकाभाथा धनु उन्नलणें काय बद रे ?

जनक— (हलूच म्ह०) तें खरें पण पूर्वीं असें झालें आहे.

श्लोक.

सिद्धचारणगंधर्वदेवदानवराक्षसां,
दुरारोपचिं हें चाप, सांब हें बदलां असा.

शता०— (हलूच जनकास ह्म०) असें आहे काय ? तर मग ही प्रतिज्ञा ठीक आहे.

बिद्यु०— (कौशिक वाक्यावर ह्म०) काय ! कौशिकानें तर सर्व राक्षस मारून टाकिले म्हणून सांगितलें !

सारण— होय ही गोष्ट खरीच असेल. कांकीं मारीच प्रमुख राक्षस हे मोठे मायावी आहेत, त्यांशीं वाळावाळी करून म्हणजे कोणी निभावून येईल असें व्हावयाचें नाहीं. म्हणून ते राक्षस मेले असतील, तेव्हांच हे इकडे आले, मध्यें नाहीं.

टीप,— १ त्रिदिवेश (देव). २ चालणाऱ्या मेरुपर्वताप्रमाणें मोठाले. ३ गुण चढविण्यास दुःसाध्य.

लक्ष्मणः-

भीतो भूदार्यबाणेन दूरादपि दधीयसि

मारितो वा विमुक्तो वा मारीचो न प्रतीयते. ३९

दशार्कः- (सक्रोधनिःश्वासं)

वातो वातुमसौ विभेति, तपनस्तप्तुं मदीयेजने,

दग्धुं वा दहनश्च, शास्ति भुवनान्यद्यापि लंकेऽधरः,

साकं तादक्यास्तु बाहुमखिलानप्यस्य हत्वा भवान्

रामोजीवितुमुत्सहेतकिममुं गोप्तुं चार्किकौशिकः १४०

(इत्युत्थातुमिच्छति.)

विद्युः- (निर्वार्य) क्षम्यतां क्षणमात्रं. दृश्यतां पुरस्तादपि.

जनकः (स्वगतं) प्रसीदति मेऽदृश्यं. (प्रकाशं) कथं मारीचोपि-

निर्द्धूतोरघुकुमारेण. १

कौशिकः- अथ किं ?

सारणः- (स्वगतं) हंत हंत. ।

इयंतं कालमेतस्य पुष्टो भुज्जपराक्रमः ?

एकदेशे भुजाभिन्नो, भानुमानिवराहुणा. ४१

दशार्कः- (दत्तेर्दत्तान्निष्पीडय) तादृशिसौक्ष्यामि क्षत्रवर्तुं.

लक्ष्मण—

श्लोक.

नेला मारीच रामाच्या बाणाने अतिदूर रे,
मारिला वा सोडिला वा त्याने हे नकळे खरे.

रावण.— (क्रोधाने निश्वास ठाकून).

श्लोक.

वायू, सूर्य, हुताश पीडण करू माझ्या जनांला भिती.
त्रैलोक्यास अजून शासन करी निःसीम लंकापती.
सर्वा रात्रिचरां सुबाहुसहितां मारूनिथां राम हा
कैसा राहि जिवंत पाहुं, मुनि या रक्षील कैसा अहा !

(असें बोलून उठायस पाहतो.)

विद्यु०— (त्याचें निवारण करून) महाराज, क्षणभर धीर धरावा!
पुढेही काय होतें तें पहावें, उगीच उतावळी कां करावी ?

जनक— (मनांत ह्म०) अहो माझ्या नटदयाला तर प्रसन्नता भा-
सते ! व्यग्रता अगदीं भासत नाही, मग काय असेल तें ईश्वर
जाणें ! (मोठ्यानें म्ह०) मारीचालाही रघुकुमारानें जेर
करून पळविलें ना ?

कौशिक— होय ! पळविलें तर !

सारण— अरेरे !

श्लोक.

एतावत्कालपर्यंत पूर्ण बाहुपराक्रमे
एकदेशीं भिन्न येणें केला सूर्य जसा तमें ?

रावण— (करकरां दांत खाऊन) आतां तर मी या क्षत्रियाच्या
पोरच्याला सोडणार नाहीच रे नाहीच !

टीप.—१ राक्षसांना २ राहून.

संत्यद्यापि गृहीतरुद्रगिरयो मे विशतिर्बाह्वी,

दिकपालस्मयघत्सुरेपुघटितोत्संगानिपंगादश,

चंडादंडधरावलेपट्टदियं शाक्तिर्मथेनार्पिता,

तर्किक ? ब्रूहि, कुतो विभेमि ? समरेको मे पुरः स्यात्स्यति ? ४२

सारणं — अंगुलिस्फोटमात्रमुक्करविनिपातेपिमनुष्यपोते क्रियानयं

स्वामिनः संरंभः ।

शता० — महाप्रभावोऽ यंरघुकुमारः ।

लक्ष्मणः — अतएव खलु.

आर्याय पुनरेतस्मै भगवानेष कौशिकः

मया सहैव दिव्यास्त्रमंत्रग्राममुपादिशत्. ४३

विद्यु० — श्रुतमिदं स्वामिना लक्ष्मणवचनं ।

दशा० — किमतोन मे तव्यमस्माभिः ?

सारणः — प्रथमतः प्रभृति कौशिक एव बुद्ध्यत्यस्मभ्यः

कौशिकः — (स्वगतं) जनकः शतानन्दश्च मामिमावपिवत्सौ अन्य-

थासंभावयंताविष वर्तते. तर्किकप्रागेवमायाविभिः कुणोपेर्विप्रलब्धौ ?

मयत्वेव (प्रकाशं) राजन् जनक, वत्सशतानन्द, माप्रति किमपि

वक्तुकामाविवदृश्यते. तत्कथयतं.

श्लोक.

केलासा उचलोनियां धरियलें ते वीस बाहू बरे,
दिकपालस्मयदेपुधी^१ हि बरवे आहेत दाही खरे,
ही राक्ती दिधली मयें मज यमा जी भीतिला देतसे,
सांगें कोण विके रणीं मजपुढें ? कोणास मी भीतसे ?

सारण.— अहो महाजं, आपण नुसती चुटकी वाजविली तर जे
प्राण सोडणार, त्या मनुष्याच्या पोरच्या विपर्या एवढा आवेश
आणणें आपणास कशास पाहिजे ?

शता०— (लक्ष्मण वाक्यावर बोलतो) रघुकुमाराचा प्रभाव
तर मग अतिशयच थोर होय !

लक्ष्मण— सणून तर,

श्लोक.

माझ्यासहित आर्याला कौशिकांनीं लुपें पहा,
दिव्यास्त्रमंत्रविद्येचा केलासे उपवेश हा.

वियु०— लक्ष्मण हें काय बोलिला, ते महाराजांनीं ऐकिलें ना ?

रावण— काय ! यापासून आपण मय पाचावें कीं ?

सारण— महाराज, म्हटलें सणजे हा दुष्ट कौशिक्याच पहिल्या
पासून आपणाशीं झोह करीत आहे.

कौशिक— (मनांत म्ह०) हें काय ? शतानंद आणि जनक
ह्या उभयतांच्याही मनांत, मी व हीं मुलें यांविपर्यां कांहीं संशय
उत्पन्न असल्यासारखें दिसतें ! तेव्हां आमच्या पूर्वीं कोणी मा-
यावीं राक्षस येऊन त्यांनीं यांस फसविलें किंवा काय असेल तें
असो. (मोठ्यानें म्ह०) राजा जनका, वत्सा शतानंदा, म-
जपार्शीं कांहीं बोलावें, असा तुमचा आकार दिसतो. हें खरेंच
असलें तर, बोला खुशाल तुमच्या मनांत काय असेल तें.

पीप.— १ दिक्पालांनाही विस्मय देणारे माते. २ रामाला.

षः कश्चन त्रिभुवनेयदिराजसूनु

रारोपयिष्यतिशरासनमिदुमौलेः ,

तस्मैप्रदास्यतिमुदामिथिलाधिपोथं

कन्यामनन्यसुलभेन गुणेन धन्याः ४४

कौशिकः—अत्रापि तत्रभवतोरनाश्वासः दुर्भवाश्वलेपेषु मायौषल-
सुलभनानारूपेषु निशाचरेषुसन्तु कस्य कस्मिन्भवतिविश्रंभः ? त-
दानीयतामारोपणाय शरासनं पुरशासनस्य.

जनकः— भगवन् शतानंद, तत्रभवत्सैवसंभाव्य शोभबंधनुरानीयतां.

शता०— (तथेति निष्क्रान्तः)

दशा०—

मद्भुजैर्धृतकैलासैरपि यद्भुस्करंधनुः,

तदारोपयितुंशंभोः शक्नोति किमथंबहुः ! ४५

सियु०— हंतहंत ! किमिदंप्रतिज्ञातमनभिजातेन ! कश्चिदप्यस्ति

भुवनेषु नगराजधन्वनश्चापमारोपयितुं ?

दशा०— (आकाशे लक्ष्मंध्या) आः ! वराकिजानकि, वराकि-

जानकि !

B4

A3

जनक.— (शतानंदास खुणावतो.)

शता०—

श्लोक.

जो सोपत्त त्रिभुवनांत नरेंद्रपुत्र
आरोपिल प्रमथनाथधनु पवित्र
त्यातें विदेहनृप देइल आत्मकन्या,
जी को अनन्यसुलभस्वगुणेंचि धन्या.

कौशिक— याविपर्यां देखील तुला उभयतांचा अविश्वासच ना ?
ठीकच आहे. फार माजलेले आणि मायेच्या योगानें नाना तऱ्हेचीं
रूपें घेणारे असे जे राक्षस, त्यांचा संचार येथें फार, झणून कोणी
कोणाचा विश्वास धरीत नाहीं. याजकरितां आतां तोंडच्या गोष्टी
नकोतच. भगवान् पुरशासन जो शंकर त्याचें धनुष्य गुणारोपण
करण्याकरितां आणा कसें येथें, उशीर कशाला पाहिजे ?

जनक— भगवंता शतानंदा, तुला स्वतां जाऊन संभावनापूर्वक
तें शांभव धनुष्य घेऊन यावें.

शता०— उत्तम आहे राजा. (असें झणून बाहेर जातो).

रावण—

आर्या.

उचलिति कैलासा जे माझे बाहू, तयांस दुष्कर जें,
तें चापारोपण हा बहुतक करिल, गोष्ट ही कसी साजे ?

विद्यु०— अरें ! ही काय मूर्खानें प्रतिज्ञा केली पहा ! मेरुपर्वताचें-
ही धनुष्य करणारा जो शंकर त्याचें धनुष्यास गुणारोपण करील
असा एक तरी पुरुष त्रिभुवनांतहि मिळेल काय ?

रावण— (आकाशाकडे पाहून ह्म०) हे दीने अनाथे जानकी,

दीप— १ शिवधनुष्य. २ जनक. ३ दुसऱ्याला दुर्लभ जे स्वगुण तेणेंकरून.

राज्ञोमेष्टुददःसुतेतितरसा नत्वंगृहीता मया,
 मर्त्येकाप्यनुरागिणीति भवतीं नायंनृपोयाचितः,
 ताद्रूप्यंभजतापि वोढुमधुना शुल्केश्रुते दुःकरे
 नमाप्यासि यथापरैरपितया ऽनूढैवसंस्यास्यते । ४६

ततः किं ब्रवीमि ?

सारणः— महाराजेन तावद्विदानीमेनां मुपित्वागतव्यंसंवृत्तं, यद्विह
 यमनुकंपनीयास्यात्.

(प्रविश्यशतानंदः)

शतानंदः— राजन्निदमानीतमैदुशेखरंघनुः (इत्युपविशति).

कौशिकः— वत्सरामभद्र, दृश्यतामिदं.

रामः— यदाज्ञापयंतिगुखः (इत्युत्थायशरासनमुपसर्पति).

दृशा०— कथमभीतएव इवमसावुपसर्पति ! अपिनाभेदमयमारोपमेत् ?

सारणः— अपिजानकींच परिणयेत् ?

(ततःप्रविशति प्रतीहारिणा पुरोनातिदूरगतेनानीयमाना, रक्तपटि.

कावगुठितांगी जानकी तदितराः कन्यकाश्च).

सीताः— अहंमो महप्यहवो आअदो कोसिअपहं (सीधंदणिज्जो अ-
 लेहि.

रामः— (स्वगतं) कथमेतत् ?

सिंचतिष्ठधारसमे श्रवसोरिहकोविसारिकासापः !

स्मरयतिचतवतुभुतं मायामयजानकीवचनं ! ४७

श्लोक.

मित्राची तनया लग्नीच मिथां नाही बळें हारिली,
 'मीती एक नरी लग्नीच नृपापार्शी नसे याचिली,
 ताडूध्या जरि घेतले पण तरी दुःसाध्य आहे खरा
 सर्वांनाहि, लग्नीच दुर्मिळ तुला आजन्म ने नोवरा.

असी गोष्ट आहे, तेव्हां मी तरी काय करूं ? माझा कांहीं उपाय नाही !

सारण.— हिच्यावर दयाच करणें असेल तर महाराजांस हिला चोरून नेणें प्राप्त आहे. दुसरा इलाज नाही.

शता०— (आंत घेऊन ह्म०) हे राजन्, हें इंदुशेखराचें धनुष्य आणिलें. (असें लग्नून बसतो).

कौशिक— वस्सा रामभद्रा, हूं, आतां काय पहातोस ?

राम.— आज्ञा गुरूजी. (असें म्हणून धनुष्याजवळ जातो).

रावण.— काय ! हा तर बेधडक धनुष्या जवळ चालला ! याचे मनांत शंकेचा लवलेशही नाही ! तेव्हां हा त्याचें गुणारोपणही करणार ?

सारण.— आणि जानकीसही वरणार ?

(तदनंतर तांबडा लाल शेला पांघरलेली असी सीता व दुसऱ्या कन्या यांस घेऊन खोबदार पडद्या बाहेर येतो).

सीता.— महा समर्थ असे कौशिकऋषी आले आहेत, त्यांचें पादवंदन आपल्याला करावयाचें आहे.

राम.— (मनांत ह्म०) अरे हें कसे बरें ?

आर्या.

वचनामृतैश्च कर्णा शिपितसे सारिकाचिं हे विमला
 पूर्वानुभूतमायासीतावचनस्मृतीस देत मला ।

टीप.—१ जन्मपर्यंत. २ सालुंखी. ३ पूर्वी जी पाहिली मायासीता तिच्या वचनस्मरणास.

उर्मिला— सुंदं अज्जाए जाणईए वअणं तुम्हेहिं ?

रामः— (दृष्ट्वा स्वगतं) कथमियं साक्षादेवजानकी !

श्रीखंडादिसमीरणे शिशिरतां चंद्रेदृशोः सौम्यता

मारामेस्पृहणीयतां, परश्रुतालापे सुखश्राव्यतां ,

आहारे करणीयतां, रजनिपु क्षिप्रं पुनर्नेयतां,

यामुष्णादनवेक्षिता ममपुरा, सैवाधुनादृश्यते ४८

तदियं दृढतरभुजाभ्यां बंधनीया. (विमृश्य)

मर्गचापाधिरोपारुच्यप्रतिबंधे नृतेमया

भुजाभ्यां शक्यते बद्धं भूकन्धेयं, नचान्यथा. ४९

(इतित्वरितमुपसर्पन्धनुः पश्यति)

मांडवी— अयेजाणह, कोसिअमहे सिणाबुवेराअण्णदारआआणीका
सुणीअंदि.

सीता— अहं ?

मांडवी— तीणएको काएविकण्णआए हिअअचोरोहोदिति सुणत्ति.

सीता— (सास्रयं) किं भणसि ? तुहिआअच्छ.

(इतिलीलाकमलेन ताडयति)

उर्मिला— (विहस्य) अयिसीदे इमिणावावारेण मांडवीए कहिदं
अत्तणोअत्ररिक्किंतिआणिअं एव्वं मववीए ॥

उर्मिला—अगे मुलीनो, सीताताई काय हणाली तें तुली ऐकिलें ना।
राम— (पाहून मनांत म्ह०) काय । ही प्रत्यक्ष स्वरीच सीता
 आली की ।

श्लोक.

श्रीखंडाद्रिसमीरणी^१ शिशिरतां चर्मी तसी सौम्यता,
 आरामी स्पृहणीयता, परमृतालार्पी^२ सुखश्राव्यता,
 आहारी करणीयता, रजनिची जी काय हो अल्पता,
 यां^४ चोरी अनवेक्षितां मम, दिसे प्रत्यक्ष ती ही अतां.
 र आतां हिला मुजांनीं बळकठ बांधून टाकावें. (विचार करून म्ह०)

श्लोक.

शिवचापारोपणारुच्य बंधास जइं सोडिन,
 तई होईल बद्धा ही, अन्यथा हें घडेल न.
 (असें बोलून स्वरेनें चालत होत्साता धनुष्याकडे पहावो).

मांडवी— अगे सीताताई, कौशिकमहर्षि यांनीं दोघे क्षत्रिय-
 कुमार बरोबर आणिले आहेत हणून ऐकतें.

सीता— होय आणिले आहेत असें ऐकिलें स्वरेच.

मांडवी— त्या दोघांतून एक्या कुमारांनें कोण्या एक्या कथ्यकेचें
 हृदय चोरिलें आहे असेंही ऐकतें ।

सीता— (हेंपनें म्ह०) हें काय भलतेंच बोलतेस गे ? स्ववरदार !
 उगीच गुपचिप चाल !

(असें हणून तिला लीलाकमलाभें मारिते).

उर्मिला— (हांसून म्ह०) अगे सीताताई, मांडवी जें बोलिली
 तें तूं आपल्या अंगावर कां बरें ओडून घेतेस ? आपण इतक्याजणी
 आहीं त्यांत तुलाच राग थेऊन चिडतेस तेव्हां ही गोष्ट तुलाच लागू होते.

प. १ मलयगिरि. २ शैत्य. ३ कोकिलास्वरी. ४ या गोष्टीनें.
 ५जिला पाहिलें नसतां चोरून नेलें.

सीता.— अईउम्मिले, असंबद्धप्पलाविणि, दूरदोअप्पेहि.

श्रुतकीर्तिः— अईसीदे, कीसतुमंकुविदाहोसि ? जइएव्वंतुमंमणाभि,

काउणएदाणं कण्णआणं सिधिणएकंवि कंदप्पसुंदरं खत्तिअकुमारं

दहूणधम्मदिअहक्कमसुसंसतप्पवाहा गिरिणईविअदिणे २किसंगोहोवि

काए उणणवदुद्धकलसंधारा सेअसमअसमुदिअघवलत्तणाई, स-

त्तकंचण मअसालमंजिअलीला विलासपत्ताई अंगाई होति ? काए

उणविहितरमणिज्जे, उज्जाण मइइभाए, परिणद गुरुफलमारमंगु-

रविडवमातुलिगलदावुःप्पवेसंतरे, पछाअसिणिद्धमुद्धे, गारिएखा-

द्धिआपरिमंढिदे, माहविडेसरसकिसलअसअणविणिवेसिदतणुलदाए,

उसीरव्वंदणद्वेषजंवालिदथ्यण कुंमज्जुअलणिबिच्चणिकिरवचणवेंदुक-

लाकोमलहारजट्टिए, परसोपविठ्ठसहीजणकरकमलद्वाविदणलिणी

वलतालवेवकंदलिअसीअमदपवणसेविआए, अदिवाह्जिंदिवासरा

ई ? अण्णंआपक्खुसपड्डिवुद्धाकाउणसहिजणरुस एव्वंकहेदि ?

मांडवीः— सुवेकित्ति, एकहेहि २. कइंकहेदि. ?

साता— अगे ऊर्मिले, तूंही असें नाहींनाहीं तें बोलनेस तर तूंही मजपासून दूर सर कसी !

श्रुतकीर्ति— अगे ताई, तुला कों बरें राग येतो ? यांचें बोलणें खोटे असलें तर मी पुसतें याचें उत्तर दे. अगे आपण इतक्या जणी आहों, त्यांतून मी झणतें असी अवस्था कोणतीची झाली होती तें सांग बरें ? मदनाप्रमाणें सुंदर असा कोणी एक क्षत्रियकुमार स्वप्नांत पाहून, उन्हाळ्यांत जसा गिरिनीचा ओघ रुश होत जातो, तशी कोण बरें रुश होऊं लागली ? तम सुवर्णाचे पुतळीस नवीन दुधाच्या धारांनीं अभिपेक केला असतां जशी शुभ्र दिसूं लागते, तसें कोणतीचें अंग शुभ्र होऊं लागलें बरें ? अणखी, रमणीय उद्यानाचे मध्यभागीं महाळुंगीचे झापचे झाप फळांनीं लवून निघाले आहेत, व तीं फळे पिकून त्यांचे मारानें झाडे लवून गेल्यामुळे ज्यांत शिरतां येत नाहीं, जेथें वृक्षांची सावली दाढ व स्निग्ध असून सभोवतीं नारळीचें वन लागून गेलें आहे, त्याच्या मध्यभागीं जाईचा एक मंडप आहे, त्या मंडपांत ओल्या व रसभरित अशा कोमल पल्लवाचे शयनावर जी निजली आहे, सभोवतीं सख्या मिळाल्या आहेत, त्यांतून कोणी सख्यांनीं जिचे स्तनांला घाला व चंदन यांचे रसाचा दाढ लेप दिला आहे, त्या लेपामुळे नवीन चंद्राचे कलेप्रमाणें जिचे गळ्यांतील हार शोभत आहे, व कोणी सख्या हातांत कमलिनीचीं पत्रें घेऊन त्यांचे योगानें तालाचे विक्षण्याप्रमाणें मंद व शीतळ असा धारा जिला घालीत आहेत, अशा रीतीनें कोण बरें दिवस काढीत होती ? अणखी, जिला प्रातःकाळ होई तीं पावेतीं देखील झांप लागत नसून जी सख्यांना असें झणत असें कीं—

मांडवी— अगे श्रुतकीर्ति, ती सख्यांना काय झणत असे तें सांग बरें ? ऐकू दे तें.

श्रुतकीर्तिः— (संस्कृतमाश्रित्य)

निद्राजातुयदृच्छयापदि, ममस्वमेतदादृश्यते
 रामोनामयुधा, पुरः स तु शनैरभ्यर्णमासीदति.
 दासस्तेहमिति ब्रवीति, कुचयोः संव्यानमाकर्षति,
 भ्रूभंगंजलिमातनोति, वदनं सव्याजमाजिघ्रति. ५०

इति (ऊर्मिलामांडवी सीतामुखमवलोकयतः)

सीता.— (सलज्जातिशयं स्वगतं)^१ परिणवादो मेसंबोबुत्ततो एवाहिं !

कागई ? (प्रकाशं धैर्यमवलंब्य) णखु दाणि तुम्हे उवालमणिज्जा-
 ओ; किडुसाजेव्य परिहाससीलासहीसीलवधी, जाखुछुदकिंति चा-
 लिएत्ति पवारेडकामा, सीदाडकंदिवा, विरहकिसंपंडुरंगी, पण्डव-
 सअणसाइणी, एरिसी, तारिसी होदिंति, अगिसं एव्वं अमिदाई
 अणाई मंतअंतीचिहइ.

मांडवी.— (पुरोवलोक्य) कैहंएदं पादालविवरपडिबद्धलोहभंजूसगभ

गअं,णिच्च संकितचंदनबिंदुलंछिदं, ससलंछणसेहरस्ससरासणं एश्यएव्वं

आणीदं चिहइ । तस्सएव्वपरिसरेको एसंपिक्खंतो, बालचंदो वि-

अणअगणंदसंवाइ संदंसणी, कण्णिआरमालिआसणन्दमुद्धसिहं

श्रुतकीर्ति—

श्लोक.

निद्रा येतचि नाहि, येइ जरि ती, स्वप्नांत माझ्या दिसे
रामारुच्य स्फुटयौवन^१ प्रकट, तो माझ्याकडे येतसे,
बोले “ मी तव दास ” ओढि वसना त्या, जें कुचां आवरी,
व्याजें चुंबन घेइ, जोडित करां पाहें कुधें मी जरी.

(ऊर्मिला व मांडवी स्तिच्या तोंडाकडे पाहतात).

सीता— (फारच लज्जा पावून मनांत ह्म०) अगे बाई ! माझे सर्व
वर्तमान यांना कळलें ! काय करावें आतां ? (धैर्य धरून मो-
ठ्यानें ह्म०) अगे बायांनो, मी तुझांवर रागें भरत नाहीं. पण
त्या चावट शीलवतीला दुसऱ्याच्या चेशा करण्याची फार खोड
आहे झणून तिला बोलतें. **सीता** उरकंडित झाली आहे; ती वि-
रहामुळे वाळत चालली आहे; ती पांढरी पडली आहे; तिला अन्न-
पाणी नकोसें झालें आहे; ती पाण्याचे अंधरुणावर निजते;
ती असें करिते, ती तसें करिते ! याप्रमाणें मनास वादतील त्या
खोटा गोष्टी बुद्ध्या श्रुतकीर्तीच्या देखतां वारंवार बोलते. मग
श्रुतकीर्ती ही लेंकरूच, तिला त्या साऱ्या खऱ्याच वादतात.
आणि एखादे वेळेस ती अशी मलत्याच ठिकार्णी बोलून उठते.
असें या शीलवतीचें करणें आहे, तें मला अगदी आवडत नाहीं.
ही काय मेली मलतीच यद्दा ?

मांडवी— अगे सदाशिवाचें धनुष्य घेथें आणिले आहे ! हें तर
नेहेमी तळघरांत लोखंडाचे पेदाऱ्यांत असतें. त्याची नित्य पूजा
करितात, त्या पूजेच्या गंधाचे ठिपके त्याघर पहा कसे दिसत
आहेत ते ! अणखी त्या धनुष्याच्या जवळच बालचंद्राप्रमाणें
नेत्रांस आनंदकारक असा तो मुलगा कोणाचा बरें त्याकडे पाहत

टीप.—१ स्पष्ट तारुष्य, २ त्या वसनास.

इमंढणो संज्ञासम असमुम्मीलिदणी लुप्पलसामलसरीरलजी, क-
 णंनविस्संतकमलदलकोमलविपुलरत्तणअणजुअलो, करिक-
 लभकरदीहतरपीवरभुअदंढो, मंढणभूषी इमाए अस्समभूमिए ल-
 स्खी अदि. ?

सीता०— (निर्वर्ण्य स्व०) कैहं एधस्सआकिवी. सिचिणअहिठस्स

विअजणस्ससंवादिणी ! ताफलदंभे मणोरहेणा जंएणं उद्धिसिअणि

हीदमणो रइंमंतेलोकवीरो विअबलाजणलक्खीकरणसंपन्नंहुकित्ति

अजाणिअपंचसरहवओ ससासारंविमुक्कतो बाहेइ. चंदोविसाअरण-

मम्रासंसुलहं कालकठं. कलकव्वधिसिण गेण्ही असंविइ, मल

अपवणी विवकिवणविसापिअसंकेतकिअंमदारुणत्तणो मह-

वाणावहारं काउंसंचरइ. (इतिसर्वाभिःसह पश्यंती तिष्ठति)

शतानंदः—राजन्, दृश्यतामयं रघुकुमारः

रदृष्टःप्रश्रुति पंचकिकरशतीव्याकृष्टचक्राष्टक

कैकुबच्चकटीप्रिस्फुरदपिनीतिविधंधनुः,

उमा आहे ! कर्णाकार' पुष्पांच्या माळा बांधिल्या आहेत त्यामुळे त्याचा मुगुठ पहा कसा शोभत आहे ! संध्याकाळी विकास पावणाऱ्या कुवलयप्रमाणे त्याची अंगकान्ति पहा कशी नीलवर्ण आहे ती ! कर्णापर्यंत दीर्घ व कमलदलाच्यापरी कोमल, व पांढऱ्याच्या उंचाचे आरक्त, अशी त्याची नयने, पहा कशी सुंदर आहेत ती ! बालगजाचे शृंगदंडाप्रमाणे त्याचे बाहुदंड, पहा कसे लांब व पुष्ट आहेत ते ! आणि त्या आश्रमप्रदेशाला तर ती केवळ अलंकारप्रमाणेच शोभा देत आहे ! असा हा कोण असेल तो असो !

सीता.— (निरवृत्त पाहून मनांत ल०) अगे जो कां मी स्वप्नांत पाहिल्या त्याच प्रियजनाच्या प्रमाणे याची आकृति आहे. तेव्हां स्वप्नांत माझा मनोरथ फलित झाला. पहा पहा, याची प्राप्ति होण्याविषयी मी उत्कंठित होऊन राहिले असतां, दुष्ट जो पंचशर मृदून, तो त्रैलोक्यांत एकवीर असून, ही अशला, हिंजवर मी बाण कसा दाकूं ? हिंजरा प्रहार केला असतां आपली अपकीर्ति होईल, हे कांहींच मनांत न आणितां, तो मजवर शरवृष्टि करून पीडा करूं लागला. समुद्रांत राहिल्यामुळे काळकूट विष सुलभ आहे, ते काळकूट विष कलंकमिषानें घेऊन चंमूही मला संताप देऊं लागला; तसाच दक्षिण दिशेस राहणें असल्यामुळे यमाचें कुरत्व ज्यास प्राप्त झालें आहे असा मलयवायुही माझे प्राण हरण करण्या करितां संचार करूं लागला. असी माझी त्यांनीं विपत्ति करून सोडिली. ती याच्याच विरहामुळे होय ! (असें म्हणून सर्व कन्यांसह वर्तमान रामाकडे पाहत उभी राहते).

शता०— राजन्.

श्लोक.

गाढा असे एक विशाल फार, चाकें जया भ्याहुर आठ योर,
तयावरी आयसपेटिका हे, तिचे मधें शैव धनुष्य पाहे.

टीप.— १ वृक्षविशेष, २ लोखंडी पेटो.

कौशिकः—

आदत्ते ननुलीलया, भुविसमुन्नम्रातिच,

लक्ष्मणः— आलंबते, ज्मानारोपयतेच,

जनकः— (सहर्षाश्रयं)

कर्षतिच ।

शतानंदः—

किञ्चक्ष्याम्यमांक्षीदिदं । ५१

जनकः— (आश्रयं !)

कल्पातध्वनवभविभ्रमकरोऽभ्रककुत्स्थामक—

व्याकृष्टनुचितोरुधूर्जटिधनुर्ध्वानोस्थितेः साध्वसात्

मूर्धामुच्छति, भुयसी, निपतति द्वाद्द्वयदमुत्तिष्ठति,

स्वस्थो विरुमयतेच, किञ्चिदभिति प्रायस्त्रिलोकीजनः ५२

शता०— (अपवार्यं जनकंप्रति)

एतद्वन्न भगवान्ससुदृते, लक्ष्मणोऽप्ययमसावपिरामः

येपुनः प्रथममागतवन्तो राक्षसा इति नकिञ्चिदितास्ते । ५३

आर्या.

सेवक महाबळी ज्ञी, पांच शतें त्यांहि ओढुनी अणिलें
बहुकष्टे, चाकांचा ध्वनि झाला आणितांहि ते थकले.
आतां या रघुकुमाराकडे पहावें; कारण हा

श्लोक.

हवें विलोकित यया,

कौशिक.— (श्लोक पुढें म्हणतो).

धरितो करानें, दायी क्षितीवरि,

लक्ष्मण.— (तोच श्लोक पुढें म्हणतो).

सुबद्ध करी गुणानें^३.

जनक.— (हर्षानें व आश्चर्यानें तोच श्लोक पुढें म्हणतो).

आकाशिलो सहज दाशरथी कसा हा,

शता०.— (श्लोकाची समाप्ति करितो).

मोडूनि चूर्णहि करी निमिषे, अहाहा!

जनक— अहो केवढें आश्चर्य हें ?

आर्या.

रामानें चाप, गुणा ओढुनि मोडूनि टाकिलें जेव्हां,

कल्पान्तकाळमेघापरि भयदशब्द जाहला तेव्हां,

शब्दश्रवणें मूर्छित पडले, मग ते हळू हळू उठले,

हे काय असे विस्मित होउनि म्हणती जन त्रिलोकितले.

शता०.— (एकीकडे वळून हळूच जनकाप्रत म्ह०).

श्लोक.

हाचि कौशिक खरा तव मित्र, हेचि वास्तविक पार्थिवपुत्र,

जे अले प्रथम, ते मज वाटे रूप घेउनि निशाचर खोटे.

पण तुम्हांस ते खोटे असें वाटतें कीं नाहीं ?

टीप—१ सेवक. २ धनुष्यानें. ३ दोरीला.

जनकः — (अपवार्य) विदितारव.

शता० — (अपवार्य) विष्ट्या, कुहनार्णवावपिमनोरथार्णवारिचसमु-

तीर्णाःस्मः !

कौशिकः — जनकराज, श्रूयतां.

ध्रुववत्सारुष्टनुवितमृडकोदंबजनिने

कठोरेठात्कारि त्रिभुवनभयायमभवति,

बधूसंरक्षायै वहतिमुखमुद्रांकमलमूः

सचेशः सव्यांगस्थगनपरसव्येतरभुजः. ५४

जनकः — सत्यमेवेवं.

विद्यु० — दृढसत्वोयं क्षत्रियवतु ! तथाहि

प्रागुत्सृतमहाभूतांतकपुरी युद्धानुबद्धकुधा

देवोयक्षशनिमुखैरपिसमंघडाट्टहासव्यधात्,

विगदतिश्रमणेऽवस्तुदमहारंभेणसंभाव्यते

तुल्यस्तेनककुस्थपोतदलितश्रीकंठचापध्वनिः. ५५

सारण. — किंघर्ष्यते विद्युज्जिह्वेन ? नन्विदंमेरुध्रुत्वमोभगवतश्चापमं

जमनाममहाराजस्थ मनोरथमूलोच्छेदः —

दशाननः — (विद्युज्जिह्वमति सामर्थं विहस्य)

नक— होय, खोटे वास्तान तर ३ राक्षसच ते होते असे आता
पके समजले !

ता० — हेच थोर म्हणूनच जसे मनोरथसमुद्र तरून पार झाले,
तसेच राक्षसीमायारूपसमुद्रही तरून पार पडले.

तौशिक— जनकराज, श्रवण करावे.

श्लोक.

गुणाने आकर्षी जंभ रघुकिशोर प्रबल हा,
धनू झाले भग्न स्यन निपजला दारुण महा ;
वधूँ ते रक्षाया अज नुघडिँ आस्थेँ क्षण निजेँ,
तसा शंभूँ बावेँ वपुँ कवळि सव्येतरमुजेँ.

जनक.— ही वास्तविक गोष्ट होय !

विद्यु०— हा क्षत्रियबटू मोठाच बलवान आहे यांत संशय नाही.
कारण,

साव्या.

यम नगरीचे सन्निध पूर्वी झाले रण बहु घोर,
दाही वदनी देवेँ सिंहध्वनि केला अति थोर,
ऐकुनि ज्यातेँ दिग्गजकर्णी झाली पीडा चंड,
तत्तुल्यचि हा रवँ जैँ रामेँ केलेँ धनू डुखंड.

सारण.— विद्युज्जिठ्ठ हे क्लेश शब्दाचेच वर्णन काय करितो ?
यांत काय आहे ? मेरुधन्वा भगवान् शंकर त्याचे चाप मो-
डणे म्हणजे हे महाराजांच्या मनोरथाचे मूलोच्छेदन करणेच होय.
यांत संशय नाही !

श्रावण.— (क्रोधाने हांसून विद्युज्जिह्वाप्रत स्त०).

टीप— १ स्त्रीते. २ तेव्हा. ३ ब्रह्मा. ४ उघडीना. ५ मुखे. ६ क्षणमात्र.
७ शिव. ८ बावे अंग. ९ उजव्या हाताने. १० शब्द.

महत्वाकार्मुकमैत्रुशेखरमसौवीडाविदेहात्मजा,
दातामैथिल, एपकौशिकमुनिस्तस्यानुमतेतिच,
आगत्यस्वयमातुमन्यवपुषा लंकेऽधरः केवलं

यत्रासौ पुनरात्मनः कथमिदंजातं कथमन्यसे ? ५६

वियुज्जिह्वह. — (स्व०) कृपितोरंराजा. तदेनमनुवतिष्ये. (प्रका-

शं) यदेतत्कालोचितं तन्मया नचिह्नापनीयमभिक्षाय देवाय

दृशाननः— तर्हिश्रूयतां.

इतंभ्यः प्रथममसौममापराधी

महर्गप्रथमवधेन राजसूनुः

हर्त्तव्यास्तु हृदमपिममध्यपश्चा

द्वैदेहं, यदकुरुतेप विमलंभं. ५७

सारणः— यद्येवं

करकलितगङ्गाविभिन्नवक्रः

सुलभनुपोतनघामिप्रोपदंशं.

असिदलितविदेहराजकंठ

सुतमसृगद्यपिवापि, देह्यनुज्ञां. ५८

विशु० — (स्वग०) कौशिकोपदिष्टसकलास्त्रमंत्रग्राभीयमतिगं-

भीरमहासत्त्वस्तवस्व संग्रहारे महाराजोपि नप्रभवति स्थातुं,

किंपुनरसौसारणः १

कन्यादान कराल कौशिक तथा इहल हा ना नाता,
रामाची तनु घेउनी जनकजालमार्थ आलों जरी,
झाला व्यर्थ समग्र यत्न विधिने, कैसी करावी परी।

विद्यु०— (मनांत म्हणतो) महाराजांस क्रोध चढला. तर आतां
याचे मर्जीनेच व्यावें. (मोठ्याने म्हणतो) आतां मसलत को-
णती हे मी महाराजांस काय सांगणार ? महाराज स्वतः बुद्धिमान
व सुज्ञ आहेत.

रावण— बरें आहे तर माझी मसलत ऐकावी !

आर्या:

महर्गीय जनाला मारुनि झाला मदीय अपराधी,
त्या त्या दुष्टा क्षत्रियबहुला मारुनि ढाकिले आधी,
मग ज्या विदेहराजे मज मित्रालाहि वंचिले पाही,
मारुनि, मित्र तरि, तथा, धरुनि अणावी बळेंचि वैदेही. २

सारण.— अशीच मसलत आहे तर मग उशीर कशाला पाहिजे ?

श्लोक.

खड्गेंकरोनि बहुच्या तदया चिरीतो,
त्यांतुनि काढुनि अतां नव मांस घेतों,
त्याच्या सर्वे जनककंठहि तो चिरोन,
सांगाल तुम्हि करितों तरि रक्तपान.

विद्यु०— (मनांत म्ह०) अहो रामाचें काय सामर्थ्य ! तो केवढा
गंभीर व केवढा पराक्रमी ! अणखी त्याला कौशिकानें संपूर्ण
अस्त्रमंत्रांचा उपदेश केला आहे. समरांगणी त्याच्या तडाख्या
पुढें प्रत्यक्ष रावणमहाराजांच्यानें देखील उभें राहवणार नाहीं,
मग या सारणाची ती कया काय ?

टीप—१ जनक. २ सीता. ३ नवमांसाबराबर.

दशा०— विधेयोस्मिन्निजनस्य.

विद्यु०—

✓ सहसाविहितं कर्म विशीर्येतापिजातुचिन्,

विमर्शपूर्वकं तच्चेद्विदध्यान्मंगलं बहु. ५९.

तदिदानीं

यथाघातिष्यते रामो, यथासीता च लप्स्यते,

माज्यधत्तमसुरैर्मंत्रं कृत्वा कारिष्यते तथा. ६०.

दशा०— यद्येवं, पुनर्विमानमारुह्य लंकापुरमेव प्रविशामः. किमनेना-

द्यसीतायादर्शनकुतूहलेन ? येषां बलाद्गृहीतव्येति निर्धारितं. (इति

राक्षसाभ्यां सह निष्क्रान्तिः)

जनकः— (सहर्षप्रश्रयं)

मन्मनोरयनिवृत्तैः सहोद्यमविधायिने,

गाधिवंशान्निधचंद्राय कौशिकाय नमो नमः. ६१

शतानि०— भगवन् कृशिकर्मभूत,

B4

A3

तों.
—वियुज्जिह्वा, बोल काय असेल तें. मंत्रिजनांच्या विचा-
रिहीर मी नाहीं.

श्लोक.

अविचारें करावें जें क्वचिन्नाशहि पावतें,
विचारें करितां तेंचि होनात बहुते हितें.

गून घापुढें आतां

आर्या

ज्या युक्तीनें राघवनिघन घडे, जानकीहि ये हानां,
तैसी 'मात्स्यवदादिक मंत्री मिळवून शोधिजे आतां.

— असेंच आहे तर आतां विमानांत बसून लंकापुरीस निघून
जा. सीता पाहण्याविषयीची उत्कंठा धरून उपयोग नाहीं ।

ग्राहण करून न्यावयाची मसलत तर ठरविलीच.

बोलून वियुज्जिह्व व सारण यांसहवर्तमान निघून जातो).

5—(हर्षाने व नम्रतेनें ल०).

श्लोक.

माझे अभीष्ट साधाया ज्यानें केलें महोद्यमा,
नमित्तों त्या कौशिका, जो गाधिवंशाब्धिचंद्रमा^२

नंद.— अहो मगवंता कुशिकनंदना,

—१ तैसी युक्ति. २ गाधिवंशरूप समुद्राला चंद्राप्रमाणेंच.

रामाय दीयते सीता, लक्ष्मणाय तथोमिता,

भांडवीश्रुतकीर्तिश्वकनिष्ठार्थातथैतयोः ६२

कौशिकः—बाढं, बाढं ।

सीताः— (स्व०) केहं इमिणामणोरहवहृहेण, र्वंबंधरसुणी कीवढं
मदवेतंबकिसोरेण विअइकरवुदं तुरिदंमग्गजादं । अक्षरिअं २ ।

(प्र०) उम्मित्ति, किएत्तं ५

ऊर्मिलाः—हैदीं हईदीं । इमिणारहुकुमारेण मग्गस्स मग्गसरासणस्स
पलअघण विमुक्कणितादभीसणेण णिघोसेण भीदाहीं अण्णोण्ण
वाहुबंधणवेधि अगदीहीणिमील्लिक्कणअणुप्पसाहीं अम्हेहीं एसो-
विखणो कइवि अदिवाहिदोहोवि ।

भांडवीः—तीवै कौसिं अमहिसिणी पादबंधणं कटुअं अतिउररगच्छल्ल.

श्रुतकीर्तिः— तहैकरल्ल.

जनकः— (सामंदस्लेहबहुमानं) एस्सेहिचत्तरामभद,

दिनकरकुलदीपो, दीप्तबाहुप्रताप

श्वानुरिअपवन्नीषधीवन्नाल्लिणितांगि ;

सुदुपजनितसंविद्वारिधेः कर्णधार

स्वमसिसमसुताभाः प्राक्तनःपुण्यराशिः ६३

श्लोक.

सीता रामास द्यायाची, ऊर्मिला लक्ष्मणासली,
मांडवी श्रुतकीर्ती ह्या देती तदनुजां मुली.

कौशिक—फार प्रांगली गोष्ट आहे, द्याव्या.

सीता—(मनांत हणते) मदनत गजबाळक जसा उसाचें कडें सहज
ब्रशीर तळगतो सोडून दाकितो, तसें ह्या माझ्या मनोरथवह्नुमानें
शिवाचें धनुष्य सहज सोडून दाकिलें कीं । काय बाई आश्चर्य हें!
(मोठ्यानें हणते) अगे ऊर्मिले, हें असें काय गे झालें ?

ऊर्मिला— अगे ताई, काय अरिष्ट सांगवें हें ? ह्या रघुकुमारकानें
शिवचाप मोडिलें, तेव्हां प्रलयकालच्या भेषगर्जने प्रमाणें जो कां
मोठा भयंकर गडगडाट झाला, तेणेंकरून आम्ही तर बाई अगदीं
मिऊन गेलीं. तेव्हां गव्घे बोळे मिटून घेतले आणि एकमेकींच्या
गळ्यांत हात घालून जेथल्या तेथेच उभ्या राहिलीं । एक पाऊल
हेरवील पुढें टाकवेंना! अशी आमची धिंगडी वळली ! यामागें हा
एक क्षण मोठ्या कष्टानें मुठीत जीव धरून काढिला बाई !

मांडवी— तात कौशिकऋषी यांचें पादवंदन करून आतां बाई
झडकर आपल्या घरीं जाऊ करा !

श्रुतकीर्ती— होय गडबे, चला तर लौकर लौकर !

जनक—(आनंदानें स्नेहानें व बहुमानानें) ये वत्सा रामभद्रा, ये
इकडे आमचे जावळ आतां.

श्लोक.

आदिन्याचा विव्यवंशप्रदीप, शीमे ज्याच्या तीघ्र बहु प्रताप,
देहीं ज्याचा यौवनारंभ झाला, चातुर्थाची खाण वाटे मनाला.

आर्था

मम प्रतिज्ञासागर तरण्याला. कर्णधार झाला जो,
सीताप्राक्तनपुण्यचि, ज्याच्या रूपास कामही लाजो

टीप— ह्यांच्या धाकट्या भक्तोस (भरतवानुभास).

रामः (मुखमानमयन्कौशिकपाश्वेउपविशति.)

प्रतीहारी.— एषकन्याजनः संप्राप्तः.

सीता.—(विलोक्य) ^{१५}सोएसोस्वंबपरसुचावरखंडणो एत्थ उवविसद्. य-

हपाणिपादाणप्यक्कमंदिसद्दासेण! (इतिमांडवीपाश्वेतिरोहितातिष्ठति).

रामः— (स्व०)

कामंरुणद्धिविनयो गुरुसन्निधाने.

कांताविलोकन कुतूहलिनीं दशमे,

तन्पावनूपुररवश्रवणोत्सवोद्यं

कर्णोधि नोति, पदभेननकिंकृतीत्यां १ ६४

ऊर्मिला.— (स्व०) कैहं मिश्रुजअचावरखंडणस्स एवस्स पस्सेतत्त-

कत्तस्सुरगोरसुउमारोलस्सवणो च्चिद्दह्. एणपिक्करवतीए मह् हिअर्थ स-

रेण पहरत्तस्स मअरुधज्जस्स कीलामिमत्तणगेणही अवि ! कैहं

एवं १ (इतिजनकसमीपगच्छति.)

लक्ष्मणः— (स्वगतं) अस्याःखलु).

विशालाक्ष्याःकदाक्षेणविकृष्टरश्मिनेवमे

नृद्वरो किंकरिआमि १ नपुनार्धनिवर्तते. ६५

पदार— महाराज, त्वां पुज्जित्वा जाहेत.

ता— (पाहून मनांत ल०) अगे शिवाचें चाप मोडून दाक-
णारा बाई एथेंच बसला आहे ! मला तर त्याचें भय वाटून हात,
पाय अगदीं लपवतात ! (असें लग्न मांडवीच्या आड लपून
उभी राहते).

प— (मनांत म्ह०).

श्लोक.

वाटे मनीं भय मला इस पाहण्यास,
कां जे वडील बसले बहु आसपास,
ऐकूनि कर्णयुगुलें ध्वनि नूपुरांचा,
हीरेन घन्य अजि मी क्षण एक साचा.

मिमला.— (मनांत ल०) शिवचाप मोडणार जो राम त्याच्या
शेजारी, तप्तकांचनासारिखा गौरवर्ण व सुकुमार असा हा
लक्ष्मण बसला आहे. त्याच्याकडेस मी जंव पाहतें तंव मन्म-
थ हा माझ्या हृदयास बाण मारितो, त्याच्या कडिला तें एक
सृगरूपच झालें आहे जसें ! हें काय बाई असें होतें ! (असें ल-
गून जनकाच्या जवळ जाते).

लक्ष्मण.— (ऊर्मिलेला पाहून मनांत लग्नतो).

श्लोक.

रश्मीपरीदीर्घ^१ कटाक्ष जीचा, आकर्षितो चित्त मदीय साचा,
बळें तयाला वळवूं पहातो, फिरे न तें, ^२ यत्न निरर्थ होतो !

टीप.—१ दीरो प्रमाणें. २ चित्त.

(इति पराङ्गुलैस्तिष्ठति)

जनकः— एष मगवान्कौशिकऋषिः प्रणतव्यो वन्साभिः

कन्याः— अस्तेपणभामो तां देषादाणि.

कौशिकः— चत्सा मनोरथे न पुञ्जध्वं.

कन्याः— किञ्चिदपकम्यतिष्ठति)

कौशिकः— अद्यैव यज्ञमारभ्ये. त्वमपि राजराजभ्रतिक्षां निर्वर्तय.

जनकः— प्रतीहारिनु, नियुज्यतामधिकारिणः

द्वारिद्वारि निवेशयंतु कदलीस्तं भान्विनम्रान्फले

व्यासन्वन्तु सुधानुलेपधधलाभिन्नीरगरिभुयाः,

बद्धालीषु विलानपङ्क्तिषु ततिबध्नुषु स्पृशजा

मालिखानि लिखन्तु, सिन्धुधतेषु स्तौ विवाहितसर्षाः ६६

प्रती०— तथेति (निष्क्रांतः)

(नैपथ्ये)

साक्रेताद्वाश्रमाभ्यर्णं संप्राप्तः क्रोसिलेश्वरः,

यतस्तुरंगमात्तयैराक्रांतेयमभून्मही. ६७

जनकः— मगवन्कुशिकनन्दन, देवव्रतो ब्रवीति. तदनेन पुरोधसाशता-

नरेण रामलक्ष्मणभ्यां वन्साभिश्च सहैष अचिरमप्यस्योमहाराजः सप-

श्रयमावाभ्यां मत्पुत्रमनेतासंभ्रीमयितम्भः

(असें म्हणून पाठभोरा उभा राहता.)

जनक— अगे मुलीनो, हे भगवान् कौशिक महर्षी बसले आहेत, त्यांचे पादचंदन करावे.

कन्यका— (कौशिकापते १०) महाराज आपल्या वरिणी प्रत चंदन करितो !

कौशिक— चित्तितमनोरथसिद्धिरस्तु !

कन्यका— (अम्मळ बाजूस वळून उभा राहतात.)

कौशिक— जनकराजा, मी आजच यज्ञास आरंभ करितो. तुम्ही प्रतिज्ञा केल्याप्रमाणे कन्येच्या विवाहमंगलास प्रारंभ करावा.

जनक— अरे मालदार, आपल्या येथे कन्याचिवाहीसव प्राप्त झाला आहे, याजकरितां कामिंगोर लोकांस जाऊन असी ताकीद दे कीं,

श्लोक.

वारोदारि उमे करा सुकदलीस्तंभां फलोपासवे,
भिती स्वच्छ करा, धरोधरि सुधारंगस द्या हो नवे,
माळा सुंदर पुष्पगुंफित तसी बांधा विताने मली,
आला सन्निध कीं विवाह, लिह्या चित्रे बहू चांगली.

चोबदार— आज्ञा महाराज, (असें म्हणून निघून जातो.)
(इतक्यांत पडद्या पलीकडे शब्द होतो.)

आर्था.

आश्रमसन्निध राजा दशरथ येऊन ठेपला आजो,

म्हणुनि स्थंदन वारणें दिसती येथे तसेचि बहु वाजी

जनक— अहो भगवंता कुशिकनंदना, हे देवव्रत सांगतो बरे.

तर आपण, मी व हे उपाध्याय शतानंद, ह्यांनीं राम, लक्ष्म-

ण, व या कन्यका, ह्यांसह वर्तमान आमचा वृद्धमित्र जो दशर-

थराजा याला आदरपूर्वक सामोरे जाऊन संभवना केली पाहिजे.

टीप— १ चांगल्या केळीचि खांब. २ चुन्याच्या रंगास. ३ उतें. ४

रथ. ५ हत्ती. ६ घोडे.

कौशिकः— एवं भवतु.

जनकः— देवव्रत, कोसलेश्वरस्य सावरोधजनस्य च संभावनार्थं अंतः

पुरिकाजनमध्यन्वगुपस्थापयेति.

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति चतुर्थोऽङ्कः ४.

तौशिक. — बहुत उत्तम आहे.

नक. — देवव्रता, दशरथराजा बरोबर त्याची बायकामंडळी आली आहे. त्यांच्या संभावनार्थ आपल्याही बायकामंडळीस चौकर पाठवून दे बरे. आम्ही तर हे चालते झालो.

(असें बोलून सारे निघून जातात.)

(चौथा अंक समाप्त.)

२६३

जानकीप्रहिणयनावकं.

(ततः प्रविशति विराधः)

विराधः—

श्रुत्वाजनस्थानजुषामृषीणां

त्राणायरक्षोहमनेप्रतिज्ञां,

संप्राप्तकौपः सखरः सद्दामं

नांप्राहिणोद्दाशरथेर्बधाय. १

(सगर्बस्मितं)

रक्षसांब्रलवान्राजा, ततोपिप्रथितः खरः ,

ततोपिलवणस्तस्माद्व्यहं, कोस्तिमेसमः ? २

जानकीपरियण नाटक.

अंक ५.

पात्रें:

विराध, राक्षस . . . रामाच्या वधार्थ स्वराजें पाठविलेला.
शूर्पणखा, राक्षसी. रावणाची बहीण.
राम दशरथराजाचा पुत्र.
सीता रामाची स्त्री.
लक्ष्मण रामाचा धाकटा भाऊ.
जवायू (गृध्रजातीचा पक्षी) दशरथराजाचा मित्र.

(तदनंतर विराधनामा राक्षस पडद्याबाहेर येतो.)

राध.—

श्लोक:

जनस्थानघासी ऋषी रावण्याची,
प्रतिज्ञा तसी राक्षसां मारण्याची,
मंतीं ऐकुनी कीप आलां स्वराजें.
मला धाडि तो मारण्या राघवाजें.

(गर्वानें हासून झणतो.)

अभंग:

रावण राक्षसांमांजिं बळवानां, त्याहूनियां जाणें स्वर बळी,
स्वराहूनी लवणारुघ निशाचर, त्याहूनीयां थोर बलाक्य मी-
म्हणुनीयां मजेंसारीखां समर्थ, नसे हांची अर्थ सिद्ध असे.

किंवक्ष्ये राजपुत्रस्य धैर्यं हिमगिरिरिव,

यस्य प्रतिष्ठा कुरुते रक्षोमात्रममर्षणं । ३

तद्विद्वान्नीं खरवचनादृतेपिमयायमनुशासनीयाः । दृष्टश्चमयायमवलं-
बितपरपुष्टरूपेण, यएषसीतयासहसंलपन्समुन्नतगिरितदगतं, विवि-
करमणीयं, प्रवृद्धमुकुलगुरुभिर्बकुलतरुभिः प्रच्छायशीतलशिलातलं-
अधिवसति । लक्ष्मणश्च पर्णकुट्टिद्वारदेशे पाठीरतरुचाटीपरिसरेनि-
वेशितनिर्धगशरासनकांडोमंबलाग्रमवकूप्यकोशगर्भान्निर्भरमवलोक-
यति धारापथं । अहोकीदृगस्यगामीर्यं ! कीदृशमिदं धीरोद्धतम
वस्थानंच । (सधैक्यं)

जेतुं क्षमः किमयमद्भुतबाहुसत्वः

सौमित्रिरेवममः दाशरथी कथाका ?

तज्जानकीं रघुशिशोरवलंब्यरूपं

देशेदवीयसिहरन्निहरेययेधं । ४

अस्याविशोगत्प्रेयस्थारामोहास्यतिजीवितं,

सौमित्रिरपिच भ्रातुः, खरस्वेधंचसिध्यति । ५

B4

A3

असें असून शिवगणालाच जे लोकेच्या सिंहासनावर आम्ही बसू
त्रिलें ते केवळ तो केवळीया पुत्र एवढ्याच हेतूने होय, दुसरे
काहीनाही. (विचार करून म्हणतो) अरे ! काय करावें !

श्लोक.

धैर्य त्या राजपुत्राचें हिमालयगिरीपरी,

ज्याची प्रतिष्ठा सकलां राक्षसांतें भया करी

तर स्वराजें सांगितलें नसतें तरीही मला यास शिक्षा करणें अवश्य
च होतें. असो, तर मी नुकताच कोकिलाचें रूप घेऊन येथें त्या-
चा शोध केला. तेव्हां या उंच पर्वताच्या तटावर मोठमोठ्या व फु-
लांनी भरून गेलेल्या बकुलवृक्षांच्या दाठ व शीतल च्छायेंत एका रम-
णीय व एकान्तस्थळीं एके शिलातलावर सीता व राम उभयतां
गीष्ठी सांगत बसलेलीं ती पाहिलीं. तसेंच पर्णशाळेच्या दारापुढें चंद-
नवृक्षांच्या वनीत लक्ष्मण ही आपला भाता व धनुष्यबाण ही ठेवू-
न कोशातून खड्ग उपसून त्याची धार कशी काय आहे हें मोठे
लक्ष्य देऊन पाहत बसला होता हेंही पाहिलें. अरे त्या लक्ष्मणा
च्या अंगी केंवढा गंभीरपणा व त्याचें बसण्याचें अघसान कसें
धीरपणाचें व बेपरवाईचें होतें ! (खेद पावून म्हणतो).

श्लोक.

सौमित्रि हाच बलवान् मज दुर्निवार,

रामप्रणाशनकथा तंव फार दूर.

रूपास यास्तव धरोनि रघूदहाचे,

सीतेस घेउनि, गमे, पळणेंच सार्चें.

जानकीच्या वियोगानें राम सौमिल जीवित,

रामाच्या लक्ष्मण तसा, साधेलहि स्वरेणिसत.

टीप. - १ रामाची मारणकथा. २ रामाच्या वियोगानें. ३ स्वराचें इष्टकार्य.

सौसंपातिमग्रजमभिवाद्यितुप्रस्थिताः, (पुरोवलोक्य) कथमियं लं-
कादीपादिह शूर्पणखां संप्राप्ताः । मन्वतुं. पृच्छामि महाराजलंकेश्व-
रस्य कुशलप्रवृत्ति (इतिपरिक्रामति.)

(नतः प्रविशति शूर्पणखां)

शूर्पणखा— अहं तु पंचवर्षीकिदकुडीरस्स रडुराअउत्तस्स कलत्तं
जाणइ मण्णिमित्तं आहरितं अग्गजेण महाराअलंकेसुरेण अणुत्वे-
सिदम्हि.दिठा तु सा मत्तुणो पस्सवट्ठिणी गिहीवण्णचूसरूपाए मए
कइ उणं आहरिस्सं ति चित्तेमिं. अहवां चिठ्ठु एव.

कंदप्पसुंदरे तस्सिं कंबोदुवलसामले

रामे दिट्ठिपयं पत्ते कामेण हरिदं मणे इ

तवाणि जाणइरूत्तं अवलंविअ वूरवो रामं एआइणं णिग्गअं गेण्हि-
अ हेमऊडसेलप्यवेत्ते इमिणा अहमणोरहं विहरिस्सं (इति परि-
क्रामति)

विराधः— अयिशूर्पणखे, स्वागतं भवत्याः।

शूर्पणखा— कइ विराधा ३ अज्ज, अवि णाम कुसली होसि ।

विराधः— अग्नि कुशलं महाराजलंकेश्वरस्य, १

B4

A3

तर आतां जानकी एकटी केव्हां बाहेर पडेल त्याची वाट पाह-
त, एथून जवळच केविवार वृक्षांचे वन आहे, त्या वनांत जाऊ-
न उरून बसतो. जटायूही येथे कोठे दिसत नाही. तेव्हां तो
आपल्या ज्येष्ठ बंधूचे पादचंदन करण्याकरितां गेला असेल असें
वाटते. (पुढे पाहून लक्षणतो) काय ! लंकाहीपाहून येथे शूर्प-
णखा प्राप्त झाली ! बरे तर हिला महाराज लंकेश्वर यांचे कु-
शल वर्तमान विचारावें. (असें म्हणून इकडे तिकडे फिरतो).

(इतक्यांत शूर्पणखा पडद्या बाहेर येते.)

शूर्प०—रघुकुमार हा पंचवटीमध्ये पर्णकुटी बांधून तेथे राहत
आहे. त्याची स्त्री जानकी हिला “मज सार्थी हरणकरून आ-
ण” असें सांगून माझा वडील माऊ जो महाराज लंकेश्वर,
यांना मला येथे पाठविले. ती जानकी आपला भर्ता जो राम त्या-
च्या जवळ बसली आहे. ती मी एका प्रकारच्या पक्ष्याच्या रूपा-
ने जवळ जाऊन पाहिली. आतां तिचे हरण कसे करावें, हाच
मला विचार पडला आहे. अथवा हरण करण्याचा तरी विचार
कशाला करावा ?

श्लोक.

आकार ज्याचा मदना समान, नीलोत्पलाचे परि नीलवर्ण,
तो-पाहिला आज वनांत राम, तेणें मना मोह करीत कामें.
तर आतां जानकीचे रूप ध्यावें, आणि राम हा एकटाच बा-
हेर निघाला लक्षणजे त्याला गाठून हेमकूट पर्वताच्या प्रदेशी घे-
ऊन जावें, व तेथे त्याज्जरावर अशोक विहार करावा. (असें
बोलून इकडे तिकडे फिरते).

विराध— अगे शूर्पणखे, बरी आहेस ना !

शूर्प०—काय ! विराध कीं ? विराधा, बाबा तूं खुशाल आहेस ना !

विराध.— महाराज लंकेश्वर कुशल आहे कीं ?

टीप.— १ वृक्षविशेष. २ मदन.

शूर्प०— कुंसलं हुविस्सदि, जइ णिब्बिआरो वट्टिस्सदि.

विराधः— (स्वगतं) कइवास्यविचारः (प्रकाशं) अपिश्रुता महा-

राजेन रजनीचरेपु बधमतिज्ञा दाशरथेः ।

शूर्प०— सुंदं अ इवो कादव्वं अमच्चेहिं मत्तिदं. चारणेण खरस्स

क्खि अविण्णादं अण्णेहिं सदिहं असी.

विराधः— (स्वगतं) अतएवाहंखरेण सबहुमानमाहूय प्रस्थापितो-

स्मि. (प्रकाशं) कथं राक्षसशिक्षार्थमेव जनस्थानमागतावि-

वी क्षत्रियकुमारौ ।

शूर्प०— सुणोदु अज्जी. अज्जमहाराएण किदं अणत्थसंविहारं.

विराधः— सादरमवहितोस्मि.

शूर्प०— औत्थि जणअणामराएसी.

विराधः— जानामि, यः खलु माहेश्वर इति महाराजस्य मैत्रीपदं.

शूर्प०— तैस्स कण्णअं सीदं रामाणुरत्तेति रामवेसं कडुअ परिणिट्ठं ग-

ओ महाराओ.

विराधः— (स्वगतं) ममेवैतस्यापितस्यामनः संवृत्तांमवेत्. (प्रका-

शं) ततस्ततः ।

शूर्प०— विचार मसलत करण्याची गरज नसती, तर मग तो कुशळ च असता

विराध— (मनांत झणतो) त्याला विचार तो कोणता येऊन पडला असावा बरे ? (मोठ्याने झणतो) याबद्दलस मारून वाकण्याची कुशरथपुत्राने प्रतिज्ञा केली आहे ती महाराजांच्या कानावर गेली काय ?

शूर्प०— होय, ती त्याच्या कानावर जाऊन अणखी पुढे कसे काय कर्तव्य याचाही विचार अमात्यांनी मिळून ठरविला, चारणाने इतर कोणाला ठाऊक नाही असा खराला गुप्त निरोप पाठविला आहे.

विराध— (मनांत झणतो) हौं ! झणूनच खराने मोठ्या सन्मानाने मला बोलावून इकडे पाठवून दिले ! (मोठ्याने हस०) हे दोघे क्षत्रियकुमार जे जनस्थानास आले आहेत, तेच काय राक्षसांस मारण्याच्याच बेताने आले आहेत ?

शूर्पणखा— लंकेश्वराने एक अनर्थकारक कृत्य करण्याचा उपक्रम केला तो प्रकार सांगते एक.

विराध— ठीक आहे, सांगवें, मी एकाग्रचित्त करून सादरपणे ऐकतो.

शूर्प०— जनक या नावेकरून एक राजर्षि आहे.

विराध— होय तो मला ठाऊक आहे. तोही मोठा शिवभक्त झणून लंकेश्वर हा त्याबरोबर फार मैत्रीने वागतो.

शूर्पणखा— त्याला सीता या नावाची एक कन्या आहे. तिची प्रीति रामाच्या ठिकाणी फार झणून रामाचा वेप घेऊन महाराज लंकेश्वर तिला वरण्याकरितां गेला.

विराध— (मनांत हस०) जसे माझे मन तिजवर जडले आहे, तसे त्याचेही जडले असेल. असो, (मोठ्याने हस०) बरे वरण्या करितां गेला, पुढे ?

शूर्प०— तदो जण्ण संकरसरासणारोचणं इहिदाए परिणअस्स प-
णीकिदं.

विराधः— तसुदुक्करं महाराजस्य.

शूर्प०— तदो एव्व राअउत्तेण सीदा परिणीदा.

विराधः— ततस्ततः

शूर्प०— तदो उण्णिवारा मरिसरोसलज्जाणुराअपरवसेण महमाडुणा
लंकाउरं पविसिअ मल्लवंतप्पमुहेहिं अमचोहिं मन्तिअ किपि णि-
च्चिदं आसी.

विराधः— ततस्ततः ?

शू०— तदो संकरसरासिणमंगणिवेदणरोसाविदो माहेसुरो भागव-
रामो रामोवरि संपेसिदो.

विरा०— सरवलु निरिखलक्षत्रियवधप्रतिष्ठापारद्वधा पारध्वधिकः.
ततस्ततः ?

शू०— तदो सीवि तेण राहवेण महुरिबुधाविणं सह गिहीदसत्ती पुण्ण-
लोअगइणरोहेण मग्गमदो किदो.

विरा०— (सविधादाजुतं)

कात्तवीर्यस्यदोर्वाप्यमस्तपौलस्त्यतेजसः

इतापिचिञ्जितो, इत, रामेण त्रिजगज्जितम् । ७

ततस्ततः ?

शूर्प०— पुढे, शांकराच्या धनुऱ्यास बोरी जो लावली, त्याला कन्या प्राप्त होईल, असा जनकानें पण केला.

विराध— हा पण तर आपल्या महाराजांस पार पाडण्यास अशक्य.

शूर्प०— तेव्हां त्या राजपुत्रानें ती बोरी लावून तात्काळ सीतेला वरिलें.

विराध— बरें मग काय झालें ?

शूर्पणखा— तेव्हां माझ्या भावाला हेवा, राग, लंजा हे सर्व मनोविकार अनिवार उत्पन्न झाल्यामुळे, तो त्यांच्याच स्वाधीन होऊन गेला. मग लंकापुरीस येऊन माल्यवान् इत्यादिक मंत्री लोकांस मिळवून कांहीं एक मसलत ठरविली.

विराध— पुढें ?

शूर्प०— पुढे भार्गवराम हा महाशैव म्हणून त्याला शिवधनुष्य मोडल्याचें वर्तमान सांगून रागास चढवून रामावर पाठविलें.

विराध— ठीक ! तो तर परशुकरून सर्व क्षत्रिय मारून ठाकण्याची प्रतिज्ञा पार करण्याविषयी समर्थ होय. असो त्याचें काय झालें ?

शूर्पणखा— मग त्या भार्गवरामापासून दाशरथी रामानें त्याच्या शक्तीसहवर्तमान वैष्णव चाप हिमकून घेतले, आणि त्याची उत्तमलोकाप्रत जाण्याची गति कुठित केली. अशा प्रकारें त्याचा गर्व उतरला.

विराध— (खेदाने व आश्चर्याने ह्म०).

आर्या

अर्जुन दशकंठांला जिंकी, त्याला वधी परशुराम;
त्यालाहि जरी जिंकी, तरि जिंकिल तो त्रिलोकिही राम,
बरें पुढें काय झालें ?

वीप—१ सहस्त्रार्जुन राजा. २ रावणाला. ३ कार्तवीर्याला.

शू०— तैदो महाराएण पहिदेहीं मअचिद्युज्जीहसारणेहीं आविद्यु मं

धरा केकईदसरहावि.

विरा०— ततस्ततः ?

शू०— तैदो मंधराए रामस्स वणेणिवासं भरवस्स रज्जाहिआरं भट्टा-

पुव्वदिप्पणेण वरजुअलेण पत्थिदक्खीत्ति अणुबधिअमाणा केक-

ई तहेत्ति कीठागारं पविठा.

वि०— निश्चितमन्यन्, ततस्तयामार्थितस्तथा राजा वृद्धीपि तरुणी-

कामुकः पुत्रं वनं प्रापितवान्.

शू०— तैदो लक्खवणो सीदाअ वणं पत्थिवं रामं अणुगदा. पच्छा द-

सरहेण रक्खसावेसविमुक्कवेहेण पुत्तविधासणं जाणिअ पुत्तसि-

णेहेण पाणा विमुक्का.

वि०— अथ मारितो दशरथो महाराजेन । ततस्ततः १

शू०— तैदो कणिहभाडुणा अणुचिदं रज्जं तज्जता मरवेण वणं आअवे-

ण पत्थिदो रामो.

शूर्पणखा— पुढें, महाराज लंकेश्वरानें मग, विद्युज्जिह्व आ
णि सारण या तिघांस पाठविण्यावरून त्यांनीं मंथरा, कै-
केयी व दशरथ या तिघांच्या शरीरांत संचार केला;

विराध— मग ?

शूर्पणखा— मग पुढें दशरथराजानें दोन वर देण्याचे कबूल केले
होते त्या दोहोंतून एक वरानें रामाला वनांत पाठवून द्यावें, आ-
णि दुसऱ्या वरानें भरताला राज्य द्यावें, याप्रमाणें राजापासून
हृष्टानें मागून घे, असें मंथरें कैकेयीला चिथावून दिण्याव-
रून बरें आहे, तसें मागून घेतें, असें म्हणून ती राजावर रुसून
क्रोधमंदिरांत जाऊन निजली.

विराध— पुढेंचें वर्तमान काय झालें तें तुझ्या सांगण्यापूर्वीच माझ्या
ध्यानांत येऊन चुकलें. तिनें त्या ह्यातारे अतारापार्शी या दोन
वरांचा हट्ट घेतला असेल. मग राजा तर काय सांगविं तरुणी-
कामुकच, त्यानें तिच्या मागण्यास रुकार देऊन पुत्राला वनांत
पाठविलें असेल, असेंच झालें कीं नव्हे ?

शूर्पणखा— होय असेंच झालें. जेव्हां राम वनांत जाऊं लागला
तेव्हां लक्ष्मण व सीता हीं दोघेही त्याच्या बराबर वनांत गे-
लीं. नंतर दशरथ राजाचे अंगांत राक्षसानें संचार केला होता
तो निघून गेल्यावर पाहतो तो पुत्रास वनांत पाठविलें, असें जाणून
पुत्राचे प्रीतीस्तव मोठा शोक करून त्यानें आपले प्राण सोडिले.

विराध— एकून आपल्या महाराजानेंच अशा युक्तीनें दशरथाला
मारविलें ! बरें असो. पुढें काय झालें ?

शूर्पणखा— पुढें मी घाकटा माऊ, मला राज्याधिकार योग्य नाहीं
असें मनांत आणून भरतही वनांत रामापार्शी गेला; आणि प-
रत येण्याविषयी बहुत प्रार्थना करूं लागला. परंतु ती न ऐकतां

प्रादुक्ते पविणिहीकरिञ भरदो अओइक्षं पाविदो.

वि०—विदितो वृत्तांतः. कः पुनरिहार्थः ? ननु महाराजेन अनमानाध्य

रामस्य प्रशुशक्तिरपनीता. तदभावे च क.पुनःप्रसंगो मंत्रोत्साहयो-

रिति निपुणमुपक्रांतं. त्वंपुनः किमर्थमिदानीमागता ?

शू०—जौणई ओहरिद्वेषि लंकेसुरेण पेसिदत्ति.

वि०—(स्व०) सेयं विराघेन स्वीकरिष्यते. (प्र०) अशक्यमिदं

भवत्याः.

शू०—(स्व०) मूर्धं खु ज्ञाणइए बेसेण रामं गेण्हिअ विहरिस्स इति वव-

साओ. होइ. एयं सशिस्सं (प्र०) अबो जेअ लंकावरं पस्सिदत्ति.

वि०—(सहर्षस्त०) मम खलु प्रकृतकार्से भिवृत्तो महात्प्रसूहः. (प्र०)

तथाकिञ्चन.

शू०—तुम उण कीस रामसमीवं आअदोसि ?

विरा०—रामो हंतव्य इति खरेण प्रहितोस्मि.

शू०—(स्व०) ईदास, महवल्लहं मारेडुं आअदं तुए. अबेहिअ अबेहि.

(प्रकाशं) तुहवि एवं ण सक्कं होवि.

रामानें त्याला आपल्या पांडुष्या प्रतिनिधित्वेकरून राज्यावर बसविण्यास वेऊन परत अयोध्येत पाठविले.

विराध— झाले. हे तू वर्तमान सांगितले तें कळले, पण यांत अनर्थ तो कोणता ? अगे, रामाला वनांत घालवून दिले, येणेकरून रावण मंदाराजाने त्याची प्रभुशक्ति नष्ट केली. प्रभुशक्तिच नष्ट झाली, मग त्याच्या अंगी मंत्रशक्ति व उत्साहशक्ति कोठून राहणार ? यावरून लंकेश्वरानें हा उत्तम विचार केला. यांत कांहीं वाचनें केले असें नाहीं. असो, पण तू येथे कशाकरितां आली आहेस ?

शूर्पणखा— जानकीला हरणे करून आणावें ह्मणून लंकेश्वरानें मला पाठविले आहे.

विराध— (मनांत ह्मणतो) अं तिला तर अस्मादिक घेणार ! (मोठ्याने ह्म०) हे कार्य तुला हाणे अशक्य दिसते.

शूर्पणखा— (मनांत ह्मणते) मी तें कोंठें करिते आहे ? जानकीचें रूप घेऊन रामाला वर फंसवून न्यावे आणि त्याबरोबर यथेष्ट क्रीडा करावी या स्वप्नपूर्वित मी आहे ! असो, पण याजवळ असें सांगवें. (मोठ्याने ह्म०) ह्मणून तर मी परत लंकेस जात आहे.

विराध— (हर्षित होऊन मनांत ह्मणतो) माझ्या ह्या प्रभुनें कार्यांत ह्या माईचे मोठेच विघ्न आले होते. पण तें एकदाचें दळले. (मोठ्याने ह्मणतो) ठीक आहे. जा तर लौकर.

शूर्पणखा— बरे तूही रामाच्या सन्निध काय ह्मणून आलास ?

विराध— रामाला मारण्याकरितां ह्मणून मला स्वराजें पाठविले आहे.

शूर्प०— (आपल्याशी ह्म०) हा मेळ्या, माझ्या प्राणवल्लभाला मारयास आलास काय ? जा कसा येथून निघून, चल. (मोठ्याने ह्म०) हे कार्यही तुला व्हायास अशक्यच आहे.

टीप.— १ प्रभाव, उत्साह व मंत्र, यां तीन शक्ति राजांस असतात, असें नोतिशास्त्रांत वर्णिले आहे.

विरा०—(स्व०) किमेतेन ? यदहं ज्ञानकीं गृहीत्वा गंतुमिच्छामि तव
त्वेवं वक्ष्यामि. (प्र०) अतएव यथादृष्टं निवेदयितुं स्वरस्य समीपं ग
मिष्यामि.

शू०—(स्व०) मेहं खु पत्तुदकज्जे दिद्धिआ डुरिअं णिउत्तं । (प्र०)
तह गच्छेहि जहा समीहिदं काडुं. (इत्युभौ निष्क्रान्तौ)

(मिश्रविष्कंभकः)

(ततः प्रद्विशति यथानिदिष्टौ रामः सीताञ्च)

रामः— अयि प्रेषसि जापकि,

चंदाद्धंशेस्वरशरासनमदिसारं

मीनध्यजस्य मयि चापधिकर्षणं च

शौर्यस्मयं भृगुपतेश्च समापयंती

लब्धासि, सुंदरि, मया लघुनीचमेन. <

सीता०— सस्मितवदनातिष्ठति.

रामः—

परश्रुतनिन्देन प्रापितौ दीरवस्थ्यं

सुखय किमपि कर्णो, सुंदरि, व्यान्वृतेन,

ननु वहति मुखं ते पुंवरीकस्य लक्ष्मी,

न पुनरिदमुदचक्ष्यचरीकारवस्य. ९

सीता०—(समपय) अज्जउत्त, अहं खु दाणिं तुए किधं अणणणडुक्कहं

मग्गचावइत्ता मग्गवडुरवलेवस्स मग्गं

सो हिच्याशीं असें बोलवें. (मोठ्यानें ह्म० ; अशक्य आहे ह्म-
णून तर जें काय पाहण्यांत आलें तें निषेदन करायाकरितां स्व-
राकडे जातो.)

शूर्पणखा—(मनांत म्हणते) जातोस तर बरें झालें. माझ्या प्रस्तुत
कार्यांत हें एक दुरितच आलें होतें, तें देवानें दूर झालें. (मोठ्यानें
ह्मणते) बरें आहे. जा तर लौकर. (असें बोलून दोघें निघून
जातात).

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति.)

(तदनंतर सांगितल्या प्रमाणें राम व सीता हीं दोघें पडद्याबाहेर
येतात).

राम—अगे प्रिये जानकी,

आर्या.

गिरिविच्छिन्नधनु^१ मदनप्रहार आणि जामदग्न्यगर्व, तसा
यांतें संपवित्ती तूं; यत्न करुनि मिळविली मियां लघुसा.

सीता.—(गालांत हांसून उगीच बसते.)

राम.—

श्लोक.

कीकिलध्वनिस फार ऐकतां कर्ण हे व्यथित जाहले अतां,
त्यांस वाणि मधुरा सुधेपरी सौख्य देव, दयिते, तुझी बरी;
तुझे आस्य हे फुट्ट पद्मापरी गे, मदीया मनाला बहू गोड लागे,
परी पद्मगर्भी जसा पद्पदांर्था, तसा मज्जुल ध्वान^२ येथे न साचा.

सीता.—(स्नेहांनें ह्म०) अहो प्राणनाथ, भर्गीचाप आणि भर्गवगर्व
यांचा आपण भंग केला. हे कर्म इतर कोणाच्यानें व्हावयाचें नाहीं.

टीप— १ पर्वतासारिखें शिधचाप. २ भ्रमरांचा. ३ शब्द.

सुमरिभविह्यअन्पद्द हिअअंस्मि. ता खणभेत्तं पसीद.

रामः— कथमितरवत्ससादमभ्यर्थते भवती ! न किञ्चिदस्ति कौपका
रणं. किंतु शृणु तावत्,

इस्तप्राप्तमुपास्य यद्गुरुगिरा राज्यं वने प्रस्थितं,

रामेति स्मरता च यद्विधनसा तातेन यानं द्विवि,

मीमभ्वापदराक्षसैकभवने यद्योष्यते कानने,

शोकं तं निरिवलं प्रमाद्वि, सुगुखि, स्वत्साहचर्यं मम. १०

सीता०— गौह, तुह सण्णिहारणं अरण्णेवि महणअरादोवि सुहं संपा-
वेदि.

रामः— एवमेव, पश्यतां.

संगीतं क मृगीदृशा मधुलिहामग्नि कलं कूजताम्.

आरण्यद्विपकर्णतालनिनदैरातोद्यमुत्सार्यते,

नातिक्रामति इतनुलशयनं किं पल्लवरास्तरोः ?

वृत्त्या वन्यफलैर्विपाकमधुरैः पौरी च विस्मार्यते. ११

सीता— अज्जउत्त, अह विचिन्नाभिअ पक्खिखणजुत्त एवं रण्णं रो-
अइ मेहिअअस्स.

रामः— युक्तमाह भवती.

नीपस्कंधे निवसति लसद्दहंभारो मयूरो,

दीर्घापांगश्वरति च तृणं शादलेयं कुरंगः,

कुंभेनोष्णैः स्पृशति विठपे सल्लर्की कुंजरो ऽसौ,

कसो मासं कसल्लनयने, रोचते ऽरण्यभागः ११२

ह्या गोष्टीचें स्मरण होऊन माझे चित्त आश्चर्याने केवळ थक झाले आहे याजकरिता क्षणमात्र क्षमा करावी.

म.— हे काय ! ही मजपारी क्षमा कसली मागते ? (स्तौते स ७)
मला कांय येण्यासारखें तर तुजपासून कांहींच घडलें नाहीं, परंतु उरलें

श्लोक.

सोढीनी निजराज्य तातवचनें आलों वनामंत्रिनी,
जेथें क्रूर जनावरें वसति, गे, क्रव्याद ही, सुंदरी,
तातानें न्यजिली तनू, मज 'अरे रामा' असें बाहुनी,
या दुःखा निःखला हरी, जनकजे, सान्निध्य तूझें घनी.

पेता.— अहो प्राणनाथ, तुमच्या सन्निधानामुळे मला ह्या अरण्यांत देखील नगरवासापेक्षाही विशेष सुखें होतात.

म.— खरें झणतेस. पहापहा !

श्लोक.

स्त्रीसंगीतहिं तुच्छ या मधुकरध्वानापुढें, सुंदरी,
हत्तीचे श्रुतिनालें तुच्छ करितो वाद्याचिया कूसरी,
जैसी पल्लवनिमिता, तसि नसे शय्या परांचीहि की ?
पकान्नाशन तुच्छ काननफलाहारापुढें, जानकी.

पेता.— प्राणनाथ, ह्या वनांत मृग व पक्षी यांचे समुदाय फार चित्र-विचित्र आहेत म्हणून हे वन मला फारच आवडते.

म.— खरी गोष्ट आहे.

श्लोक.

नीपाग्रावरिं घोर हा वसतसे सद्वर्तशाली कसा,
ज्याचें दीर्घ अपांग तो हरिणही येथें खरे हा तसा,
हत्ती हा निज उच्च कंभयुगुलें ह्या सल्लकीली शिबे,
शोभा येथिल पाहुनी मन न तें कोण्या नराचें निवे

टीप.— १ राक्षस. २ स्त्रियांचें गाणें. ३ अमरशब्दा पुढें. ४ कानाचे झटकें.

५ कळा. ६ रानांतोळ फळांच्या आहारापुढें. ७ हे जानकी. ८ कव-
नाच्या अग्रावर. ९ चांगल्या पिच्छांचा. १० नेत्रान्त. ११ साळईचें झाड.

अभिचः

धत्ते बर्हभरे शिखी तव न किं धम्मिह्नु भारभियं ?

सारंगो भजते न किं तव दृशोः सौभाग्यमालोकने ?

मत्ते मश्व शिरामदे ग्रहति ते बक्षोजलक्ष्मीं न किं ?

तन्मध्ये, महणि, स्वया विवृणुतेः साम्भं वनक्षीरियं. १३

स्तीता-(सानुरागंस्वगतं) अज्जलत्तो मं वणणेदुं पडत्तो ता एवत्तस हिअअं-

अण्णदो आक्खिवामि. (मकाशं) अज्जलत्त, के ण्ण एवे पक्खग्गमिः

अंकपिम्मलकीमलदादा, मिजलकरालविदिथणमुहा पुण्णिमाचंदस

मफणसरीशक्तिआक्कील्लि १ किं प्रणाएदो अ पुण्णसंदोवअवरण

मत्तुहिबुद्धसाअरतरंगमवलपरप्परसंघदुण संज मिदमिणमुजघसलवि-

लोलद्वीहवाला, तरलतरतारविकखणा भिआ परिम्ममति. १

रामः—जनककुलनंदिनि, एते सिहशायाः क्रीडन्ति. एताश्च दर्शनचकि-

तांथमयंश्वरन्ति. पश्येवती,=

कीवकेतीरिपोमभीमचमरीषगंदशीजिगीस

श्रीमालकमुल्लापमुत्तमरुत्तोनाहचमकसं

साक्या.

धम्मिल्लाची शोभा धरितो निजवहीं हा मोर,
हरिणहि धरितो निजनेर्ची गे, तव दृशोमा थोर,
कुचशोभते मत्तकरी निजकुंभा वाहे फार,
ह्मणुनि वनश्री तव साम्याते धरिते ही साचार.

प्राणनाथ—(अनुरक्त होऊन मनांत ह्मणु) आतां प्राणनाथ माझेच वर्णन करायास लागले. तर आतां यांचे लक्ष्य दुसऱ्या विषयाकडे लावावे. (मोठ्याने ह्मणु) अहो प्राणप्रिय, ज्यांच्या दाढा बालचंद्राच्या पुरी निर्मल व कोमल आहेत, ज्यांचीं मुखें मृदु व कराल आणि मिसतीर्ण आहेत; ज्यांचीं शरीरे पूर्णचंद्रासारिखी शुभ्र आहेत; असे हे कोणत्या जातीचे मृग क्रीडा करिताहेत बरे ? तसेच पूर्णचंद्रोदयसमयी दुग्धसागरास भरती येऊन त्यांच्या लावा एकमेकीं वर आदळून जे फेंसाचे राशी उत्पन्न होतात, त्यांसारिखी पांढरी शुभ्र ज्यांचीं पुच्छें लांबलां व चंचळ, व अवलोकन समयी ज्यांचीं बुबळें गरगर फिरतात, असे कित्येक मृग येथें आसमंतात भ्रमण करिताहेत, हेही कोणत्या जातीचे मृग आहेत बरे ?

प्राणनाथ— हे जनककुलमंदिनि, जे पहिल्यानें ह्मणले ते सिंहाचे बालक व दुसऱ्यानें ह्मणल्या त्या चमरी ह्मणजे वनगाई होत. हे आपल्याला पाहून इकडे तिकडे पळताहेत. आतां पहा,

अभंग.

सिंहाचे बाळक येथें क्रीडताती, चमरी पळती पाहोनीया.
बरींतील वाघ महीपा धरोनी, नेताती ओढूनो निजबळें.
बुकरांचें जुझ लागले उद्भव, झाले एकवट खेळाया जे.

दीप—१ बुचडा. २ वनशोभा.

मध्याक्षीपवशावधूतसरघावधाननव्याकुल-

क्रोशात्कीशकुलं, फलं नयनयोरितद्विधत्ते वनम्. १४

सीता— (दृष्ट्वा) सर्वं तिनिसद्वृमविडवेष्टु लोबन्ति वाण मत्तमद्वुम-

किख अप्पउलाई, ण उण सुलहाई सरहावाहिदेहि वाणरेहि

रामः— अथ किं.

सीता— ईरिसो अत्थपरस्सप्य आसो, जइ अप्पणेण णिक्खिबविदं

अण्णो अणुह्वदि. जं इमिणा मद्दुमक्खिआगणेण भरिवं मद्दुणि

उणो भाणुसो गेण्हिअ आस्सावेइ.

रामः—(स्व०) अर्थपरोर्यं न भवति, किंतु मयि संभावनेयमस्याः।(प्र०)

(अन्धेन निक्षिप्तमन्योऽनुभवति माग्यवशात्,) पश्य

अपहसितमुधारसं त्वदीये मधुनि दधानि मनोभवो ऽधरोष्ठे,

कथमपि, मिथिलाधिराजकन्ये, पिबति न किं जन एव तद्वृहीत्वा ११५

सीता— आदिक्कावइ अज्जउत्तसं सज्जण्णिदं. (इति संलज्जमवाद्दु-

रपी तिष्ठति.)

मधार्ची पोवळी पाहुनीया वशा, उडविली माशा तेथोनीया.
तेथोनी उडोनी झोबती माकडां, डंख नाकातोंडा मारूनीया.
तया वेदनेनें आरडती फार, उड्डाणेंही थोर मारीताती.
ऐसे नानापरी बर्नी चमत्कार, नेत्रां सुख थोर देताती हे.

ता.— (पाहून म्हणते) खरेंच प्राणनाथ, ह्या तिनिसापृक्षांच्या
झाडींत मत्तमधुमक्षिकांनीं मोठीं मोठीं मधीर्ची पोवळी घातलीं
आहेत तीं पहा कशीं लेंबत आहेत । तेथें घानरांचा इलाज चाल-
त नाही. कारण त्यावरील माशा त्यांना बसतात.

म.— खरें आहे.

ता.— जो कोणी केवळ अर्थसंचयपर असतो, त्याच्या त्या अ-
र्थाचा उपभोग समयविशेषीं दुसऱ्याच कोणी घेतो, आणि त्याला
फुकट आयास मात्र पुरतात. येथेंच पहा । ह्या मधुमक्षिका मो-
ठ्या घनानें पोवळ्यांत मध आणून संठविताना, आणि कोणी ए-
क कुशल मनुष्य येऊन तो तेथील मध काढून तिच्या स्वाद आ-
पण घेतो, असी गोष्ट आहे.

म.— (मनांत म्हणतो) हें मापण ही कांहीं परमार्थ बुद्धीनें करीत
नाहीं. तर मला उद्देशून करिते. असो (मोठ्यानें म्हणतो)
एकानें संचय केलेल्या वस्तूचा उपभोग दुसऱ्याला जा घडतो तो
भाग्यवशें करून घडतो, उगीच घडत नाही । पहापहा !

श्लोक.

सुधेला करी तुच्छ ऐशा मधूनें, स्वकीर्षी मनोजात ठेवी, तयांत
धरोनी पितो मी, प्रिये, तिथ्ये, पाहीं सुभाग्याविना लाभ हा होत नाहीं.
ता.— प्राणनाथ आतां मयादा सोडून भाषण करूं लागले. (अ-
से म्हणून लगेनें खालीं मुरव करून बसते).

टीप.— १ हत्तीण. २ तिघसांचीं झाडें. ३ मदन.

रामः— (स्वगतं) इदानीमनेन मे वचनेन रमणीयमेवा लज्जते,

उत्पुलकगण्डमूलमुद्दिन्नमणयपिथुननयनांतं

नमयति न परमियं निजमाननकमलं, मनोऽपि मम, १६

तदन्यद्दर्शयामि, (प्र०) पश्य, जानकि,

त्वद्रूपमधूपसेकधिमलोऽप्येष स्वयं केसरो,

अव्यान्येवमभिव्यनक्ति कुसुमान्यर्हाणि धर्तुं तव,

एषां दिक्षु विदिक्षु च प्रवहता गंधेन पुष्पंधयाः

श्रेणीभूय विडंबयन्ति, वधिते, वेणीलतां तावकीभू, १७

सीता— (स्व०) जेह जह सिविणएसु संकप्पवसासु अज्जउत्तो

चाइवअणादिहिं वावरोहिं मं अणुप्पउत्तो आसि, तह्वा दिणि पच्च-

करवं अणुह्वइति अचरिअं अचरिअं। (प्र०) अज्जउत्त, किं

ण पेकरवसि धम्मदिअहावसाणविअभमाणणवांबुदसामलकोमल-

छवीहिं णिरंदरोहसिदेहिं गुछेहिं अलंकिदो एसो अदसी रुखो इमं

प्रवेसं अलंकरदि.

रामः— (स्व०) निपुणमेतस्या वयमुक्तिपत्युक्तिक्रया विवंबितास्मः

(प्र०) अपि, वमदर्शनाकुतुहलिति, जानकि,

१.—(मनांत झणतो) मी हिता बोलिलो त्यामुळे लक्षा घडपन्न होऊन जी हिची मुद्रा झाली आहे, ती फारच खुबीदार दिसते. कारण,

आर्या.

रोमांच उभे गाली, तद्दूत अनुराग दावि नयनांत,
नमवी न आत्ममुखची, परि नमवी ही मदीबही स्वांत.^१
तर आतां हिला दुसरें काहीं दाखवावें. (मोठ्याने म्हणतो)
पहापहा जानकी,

श्लोक.

शोभायुक्त प्रकट तुजला योग्य जी धारणाला,
तत्सौगंध्ये अमरतक्तिकी येउनो लगे होती,
वेणी जैसी तव, सरिव, दिसे तीपरी शोभताती.

१.—(मनांत म्हणते) प्राणनाथ जसे काहीं माझ्या स्वप्नांत आणित संकल्पदशेत मधुर भाषणादिक करून म.झें मनोधारण करीत असत, तसेच आतां प्रत्यक्षही करितात. हें मोठे आश्चर्य आहे! (मोठ्याने म्हणते) अहो प्राणनाथ, आपण पाहत नाही काय ? हा ग्रीष्माच्या अंती वृद्धिंगत होणाऱ्या नवीन मेघाचेपरी श्यामवर्ण व विकासयुक्त व निबिड अशा गुच्छांनीं संबित असा हा अतसी वृक्ष या वनप्रदेशाप्रत कसा अलंकृत करितो तें !

२.—(मनांत झणतो) अरे ! उक्तिप्रत्युक्तें करून हिनें तर मला जिकिलें आतां ! असो. (मोठ्याने म्हणतो) हे वनदर्शनकौतुकशालिनि, जानकी,

टीप— १ कवाक्ष. २ चित. ३ बकुळवृक्षाला. ४ अमरपंक्ति. ५ वेणीसारख्या.

यस्यां हंसकुलस्य केलिकलहाडुद्गाम्यतः कूजितै-

श्वंदि, त्वन्मणिमेखलाकलकलो नन्वीषदन्वीयते.

सीता— (सर्वैलक्ष्यं, स्व०) 'जै पुढम वणं पत्नियदेण अज्जउत्तेण पु-

णो पुणो याचिदेणवि मह अणुप्पआणं पडिसिद्धं, तए कुबिहा-

ए मए सम्भूर्भंगं अधिकिस्वविअ अतेउरं गंतुं संरंभमुहरमेहलं पउत्तं

आसि. तं छुमरावेदिमं अज्जउत्तो. होइ ! एव्वं भणिस्सं. (प्र०)

णाह, तुह भुअवंदं अस्सिवाए मए एदस्सि अरण्णे मअं किं

किअम्भुवं वेक्खिउं ण सक्कीअदि ! जेण रक्खसाणं सआसादो

जणहाणणिवसिणं इस्सीणं अमअं दिण्णं.

रामः— (श्रुत्वा, दूरवत्तदृष्टिः)

व्याघ्राजिनघरः शूलव्यतिषक्तेभमस्तकः,

कोबिदाराडवीगर्भं कोचं विशति राक्षसः । १९.

नेह लक्ष्मणो जानाति.

(तत्र लक्ष्मणो विशति लक्ष्मणः)

B4

A3

पहा झरे येथे कैसे वाहताती, पंकजें फुलती तथा माजीं.

नील, श्वेत, रक्त, पिशांगादि वर्ण सभोवतीं पूर्ण धातू त्याच्या,
ज्यांचे ठायीं हंसकुळें हीं मिळालीं, मांडू जां लागलीं ऋषिसाठीं,
जेव्हां, सीते, मूला राग येतो मनीं मेखळेचे मणी घाजती तें.
तथा नादापरी हंसांचे कळहीं ध्वनी होत पाहीं मनीहर.

रिता.— (ओशाळी होऊन मनांत लणते) प्राणनाथ पहिल्यानेच
जेव्हां वनांत जावयास निघाले, त्या वेळीं मी आपल्या बरोबर ये-
तें, मला घेऊन चलावें, असी मी पुनःपुनः प्रार्थना केली. तरी प्राण-
नाथांनीं ती ऐकिली नाहीं, माझा निषेधच केला. त्या सभयीं म-
ला राग येऊन त्या रागाच्या झपाट्यासरसी कपाळाला आवचा
घालून, बरें आहे तर नका नेऊं बरें असें बोलून झपाट्यानेच मी
अंतःपुरांत जाऊं लागलें, तेव्हां जो काय माझ्या मणिमेखळेचा
शब्द झाला, त्या शब्दाचें स्मरण हें आतां प्राणनाथ देत आहेत.
असो. (मोठ्याने म्हणते) अहो प्राणनाथ, ज्या तुम्हीं राक्षसांपा-
सून पीडा होऊं देणार नाहीं लणून जनस्थानवासी ऋषींना
अभय वचन दिलें, त्या तुमच्या भुजदंडांचा आश्रय मला आहे,
त्यापेक्षा या अरण्यातील अद्भुत व भयंकर असे चमत्कार पाह-
ण्यास मला कांहीं भीति वाटत नाहीं.

राम.— (हें सीतेचें वाक्य ऐकून दूर पाहतो आणि लणतो).

अभंग.

कोण हा राक्षस व्याम्राजीनघर, शूळ हानीं गजशीर ज्याला,
कोविदारवनीं प्रवेश करोनी, काय त्याचे मनीं कार्य असे ?
याला लक्ष्मणानें पाहिलें नाहीं.

(नंतर लक्ष्मण पडद्याबाहेर येतो.)

सीता— (अन्यतो दृष्ट्वा) अज्जउत्त, ण खु एसा कोविदाराववी,
किडु कण्णिआरवण, ण अ एसो रक्खसो, पेक्ख, दाढाकरालमुही
तुंभीकलगुरुणो थणभारावो विसमुण्णदउम्मग्गणाहिअं जठरं उठ्व-
हंती, उद्वंसरूवा काथि रक्खसी पविसदि.

रामः— कं पश्यसि अत्र किं मयोक्तं ?

सीता.— (विलोक्य) तुंभं जेव्व पविससि ण खु रक्खसो.

रामः— (कथं राक्षस इति मां निर्दिशति उपहसन्निष्ठ.) दृष्ट्वा प्रकारं
साश्वर्यं पुनर्वर्शने मद्रूपो राक्षसः संवृतः ।

सीता.— (दृष्ट्वा सविस्मयं) एसो कण्णिआरवण पविष्ठा रक्खसी मह
आकिदी धारेंदि, पिकेखडु अज्जउत्तो.

रामः— (दृष्ट्वा सविस्मयं) किमेतया रूपग्रहणे प्रयोजनं ?

सीता.— अवेदरिअ गिरिसिगावो पेक्खस्स.

रामः— मामेवं इहस्थितस्य जनस्य वस्तुजानं योजनमात्रेपि चाक्ष-
वं भवति,

(असे म्हणून राख घेतो).

सीता— (दुसरे कडेस पाहून म्ह०) माणनाथ, हे कोविदारवन नव्हे, कर्णिकारवन आहे. आणि हा तेथे जात आहे, तो राक्षस नव्हे, तर कोणी एक राक्षसी आहे. तिचे रूप पहा कसे भयंकर आहे तें । तिच्या तोंडातील दाढा काय विकराळ आहेत ! स्तन तर भोंपळ्यासारखे मोठाले, पोठ नगाच्या प्रमाणे व बेबी उखळा सारखी, अशी हिची आकृति पाहूनच भीति वाटते बाई !

राम— अगे प्रिये, मी सांगतां कोणीकडे आणि तूं पाहतेस कोणीकडे ? कर्णिकारवनाची का मी गोष्ट सांगत आहे.

सीता— (कोविदार वनाकडे पाहून) अहो माणनाथ, तो राक्षस कोठला ? तुझीच तर तेथे प्रवेश करीत आहां !

राम— (मनांत झणतो) काय ! ही तर मलाच राक्षस झणते व उपहासही करिते । (पाहून मोठ्याने झणतो) अहो हे तर मोठे आश्चर्य होय । मी जो आतां पुनः त्याकडे पाहूं लागलों, तो त्यानें माझे रूप घेतलें खरेच !

सीता— (पाहून विस्मयानें झणते) अहो माणनाथ, इकडे या कर्णिकार वनांत जी राक्षसी गेली, तिनेही माझे रूप घेतलें । तें पहावें आपण ।

राम— (पाहून आश्चर्यानें झणतो) हिला तुझे रूप घेण्याचें काय बरें प्रयोजन ?

सीता— या पर्वतशिखरावरून खाली उतरून पाहूं बरें हें काय आहे तें.

राम— नको खाली उतरणें. येथें बसलें झणजे आसपास चार कोस पर्यंत काय होतें तें दिसतें.

लक्ष्म०—(पुनर्दृष्ट्वा सविस्मयं) हंत हंत, निगृहीतुमागतस्य सायुध-

स्यापि ममेह समागमो विकलः संवृत्तः. यदयं राक्षसः क्वचिन्मिमी-
नः. यदार्य एव प्रतिश्रुतराक्षसवधो ऽस्यापि वधाय व्याप्रियत इव
प्रतिभाति. तथा हि

करे घनुरवक्षिणे कलितहेमपट्टं वहन्,

परे कतकपुंखसंघटितकंकपत्रं शरं,

प्रसर्पति समर्पयन्नयमितस्ततो लोचने

मिलीनवपुषं क्वचिन्निशिचरं विचिन्वन्निध.२०

(सविमर्श) क पुनरार्या जानकी १ नन्वेताभ्यामधिरूढा गिरेरू-
र्ध्वभूमिरार्याभ्यां, एकएवं कथमार्योऽवतीर्णः १. (ऊर्ध्वमवलोक्य
सविस्मयं.)

अधिवसति गिरे रक्षित्यकायाः वकुलतले नववारिदोषमश्रीः

कथमयमच्चिरद्युतिप्रभांग्या क्षितिस्तुतया सह भार्यया ऽयमार्यः २१

तदेन मायाविना गृहीतार्यरूपेण भवितव्यम्. लतावलयनिरंतरेण

तिरोहितोऽनुसरन्पश्यामि. (इति परिक्रमति)

(ततः प्रविशति रामवेपथरोबिराट्.)

मण— (पुनः पाहून विस्मयानें स्मरणतो) अरेरे ! या राक्षसाला मारण्याकरितांच मुद्दाम मी शास्त्र घेऊन आलों, पण माहीं घेणें बिकळ झालें ! कारण राक्षस तर, कोठे जाऊन लपून बसला ! आणि राक्षसवधाची प्रतिज्ञा दादांनीं केली आहे तर तेच त्याही राक्षसास मारण्याच्या उद्योगांत आहेत असें दिसतें. त्यांची पहा कशी तयारी आहे ती ?

अभंग.

ढाव्या हातामधें सोन्याच्या पादचांचें, धनुष्य हें साचें शोभतसे.
उजव्या हातांत सुवर्णाचा पुंख, जया ऐसा देख शर आहे.
इकडे तिकडे पाहे निरखूनो, जाणों धुंढी बनीं निशाचरा.
(विचार करून स्मरणतो) अहो, पण बहिनी कोठे आहे ? दादा व बहिनी दोघें हीं आतां पर्वताचे शिखरावर बसलीं होनीं, आणि तेथून एकडे दादाच कसे खालीं आले ? हें काय व्हा (वर पाहून विस्मयानें स्मरणतो.)

श्लोक.

अभिनवजलवाहां सारिखा श्यामवर्ण,
चपल विजुच जैसी जानकी हेहि पूर्ण,
गिरिवरि बकुळाच्या शीतला सावलीत,
बभ्रुनि करिति गोष्टी प्रीति ज्यांच्या मनांत.
आवरून हे आपले दादा नव्हेत. त्यांचें रूप घेऊन हा कोणी राक्षस चालला आहे ! तर त्या वेलजाळीचे आडून आडून त्याचे पांशे जाऊन हा काय करितो तें पहावें. (असें स्मरण इकडे तिकडे फिरतो).
तक्यांत रामाचा वेप धारण करून विराध पठद्याबाहेर येतो).

टीप.— १ पितारा. २ नूतन मेघासारिखा,

विराधः — (दृष्ट्वा) कथं कर्णिकारवनाम्बंपकवाविकामागच्छति

जानकी । (उपसृत्य पश्यति,) (ततः प्रविशति सीतारूपधारिणी

शूर्पणखा)

शूर्पणखा. — अहं एत्थ जेव्व वणे चंपअकृसुमाई अविचिणिरसं.

रहुकुमारो वि एत्थ एव्व आअमिस्सदि. (इति कुसुमावचयं नाटयति)

विराधः — (दृष्ट्वा स्व०) एषा निरतिशयरूपलावण्या जानकी ।

(साश्चर्यं) अपूर्वा खल्वियं वेधसो विरचना. अथवा

उत्सर्वं नीरदवृंदमैवमिदं विषं त्वधो निर्मितं,

व्योमः परवलच्चित्रितस्य निहितौ शैलानुपर्युत्ततौ,

किं चाधः पुलिमोक्षपस्य कदलीक्रीडावधारीपितौ,

तन्मध्ये चतुरस्य पुष्पघनुषा सर्गोऽयमन्यादृशा । २२

तदेना गृहीत्वा कथमपि गमिष्यामि, सावदिह नोपसर्पति रामो क-

स्मणो वा.

शूर्पः — (दृष्ट्वा) कहं एसो मह दिअअचोरो रदो दुह एव्व अ-

दिवइह, जो एसो,

विराधः—(पाहून झणतो) काय ! कर्णिकार वनांतून या चंपकवना प्रतच ही जानकी येत आहे की ? (जवळ जाऊन पाहतो.)
नंतर सीतेचें रूप धारण करून शूर्पणखा पडद्या बाहेर येते).

शूर्पणखा— मी येथेच चंपकाची फुले वेंचत राहतें. **रघुकुमार** ही आतां इकडेस येईल. (असें झणून फुले वेंचिते).

विराधः—(तिला पाहून मनांत झणतो) निरतिशयरूपलावण्यवती अशी ही जानकी येथें आहे ! (आश्चर्य पावून झणतो.) अहो, ही ब्रह्मदेवाची अपूर्वच रचना होय ! अथवा ही त्याचीही रचना नव्हे, तर

श्लोक.

*खाली चंद्र, वरी पयोद, गगनीं सद्वापिका शोभते,
आकाशावर दोन शैल रचिले अत्युन्नत स्पष्ट ते,
तेसैं सैकत ऊर्ध्व, खालि कदलीकांडें, अधोवक्त्र ही
कामें निर्मित्यली नवो सुचतुरे अन्यादृशी सृष्टि ही.

तर जंव राम अथवा लक्ष्मण यांतून कोणी येथें आज्ञा
नाहीं तोंच हिला घेऊन कसें तरी निघून जावें.

शूर्प०—(विराधास पाहून झणते) काय ! हा माझ्या त्ददयाचा चो-
र इकडे तिकडे समोरच येत आहे की ! जो हा,

टीप—*चंद्र, पयोद (मेघ), गगन, वापिका, शैल, सैकत, क-
दली कांडें या उपमानवाचकशब्दांहीं तदुपमेयें जीं मुख, केश, मध्य,
नाभो, स्तन, जघन, मांड्या, हीं अनुक्रमानें जाणावीं.

१ उफरती (खाली चंद्र, घर मेघ, खाली आकाश त्यावर दोन
शैल इत्यादि वैपरीत्यास्तव विलक्षण सृष्टी).

ता उवाएण णं गेण्हअ गमिस्सं. (इति पश्यंती पुष्याप्यवचिनोति.)

त्रिराधः— (उपसृत्य) अयि जमकनंदिनि,

यदि भवति तेऽमिलाषश्र्वपककुष्ठमेपु, चंपकमिभाणि,

विनियोजय पुरतस्ते विहारहासं, श्रमेगालं. २४

शू०— (सहर्षस्व०) ऐसौ मं जाणइ एव्व मण्णेदि. ह्वी, ह्वी ।

कवल्लिअमिणालकंदलकळहंसगभीरमंसलसिणिद्धो.

सवणाइं मह सुहाहिं सिचइं एवस्स केठसुरो. २५

होडु. इमं गिस्संके ओहरिडुं एव्वं भणिस्सं. (प०) अज्जउत्त, इदो

वि एत्यविदूरे पदेसे पुप्पचावप्पदावविडंबीणि विअसिआइं. चं-

पअकुष्ठमाई. ता तएत्थ गडुअओ चिणम्ह. (इति दूरे व्रजति)

वि०— (स्व०)

B4

A3

हजारों हजारों सुंदर तरुण कारता निर्माण ब्रह्मदेव,
 कौशल्य तथाच्या हातां आलें फार, तेव्हां हा किशोर केला बोट.
 किंवा सर्वजननेत्रांनीं मिळूनी, संपादिलें पुण्य बहु जन्मीं,
 तेंचो पुण्य आतां एकत्र मिळालें, रामरूपें आलें जंगामाजी.
 तर आतां कांहीं एक उपाय करून त्याला धरून घेऊन जाईन.
 (असें लक्षण पाहत होत्साती फुलें वेंचिते).

राध — (तिच्या जवळ येऊन लक्षणतो) हे जनकनंदिनि,

आर्या.

चंपकनिभांगि, पुष्पे, चंपकतुर्चीच पाहिजेत तुला,
 तरि मी विहारसेचक, कष्ट, पुरे, तूं नियोग कर मजला.

० — (हर्ष पावून मनांत लणते.) हा मला जानकीच ही असें
 नेतो ! अहाहा ! याचा शब्द तरी काय गोब आहे ?

आर्या.

कवलितमृणालकंदलकलहंसगभीरमांसलस्निग्ध,

मम कर्णा सुख देतो याचा हा स्वर, मनाहि करि विद्व.

भरें असो याला निर्वेधपणानें गाठून धरून नेतां यावें, कोणापासून
 विघ्न होऊं नये लक्षण आतां याला असें लणतें (उघडपणें बोलते)
 अहो प्राणनाथ, येथल्यापेक्षांही येथून किंचित् दूर पुष्पचाप जो
 मदन त्याच्या प्रतापाचाही पराभव करणारीं असीं चंपकपुष्पें फुल-
 लीं आहेत तर तेथेच जाऊन तीं खुडूं ! (असें लक्षण दूर जाते).

राध. — (मनांत ल०).

टीप — १ चंपकपुष्पासारिखें अंग जिचें तिचें संबोधन. २ आह्वा.

३ विसतंतुखाणारा जो हंस त्याच्या स्वराप्रमाणें गंभीर पुष्ट व स्ने-
 हयुक्त असा याचा स्वर.

भवतु. मदेशान्तरगमनमस्या निःशंकमपहाराय भविष्यति. (प्र०)

यथा रोचते कञ्चाण्यै. (इत्यनुव्रजति)

लक्ष्मणाः—कथमत्र चंपकवनाभ्यंतरे आर्या जानकी व्याहरति । भ-
वतु. पश्यामि.

(इति कतिचित्पदानि गत्वा) कथमेतत् ?

नलिनोदलसंपुटं हरती ननु हर्तुं क्लृप्तमानि चंपकानां

वनमारुतकंपितांशुकांतां व्रजति वने वसुधासुतेयमार्या. २५

तन्नूनमनया कयाचिद्वाक्षस्या भवितव्यं (इति पश्यन्स्मिन्)

सीताः— अज्जवत्त, पेख्ख पेख्ख, एसी सह वेवरो अंसणिवद्धे सुही,

गहिअकोदंबो, करगकंपिदमंबलगो, इमं रस्खसं तुमंति जाणि-

अ अणुसरइ.

रामः— भद्रैः निगूढ एवायमनुसरति ततो नूनं राक्षस इति जानाति

विरा०— (स्व०) इयं किल मम पुरतः समुच्चलति जानकी.

B4

A3

आघात

हे प्राणनाथ ऐसा अमृतमधुर शब्द कानि ज्व पडतो,
मच्चित्तहरिणशिशु तंव कामाच्या वागुरेंत सांपडतो .

हे बरेंच आहे ! येथून दुसरे ठिकाणी गेलें असतां हिला निःशंक-
पणें धरून नेण्यास मलाही सोयवार पडेल ! (उघडपणें स्त०)
ठीक आहे. तुज कल्याणीला जावेंसें वाटतें तर चाल तिकडे
जाऊं. (असें झणून तिच्या मार्गें मार्गें चालतो.)

स्मरण— काय ! ह्या चंपकवनामध्ये आपली बहिनी बोलते कीं !
असो काय आहे तें पाहतीं.

(असें झणून किन्त्येक पावले जाऊन झणतो) अहो हे काय ?

साक्षी.

नलिनीदलसंपुर्ण घालिते चंपकपुष्पां कैसी,
वायूनें वस्त्रांचल उडतो, दिसते आर्यां जैसी !

यावरून ही आपली बहिनी नव्हे. कोणी तरी खचित राक्ष-
सी आहे. (असें झणून पाहत उभा राहतो.)

साक्षी—अहो प्राणनाथ, पाठीशीं भाता व एके हातांत धनुष्य आणि
एके हातांत खड्ग असें घेऊन हे भाऊजी ह्या राक्षसाला तुझीच
आहां असें समजून त्याच्या मार्गेंमार्गें जात आहेत कसे ते पहा !

प्राणनाथ—अग्रे, तो लपून जात आहे यावरून राक्षसाला त्यानें खचित
ओळखिलें असावें यांत संशय नाहीं.

साक्षी—(मनांत स्त०) ही आज्ञाकारी माझ्या पुढें चालली आहे,
अहाहा !

टीप—१ जाळयांत.

किमपि किमपि चित्तेकुर्वती मामिदानीं

परवशयति गाढं पक्ष्मलाक्षो किमन्यत्

(प्र०) अयि सुन्दरि, कियद्दूरमाक्रम्यते घनांतः ?

शू०— (स्व०) जेत्यै विजणे सक्रमए तुमं गेण्हअ समुत्पविदुं. (प्र०)

अज्जउत्त, पुरदो एव्व सीपदेसो, ता खणमेत्तं मरिसेदु.

रामः—कथं राक्षसी दूरतो राक्षसं नयतीव दृश्यते.

सीता.— लैरखणोवि नदो एव्व गच्छदि.

वि०— (स्व०)

आलपति पिकवधूरिव, पश्यति हरिणीव, चलति हंसीव

स्फुरति तडिल्लतिकेव, स्वदते तुहिनांशुलेखेव. २९

तत्कथमेनां गृहीत्वापि. समाप्ता खलु दूरत एव रामासथात्.

(प्रकाशं)

अवचिनु विकचानि चंपकानामिह कुसुमानि मया सहानतांगि,

प्रजसि कियदिदं वने, यतोयं भवति निशाचरसंचरमदेशः. ३०

लक्ष्मण०— कथमेनांसीतेति जानन् राक्षसोयमार्यवेषेण ग्रहीतु
मिच्छति.

B4

A3

आर्था.

चरणीं नूपुर वाजे, घनजघनीं^१ मेखळाहि शब्द करी,

चिंती मनीं किमपि हि, परवरा केली मदीयवृत्ति खरी

(उघडपणें ह्मणतो) अगे सुंदरि, किती तरी लांब जायाचें आहे ?

०—(मनांत ह्मणते) जेथें कोणी नसल्यामुळें तुला उचलून ने-

ण्यास मला चांगलें साधेल तेथ पध्दत जायाचें आहे. (मोठ्यानें

ह्म०) अहो प्राणनाथ, तें ठिकाण अजून पुढेंच आहे, यास्तव क्षण

मात्र क्षमा करावी.

राम.—काय ! ही राक्षसी त्या राक्षसाला चालवीत चालवीत दूर नेत

आहे असें वाटतें.

सीता.—भावजी त्यांच्या मागून तिकडेसच चालिले आहेत.

वैराघ.—(मनांत ह्म०).

अभंग.

कोकिलेचेपरी आलाप करिते, नेत्रांनं पाहते मृगी जैसी !

चालतसे जेवां हंसी मनोहर, चकाकिते फार विजू जैसी,

आल्हादकारक जैसी चंद्रलेखा, तैसीच ही देखा राजबाळा.

तर ही कशी मला धरून न्यावयाला सांपडेल बरें ! रामाच्या ठि-

काणापासून तर बरीच दूर आली आहे. (मोठ्यानें ह्मणतो.)

आर्था.

विकसितचंपकसुमनें खुब येथें मजसवेंचि, हे सुभगे,

येयुनि दूर वनीं ते उग्रनिशाचरसमूह फिरती गे.

लक्ष्मण —काय ! ही सीताच आहे असें मानून हा राक्षस हिला

रामवेपानें धरून नेण्यास पाहत आहे ।

छ० - कथमियंनिशाधरी जानकीव आर्येण सुसंगतं प्रलपति । कि-
फलमस्यारूपग्रहणे ! अथवा अभिरूपमार्यमनुरक्ता विप्रलम्ब्य विहरि-
ष्यति.

वि० — (स्व०) नखच्चिदं मया प्रतिज्ञातं, किन्तु अयि मुग्धे.

तस्य प्राणानिवादाय त्वां राघवपशोरहं

गमिष्यामि, प्रतिज्ञातं निधनं येन रक्षसां ३१

(प्रकाशं)

वत, का न्यूनता तत्र, वस्तुभागभ्रंसभवे,

न हन्यां किं समं सैन्यैः खरं तमृषिकं उक्तं १३२

लक्ष्मणः — (सस्मितं) आर्यद्वैपालपति राक्षसः ।

शू० — (सवेगं स्व.) ऐसौ मह भादरं तह करिस्सदिस्सि वेयस्समे

हिअअं (प्र०)

रावणादोविअहिअंबलवती खुरस्सवसो

खरोतस्सपविपणादोनुष्णिः संसअंचहो. ३३

B4

A3

बधाची प्रतिज्ञा केली आहे, त्यापेक्षा तुझी जवळ असतां मला
येथे अगदी भय वाटत नाही.

प्रमण.—(वहिनी जशी दादारी तशी ही राक्षसी या राक्षसारी क-
से संगतवार बोलत आहे पहा ! बरे हिला वहिनीचे रूप घेण्याचे
तरी प्रयोजन काय ? अथवा दादाचे सुंदर रूप पाहून मोहित झाल्यामुळे त्यांना फसवून नेऊन त्यांशी विहार करावा असे हिचे मनांत असेल.

राघ.—(मनांत झणतो) राक्षसवधाची प्रतिज्ञा मी केली नाही.
तर अगे सुंदरि.

श्लोक.

प्रतिज्ञा करिता झाला जो मारायास राक्षसा,
तन्माणांचेपरि तुला नेतो मी हरुनी असा.

(मोठ्याने झणतो).

आर्या

सांगें सत्वर, सुंदरि, जें कांहीं न्यून भासतें तुजला,
सेनेसह ऋषिकंठक स्वर माराया न शक्ति कीं मजला ।

प्रमण.—(किंचित् हांसून झ०) हा राक्षस थेट आपल्या दादा-
प्रमाणेच बोलतो ।

पणखा.—(दुःखाच्या आवेशानें मनांत झ०) हा माझ्या भावाला
मारून टाकील कीं काय ? याच्या भाषणानें माझे हृदय थरथर
कापतें. (मोठ्यानें झणते.)

श्लोक.

रावणाहूनि बलवान् आहे हा स्वर राक्षस,
पारीन त्या असा केला पण आपण तामस.

लक्ष्म०— परमार्थबुद्ध्यार्थस्य तद्दयं पृच्छति. सत्यमियं राक्षसस्येव.

सीता.—^{४३}एदे परोष्परमालवंताचिव दिसंति.

रामः— अयकिं ?

विरा०— (स्व०) यन्मया राघवः प्रष्टव्यस्तदेव मां पृच्छति. भवत्येवं
वक्ष्यामि. (प्रकारं) किं न जानासि जामदग्न्यविजयिनो विक्रमं. १

लक्ष्म०— उपपन्नमिदं प्रतिवचनं.

शू०—(स्व०) अंदोएव्य तुए सह विहरती वि मं ण कोवि णिअज्जणे
णिग्गहीठुं पहोदिन्ति मण्णे. (प्र०) जुज्जइ. (इति पुष्पाचचयं
नावयति)

वि०— (स्व०) अस्याः खलु.

उत्तानिताननसरोजमुदस्तहस्तम्

बन्धनितस्तनमृजुकृतमध्यभागं,

चिसंसिनीवि, चक्षुधानिहिताग्रपादं,

चित्ते ममार्षितमिव स्थितमुत्पलाक्षया ३४

(प्र०) अपि प्रेषसि, विरम विरम पुष्पापहरणसाहसान्, यदनेन

नितरां परिश्रावसि. (सस्पृहं) अथवा

खुरी राक्षसोच आहे, चांत संशय नाही.
ोता.— हीं दोघें परस्पर बोलताहेत असें दिसतें !

म.— होय बोलताहेत खरीच.

प्रेराध— (मनांत ह्म०) मी जें रामाला पुसावें तेंच ही मला पुसत
आहे. असो हिला असें सांगावें. (मोठ्यानें ह्म० (जमदग्नि-
पुत्र जो परशुराम त्यालाही जिंकणारा जो मी त्या माझा परा-
क्रम तुला ठाऊक नाही कीं काय ?

क्षमण— ठीक, हें उत्तर तर बरोबर दिलें !

पूणखा— (मनांत ह्मणते) असें आहे ह्मणून तर तुजबरोबर क्री-
डा करूं लागलें असतां स्वजनां पैकीं, कोणत्यांनींही मला शा-
सन करवणार नाही असी माझ्या मनाची खातरी आहे. (उघड
ह्मणते योग्य आहे. तो मला ठाऊकच आहे. असें ह्मणून फुलें
खुबू लागते).

प्रेराध— (मनांत ह्मणतो) फुलें खुबतांना हिचें पहा कसें स्थित्यंत-
र होतें तें !

अभंग.

मुखपद्म वर केलें, हात दोन्ही लांबवीले,
स्तन झाले ऊर्ध्वमुख, मध्यभाग ऋजु देख
नीवी सरकाया पाहे, चौब्यावरी उभी राहे,
जाणो चित्र हीचें ऐसें, चिचिं वाटे काढीलेंसें.

(मोठ्यानें ह्मणतो) हे प्रिये, फुलें खुबण्याचा श्रम आतां पुरे कर
पुरे कर. (सस्पृह होऊन ह्मणतो.) अथवा,

मृगमदरचितो यत्कुंकुमाके कपोले

श्रमजलकणिकाभिर्लुप्यते पत्रलेखः ३४

शू०—(सलज्जस्मितं स्व०) ऐँँस्त रहुकुमारस्त वअणं णिओजेई वि-
अ मं कीलिदुं, (प०) माणव, अहिअं परिस्समंतीए वि अहिलासो
बलयंतो खु मह पुष्पावहरणे.

लक्ष्म०—

आर्या सीतां विदन्नेवं राक्षसो वक्ति राक्षसीं

आर्यबुद्धचैतमध्येपा प्रतिवक्ति यथोचितं ३५

वि०—यद्येवं मयावचीयंते कुसुमानीति, कुसुमावचयं नावयन् अयि-
विदेहराजतनये,

यत्नेन स्वयमानमध्य घितपं यान्यग्रहीपं प्रिये

धम्मिल्ले कुरु चंपकस्य कुसुमान्येतानि, शान्तीवरि,

मा विस्संसय विभ्रमेण कवरीभारं, चकीरेक्षणे,

मा पुष्पाणि च निष्पतंतु परितो विस्संसमाणादिता. ३६

शू०—(सहर्षानुरागं स्व०) ऐँँसो मणोरहचल्लुहो जाणइत्ति करिअ पच्चि-
सेअंतो विअ अम्भत्थेदि जहाहिलसिदं व्यावारं. कइ इमं गेण्हअ
गमिस्सं (प्रकाशं) अज्जउत्त, इमस्स समुण्ण-

B4

A3

पुरातन पुनः, जानका रात्रि जाता,
अभिनवमुखशोभा देतसे मोद चित्ता.
श्रमजल जब येते कुंकुमारक्तगाली^१
पुसुनि मृगमदाची जातसे पत्रवल्ली.

पणखा—(लाजून किंचित हांसते व आपणाशीं झणते) **रघुकु-**
माराचे हें भाषण जसें कीडा करण्याविषयी मला जणुं आज्ञाच
करितें. (उघडपणें झणते) अहो प्राणनाथ, फुलें खुडतां खुडतां मी
दमलें खरीच. परंतु त्याविषयी माझी हौस अजून पुरत नाही.

मण—

श्लोक.

राक्षसीला राक्षस हा बोले सीताचि जाणुनी.
तीही दे उत्तरा योग्या झाला रामचि मानुनी.

राध—असें आहे तर मीही फुलें खुडूं लागतो. असें झणून फुलें
खुडतो व झणतो. अगे **विदहराजतनये,**

श्लोक.

यत्ने ओढुनि डाहळी खुडियली म्या जीं फुलें गे बरीं.
घाली तीं बुचढ्यामधें लवकरी, ठेवूं नको, सुंदरी.
बुढ्या तूं झडकूं नकोचि कबरीभारा अतां, हे प्रिये,
तेसीं हीं कुसुमें कधीं न पतना पावोत, कांते स्वयें.

पणखा—(हर्षित व अनुरक्त होऊन मनांत झणते.) हा माझा
मनोरथवद्दुभ मला जातकी मानून प्रतिषेधपूर्वक अभीष्ट व्यापा-
राविषयीं जसी प्रार्थनाच करीत आहे. तर याला केव्हां व कंशी
घेऊन जाईन कोणजार्णे. (उघडपणें झणते) अहो प्राणनाथ, हा

टीप—१ केशराचें तांबडे झालेच्या गालावर. २ कस्तूरीची.

लक्ष्म०— आर्य इति मत्वा राक्षसी एनं ग्रहीतुमिच्छति.

वि०— (स्व०) अयम् ममावकाशलाभः (प्रकाशं)

चरमांगं ममारुह्य, चारुचंद्रमुखिः न्वया

चंपकान्यवचेयानि, चंचलाक्षिन्यथेष्टितं. ३७

(इति गात्रं न्यंचति.)

लक्ष्मणः आर्येति मत्वा राक्षसश्रेणां हर्तुमिच्छति. अहो, महद्विदं कौ-

तुकस्थानं, तदुपर्यपि द्रक्ष्यामि.

शू०— (स्व०) होडु^०. को दोसो ? एदस्स चरमंगं आरुहिअ पावेहिं

आवेठिअ एणं गेठिहअ गगणमग्गेण गमिस्सं. (इत्यारोहति)

सीता.— अज्जउत्तं, को एसो दूरवो उअअपस्सविलंबिदवित्थियण

मेहराई पव्वदोव्वं आअच्छदि ?

रामः— जानकि, संपातिमग्रजमभिवाद्य तातज्जवायुः समापतति.

सीता.— इदो^० पेक्ख, पेक्ख, एसा रक्खसी इमं रक्खसं आरुहिअ-

चिह्व !

रामः— (साक्षर्ये) कथमेतत् ? अयि जानकि, पश्य पश्य.

B4

A3

माझ्या पाठीवर उभे राहू
होईल.

लक्ष्मण.— हे आमचे दादाच आहेत असे मानून ही राक्षसी याला
धरावयास पाहत आहे !
विराध — (मनांत लक्षणतो) होय होय ! बरेच झाले ! ही मला
चांगली संधी मिळाली !
(उघडपणे म्हणतो.)

श्लोक.

माझ्याच पाठीवरि तूं उभी राहूनिया कसी,
चंपकाचीं फुले तोडीं, पाहिजेत तुला तसी.

(असें म्हणून ओणवा होतो.)

लक्ष्मण—ही जानकी वहिनीच आहे असें लक्षण हा राक्षसही
हिला उडवायास पाहत आहे. वाहवा ! हा तर मोठाच चमत्कार
आहे ! तर पुढेही पाहूया काय होतें तें !

शूर्पणखा.— (मनांत ल०) होईना यांत काय गेलें ! याच्या पाठी-
वर चढून याला पायांचे आर्दीत कंठालून धरून घेऊन जावें
लक्षणजे झाले. (असें लक्षण विराधाच्या पाठीवर चढते).

सीता—अहो प्राणप्रिय, ज्याच्या दोन्ही बाजूंस भेघपंक्ति लोंबत आ-
हेत असा एकाद्या पर्वता प्रमाणे हा कोण बरें उडत येत आहे ?

राम.— अगे जानकि, ज्येष्ठ बंधु संपाती याचे पादचंदन करून
हा नात जटायु आकाशपंथे येत आहे.

सीता— अहो प्राणनाथ, प्राणनाथ, लौकर हिकडे पाहा ! ही राक्ष-
सी या राक्षसाच्या पाठीवर चढून कसी उभी राहिली आहे ती !

राम— (आश्चर्य पावून ल०) पहा पहा जानकी, हें कसें झालें तें !

एषोपि त्वरमाणपक्षपवनव्याधूतजीमूतया

गत्या तातजटायुरस्य पुरतो रुन्धन्निवासीदति ।

सीता—(विहस्य) अञ्चरिअं अचरिअं । इदो कहं पहविस्सदिनि
ण जाणिअदि.

लक्ष्मणः—, कथं जानकीरूपां राक्षसीमार्थरूपधरो राक्षसीगृही-
त्वा समुत्पतत एव । (ऊर्ध्वमवलोक्य) तातजटायुः सन्निपतति
किञ्च कथमेनं ब्रवीति.

जटायुः—, कस्त्वं रामस्य रूपेण गृहीत्वा तां प्रधावसि ?

तिष्ठ, तिष्ठ पुरस्तान्मे. जीवितं दुर्लभं तवेति. ३९

लक्ष्मणः—, सत्यमेतत्. तात एतो राक्षसीं परमार्थतः सीतां मन्यते.

सीता. — एदे ईमं जडाअं दहूण सङ्कसेण सञ्चिदि. गगणादो भुदुले
जेव णिपडिदा होंति.

रामः—, वत्सलक्ष्मणोप्येतथोरथे करविधुतरवङ्गः समुत्सर्पति.

शू०—(सविपादस्व०) अण्णो जेव्व एसो रहुकुमाररूपेण मं मोहिदि. अ-
ण्णहा कहं ईरिसस्स इरिसो उप्पवणवेगी भवे १ (प्र०) को तुमं
मं गेण्हिअ उप्पदिदी ?

वि०— (स्व०) कथमसौ सीतापहारस्य जरटः श्येनहतकः प्रत्यूहः
संघत्ता. अथवा नेथं सीता, अन्यथा कथमनया समुत्पति-
तुमिच्छन्नाहमाविष्टम्.

B4

A3

जीतें पृथ्वी धरोनि गगनी मारी उडी हा कसी !

हा भेतो इकडे स्वपक्षजिनें वातें घना सोदकां

सारोनी परतें, जगयु जणु हा रोधी तथां कामुकां.

ता.—(गदगद हांसून लणते) हे काय चाई आश्चर्य तरी ! आ-

तां या जगयु माभांजीच्या पुढें यांचें कसें होईल तें कोण जाणे ?

क्षमण— काय हो हे ? सीतारूप राक्षसीला रामरूपी राक्षस हा

घेऊन उडून गेला कीं रे ? (चरतीं पाहून लणतो) अरे ! तात

जगयु हा यांना आढवा होऊन त्यांशीं बोलतही आहे ?

(पडद्यापलीकडे जगयु बोलतो.)

श्लोक.

कोण तू रामरूपानें घेवोनी पळसी हिला.

उभा उभा, पुढें माझ्या दुर्लभ प्राण हे तुला.

क्षमण— खरेच ! तात जगयु हिला वास्तविक सीताच आहे

असें समजतो.

ता— तात जगयूला पाहून हीं दोघें भयानें आकाशांतून परत

खालीं घेऊन पडलीं !

म — वत्स लक्ष्मणही खड्ग परजितच त्यांच्या जवळ चालला !

पुण०—(विपाद पावून आपल्या मनांत लणते) हा चाई रघु-

कुमार नव्हे, तर त्याचें रूप घेऊन दुसराच कोणी मला मोह

घालीत आहे ! वास्तविक रघुकुमार असता तर त्याच्यानें अशा

वेगानें मला घेऊन उडवले नसतें. (मोठ्यानें लणते) कोणरे

तू मला घेऊन उडालास ?

पराध —(जगयूधिषयीं मनांत लणतो) हा बेठा दुष्ट पक्षी पहा

कसा मध्येच घिघ्र आला तो ? नाहीं तर मी या सीतेला निर्वध

दीप.—१ पाण्यानें भरलेला अशा.

लक्ष्मणः— (उपसृत्य) उभावपि युवां राक्षसो राक्षसी च परस्परं

वंचितौ स्थः ।

शू०— (सानुस्मरणं) कैहं तुमं विराहो १

वि०— (विचिंत्य) कथं त्वं शूर्पणखा १

लक्ष्मणः— दुरात्मन्परादारचोर, विराध, गृहीतोसि.

(इति विराधं हस्ते गृण्हाति.)

विरा०— (सरोपं) मुंच मुच. (इति हस्तमाच्छिद्य स्वेन रूपेण शूलं
आमयति.)

शू०— (स्वेन रूपेण प्रविश्य सवेगं) अहो पमादो, एसो विराहो एकदो
लखणेन अवरदो गिंधराएण अहिजुत्तो दोसइ । (प्रविश्य जटाघुः)

जटाघुः— (स्व०) नन्वेषा शूर्पणखा, या जानकीरूपमवलम्ब्य स्थिता.

(प्र०) वत्स लक्ष्मण, नमुच्चैनं ऋषिकंदकं विराधं.

सीता— कहं एसो रकरवसी रकरवसो अ पन्नासणणिअरुत्तो भोदि ।

वत्सलकरवणेहिं तावजडवाहिं अहिजुत्तो।

ला पायाच आढात घेऊन हा नाश्यासुद्धा जायतेसायते लूण
तेव्हा ही शक्ति खऱ्या सीतेची नव्हे. (उघडपणे म्हणतो) को-
ण ने तू मला पायांच्या आर्डीत धरून उडालीस ?

लक्ष्मण.—(जवळ जाऊन म्ह०) अरे, तुम्ही दीर्घेही राक्षस आहां
आणि तुम्हीच एकमेकांचे हातून फसली गेलां ?

शूर्प०.—(पूर्वीचे स्मरण करून म्हणते) काय ! तू विराध की ?

विराध.—(विचार करून ल०) अगे तू शूर्पणखा की काय ?

लक्ष्मण.— अरे दुरात्म्या, परदारचोरा विराधा, धरिले तुला कोडे
जातोस आतां ?

(असें लणून विराधास हातानें धरितो).

विराध.—(क्रोधानें म्ह०) हांहां सोड सोड. (असें म्हणून हात हि-
सकून आपले राक्षसरूप प्रकट करून थळ उगारितो).

शूर्प०.—(आपले राक्षसरूप घेऊन येते आणि दुःखाच्या आवेशानें
म्हणते) हायहाय ! घात झाला की ! या विराधाला एकीकडून

लक्ष्मणानें व दुसरेकडून गृध्रराजानें घेऊन युद्ध आरंभिलें !
आतां कसें करावें !

जदायु.—(पळ्या बाहेर येतो व मनांत म्हणतो) अरे, जिनें जा-
नकींचे रूप घेतले होते ती एकून शूर्पणखाच होय बरें ! (मो-
ठ्यानें म्हणतो) वत्सा लक्ष्मणा, या दुष्टा विराधाला कदापि
सोडूनको. हा ऋषींना केवळ कंठकापमाणें पीढा देणारा आहे.

सीता.— काय ! ह्या राक्षसानें व राक्षसीनें आपले रचकीय राक्षस-
रूप धारण केले आतां ! लक्ष्मण भाऊजी व जदायु मामंजी
या उभयतांनीं त्यांस रोधून युद्ध मांडिले आहे !

खङ्गे नोज्ज्वलकान्तिना कठिनयोश्छित्वा भुजावंसयोः;

किंचैनं विनिपात्य कुंजरमिव काव्येष गर्तान्तरे

सौमित्रिः पिदधाति पादपलनामृत्पिबलोद्योपलेः. ४०

सीता.— पिअं णो पिअं णो ।

शृ०—(सशोकावेगं) हौं विराह, खररस मे भादुणो पिअसह, खरवअणे
ण रहुकुमारवहत्यं आअदोवि तुमं मिएण विअ सद्दुलो मारिदोसिल-
करवणेण. मएवि वसग्गीवेण णिजुत्ताए ण जाणई ओहरिदा, एसोवि
रहुकुमारो अहिलसिदोवि जाणईरूथं वहतीए चोरिअ कीलाए हेम-
ऊबसिहरं ण पाचिदो, किबु केवलं तुह णिहणं दक्खुणं बाहासारेहिं
अंताणि सिचंतीए दुज्जंतहिअआए रोअणं जेअसरणं करीअदि.
(इतिरोदिति).

अटाशुः— बत्सलक्ष्मण, श्रुतमेतस्या वचनं ? बत्स रामचंद्रपति व्या-
कमितुमित एवागतो हत एष विराधः

लक्ष्मणा — एषा आर्या जानकीमुपहर्तुं वशश्रीवेण प्रहिता मया
विरूपधितया (इति शृणुहति)

B4

A3

श्लोक.

केला शल्ल दुरवड उग्रकरिचा अत्यंत तीक्ष्ण शरें ,
 स्कंधपासुनि तोडिलें भुजयुग दीर्घा सुखङ्ग त्वरें ,
 त्याला मारुनि पाडिलें करिपरी , मृत्पिंड काष्ठादिकी ,
 गर्तेभाजिं पुरून ठाकित असे, पाहा, अगे **जानकी**.

सीता— फार चांगले झाले. फार चांगले झाले !

शूर्प— (शोकाच्या आवेशानें म्हणते.) अरे विराधा ! माझा बंधु जो स्वर, त्याचा तूं प्रियसरवा असून त्याच्या वचनावरून तूं **रघुकुमाराच्या** वधार्थ आलास की ! पण सिंहाला हरिणानें मारावें त्या प्रमाणें **लक्ष्मणानेंच** तुला मारिलें. हाय हाय ! ही कसी विपरीत गोष्ट झाली ! **दशश्रीवाच्या** आक्षेपमाणें माझ्या हातून **जानकीचेंही** हरण झालें नाहीं ! त्या **रघुकुमाराविषयी** सकाम झालें म्हणून **जानकीचें** रूप घेऊन चोरून क्रीडा करण्याकरितां त्याला **हेमकूट** शिखरावर नेणार होतें, तेंही घडलें नाहीं ! तर केवळ तुझें मरण पाहून बाप्पाचे योगानें आंतबऱ्यांस सिपीत दग्धदृश्य होऱ्साती मला रुदन करणेंच प्राप्त झालें. दुसरा उपायच राहिला नाहीं ! आतां काय करूं रे ! (असें म्हणून रडूं लागते.)

जटायु— ब्रह्मा **लक्ष्मणा**, ही काय बोलिली तें ऐकिलें ना ! ब्रह्मा **रामचें** झाला मारण्याकरितां **च विराध** येथे आला होता, त्याला त्यां मारिलें. ठीक झालें.

लक्ष्मण— वहिनीचें हरण करण्याकरितां **रावणानें** या **शूर्पणाखे**स पाठविलें आहे, तर हिलाही विरूप करून ठाकिलें पाहिजे. (असें म्हणून तिला हातांत धरितो.)

टीप— १ हत्तीप्रमाणें. २ ठेंकळें.

विनद्य रुदती श्रुतं व्रजति राक्षसीयं दिवि,

अमी रुधिरविदवो भुवि पतन्ति यस्याः स्तनात्

नवानुदकदंबकान्निबिडमिद्रगोपा इव. ४१

तदवतरावो गिरितटादस्मावभिषादयितुमार्यं तातजादयुषं, संभा-
वयितुं विजयिदं वत्सं सौमिन्नि च.

सीता.— जैह रोअह अज्जउत्तस्स. (इत्युभाघवतरणं नाटयतः)

लक्ष्मणः— तातगृध्रराज, गिरितटादार्योयमार्यया सीतया सममव-
तरति. तदावामपि पर्णशालाद्वारमेव गच्छाथ.

जटाघुः— यथा रोचते वत्साम्. (इति परिक्रामत्)

रामः.— अयि प्रेयसि,

हस्तेन हस्तमवलम्ब्य निजेन मे त्वं

निर्वाकमेहि, यदयं विषमः प्रवेशः.

एतासु मा स्खल शिलासु, विलघ्य विप्र-

मायाहि, कंबकमवेक्ष्य पदं निधेहि. ४२

सीता.— अज्जउत्त तादज्जवाज वत्सलकरवणो अ पर्णशालादुवारं
आअउत्ति.

रामः.— मान्यनदृष्टिं निक्षिपः

B4

A3

असीकरुनि कापिले श्रवण, नासिकाही तसी,
 म्हणोनि गगनीं उडे करित रोदना फारसी,
 नवीन जलदांतुनी निबिड इंद्रगोपापरी,
 कुचावरुनि वाहती क्षतजबिडु भूमीवरी.

असो आतां तांत जटायु प्राप्त झाला आहे, त्याचें वेदन करण्या
 करितां व विजयी झालेला जो वत्स सौमित्रि याची संभावना
 करण्याकरितां ह्या पर्वतशिखरावरून खाली जाऊं चला.

नीता.—ठीक आहे, जसी प्राणनाथाची मर्जी असेल तसें.

(असें बोलून दोघे उतरत आहेत असें दाखवितात).

शुकमण.— तातपुत्रराज, बहिनीला बरोबर घेऊन हे वाटा पर्वताव-
 रून खाली येत आहेत तर आपणही आतां पर्णशालेचे दारीं
 जाऊं चला.

जटायु— बरे आहे वत्सा, तुझा मनांत आहे तर चला तिकडे
 जाऊं. (असें लहून चालतात).

राम.—अगे प्रिये,

श्लोक.

माझ्या हतास धरुनी चल सावकाश
 निशांक तूं जरि असे विपमप्रदेश
 पापाण येथ बहुत, लघुनि ये लघोनी,
 कांद्यास पाहिं, मग ठेवि पदा ज्ञपोनी.

नीता— अहो प्राणनाथ, जटायु मामंजी व शुकमण भाऊजी हे
 दोघे पर्णशालेच्या दाराकडेसच येत आहेत.

राम— अगे प्रिये, इकडे तिकडे पाहूं नको.

टीप.—१ स्वकें करून. २ इंद्रगोपकिड्याप्रमाणें. ३ रक्तबिडु.

पंथाः पंकिल एष तस्कुविलमप्याकाम मार्गांतरं,
 जीघाभ्यां क्रियदुत्क्षिपांशुकमसावुहृद्ध्यते निर्हारः,
 मौलिं न्यंचय, मा स्पृशंतु वदनं धानीरशाखा नताः,
 सक्तं मोचय भानुलिङ्गविद्ये, सीति, वुकूलंचलम्. ४३

सीता.— (तथा कृत्वा राममनुसरति.)

जटायाः— एते खलु

गुर्वर्थ्यं, सदधेन, चत्स, भवता लूनमस्तनाः शने-
 वैदेहीकरपल्लवानकलशीधारांबुसंचञ्चिताः,
 पर्यन्ते रुचिरैर्विलासहरिणैः केलीमयूरैर्वृताः
 प्रायः पर्णकुटीरनीबतरवाः प्रीतिं प्रयच्छन्ति तः ४४

रामः—

श्रान्तासि शैलशिरवरादवतीर्यमाणाः

नन्वन्यया अद्विदमाननपंकजं ते

सर्वेदिसिदुकमन्तीपकपोलमेति

साम्यं सुधाकणमुचा शशिसंबलेन. ४५

तदिह वनदीधिकापरिसरे संजरीपुंजपरिष्कृतजालसहकारतरु-
 ष्छायशीतले क्षणं स्थीयतां विश्रामाय.

सीता— अंजवन्त, सणिभं गच्छ, जं वत्सो तादी अ वडिवाळइज्ज
 वो आअमणं.

श्लोक.

पंथा *पंकिल हा लणोनि कुठिले मार्गीतराने चला,
 ओचे खोंवि वरी, वळोडि जपुनी ह्या निर्झराच्य जला.
 शीर्षा नस्य करी, न वंजुललता लागीत त्याळा अशा,
 काडीं सत्वर मातुलिंगविटपा ज्या गुंतल्या गे दशा.
 ना.—(सांगितल्या प्रमाणे करून रामाच्याच मार्गेंमार्गे चालते).

रायु—(लक्ष्मणास म्हणतो).

श्लोक.

नूं ज्याचीं खुडितोस रम्य सुमनं गुर्वर्थ अत्यादरं,
 सीतेनें जलसेचनें प्रतिदिनीं जे वाडलीले बरे,
 ज्यांच्या भोंवति हिंबती वनपशू क्रोडार्थ जे पाळिले,
 ते हे पर्णकुटीसमीप दिसती, वत्सां, तरू चांगले.

ना.—(सीतेप्रत लणतो).

श्लोक.

दमलिस बहु सीते डोंगराहूनि येतां,
 घदनकमल तूझे शोभते फार आतां,
 श्रमजल कणिका ह्या गालि कीं शोभताती,
 अमृतकण जसे कां चंद्रविचीं रहाती.

तर आतां येथे ही, पहा, सुंदर वापिका आहे. तिच्या भोंवतीं मोहरानें भरून निघालेल्या व शोभायमान अशा आम्रवृक्षांची दाद व शीतल छाया आहे तर या छायेंत बसून क्षणभर विसावा घे.

ना.— अहो प्राणनाथ. विसावा कशाळा ? आतां हळूहळू चलावे-
 च थांबू नये. कांकीं लक्ष्मण भाऊजी व जरायुमामंजी हे दोघे पर्णशालेच्या दारीं येऊन आपली वाढ पाहत बसले आहेत.

*पंकिल=चिरवळानें भरलेला. टीप.—१ अन्यमार्गें.

पवनः परितो विकिरन्मदफलकारेणवक्त्रणितं, ४६

(इति परिक्रम्यावलोक्य) तात गृध्राज, तत्र भवंतमेप दाशरथि-
रभिवादयते.

जटा० — वत्स, चिरंजीव.

सीता. — अर्जु, णमो दे.

जटा० — वत्से, वीरप्रसवा भव.

रामः — (लक्ष्मणमालिङ्ग्य) दिष्ट्या विजयिनं त्वां पश्यामि.

लक्ष्मणः — सर्वमस्य तातगृध्राजस्य प्रभाषात्.

जटा० — वत्सेन वत्सस्य विजयो दृष्ट एव.

रामः — शैलशिखरस्थिताभ्यामावाभ्यां सर्षी दृष्ट एव.

सीता. — किंहु तस्स रक्खसस्स, ताए रक्खसोए णाम ण मए जा-
णीअदि.

जटा० — जनस्थानचरो विराधो नाम,

चतुर्दशसहस्राणि राक्षसास्तत्पतिः खरः

एकतस्मात्प्रसन्नोही, विराधोऽप्ययमेकतः. ४७

सा च खरस्मानुजा-राक्षसी शर्मणास्वा नाम.

B4

A3

कमलवनांतुनि येतो वायू सौगंध्यशालि अतिशीत,
कारंढव कलशब्दां करिती कैसे सुरम्य मदभरित.

(असे म्हणून चालतो व पाहून बोलतो) तात गृधराज, हा

दशरथपुत्र आपणांस वंदन करितो.

वायु.— वत्सा चिरकालपर्यंत घांच बरे !

मा.— मामंजी, मी पायां पडले.

वायु.— वत्से, वीरमाता होशील बरे !

मा.— (लक्ष्मणाला आर्लिगून म्हणतो) वत्सा, देव धोर कीं तूं
विजयी होऊन आलास, आणि मला भेटलास.

मण.— हे सर्व तात गृधराज यांच्या प्रभावाचे योगानेच घडले,
मी कांहीं केले नाही.

वायु.— वत्सा रामचंद्रा, वत्स लक्ष्मणाने कसा पराक्रम केला,
तो त्वां पाहिलाच असेल.

मा.— होय, आत्मी उभयतां पर्वतशिखरावर बसलों होतो, तेथून
सर्व दृष्टीस पडले.

मा.— पण त्या राक्षसांचे व राक्षसीचे नांव काय ते मला ठाऊक
नाहीं.

वायु.— राक्षसांचे नांव विराध, तो या जनस्थानांत राहत असे.

अभंग.

चवदा सहस्र राक्षसां सहित स्वरा हा निश्चित एकीकडे,

आणि एकीकडे विराध एकला, ऋषी दोही भला सुविरलयात.

आणि राक्षसीचे नाव शूर्पणखा. ती स्वराची बहीण होय.

टीप.— १ पक्षिविशेष.

लक्ष्मणः— (अवाङ्मुखस्तिष्ठति,)

जटा०— अथर्कि.

रामः— अन्ये सर्वेऽपि वक्ष्या ममैवांशा निर्धारिताः.

जटा० — शूर्पणखावैरूप्यदर्शनमुहूर्त्तमात्रादभिप्रेणयिष्यन्ति, वत्स,
भवन्तं खरः क्रोधेन.

रामः— (सोत्साहं) भवतु, का हानिः ?

जटा०—इच्छाम्यहमधुक्ता कुंजवतो गिरेः शिखरमधिरुक्त्व विश्रान्तुं.

रामः— यथा रोचते तानाय.

जटा०—इतः परममत्तेन भवितव्यं वत्सेन (इति जटायुनिष्क्रान्तः)
(नेपथ्ये)

शामो शूर्पणखां विरूपितगलद्वाप्याननामुच्छकैः

कुर्वन्तीमुपसांत्य भूमिपतितामाध्मातकोपः खरः

यौकुं प्रस्थित एष वाशरथिना यौधेयशेपैः समं,

दक्ष्याभो रणमत्र खेचरकुले येषां ममेव स्पृहा. ४८

लक्ष्मणः— समरकुतूहलिनः स्वयंभुसंभवस्य वैणिकस्य मुनेरयमाला-
पः तत्सन्नद्धव्यसस्माभिः.

रामः— तल्लङ्घ एवास्मि, यन्मया तातजटायुषः सन्निधौ ससैनिकस्य
वधो ममांशो निर्णीतः, वत्स, तंस्त्वान्कर्तव्यमानीय.

B4

A3

राम.—एकून वत्सानें हा विराध मारिला तर १०० असें लग्न घेतो व बहुमानानें लक्ष्मणाकडे पाहतो).

लक्ष्मण.—(संकुचित होऊन खालचे माथेने उभा राहतो).

जटा०.—होय वत्सानें विराधच मारिला.

राम.— तर मग बाकी राहिलेले सर्व राक्षस मारून टाकणें हा बांदा माझा होय.

जटायु.—वत्सा रामा, शूर्पणखेला विरूप केल्ली पाहतांच क्रीडा-विष्ट होऊन खर राक्षस हा तुजबरोबर युद्धार्थ येईल.

राम.—(उत्साहानें म्हणतो) येऊंद्या, काय चिंता आहे ?

जटायु.— मी तर आतां विश्रान्ति घेण्याकरितां कुंजवान् पर्वताचर जातो.

राम.— बरें आहे. जमी ताळांची मरजी असेल तसें करावें.

जटायु.— वत्सा, इतंभर बहुत सावधगिरीनें रहा बरें. (असें लग्न निघून जातो).

(इतक्यांत पडद्याच्या पलीकडे शब्द होतो.)

श्लोक.

आली शूर्पणखा विरूपितमुखी, आकंदताच्या भरे
लोळें भूमिवरी, हुसांतवन तिचें केलें प्रयत्नें खरें,
कोधें घेऊनि सर्व सैनिक आला रामाशि युद्धार्थ हा,
ते पाहोत रणा अतां मजपरी ज्यांना असे हो स्पृहा.

लक्ष्मण.—युद्ध पाहण्याविषयीं परम उत्सुक व वीणाबादनशील असा जो ब्रह्मपुत्र नारदमुनि, त्याचा हा शब्द होय ! तर आपण-ही सिद्धता केली पाहिजे.

राम.—माझी तर सिद्धताच आहे. ह्या समयीं दुसऱ्या कोणाचेंही मला साहाय्य नको. कारण, सर्व राक्षससैनिकांसुद्धां ह्या खरा-चा बध करणें हा माझाच बांदा राहिला असें ताव जटायूचे

रामः— कः सदेहः ?

लक्ष्मणः— यथा रोचते भवते (इति सीतया सह निष्क्रान्तः)

(नेपथ्ये)

इक्ष्वाकुवंशप्रभवमृषिवेधं नृपात्मजं

सभार्यं सानुजं रुध्वं सैनिकाः, शस्त्रपाणयः, ४९

रामः— (सहर्षस्मितं) कथं खर एष प्राप्तो व्याहरति. अरे रे दुरात्म-
न्राक्षसापसद, तिष्ठ तिष्ठ (इति कवचमामुष्य शरश्चापे निपंगं च
गृहीत्वा परिक्रम्यः)

येषामस्थिचयश्चकास्ति धवलस्त्वद्भक्षितानां वने,

यैः क्षान्तिं भयतश्च दुर्बिलसितं रक्षद्विसुग्रं तपः,

चाहिन्या चतुरंगया सह, खर, त्वां दुर्बिनीतं शरे-

भित्त्वा पक्षिगणान्धिनीमि समरे, तेषां करिष्ये मुदं. ५०

(इति निष्क्रान्तः)

(इति प्रथमोऽङ्कः ॥५॥)

B4

A3

नीता.—अहो प्राणनाथ, आतां फार सावधांगरीने राहिले पाहिजे बरे!

राम.—होय. यांत काय संशय ?

रुक्मण.—बरे आहे जशी दादांची मर्जी असेल तसे. (असें लणून सीतेसहवतमान निघून जातो.)

(इतक्यांत पद्म्यापलीकडे खर राक्षस बोलतो.)

श्लोक.

इक्ष्वाकुवंशप्रभवा, ऋषिवेपा, नृपात्मजा,
सशस्त्र होउनी रोधा सभार्या आणि सानुजा.

राम.— (हर्षाने किंचित् हांसून लणतो) काय ! हा खर राक्षसच येऊन आपले सैनिकास असी ही आज्ञा करीत आहे ! अरे दु-
रात्म्या, राक्षसाधमा, उभा रहा उभा रहा. (असें लणून अंगांत कवच घालून पाठीशीं भाता बांधून व हातीं धनुष्यबाण घेऊन इकडेतिकडे फिरतो व लणतो.)

श्लोक.

अस्थींचे च्य शुभ्र, भक्षुनि जयां त्वा रे, खरें ठाकिले,
ज्यांनीं पुण्यविनाशभीति धरुनी केली उपेक्षा बळें,
ऐसा उद्धत तूं भवांसह तुला मारुनि आजी शरें,
पक्ष्यां तृप्त करीनि, देहन-पहा संतोष त्यानीं स्वरें.

(असें लणून निघून जातो.)

(पांचवा अंक समाप्त.)

टीप.—१ त्या ऋषीना.

अनला — (पुरोवलोक्य) कंहं तादस्स अमच्चो इदो जेव्व आअ-

उदि ।

(ततः प्रविशति संपातिः)

संपातिः— एषा स्वामिनः कुमारविभीषणस्य तनया अनला समाफ-

वति. वन्सेऽनले, कुत आगम्यते भवत्या ?

B4

पात्रें.

अनला, राक्षसी.	बिभीषणाची कन्या.
संपाती.	बिभीषणाचा मंत्री.
राजा.	राक्षसांचा राजा
राजापार्श्व.	रावणाचा नमसचिव.

गर्भनाटक.

नाटककार.	
नायक.	
नायिका.	रामाची स्त्री.
सहायक नायक.	दशरथपुत्र.
सहायक नायिका, वानर.	सुग्रीवाचा मंत्री.
सहायक नायिका.	वाल्मीकीचा धाकटा भाऊ.
सहायक नायिका.	किष्किंधेचा राजा, वानर.

(तदनंतर अनला पडद्याबाहेर येते.)

अनला—(पुढें पाहून झणते) काय ! हा आपल्या बापाचा अमा-
य संपाती इकडेच येत आहे की !

(तदनंतर संपाती पडद्याबाहेर येतो).

०-अरे, ही स्वामी कुमार बिभीषणजीची कन्या अनला येते
हे ! (अनलेश्रुत ल०) वरसे अनले, तूं कोणीकडून आलीस ?

अ०— सुणाडु अज्जअमच्चो. एत्थ खु सुप्पणहा णाम महाराअलकेसु.

ररस महिणी—

संपा०— (विहस्य) पितृवसेति वक्तव्यम्. या खलु रामं कामयमा-
ना विरूपिता लक्ष्मणेन, यस्याश्च गिरा प्रहितेन खरेण सानुचरेण
शलभायितं रामभुजप्रतापहव्यवाहे.

अ०— सा विद्युज्जीह्वरस पेअसिए मायावदीए सण्णिहाणे णासिअछे-
दकारणं पुच्छिदा कहंतरे रामरस आकिदी ईरिसी तारिसेत्ति क-
हिव्वदी.

संपाति— ततस्ततः ?

अन०— तदो अ विद्युज्जीहेण पुब्बं अणिदी आलिहिदरामरूवो
चित्तवडो मह हत्थे णिरिखत्तो आसि.

संपा०— ततस्ततः ?

अन०— ताए मायावदीए पुच्छिदं रामरस आकिदिदंसणत्थं पच्च-
अण देहि ति.

सं०— ततस्ततः ?

अ०— तदो अहं ताए मायावदीए चित्तपडपच्चप्पणं कडुअ आअदग्धि.

संपा०— किमर्थं तव हस्ते निक्षिप्तश्चित्रपटः ?

B4

A3

ला.—आर्या अमात्या, तेथे कां गेलें होतें तें सांगतें ऐकावं.
महाराज लंकेश्वर यांची बहीण शूर्पणखा सगून आहे.

१०.—(हांसून सगनो) अगे, इतका द्राघिडीप्राणायाम कशाला ?
तुझी तर ती आल्याच. मग आल्याबाई असें सगनेनास ? जी रा-
मा विषयीं आपक झाल्यावरून, जिचे नाक व कान लक्ष्म-
णानें छेदिले, आणि जिच्या सांगण्यावरून स्वयं राक्षस रामावर
चालून गेला असतां तो आपल्या सर्व सैन्यासुद्धां त्याच्या भुज-
प्रतापरूपी अस्त्रांमध्ये पतंगासारिखा नाश पावता झाला. तीच
ती नव्हे का ?

१०.—ती एके वेळीं, विद्युज्जिह्वाची स्त्री मायावती हिचे पार्शी
बसली असतां, तुमचे नाक कान छेदण्याचें कारण काय झालें
असें तिला विचारिलें. त्या प्रसंगीं बोलतां बोलतां, रामाचें स्वरू-
प असें आहे तसें आहे सगून तिनें त्याचें पुष्कळ वर्णन क-
रून सांगितलें.

१०.— मग ?

१०.—मग रामाची तसबीर काढलेला चित्रपट, जो कांहीं दिव-
सां पूर्वीं विद्युज्जिह्वानें आणिला, तो मजपार्शीच होता.

१०.— बरें पुढें ?

१०.—तो चित्रपट मायावतीनें रामाचें स्वरूप कसें काय आहे
तें पाहण्याकरितां मजपार्शी मागीतला.

१०.— मग ?

१०.— सगून तो मी आतां मायावतीला देऊन आलों.

१०.—तो चित्रपट तुजपार्शी असण्याचें काय बरें प्रयोजन ?

अन०— सो चित्तबद्धो परिणभावो पुत्रं जाणईए लिहिदो, दाणि
वीहविष्णोओआए जाणईए समस्तासणत्थं मए आणिअतीए एत्तिअं
कालं दंसिदो.

संघा०— (विचिंत्य) आश्चर्यं । आश्चर्यं ।

राज्ञा सीतापट्टतये मारीचो मारितो मृगः,

गरुत्मतश्च भ्रातृभ्यो जठायुर्गृध्रनायकः.

इतः परं कथं भविष्यति सीतायाः समाश्वासः ? तथा खलु चि-
रपरिचयात् न्वयि बद्धः प्रियसखीस्नेहः.

अ०— अदो एव्व खु जाणईए समस्तासणाविरहादो ण चिद्धदि स-
रीरंत्ति भीदंदिह. (संस्कृतमाश्रित्य)

वाप्येर्विश्रुत्यहारमौक्तिकनिभैः सीता स्तनौ सिञ्चति,

नेत्राब्जे मलिनीक्षरीयसिञ्चयमातेन संमार्जति,

आलेख्यस्थितमात्मनः प्रियतमं निर्वर्णयंती मुहुः

सुमेवं किल शिरापानरुतले मासाननैपीदसौ. २

संघा०— स्वामिनः कुमारविभीषणस्यान्येषां माल्यव्रत्तभृतीनामपि
वालिप्रसाप्रणामतरः प्रसर्पणमेव सीतायाः शुभोदकमभिमतं.

- ०—लक्ष्मण हीण्याच्या पूर्वी 'जानकीनेच त्या पठावर ती रामाची सखीर काढिली होती. त्या जानकीला आतां बहुत दिवस पर्यंत रामाचा विरह झाला आहे, तें तिचें दुःख कमी होऊन ननाला कांहीं सुख वाटून धोर यावा. यामागें तिच्या आश्वासनार्थ मी तिला तो इतके दिवस नेऊन दाखवीत असें.
- ०— (विचार मनांत आणून आश्चर्यानें लक्षणतो).

आर्या.

- मारीच हरिणरुशी तेंवि जटाघूहि पक्षिराज मरे.
हा सर्व रावणाचा स्तीताप्राप्त्यर्थ निघ उद्यम रे !
- रें तो चित्रपट तर त्वां देऊन दाकिला. आतां या उपर तिचें आश्वासन कसें होईल ! पण तिला तुझा सहवास आहे हें एक बरें आहे. कांकी, तुझा तिचा परिचय होऊन बहुत दिवस झाले म्हणून तुझ्यावर तिचें आपल्या अगदीं जिवलग सखीपमाणें प्रेम आहे.
- ०—याजकरितांच तिला कोणी आश्वासन न दिलें तर तिचें शरीर राहणार नाहीं असं मला भय वाटतें बाई !

श्लोक.

- मुक्ताहार तुटोनि जेंवि विखरे बाष्पें तशीं ठाळिते;
नेत्राब्जां मलिनोत्तरीयवसनप्रांतें सदा पूशिते;
वारंवार विलोकिते निरखुनी प्राणेश चित्तोत्तला,
ऐसा काळ निजोनि शिशपतळीं तीनें बहू काढिला,
- ०—स्वामां कुमार विभीषण जी आणि मारुधवान् वगैरे मंडळी यांचे मनांत रामानें द्याली मारिला तेव्हांपारून जानकीला मरत करावी यांतच कल्याण आहे, असा विचार आला आहे.

टीप.—१ मोत्यांची माळ, शिशवाच्या मूळाशीं.

अ०— कंहं महाराअलकेसुरपिअसहो वाली रामेण मारिदो जेव्व. १

संपा०— अथकिं ?

अ०— कंहं मण्णइ महाराओ ?

सं०— को वा मन्त्रिजनेपु महाराजं वृष्टुं क्षमः ? यद्दानीं

वातेन नंदनवनीपट्टतैः प्रसूतैः

कृप्रास्तरो, वरुणदत्तमृणालहारः,

अध्यातमपितमना जनकात्मजायां,

नातःपुराद्दहिरुपैति निशाचरैः. ३

नदनवगतापतितप्रबलतरवीरधैरानुबंधमनुपक्रान्तमन्त्रविश्वारमननुष्टि-

तकर्तव्यमेनं बागुपन्यासेन वालिवधं बोधयितुमपारयद्भिरमान्यै

रशानसा रामकथो प्रस्तुत्य किमपि प्रेक्षणकं कारितं लंकेश्वरस्य

दर्शयितव्यमिति.

अ०— किं^१ आरंभिअ किअण्णज्जंतं कारिदं कहेहि ?

संपा०— रामस्य शीतान्वेषणमारभ्य वालिवधावधि.

अ०— तदोतदो ?

न०—महाराज लंकेचे श्वर श्रीचा प्रियसरवा जो वाली तो रामाने मारिलाच काय ?

पा०—होय, मारिलाच तर काय ?

न०—मग आतां महाराजांचा काय विचार आहे ?

पा०—मंत्रिजनांत हल्लीं असा कोण समर्थ आहे, कीं जो महाराजांची भेट घेऊन दोन गोष्टी सांगेल ? कारण महाराज तर

श्लोक.

स्वर्गींचीं सुमनें अणोनि मृदुला शय्या मरुत् कल्पितो,
कंठीं माळ भृणालवृद्धवित्तां अंभःपतीं घालितो,
वेदेहीस मनीं निशाचरपतीं चिंती अहोरात्र तो,
बाहेरी न निघे, निजोनि अपुल्या अंतःपुरीं राहतो.

आपल्यास शत्रु स्तणजे केवढा प्रबळ उत्पन्न झाला आहे, याजविषयीं मसळत कोणतो योजाची, आणि योग्य कर्तव्य तरीं कोणते, याचा विचार तो कांहींच करीत नाहीं । सर्व कारभार पाहणें त्यानें सोडून दिलें आहे. आतां रामानें वाली मारिला, हे वर्तमान त्याला ठाऊक नाहीं, अमात्यांनीं कळवावें, तर त्यांस समक्ष सांगण्याचें धैर्य होत नाहीं. स्तणून त्यांनीं शुक्राचार्याकडून रामाविषयीं एक चमत्कारक नाटक त्याला दाखविण्याकरितां तयार करविलें आहे.

न०— त्यांत कोठपासून कोठपर्यंत कथा बांधिली आहे ?

पा०—राम हा स्त्रीतेचा शोध करूं लागल्यापासून तो वालीचा वध करी तोपर्यंत.

न०—बरे मग त्याचें काय झालें ?

टीप—१ वायु. २ विसांच्या समुदायाची केलेली. ३ घरुण. ४ सीतेला. ५ रावण.

संपा०— तच्च निवेदितमंतःपुरचारिणा महाराजस्यासन्नपरिजनेन
दृष्टव्यमिति. तदवकर्णयता देवेन दिष्टव्याःसरोभिः प्रयुज्यमान-
स्य तस्य दर्शनाय संगीतशालाभ्यंतरं महापार्श्वमात्रनर्मसचिवा-
नुगतेनाध्यास्यते.

अन०— तुँएँ उण कर्हि पत्थियं. ?

संपा०— स्वामिना कुमारविभीषणेन सर्वमंत्रिजनसहितेन तदेव सा-
सरोजनं शैलपकुलं देवस्य सन्निधावानयेति प्रेषितोस्मि.

अन०— जई एवं, जाणई वि दाणि संभाविअच्चित्तवडलिहिव-
पिअजणदंसणापिअजणभूमिआणं रुवणिज्ज कर्हादंसणेण मणो-
विणोदणं करोडु.

सं०— एवं भवतु. किंतु तिरस्करिणीप्रभावेण मल्लन्ध्या दृष्टव्यं. तच्च
कैवाभ्युपायाः ?

अन०— अस्थि जीव तत्थ अम्भुवाओ.

संपा०— कीदृशः सः ?

अन०— मई हत्थे विदुज्जीहस्स परिणीए मायावदीए रस्सवसंधं-
रणमणीघड्डिअं रणकडअजुअलं णिक्खित्तं चिह्हं. तत्थ एकं
जाणहए एकं मए वि हत्थे आमोच्चिअ तिरोहिवाहि अम्हेहि प-
क्खणिज्जं.

विनती केली, ती महाराजांना कथळ केली. त्याप्रमाणे आज अ-
प्सरा त्या नाटक्या खेळ करून दाखविणार. ती पाहण्या-
करिता महाराज संगीतशाळेत जाऊन बसले आहेत. त्यांच्या
बरोबर एक त्यांच्या मसकऱ्या अहापार्श्व मात्र आहे.

प्र०—बरं तू कोठे जातो आहेस ?

पा०—स्वामी कुमार बिभीषणजी व दुसरी सर्व मंत्रिमंडळी,
यांनी अप्सरांसुद्धा सर्व नाटककारांचे मंडळीस, महाराज बसले
आहेत तेथे घेऊन ये, लक्षण मला पार्यावे आहे. चारतय त्या-
ना आणायस जातो।

प्र०—असे आहे तर, जानकी नुसते पतीचे चित्रच पाहून मना-
ला धिरगळा करिते, त्यापेक्षा आता त्याचे सौंग घेऊन नाटक्या-
ले त्याने कसे काय केले हे प्रत्यक्ष करून दाखविणार आहेत,
तर ते दृष्टीस पडले असता तिच्या यनाला विशेष बरे वाढेल.

पा०—बरं वाढेल तर ती पाहिना ? परंतु कोणाच्या दृष्टीस न पडे
अशा रीतीने गुप्त राहून पहावे लक्षण जे झाले. आता कोणाचे दृष्टी-
स न पडण्याविपर्या बरीक काही उपाय असला तर पहा.

प्र०—होय आहे त्याविपर्या एक उपाय.

पा०—तो कोणता बरे ?

प्र०—विद्युजिह्वाचो बायको मायावती हिने राक्षसांधकरणम-
गिघदितकवक्रमुगुल लक्षण एक कांकणांचा जोड मजपार्शी दि-
ला आहे. तर त्यांतून एक कांकण जानकीच्या हातांत व ए-
क मीही आपल्या हातांत घालून खेळ पाहायास बरे लक्षण मग
आली कोणाच्या दृष्टीस पडणार नाही.

सं० श्रुतपूर्वमेवेदं मया कटकयुगलं. तत्कौशिकेन प्रथमं जानक्यै,
ततश्च तत्परिजनपारितोषिकतया गृहीत्वा सारणेन राज्ञे वृत्तं. ते-
नच तद्विद्युज्जिह्वशो स्थापितं.

अन०—अदी तुमं वि सामिणिओ अं अमुण्णं करेहि. अहं वि
तवस्सिणि जाणई मणोविणीदणत्थं संगीदसालं पाचइस्सं. (इति
निष्क्रान्ती)

(मिश्रविष्कंभकः)

(ततः प्रविशति महापार्श्वेन सह दशाननः)

दशाननः— महापार्श्व, कुतो मां प्रेक्षणकदर्शनार्थमनुवर्धति मं-
त्रिजनाः ?

महा०— जानकी निमित्तमनंगतापेन दुर्मनःप्रमानस्य देवस्य मनो-
विनोदाय.

दशा०— तर्ह्यस्तु. प्रस्तूयतां शैलूपैः.

(ततः प्रविशति शैलूपेष्वेकः)

जयति मनसिजाः सुखैकहेतुर्

मिथुनकुलस्य, विथीगिनां कठोरः,

वपुषि यदिपुपातवारणार्थं

वहति बधूं शशिखंडमंबनोपि. ४

दशा०— सत्यमेवेदं.

(नाच्यंते सूत्रधारः)

राजा०—अगे, तें कवकयुगुल माझेही कानावरून गेलें आहे. प्रथमतः तें कौशिकऋषीनें **जानकी**च्या हातांत घातलें, मग तें **सारणा**नें मुनिवैष्येकरून तिजपासून बक्षीस स्नान घेऊन महाराजांस दिलें. शेवटीं महाराजांनीं तें **विद्युजिह्वा** जवळ ठेविलें, तेंच ना ?

अन०— होय तेच. बरें तर आतां तूं आपल्या यजमानाची आज्ञा असेल तो कर. मीही बिचारे **जानकी**ला कर्मणुकी करतां संगीत शालेंत घेऊन जातें. (असें बोलून दोघें निघून जातात.)

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति.)

(तदनंतर **महापाश्वांसह रावण** पडद्याबाहेर येतो.)

रावण—अरे **महापाश्वा**, नाटक पाहण्याविषयीं मंत्रिजन जे मला इतका आग्रह करतात, तो काय स्नान बरें ?

महा०—महाराज **जानकी** निमित्त कामसंतापानें पीडित होऊन आपली प्रकृति अगदीं बेताल होऊन गेली आहे, यास्तव मनाला कांहीं कर्मणुक व्हावी एवढ्या करितां ते आग्रह करतात.

रावण—असें आहे काय ? बरें आहे तर. नाटककारांस सांगावें आतां आरंभ करावा स्नान.

(तदनंतर नाटककारांनून एकजण येतो आणि स्नानतो.)

श्लोक. (नांदी)

सुखाचा जो हेतू तरुण मिथुनांतें^१ त्रिभुवर्नी,
विद्योग्यांनां^२ बाधा अतिशय करी जो निशिदिनी,
जयाच्या भीतीनें शशिधर^३ त्रिजागीं धरि सती^४,
असा तो कंदर्प^५ प्रबल जय पावो त्रिजगतीं.

रावण— ही गोष्ट बरोबर आहे ! यांत कांहीं अंतर नाही ?

(असें मंगलाचरण झाल्याचर सूत्रधार येतो.)

दीप.—१ स्त्रीपुरुषांस २ विद्युक्त स्त्रीपुरुषांना. ३ शिव.

४ पार्वतीला. ५ मदन.

सूत्र०—

कावंबिनीमपश्यन्गगनतले शोकशोषितशरीरः

शरदुपगमे शिखंडी, हंत, वनाभ्यंतरे चरति. ५६

दशा०—कथमपन्दिता सीतामपश्यतः क्षत्रियवदोरिव सूच्यते व्यापाराः

महा०— अहमप्येवं मन्ये.

(लेपथ्ये.)

वत्सलक्ष्मण, सीतामन्विष्यता मया शून्यैव दृश्यते पर्णकुटी ।

सूत्र०— दृश्यतामिधं, महापार्श्व, लंकेभ्यरेण लक्ष्मणभूमिभृता षु-
ताच्या सह सीतान्वेषणपरस्य रामस्य भूमिकां गृह्णन्ती रंगतलं
प्रविशति पुंजिकस्थली । (इति निष्क्रान्ताः)

(प्रस्तावना)

दशा०— सम्यगुपक्रान्तं मे क्षणकं यन्मया सीतामपश्यन् रामा किं क-
रोतीति जिज्ञास्यते.

(ततः प्रविशति कवकभूमितैकहरता सीता.)

सीता— हँलै अणले, इमिणा रक्वसणाहेण अतेउरवणंतरे गिरो-
हिआ, असरणा, बुच्चारसोआयेआ, अज्जन्निप्पओअप्पेकरवण पे
अरवणअं अंप्पिअ पेस्सिइ

धार—

साकी.

शरवी कादंबिनी दिसेना सणोनि कष्टी योर,
शोक थुक्क होउनि हा कैसा फिरतो रानी मोर.

ग.— म्यां सीतेला हरून आणि लयावर ती दृष्टीस पडेना सणू-
न तेव्हां जी त्या क्षत्रिय वटूची अवस्था झाली तीच झानें ही
साकी गाऊन सुचविली असें वाटते.

पार्श्व.— होय महाराज, मलाही तसेंच वाटते.
(पठद्याच्या आंत शब्द होतो.)

वत्सा लक्ष्मणा, सीतेच्या शोधार्थ आलों, पण पर्णशाळा शून्य
दिसते । तिजमध्ये कोणी नाहीं ।

धार.— अहो महापार्श्वजी, महाराज लक्षेश्वर झानीं आतां
इकडे लक्ष्य द्यावें. सीतेचा शोध करणारा जो राम त्याचें सों-
ग घेऊन ही पुंजिकस्थली नामक अप्सरा, आणि तिच्या स-
मागमें लक्ष्मणाचें सोंग घेऊन घृताची नामक अप्सरा, अ-
शा दोघी जणी आतां ह्या रंगभूमीप्रत प्रवेश करीत आहेत. (अ-
सें सणून निघून जातो.)

(ही प्रस्तावना झाली.)

ग.— वाहवा ! खेळ तर फार चांगला लावला ! कांकी, सीता
दृष्टीस पडेनासी झाल्यावर रामानें कसें काय केले तें पाहण्या-
ची मला उत्कंठाच होती.

(तदनंतर एक्या हातांत कांकण घातलेली असी सीता.
पठद्या बाहेर येते.)

ग.— अये अनले, त्या राक्षसपतीनें मला मुळीं वनांत आणून
बंदीस ठेविलें आहे. येथें मला कोणी त्राता नाहीं. अनिवार शोक
होऊन मी व्याकुल होत आहे. त्यांत हा जो खेळ आरंभिला

टीप.— १) मेघमाला.

णपारेमि तह्वि अज्जउत्त कहपओएति अत्थि मे कुदूहलं.

(प्रविश्यानला)

अन० — तां इमस्स संगीदसालाभंदरे णिलीअ पेक्खम्ह.

सीता. — (सभयं) हैली, एसो परदारचोरो महापावई रस्खसणाहो
विदूरे दीसइ.

अन० — किं तदो रक्खसंधंकरणमणिघडिदकडधारिणीहिं अम्हे.

हिं सकं एत्थ उच्चसिद्धं ? विदूरदाए ण सुणीअदि अम्हाणं जप्पि.

वं, इमस्सवि अम्हेहिं.

सीता. — पुंवं आओद्धअवेसधारिओ रक्खसस्स परितोसिअं क-
डअजुअलं दाऊण दाणि अत्तणो सुअं जेव्व उच्चकिदं आसि.

अन० — अचरिअं अचरिअं । महेसिणं माहण्यं । जं मए अज्ज तु-
मं ण पेक्खिआसि. केवलं अंदाए विअमए वि फंसमेत्तेण वरं
पच्चकरवा होसि ।

सीता. — तुभं वि अण्णेण रक्खसजणेण ण सक्का पेक्खिखुं. जं तुह
हत्थे एकं कडअं इमाणं आमोच्चिअं.

अन० — तुमं वि त्ति भणिदव्वं, जं मए जेव्व अहं सि ण सक्का पे-
क्खिखुं. ।

सी. — भूमिआधारिणीणं अछराणं कहं होम्हि ?

भ्रष्ट, तोही प्राणनायाच्या वियोगाचाच. ह्मणून मला दुःस्वकार-
रुच आहे. तो पहाणें मोठें कठीण, तथापि त्यांत प्राणनायाची
रुच आहे ह्मणून ती पाहाण्याची मला उत्कंठा वाटते इतकेंच.

— (पडद्याच्या बाहेर येऊन) बरें तर ह्या लंके श्वराच्या
संगीतशाळेंत गुप्त बसून पाहूं.

— (भय पावून ह्मणते) अनले अनले, परस्त्रीला चोरून
येऊन महापातकी झालेला जो राक्षसपती, तो येथें पत्नीकडच्या
गजूस दिसतो बाई !

— आ, दिसला ह्मणून काय झालें ? राक्षसांधकरणमणिघटित-
कटकें आपण घातली आहेत, मग त्याचें कांहीं भय नाही. खु-
शाल येथें बसून खेळ पहा. अणखी तो येथून बराच दूर आहे,
ह्मणून आपलें बोलणें झाला किंवा त्याचें बोलणें आपल्याला ऐकूं
येईल हाही धाक बाळगण्याची गरज नाही.

— अयोध्यकमुनीचा वेप घेणारा जो राक्षस, त्याला हे कट-
कटयुगुल बक्षीस ह्मणून मीच मागें दिलें होतें, ते आज माझ्याच
उपयोगी पडले ! काय देवाचें कौतुक तरी बाई ?

— केवढें आश्चर्य हें ! महर्षीचें माहात्म्यच कांहीं चिलक्षण हो-
य ! अग्रे पहा आतां मला देखील तूं दिसत नाहीस ! केवळ अं-
धळ्या सारिखी जेव्हां चांपचते, तेव्हां मात्र हाताला लागतेस !

— तूं स्वतःही ह्या इतर राक्षसमंडळीला दिसणार नाहीस
कारण एक कांकण तुझ्याही हातांत आहे.

— इतर राक्षसमंडळीस दिसणार नाहीस असें काय ह्मणतेस ?
तुला देखील तूं दिसणार नाहीस असें ह्मण. कांकी मीच देखील
तला दिसत नाही.

— बरें, पण या सोंगें घेऊन अप्सरा येतात, यांचें कसें ? या
इतर आपल्याला पाहतोळ कीं नाही ?

अन०— ईदीओ पेक्खडु. को दोसो ?

(ततः प्रविशति लक्ष्मणानुगतो रामः)

रामः— (सावेगं)

शून्यापणकुटीमवेक्ष्य तद्दयं शोकेन मे दह्यते,

दशा०— (सहर्षं) दह्यतां, दह्यतां.

सीता०— (सास्त्रं)^१ ईरिसो खु तरस मयि सिणेहाणुबंधो !

ता कहं अज्जउत्तेण पेक्खिखडुं खमा मं विणा पणसाळा ?

लक्ष्मणः— अलं शोकेन.

गळेद्विनिकुंजमार्यं कुतुकादार्यां मयूराकुलं.

दशा०— (विहस्य) एष न जानाति मया त्दृताभेनां.

सीता०— असंश्राविदो एसो मयि अज्जे समस्सासणोवाओ य-
त्सलक्खणस्स.

रामः—

अस्मिन्वत्स, कदापि न ब्रजति सा मामंतरेण प्रिया.

दशा०— कातर्यादिव्येवं भवति, न तु प्रेमानुबंधादेव.

सीता०— जुज्जइ एदं, जं असण्णिहाणे अज्जउत्तरुस किंवि मे अ-
प्पिअं हीदि.

— पाहिनात ? यांनी पाहिले तर काय चिंता आहे ?
(तदनंतर पुढे राम व त्याच्या भागे लक्ष्मण असे दोघे
पडद्या बाहेर येतात.)

— (दुःखाच्या आवेशाने झणतो.)

श्लोक. (प्रथम चरण).

शून्या पर्णकुटी बघुनि वृद्ध्या शोकामि जाळीत या,
— (हर्ष पावून झणतो) जळो जळो ! आणखी जळो, ज-
न राख रांगोळी होवो !

— (अथू आणून झणते) अगे, असा प्राणनाथाचा माझ्या
काणी स्नेहातिशयच आहे, मग मजविरहित जो 'पर्णशाला ती
च्यार्ने कशी बरे पाह्वेल.

ण.— अहो दादा, शोक पुरे करावा आतां.

श्लोक. (द्वितीय चरण झणतो).

गेलो कुंजगृही असेल बहुधा मोरांस देखावया,
— (खदखदा हांसून झणतो) मी तिचे हरण केले हे त्या
भ्यास ठाऊकच नाही !

— लक्ष्मण भाऊजी हे प्राणनाथाच्या समाधानार्थ असे सां-
नात, पण खरे झटले तर तसी गोष्ट व्हायाचीच नाही.

श्लोक. (तृतीय चरण स०).

माझ्या वांचुन ती कधीच दयिता तिथे न जाई सती,
— एकटीला जावयास भय वाटत असेल झणून जात नसेल.
वळ प्रेमामुखेच जात नव्हती असे कशावरून ?

— ही बरीक गोष्ट खरी. कांकी प्राणनाथ जवळ नसले झण-
मला कांहीच गोड लागत नाही.

टीप—१ पतिव्रता.

लक्ष्मणः—

पुष्पेभ्यः किमु देवतार्थनकृते पुन्नागवाचीं गता. ६

रामः— तर्ह्यन्विष्यतां वत्सेत.

लक्ष्मणः तथा. (इति परिक्रामति)

दशा०— सेयमशोकवनितां गता, न पुनः पुन्नागवाचीं,

सीता.— तैस्सिं द्विणे इदं पुढमं जेव्व आसि. ह्ला, अणले, तं अत्थं
सुमरिअ परवसम्हि.

सोएण अज्जउत्तस्स पेक्खवतो वसकंधरं

पकंपिदम्हि साजस्सिं पवादे कदली विअ. ७

अन० ह्ला जाणइ, होदि सुक्खत्तिअसुदा तवो तस्सिं ओसरे धीरा
आसि.

सीता०— णहि णहि, किट्ट अत्तिमहेसिपुरंधीआए अणुसूआए दि-
ण्णस्स दिअवस्स अंगराअस्स पहावादी.

अन०— जुत्तं.

रामः— हा मिथे जानकि, कासि ?

सीता.— (सावेगं) तैर्वा अज्जउत्तेण एव्वं अकंखिद भवे.

रामः— हंत हंत ।

जनकतनयामपश्यन्दर्शितकरुणस्वरस्तरलदृष्टिः,

शोकात्केलिशुक्रोयं पञ्जरगर्भे परिभ्रमति. ८

दशा०— संभावितमेतत्.

गुफायास असेल तोडित फुलें पुन्नागवारीत' ती.

४.—वत्सा, तर तेंचें जाऊन शोध कर बरें.

स्मरण.—बरें आहे, करितों. (असें झणून इकडे तिकडे फिरतो.)

पण.—ती तर अशोकवनांत आहे, पुन्नागवारीत कुठली ?

ता.—त्या दिवसां प्रथमतःच ही दशा झाली. अगे, ती आठविली
झणजे मो अगदी व्याकुळ होऊन जाते.

श्लोक.

पाहतां रावणा शोकें रामाच्या कांपलें तसी,
काननीं चंडवाभूनें कांपते कदली जसी.

न०.—अगे जानकी, तूं उत्तम क्षत्रियाची कन्या झणून त्या वे-
ळीं तुझे धैर्य स्वचलें नाहीं.

ता.—तसें काहीं नाहीं. पण, आत्रिकृषीची पत्नी जी अनुमू-
या, तिनें एक दिव्य अंगराग अंगास लावण्या करितां दिला हो-
ता, त्याच्या प्रभावानें तादृश धैर्य सुटलें नाहीं.

न०.—मग ठोकच आहे.

म.—हा मिये जानकी, कोठें आहेस गे !

ता.—(दुःखाच्या आवेशानें) हाय हाय त्या समयीं प्राणनाथानें
असाच मोठा आक्रोश केला असेल.

म.—अरेरे !

अभंग.

जनकतनया नदीसे झणोनी, अती दीनवाणी ओरडतो हा.
पिंजःपांत, फिरे पाहे टकमक, केसा केशीशक' शोका करी !
वण.—असें झालें असेल.

टीप.—१ नागचांघ्यांची वाडी. २ क्रीडेचा पोपट.

सीता.— (सकरुणं हस्तेन हस्तं निष्पीडय) अणले, सो सुनुद्धि
 णामा केलीसुओ णूणं तस्सि खण एव्व जीविदं परिच्चअद.

अन०— अलं सोएण, एव्वदेव्वदुव्विलसिदि. किं कादव्वं ?

रामः— कष्टं भोः कष्टं !

अयमिह गजशावः षणंशालोपकंठे

चरति मृगयमाणो जानकीं संभ्रमेण,

दरहसितमुखी सा लोलहस्तांचलाय

प्रदिशति किल यस्मै सहस्रकीपल्लवानि. ९

दशान०— किमनेन ? जानक्याः संति सहस्रमेवंविधा मम गृहे,
 यदीयमभिलष्येत्.

सीता.— (सानुकंपं) पुंसं, आकारमेह, अहं एत्य (इत्यदींते)
 अणले, ण व्पेक्खणिज्जं खु एदं.

अन०— हँला जाणह, तुए सिणहाणुकंधेण सो गअसावो पच्चक्खे
 एव्व जाणीअदि.

रामः— विशत्युवजमभ्येति द्वारं पश्यति चासकृत्,

विहारवर्ही वेदेही विचिन्वन्मिच लक्ष्यते. १०

दशा— किमन्यदेष करोतु मया मुचितायामस्यां ?

सीता०— (विचिन्त्य) ही, चिचदसण, जहद्धणामहेअ, तस्सिं
 दिणे तुह भुभुखिदस्स पाणभोअणपदाणावो पुढमं जेव्व ओहरिद-

मिह एक्खसेण हल्ली, हल्ली ।

ता.—(करुणें हात चोळून लणते) अनले, काय मे सांगू? त्या सुबुद्धिनामक केलीशुकानें सर बक्षणीच प्राण सोडिळा असेल यांत संशय नाही.

न०—अगे, शोक पुरे कर आतां, देव प्रतिकूल झालें लणजे म-
ण काय करावें? त्यापुढें, बाई काहीं इलाज चालत नाही.

१.—हरहर ! काय दुःख हें ? त्या पर्णकुटीच्या समीपभागी.

श्लोक.

फिरतसे करिशावक^१ हा पहा करित मार्गण^२ जानकिचें अहा
हसन सहकृपिपहव^३ दे स्वयें क्षितिमुता^४ स्वकरें करि ज्याचिये.

ण.—त्या एकाचीच काय कथा आहे ? हिळा पाहिजेच असले
नर असले हत्तीचे ठावे माझ्या घरीं हजारों हजार आहेत.

ता.—(दयेनें लणते) अरे पुत्रा आकारमेघा, मी एथें—(असें
अथेंच वाक्य बोलून) अनले, हें पाहवत नाही मे, काय करूं !

०—अगे जानकी, स्नेहाच्या योगातें हा गजछावा तुला प्रत्य-
क्षच आहे असें भासतें की !

श्लोक.

उदजामाजि जाऊनी पुन्हा बाहेर येवसे

हा क्रीडामोर स्त्रीनेला शोधितो दिसतें असें.

ण.—मी तिलां एथें हरून आणिलें मग त्यानें दुसरें काय करावें?

ता.—हे चित्रदर्शनामयूरा, हें तुझें नांव पथार्थ आहे बरें ? त्या

देवसीं तुला भूक लागली होती तेव्हां तुला खाऊं पिऊं घालणार

हीतें तों इतक्यांत मला मेज्या राक्षसानें धरून आणिलें रे ! हाथ

हाय !

—१ हत्तीचा छावा. २ शोध. ३ साळइवृक्षाचा पाला. ४ सीता.

अण्णासि बहुवारं मं गअगम्भं तुमं अप्पेकरवंती
 णूणं किदो खुहाए सो वियुदमुहो विवदपादजुओ ११
 (इति मूर्छति)

अन०— (साशंकं हस्ताभ्यां परिमृज्य) मूर्छितेयां हँला समस्ससिहि-
 समस्ससिहि.

सीता.— (समाश्वस्य) हँला अणले, एत्तिअं सव्वं सोअस्स संरह
 विहिणा.

रामः— (सानुस्मरणं)

स्नानाद्वाः करथोर्युगेन चिकुराः संशोषणार्थं मुहु
 र्धूयंते कुचकुंभनुन्नसिचयं यावत्तरुण्या तथा,
 तावत्ताडववर्त्ययं वलयितोदंचत्कलापोच्चयं
 केकागर्भितकंधरं च कुतुकात्केलीमयूरोऽतिके. ११

दृशा०— स्थाने खल्वेतत् यदिदमस्याः

निर्वर्ण्यवेणिकी तन्व्यानीलां कादंबिनीमिव

मनो मम धनोत्कंठं मयूर इव नृत्यति. १२

सीता०— अणले, एव्वं सुमरिदो अज्जउत्तेण इमस्स चित्तदंसेणस्स
 तारिसो विळासो. (इत्यश्रूणि मुंचति)

रामः— हा. सुकेशि, मेयसि. (इति मोहमुपागता)

श्लोक.

जई यास बाधा क्षुधा देउं लागें न देखे जरी गेहगर्भी मळा गे,
पडे पाय ताणून नै चोंच वासी बहूवार त्याची दशा झालि ऐसी.

(असें लणून मूर्छित होते)

अन०—(शंकित होऊन तिला हातानें चांचपते आणि लणते)
अगे हाय हाय ! ही मूर्छित झाली की ! अगे जानकी, सावध
हो, सावध हो !

सीता.—(सावध होऊन लणते,) अगे अनले, हे सर्व शोकाच्या
भरामुळें होतें बरें !

राम.—(मागील स्मरण करून ल०)

श्लोक.

म्हावोनी झवकी कचां करयुगें जों वाळवाया बरी
बस्त्रा टोंचिति आंतुनी कुच अहो जे स्थूल कुंभापरी,
तें पाहोनि मयूर ऊर्ध्व करुनी पिच्छा निजा सुंदरा
केकारूप करीत शब्द जवळी नाचे बहू साजरा-

राज्ञा.—हे यथार्थ आहे. कांकी ही हिची

श्लोक.

कादंबिनीपरी नील वेणी पाहूनियां बरी,
नाचतें मनही माझे आनंदें मौर ज्यःपरी.

सीता.—अगे अनले, प्राणनाथानें त्या चित्रदर्शन मयूराचा त-
सा तो विलास आठविला बरें ! दैवा, कायरे हे केलें ! (असें ल-
णून अश्रू ठाळिते.)

राम.— हा प्रिये, तुझे केश तरी किती सुंदर गे ! दैवा, काय करूं
आतां ! (असें लणून मूर्छित होतो).

दृशा०— सहपौंस्तुक्यं.) भवत्वस्यायमनवकाशो मोहः, यद्येषा जा-
नकी नैराश्यादेतस्मिन्नारोक्ष्यति मे शयनं.

सीता.— अण्णले, अत्तणो कारणादो एव्वं अज्जउत्तो आसि कहं उण
ईरिसी संवुत्ता वज्जहिअआ संपदम्हि.

अन०— हलौ जाणइ, तुमं वि एदस्स कारणादो खणे खणे मोह-
णवे णिमज्जिअ कहं वि उम्मज्जसि ता कहं वज्जहिअआ होसि?

लक्ष्मणः— (उपसृत्य) आर्य, समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

दृशा०— कथं जीवयत्ययमाश्वसनेन इमं लक्ष्मणहतकः ।

सीता०— दि^४हिआ एव्व आसासिदो लक्खणेण.

रामः— (समाश्वस्य) पुन्नागवाटिकायां कस्तेन दृष्टा किं जानकी ?

लक्ष्मणः— (स्ख०) कथं कथयाम्येतवाययि ? अथवा भवत्वेवं

(प०) आर्य, श्रूयतां

आर्या सा विचिता विदेहतनया पुन्नागवन्यां मया,

माकंददुमवाटिकां च विशदां भृंगालिङ्गकारिणीं,

एतां चोन्मदचक्रवाकचरणन्यासाकितां, सैकत-

मासेन स्फुटपुंडरीकमुकुलस्मेरां गिरिरापगमां । ३३

रामः— (सोद्वेगं) कथं न दृष्टा जानकी ? (दीर्घं निःश्वस्य)

रावण— (हर्षित व उन्मुक्त होऊन सणतो) त्यासही व्यर्थ शोक होऊं द्या, तसें झाले सणजे त्याच्या विपर्या **जानकी** निराश होऊन अस्मादिकांच्या विछान्यावर येईल.

सीता— अगे **अनले** प्राणनाथाची अशी अवस्था झाली ती मज- करितो, आणि मी, पहा, कशी वज्रद्वया होऊन बसले आहे ती !

अनला— अगे **जानकी**, तूही त्याच्याकरितां शोकानें क्षणोक्षणी मोहार्णवांत बुडतेस ती मोठ्या कष्टानें वरती येतेस. मग वज्रद्व- या ती कशी गे ?

लक्ष्मण— (रामाच्या जवळ जाऊन सणतो) दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

रावण— काय ! हा दुष्टात्म लक्ष्मण याला धीर देऊन सावध करितो काय ?

सीता— देव और सणून लक्ष्मणभाऊजींच्या उपायानें प्राणनाथ सावध झाले !

राम— (सावध होऊन सणतो) वःसा, पुन्नागवाटिकेंत त्यां **जा- नकी** पाहिली काय रे ?

लक्ष्मण— (मनांत सणतो) आतां, सांपडली नाही सणून दादांना कसे सांगूं ? अथवा सांगवेंच झाले (मोठ्यानें सणतो) दादा, काय सांगूं ?

श्लोक.

पुन्नागवाटीमधि शोधिले तिला, माकंदवाटीतहि माग पाहिला,
जेथें अलिश्रेणि^१ बहूत सुंदरा इंकारशब्दा करिती मनाहारा,
गिर्यापगेचें^२ तथे शोधिले तसें, जें क्लोक्पादकसा^३ लाळिले असे,
जो आपणें युक्त सुपुंबरीकीं, तेथेंहि ती नाठळली मला कीं.

राम— (उद्विग्न होऊन सणतो) काय ! **जानकी** वृष्टीस पडली नाहीना ? (लांब उसासा टाकून)..

टोप— १ भ्रमरपंक्ति. २ गिरिनदी. ३ चक्रवाकपक्ष्यांचे प्राक- वरव्यामं चिन्हित झालेले. ४. नदी.

ज्वलतु तद्वि शोकवन्दिर्दहतु ततो मे संबन्धनं तद्वयं,

न च दृष्टासि क्वचिदपि, हा दयिते, किं करिष्यामि ? १४

दशा०— यदुचितमुक्तमस्त्रीविद्योगस्य, यच्च प्रियं लंकेश्वरस्य.

सीता— हँला अणले, एवंच तरस मं अप्पेरखंतस्स दसापरिणामो,

मह. वि. णाहुरुस असंप्पिण्हाणे रसरवसेण ण्णदाए ईरिसोत्ति तुवेण

अम्हाणं भागधेअं ईरिसं संपणं (इति मुह्यति)

अन०— समस्समिहि, समस्समिहि. तुमं खु अइरेण कालेण तिहु.

वणेकवारेण तेण रदुकुमारेण संगदा भविस्ससि.

सीता०— (समाश्वस्य) अँणले, अँत्तिअं कालं सो मह. णाहेण

जीवइ ण वेत्ति संसओ.

अन०— हँला, सध्वो वुत्ततो पेक्खणए जाणीअदि.

लक्ष्म०— आर्च, धैर्यमवलम्बतां दृश्यतां शेषोऽयं वर्णादेशाः.

रामः— (पुरोवलीक्य)

पुंष्वैवृद्धिनिवाकिरन्पुराभिलेमंदाभिलससिते

वैदिक्या अम चैव आह्वयकुलो विसंभसाक्षी तरुः,

अभंग.

अगे प्राणप्रिये, कोठें न दिससी, आतां करूं केसी वर्तणूक.

शोकबन्ध चिर्ची प्रदीप्त होऊनी, ठाकीतो जाळोनी नट्टदयास.

गा-- वर्तणूक कशी करूं लणून काय विचारितोस ? उत्तम स्त्रीचा वियोग झाला असतां जी उचित, व लंकेश्वराला जी प्रिये, तीच कर; दुसरे काय ? आतां शोकानें मर म्हणजे झालें.

गा-- अगे अनले, मी प्राणनाथाच्या दृष्टीस पडेनासी झालें, त्यामुळें त्याची असी अवस्था झाली, आणि तो जवळ नसतां राक्षसानें मला धरून आणिलें त्यामुळें माझीही असी अवस्था झाली ! याप्रमाणें आम्हां दोघांचाही दैवयोग असा एकसारखाच आलागे ! काय करूं आतां ?

(असें म्हणून मूर्छित होते).

ला-- सावध हो जानकी सावध हो. त्रिभुवनामध्येही ज्या-ला उपमा नाही, असा रघुकुमार, त्याची भेट तुला थोड्याच दिवसांनीं होईल वरें.

गा-- अगे अनले, इतके दिवस माझा प्राणनाथ जिवंत आहे कीं नाही याविषयी देखील मला संशयच आहे.

ला-- अगे, तें सर्व आतां या खेळावरून समजेलच.

मण-- दाक्षा, धैर्य धरा, धैर्य धरा. इतक्यानें काय झालें आहे ? वनाचा अणखी प्रदेश प्रहायाचा राहिला आहे, तो आधीं पाहूं.

-- (पुढें पाहून म्हणतो).

आर्था.

घातें गळति सुगंधी पुष्पें, जीं त्यांस वर्पतो जणु हा

बालबकुल तरु अमुचा, अकृत्रिमप्रेममुख्यसाक्षी, पहा.

टीप-- १ निष्कपट स्नेहाचा मुख्य साक्षी.

रामः—

सौहार्दादुपसृत्य सांप्रतमिदं पृच्छामि, सीता त्वया

दृष्टा किं क्व गता ? किमाह ? कथयेत्येषोपि मे वक्ष्यति. १५

दृशा०— (सक्रोधं) रे रे, पादपापसद, यदि तां ब्रूयाच्छिष्यामो
भवतं चंद्रहासेन.

महापार्श्वः— (स्व०)

जानक्यां राघवः स्नेहादुन्मत्त इव लक्ष्यते,

असावपि दशग्रीवस्तस्यामेव मनोरथान्. १६

(प्र०) राजन्नचेतनः खल्वयं तरुः. प्रेक्षणीयं चेदं.

दृशा०— तथा गृहीतं मया मंदबुद्धिना.

सीता०— ऐवं अज्जवत्तेण उम्मत्तेण विअ एसो अचेतणो रुक्खो
पुच्छिवो अज्जुद्धं मयि सिण्हो अअवरक्ख इत्ति.

रामः— (सारं) न कथयत्ययमगणितप्रणयः भवतु किमनेन.

क्षितिधर, कथय त्वं जानकी सा प्रयाता ?

यदि कथयसि न, त्वां चूर्णयिष्यामि बाणैः

त्वयि विफलितवेगो दीर्घकालादमर्षी

किरतु दिशि भवतं केवलं चंद्रवाता. १७

आर्या.

सिंहें जवळी जाडनि पुसतीं मी जानकीकथा यास,
सत्यचि वंदेल, शंका नाहीं धरणार हा कथायास.

ग— अरे दुष्टा वृक्षा, खबरदार ! जर कां तूं तिचें वर्तमान सां-
गीतलें, तर या खड्गानें तुला तोडून ठाकीन संभाळ !

पार्श्व— (मनांत म्हणतो).

आर्या

सीतेच्या स्नेहास्तव रामाला वेड लागलें जैसें,
तीच्याच कामलोभें दशाननालाहि लागलें तैसें.

(मोठ्यानें म्हणतो) महाराज, हे काय बोलतां ? वृक्ष हे अचेत-
न असतात, आणि हा नाटकाचा खेळ चालला आहे.

ण— अरे, मी काय बेकूब कीं हें खरेच आहे असें मानून बोलतो!

ग— याप्रमाणें प्राणनाथानें वेड्यासारखें या अचेतन वृक्षासही पु-
शिलें. हा अपराध, माझ्याविषयीं जो याचा स्नेह, स्याचा बरें !

ग— (अश्रू आणून लणतो) अरे हा कांहींच बोलत नाहीं याच-
रून हा स्नेहाला गणीत नाहीं असें झालें हरहर ! बरें न सांगो हा !

श्लोक.

क्षितिधर, चद, कोठें जानकी आज गेली,
न चदसि तरि बाणें मृत्तिका जाण केली,
उडविल मग तूतें चंडवायू दिगतीं,
अडविसि म्हणुनी जो होतसे फार खंती.

टीप— १ हे पर्वता. २ बाणानें तुझी मातीच केली असें जाण.

दशानु—

कथयिष्यति वेदेही कथमेव धराधरः

वज्रकल्पं तलाघातं मम जानन्नपि स्वयं ? १८

रामः— कथमसौ न चलति. भवतु गिरिदरीनदीं पृच्छामि.

उत्संगं भवती गिरेरधिवसत्यद्यापि नन्वाशने,

किं त्वं दृष्टवती तथा मम वधुमुत्संगवासप्रियां,

उन्निद्रां बुजलोचना त्वमिव या कोकाभिरामस्तनी

धत्ते पट्टपद्जालनीलचिकुरान्सौ भाग्यवत्युज्ज्वलान् १९

दशानु— इयमपि न कथयिष्यति मत्साधवसेन.

रामः— कथमियमपि जडरूपा न कथयति ।

सीता— (सचिताम्बासं) को उर्णं रक्त्वासापहरिवं मं अज्जउत्तस्स

भणिरुसदि ? जं सुणिअ सो मं सोअसाअरादो तारइत्सदि.

अननु— हलौ, उवरि पेक्खन्ह.

लक्ष्मनु— (स्व०) कथमर्थं उन्मादेन गृह्यते ? अही कीदृशी

गति दीवस्य ? (प्र०) आर्थः किमेतत् ? तदलं संरभेण,

वण—

श्लोक.

वज्रापरोस ही तीक्ष्ण माझी चापटि जाणता,
सांगेल शैल स्तीतेला कैसा तें पाहतो अतां.

म— काय ! हा तर हालत बोलत सुद्धां नाही ! असो, तर आतां
गिरिनदीप्रत विचारूं.

श्लोक.

उत्सर्गो वसती अजूनि गिरिचे तूंची, अये निम्नगे,
उत्सर्गो वसतो जिला प्रिय वधू ती पाहिली सांग मे.
नेत्रे पंकजशी, कुचद्वय तसे कोकापरी शोभते,
काळ्या पटपदपंक्तिचे परि शिरी जीव्या, अहो, केश ते.

असो ती सुभग व उज्ज्वल जी प्रिया ती पाहिली असली तर
मला सांग बरे ?

वण— ही देखील माझ्या धाकाने सांगायची नाही.

म— अरे ! हीही जबरूपाच आहे. एक शब्दही बोलत नाही.

वण— (चित्तेने श्वास टाकून) राक्षसाने हरून नेली असे प्राण-
नाथाला कळले, तर तो मला शोकसागरातून तारील, पण हे त्या-
ला कोण बरे सांगेल ?

मनला— थांब थांब, इतक्यांत धीर टाकू नको. पुढे काय होतें
तेही पाहू दे.

वण— (मनांत म्हणतो) काय करावें ? दादाला तर उन्माद-
वायूने घेरल्याची अवस्था झाली. कसे हे दैव फिरले, पहा !
(मोठ्याने म्हणतो) दादा, हे काय ? इतके घाबरू नका. अ-
म्मळ धीर धरा कीं.

टीप.— १ हे नदि. २ चक्रवाक पक्ष्यापरी.

सीता० — (सासं सस्नेहं) अहं मह पुत्र आए एव पुत्रमं अज्जउत्तं

स्स महावपुत्तं णिवेदिअवत्तां.

रामः— तर्हि दक्षिणेन पथा, वत्स, मृगयावहे. (इति परिक्रम्य) व-
त्स, पश्य पश्य.

यान्यद्य जातिकुसुमानि मर्यापितानि तस्या विदेहदुहितुश्चिकुरान्तराले,
तान्येव सौरभविकृष्टमधुम्रतानि पृथ्वीतले निपतितानि, ततः प्रतीमा. २०

लक्ष्मणः— केनापि विहयमाणाया देव्याः कबरीभारादुल्लितैर्भवि-
तव्यभेतैः.

दशरथः— हेत हेत, मम तस्या हरणे परिश्रमः प्रमादमकरोत्.

सीता०— (साश्रवांसं) णिडेणी खु एकस्स घअणं लक्खणे मं ओ-
हरंतस्स भदवीए.

रामः— (कतिचित्पदानि गत्वा) लक्ष्मण, कित्वेतत् ?

कस्यायं भुवि सारथिर्निपतितः ? कृत्वापविद्धा इमे

रथ्याः कस्य स्वराः पिशाचत्तदनाः ? कस्यैप भग्नो रथः ।

कस्येदं मुकुटं विषादितमिदं ? कस्यान्नमानं भ्रजुः ?

कस्येते दशकाशपादादभ्रजुः पीता भुजा वारिताः ? २१

ता.— (स्निहानें आंसवें आणून स्नणते) अगे, माझ्यामुळेंच प्राणनाथ अशा अनर्थांत पडले तेव्हां मी त्यांना मोठी उत्पातरूपिणीच झालें बाई !

५— चला तर आतां दक्षिणेकडील मार्गानें तिच्या शोध करित जाऊं. (असें स्नणून इकडे तिकडे फिरून स्नणतो).

श्लोक.

जां मीच जातिकुसुमें अजि गुंफियेर्ली,
त्या राजपुंगवसुताचिकुरांतराळीं,
सौगंध्यलुब्ध अलि होउनि यांवरी हे
आहेत, तींच पडलीं निररवृनी, पाहें.

६— कोणी तरी बहिनीला धरून नेत असतां तिचे बुचबुचातून हीं गळून पडलीं आहेत.

७— अरेरे ! तिच्या हरण करण्याचे गर्दीत मला त्याचें अयधान राहिलें नाहीं खरेच.

ता.— (धैर्ययुक्त होऊन स्नणते.) होय, लक्ष्मणभाऊजी ठीक बोलले. आतां यावरून मला राक्षसानें ज्या मार्गानें नेलें, त्या मार्गास हे लागतील खरे.

८— (कांहीं पावले जाऊन म्हणतो) वत्सा लक्ष्मणा, हें काय आहे रे ?

साक्ष्या.

कोणाचा हा सारथि येथें मरून पडला आहे ?

पिशाचमुख हे खर ही तैसे कोणाच्या रथिचे हे ?

कोणाचा रथ, मुकुट, धनु हीं, मोडुनि पडलीं कैसीं ?

दहा भुजांचीं स्वर्ण भूषणें तुटुनि पडलीं तैसीं.

टीप—१ सीतेच्या केशामध्ये. २ यां पुष्पांवरी. ३ गाढव.

लक्ष्मणः— आर्य, एवमुत्पश्यासि जानकीनिमित्तं द्वयोर्वीरयोः प-
वृत्तमायोधनं.

दशा०— (सरोव)

जनितो येन विघ्नोऽयं जानकीं हरतो मम,

सभ्यकृद्भूतैव प्रापस्य शिक्षा तस्य जवायुषः. २२

सीता०— हौं ताव, मक्रिवराभ, एवमं मं मंदभाद्रिणि रक्खंतो वि
ण खु समस्त फलं पाचिदोसि !

अन०— बेल्लवंतो खु दसग्गीवो तिहुवणधीरसंतावदो, ता कि करि-
स्तदि ?

रामः— वत्स लक्ष्मण, धनुर्धनुः (इति ससंभ्रमं परिक्रामति)

लक्ष्मणः— किमिदमकबि पृच्छति मामार्यः (इत्यनुव्रजति.)

महापा०—

शुकुवीभीषणमुखं, हुंक्रियात्तर्भकधरं,

त्रिलोकीमिव संरब्धो विधक्षन्निव दृश्यते. २३

दशा०— (ससंभ्रमं) तस्यैतस्य समक्षं परिदृश्य विहर्षव्यमस्माभिः

किमस्य कृपणस्य प्रतिशोधनेन कीर्तिः स्यात् (इत्युत्तिष्ठति)

महा०— राजान्मेक्षणकभेतत्, तदुपविश्यतां.

सीता०— कीर्ते एवस्त संरब्धो ?

मरण.— बहिर्भीक्या निमित्तानं कोण्या दोषां वीरचिं युद्धं झाले

असाच असा तर्क वाढतो.

मरण.— (रोषानें म्हणतो).

श्लोक.

ज्यानें केलें महाविघ्न जानकी हरिता मला,

शिक्षाही बरवी झाली त्या दुरात्म्या जटायुला.

ता.— अहो पक्षिराज जटायुमामंजी, अशा मज मंदभागि-
नेचे संरक्षणार्थ तुम्ही फार श्रम केले, पण ते सर्व निष्फळ झाले की!

नला.— दशग्रीव हा मोठा बलवान, त्यानें त्रिभुवनातील वीरमा-
त्रास ताप दिल्या आहे. त्याच्यापुढें त्या जटायुचें काय चालतें ?

म.— लक्ष्मणा लक्ष्मणा, पाहतोस काय ? लौकर धनुष्य
आण घनुष्य, (असें म्हणून घाईघाईनें इकडे तिकडे फिरतो).

क्षमण.— भलत्याच वेळीं दावा हे असें मला काय म्हणतान ?
(असें म्हणून त्याच्यामागे जातो).

हाथाश्व.—

राकी.

भुकुटीभीषण, वत्क कसें हे, हुंकारहि हा कर्ठी,

त्रैलोक्याही जणु जाळिल कीं ऐसी उग्रा दृष्टी.

वण.— (घाबऱ्यां घाबऱ्यां म्हणतो) झाला ठालून मौज मारावी
हे चांगले ! त्या पामरा बरीबर युद्ध करून काय कीर्ति मिळणार
आहे ? (असें म्हणून उठतो).

हाथाश्व.— महाराज, हे नाटक आहे, हा खरा राम नव्हे. तर
खाली बसायें आपण.

ता.— प्राणनाय इतक्या गर्दीनें कां बरे चालिला ?

टीप, - १ भुकुटीकरून भयंकर;

रामः— अयमवनिधराभो, निःश्वसन्दीर्घदीर्घ,
 सुखमुकुलितनेत्रः, शोणिताभ्युक्षितांगः,
 द्विरद इव मृणालं जानकीं भक्षयित्वा
 पथि निवसति कश्चिद्वाकसः पक्षिरूपः. २४

तदेनं हनिष्यामि.

दृशा०— (सामर्थ्ये)

केनेन रक्षसा सीता भक्षिता मन्मथप्रिया ?

करवालः करालो मे कस्य कंठे पतिष्यति ? २५

महा०— किं विस्मृतं देवेन ? नन्विद्यमशोकवज्रिकायां निरुध्यते.

सीता०— अहं वि केण रक्षसेण ण भक्तिखवन्निह, किं तु अज्जउ

त्तस्स विप्पओअं अणुभयिदुं अज्जपि जीविदं धारेमि.

लक्ष्म०— (पुसोवलोक्त्य) आर्यालं संभ्रमेण तात ज्जटाश्रुतिवाक्यं
 प्रतिभाति.

(नेपथ्ये)

वत्स रामभद्र.

रक्षसापन्दनां सीतां विमोचयितुमुद्यताः

हतस्तेनास्मि, मां भूयो मा वधीस्त्वं ज्जटाश्रुतं. २६

दृशा०— (श्रुत्वा) कथमेतयो राजपुत्रयोरागमनपर्यन्तस्यं जरठगृह

प्राणधारितजान्मसथाः खलु परित्यक्तजीवितोऽयं मन्मथः ।

अविष्मति राजपुत्रमोरिति विश्रब्धं मस्यातुमारब्धं ।

शक्तिधरानभ एसा दादा पाता आता,
सखुख मिदुनि नेत्रे, माखला शोणिते कीं,
मदगज बिस तेसी भक्षुनी जानकी, हा
निशिचर बसलासे पक्षिरूपे अहाहा ।

तर याला आतां मारून टाकितो.

रावण.—(कोधाने स०)

श्लोक.

कोणंही राक्षसे सीता भक्षिली मन्मनाप्रिया ?

कराले करवाले या छेदितो मी अतां तथा.

महापाश्र्व.—तिला तर आपल्या अशोक वनांत बंदीत ठेविले आहे
याचे महाराजांस स्मरण नाही वावरी ?

सीता.— राक्षसविक्षसाने कोणी मला भक्षिले नाही. प्राणनाथाच्या
विरहाचे दुःख सोसित ही मंदभाष्या अझून जीवंतच आहे.

लक्ष्मण.—(पुढे पाहून स०) दादा दादा, थांबा थांबा. घाई करू
नका, जटायुकका प्रमाणे हा दिसतो.

(पबद्या पलीकडे जटायु बोलतो).

वत्सा रामभद्रा,

श्लोक.

राक्षसान्दने सीतेला सोडवायास धांवलों.

मी जटायू, नका मारू, असे त्यानेच मारिलों,

रावण.—(ऐकून स०) काय ! हे राजपुत्र येत तोंपर्यंत. ह्या थेंर
ब्यागिधाडाने प्राण धरिला का ! हा आतां ठार झाला, राजपुत्रांस
माझी बातमी सांगू शकणार नाही अशा भरवशावर मी तेथून त्रि-
घून चालता झालों होतो.

टीप—१ पर्वततुल्य. २ मदमत्त हत्ते जसा विसाते. ३ भयंकर ख-
झाने. ४ राक्षसाने हरिलेल्या.

सीता०— (सङ्घर्ष) कैहं तावजडाउणा रस्खसेण हवेणावि जीक,
अंतेण साणुअस्स अज्जउत्तस्स अहं रस्खसेण ओहरिदा कहिद-
म्हि ! (विधित्य) ता एत्तिअं कालं मं विमोचेहुं कीस विलंबदि
अज्जउत्तो ?

अन०— सैवं पेक्खणए पेक्खम्ह.

लक्ष्मणः०— (सहसोपसृत्य) हा तात, शकुंतराज, त्वमेवमवस्था
संबन्धा ।

रामः०— आर्य, कयय कयय. यदि ते शक्तिरस्ति कययितुं शक्यः
कस्य पुत्रः, किं तस्य नाम, क्व वा निवसति, किं बलं तस्य, किं
मर्यादमपहृता तेन सीतेति ?

दशरथः०— (सधैर्यं) शंसत्वस्मै सर्वमेव. वृत्तान्तं शकुतापसदा, किं
ततो विभेति लकेश्वरा ?

सीता०— (सौकंडं) एसी वसगीवबाणकालिकठो किं कहइस्स-
दिति कादइम्हि.

(नेपथ्ये) वत्स वाशरथे,

चेतो मुखति मे, वचा स्खलति च, बहुं दुशौ चाक्षभे;

दशरथः०— प्रियं नः ।

सीता०— (सक्रुणं) तदिं गिधराअ मणिमिलं एरिसी वसं,
पाविदोसि ।

रामः०— तात, कथञ्चिद्धैर्यमवलंब्य कथयतामुपरि.

(नेपथ्ये) देव,

— (हर्षित होऊन म्हणते) काय ! जटाधूमामंजी यांना राक्षसानें मारिलें, तरी जिवंत राहून त्यांनीं भाऊजी व प्राणनाथ प्राप्त होतांच, त्यांना मला राक्षसानें नेलें हें वर्तमान निवेदन केलें । (विचार करून म्हणते) बरें, हें वर्तमान कळलें असून मला सोबवायास इतके दिवसपर्यंत कां बरें विलंब लाविला ?

ला— तें सर्व आतां त्या नावकाच्या खेळांत समजेलच.

मण— (झटक झटाधू जबळ जाऊन म्हणतो) अहो प-

क्षिराज, जटायुकाका, तुमची असी अवस्था झाली ? अरेरे !

ला— काका, बोलण्याची शक्ति असली तर तो राक्षस कोणाचा पुत्र ? त्याचें नांव काय ? तो राहतो कोठें ? त्याचें चळ केवढें ?

त्यानें सीतेला काय म्हणून हरिलें ? हें सर्व सांगावें.

मण— (धैर्य धरून म्हणतो) हा दुरात्मा पक्षी हें सर्व वर्तमान सांगेवा का ? यानें सांगितलें तरी लंकेेश्वर त्याला कोठें भि-
तो आहे ?

ला— (उत्कंठेनें बोलते) दशग्रीवाच्या बाणें करून याच्या गळ्याला जखम झाली होती. त्यामुळें त्याला हें वर्तमान कसें सांगतां येईल कोण जाणें ? मला मोठी चिंता वाटते. काय करूं ? (पबद्यापलीकडून जटायु बोलतो) वत्सा दाशरथे,

श्लोक. (प्रथम चरण.)

चिन्ता मोह, जिभेस फार जडता, नेत्रां अंधेरी अली,
रावण— फार खांगलें झालें. ही आमच्या हिताचीच गोष्ट आहे.
सीता— (करुणेनें म्हणते) अहो गृध्रराज मामंजी, माझ्याकरितां तुमची असी दशा झाली ना ? शिवशिव.
राम— काका, थोडें धैर्य धरून पुढें सांगावें.
(पबद्यापलीकडून जटायु बोलतो) रामचंद्रा,

सीता०— हाँ अज्जडत्त, हा चत्सलस्खण, ण जाणीअदि तुम्हेहि
एवं असरणं जाणई रक्खसो—(इत्यर्द्धीक्ति) अणले, एवं पेरखं.
तिए मए सङ्कससंभमताए पुढमं परिचिदाई अक्खराईं दाणिं
वि आळविदाईं.

अन०— एवंपदं.

रामः— नहीमां रामस्य समक्षं हरति राक्षसापसवः ?

लक्ष्मणः— (सक्रोधाचलेपं)

आर्षा विदेहतनया विन्दतामुनेति, नाको जवायुरपि कृत्ततनुर्धुधीति,
एनं दुतं किमसिमा लवशो न कुयीं, यद्येष चौर इव नापचरेन्निगूढं, २८

द्वशा०— (सस्मितं)

शत्रूणां मर्मभेदीनि व्यसने स्वेषसाधने,

करिष्यति किमन्यथा वक्तव्ये चतुरो जनः । २९

रामः— तदुपरि कथय.

(नेपथ्ये)

विश्वो ज्ञानं पुत्रोऽपि, दलक्षं नष्टं अस्तिमन्धनं.

B4

जा.— (गर्वाने झणतो) हरील तर काय सोडिल ? त्याच्या
झातीचा बंध केला तो पाहून त्याला नाही क्रोध येणार ? सासू-
त्याला देखील येईल, मग हा तर लंकेश्वरच आहे.

ता.— अहो प्राणनाथ, अहो लक्ष्मणभाऊजी, तुम्हास न कळू
हेतां मज अनाथेला हा राक्षस धरून— (असे अर्थच वाक्य बो-
लून म्हणते) अगे अनले, हे नाटक पाहत असतां श्रीतीने
भान न राहून मागे जे शब्द वारंवार उच्चारल्याने तींही बसले,
तेच आतां तोंडांतून निघाले.

नला.— खरी गोष्ट आहे, श्रीतीने असेच होतें.

न.— त्या दृष्ट राक्षसाने मज रामाच्या समक्ष तिला त्याचयाचे
होतें. म्हणजे दारविले असतें काय तें ?

क्ष्मण.— (क्रोधाने आणि गर्वाने म्ह०)

श्लोक.

ये विवेकतनये हरिलें झणुनी, ताता जटायुसहि तोडियलें शरानां,
चे असीकंठनि खंडकरीन, पाहीं, तो तस्करापरीं जरी न
लपुन राही.

वण.— (हांसून) अँ, यांत काय आहे ?

साकी.

व्यसनीं अथवा स्वेष्टसाधनीं रिपुममं काढावीं;

जे केवळ वाक्पंचित त्यांची हीच शीत जाणावी.

बडबडीशिवाय दुसरे त्यांच्यांनीं काय होणार ?

म.— काका, पुढेही सांगावें.

(पठद्यापलीकडून जटायु श्लोकाचा तृतीय चरण म्हणतो.)

विदारुयं स्फुट हा मुहूर्त, मिळते गेलें त्वरे यांत, रे

१-१ तुझी प्रिया, २ तरवारीनें, ३ चोरासारिखा, ४ विद या नांवाचा.

सीता.- अयि णाम एव संभाषीअदि मह मंदभाह्णिण १

लक्ष्मण.- स एव को राक्षस इति न ज्ञायते. कथं नष्टधनस्य पुनर्लाभः ?

रामः.- तात पृच्छतो मम किमुत्तरं ?

(नेपथ्ये) वत्स, वक्ष्यामि सर्वं, श्रूयतां.

पुत्रो विश्रवसो मुनेस्त्रिभुवने नाम्ना ह्ययं रावणः. २९

दशरथः.- कथमुक्तमेवेदमस्मै क्षत्रियवटवे मदीयं नाम श्येनेयहतकेन।

(निःश्वस्य) हंत हंत,

छिदन्नपि कृपाणेन पक्षी पादौ च संयुगे

करुणावस्य विहंगस्य कंठं न छिदन्नवानहं ३०

सीता.- (सचिताश्वासं) कैहं णाम एवस्स एवेण दिवंतरे लंकावेर

आणिदं मं जाणादि अज्जउतो ?

रामः.- तात शेषमपि कथय.

लक्ष्मणः.- (सबाष्पगदूदं) हंत हंत.

व्यादाय चंचूपुरमेव मुच्यन्,

रक्तं च सारुं, परिवर्तिताक्षः,

भूमौ लुठन्मूर्तिरपादपक्ष-

सीता जीवामुस्यजतीव जीव. ३१

B4

A3

वेळ आली म्हणजे पराक्रमाच्या योगाने त्याचा प्रतिकार करीन.
काय चिंता आहे ?

ना— मज मंदभागिनीची असी गोष्ट होईल काय ?

म्हण— ती राक्षस कोणता हें समजत नाही, मग गेल्या वस्तूचा
लाभ पुनः कसा होईल ?

ना— काका, मी विचारितो याचें उत्तर द्याचें कीं,
तड्याचे आंतून जटायु उत्तर करितो) वत्सा, सर्व सांगतो ऐक.

श्लोक. (चतुर्थचरण).

नामें रावण विश्रवस्तुत असा विख्यात लोकीं बरें.

ना— काय ? ह्या क्षत्रियाधमाला दुष्टा पक्ष्यानें माझे नांव सां-
गीतलें ? (निःश्वास ठाकून म्हणतो) अरेरे !

श्लोक.

दोन्ही पादां आणि पक्षां रूपाणें छेदिलें, तसें
ह्याचा कंठहि म्यां काय म्हणूनी छेदिला नसे ?

ना— (चित्तेनें उसासा ठाकून म्हणते) हाय हाय ! नुसतें नांव
सांग सांगितलें तेवढ्यावरून, द्वीपांतरी लंकापुरीप्रत मला
आणिलें हें प्राणनाथाला कसें समजेल ?

ना— काका, बाकीचें राहिलेलेही सांगवें.

म्हण— (सद्वदित होऊन व आसवे ठाळून म्हणतो).

अभंग.

चंचुपूर वासीधेलें, बोळ्यावाटे पाणी आलें,
बुबूळेंही फिरताती, वर पठारांत जाती,
हानांपायांचीणे लोला, तडफडी भूमीतळा,
आतां नाही बोलवत, काका परलोका जात.

गहातः । (उभयतः) हा तात, हा पसरयाप्रयसरव, हा पंचवटी-
वासप्रसाहावसाहाध्यक, हा गरुडाग्रजकुलपदीप,
राज्यभ्रशाद्विप्रणाशास्थितुर्नः कांतारेऽस्मिन्दारुणे विप्रवासात्,
सीतायःश्चादर्शनादुत्थितोयः शोकाभोधिः पार्यति त्वत्कृतेन. ३३

महा०— राजन्भवानेव निमित्तमस्य सर्वस्य शोकस्य.

दशा०— किं न विदितममात्मेन ?

महा०— कथयतु, कथयतु,

दशा०—

सुबाहुमारीचकरालघाताद्वधाच्चिमूर्ध्निश्च तथा खरस्य,

महत्तरो मेऽजति लक्ष्मणेन स्वस्वार्जिरूपीकरणेन शोका. ३४

(ससरंभं) तद्विदानीं

मत्स्वद्गाहतमूर्ध्निश्च सौमित्रेः कंठरंघ्रतः

त्रियति नमुपाकृष्य रक्तं शूर्पणखा पिबेत्. ३५

(इति स्वस्वप्रणिरुत्तिष्ठति)

B4

A3

म.— अरेरे ! बाकी राहिलेले सांगात्यांचे तसेंच ठेवून जटायुका-
का प्राण सोडितो काय ? (जटायूच्या जवळ जाऊन म्हणतो)
हां तात दशरथपियसरुया, हा पंचवटीत वासकरणान्यास सात्व
करणान्या, हा गरुडाप्रजकुलप्रदीपा, जटायो, काय हा क्षोर
प्रसंग ! देवां,

श्लोक.

राज्यनाश जाहला पिताहि मृत्यु पावला,
न्यामध्ये उभा कसा अरण्यवास राहिला !
स्त्रीहि कीं गमावली अशा विपत्तिभिधुला,
नाच जो तराव्यास तोहि भिन्न चालला.

महा०— महाराज, त्याला जो हा इतका शोक झाला, त्या सर्वाला
कारण आपला चरणप्रतापच होय.

रावण.— अरे, तुला ठाऊक नाही वाटते ?

महा०— नाही महाराज ठाऊक नाही, तर आपण सांगाचे काय ते ?

रावण.— अरे त्या दुष्टा लक्ष्मणाने माझ्या बहिणीचे काननाक
कापून मला लहान शोक उत्पन्न केला काय ?

श्लोक.

सुबाहु, मारीच, कराल, यांच्या स्वरत्रिमूर्धाविक राक्षसांच्या
वधाहुनी शूर्पणखा इथेच त्रिरूपकारित्त्व मनास जाचे.
(क्रोधाच्या आवेशाने क्षणतो) तर आतां

श्लोक.

खड्गं करोति सौमित्रिकंठास छिद्र मी करीं,
न्यावाचे निःसृता रक्ता पिबो शूर्पणखा वरी.
(असें म्हणून हातांत खड्ग घेऊन उठतो).

तं अ कहिअ ताइजबाउणा पाणा विमुक्का, ण उण इमिणा अस्स
लंकाउरं ठाणं कहिदं ता कि करिस्सं मंदभाइणी.

लक्ष्मणः - आर्य, नायं शोकावसरः. उपलब्धव्या खलु शत्रोरव
स्थानभूमिः.

राम - (सक्रोधं)

यदि व्रजति जानकीमगहरन्पुरं वासुकेर,
यदि त्रिदशधाम वा यदि पुरद्विषो वांतिकं,
तदेव रजनीश्वरं मम शरश्च्युतः कार्मुकाद्

ग्रहीष्यति न चवितुं किमु रं गस्त्वानिव १३६

दशार्क - (सास्रयं) रे रे क्षत्रियद्विभ, वृथा किं कस्यसे ? न जाना-
सि आसितवृत्रारिप्रमुखदिकपालकुलस्य लंकेश्वरस्य प्रतापं.

सीताः - तां कीसं विलंबिअदि अज्जउत्तेण एत्थिअं कालं ? (सशो-
कं) हला अणले, पेस्खणअं खु एवं ता मग्गे तस्सि अणभिण्णा-
दकेदवे महापुरिसे मायाविणा इमिणा रस्खसणाहेण किंचि अ-
चहिदं भवे.

अन० - हला, सरिसेहि खणमत्तं, उवरि पेस्खम्ह.

लक्ष्म० - आर्य, प्रसीव.

B4

A3

ता.— (खेदयुक्त होऊन म्हणते) काय ? माझे हरण आणि
राक्षसांचे नांव इतके मात्र जटायु मामंजीनी सांगितले आणि
प्राण सोबिला ? त्याचे रहायाचे स्थान लंकापूर हे सांगायचे
राहिले ? यावरून मी पहा कशी हीन दैवाची आहे ती ! हरहर !
देवा, काय करू रे ?

मण.— दादा, हा शोक करण्याचा समय नव्हे. तर आतां राक्ष-
सांच्या राहण्याच्या ठिकाणाचा शोध केला पाहिजे.

म.— (क्रोधयुक्त होऊन म्ह०)

साक्ष्या.

सतिंला चोहनियां राक्षस जावो तो पाताळाः

सूर्यचंद्रलोकाही, स्वर्ग, अथवा कैलासाला,

तरी तयाला शोधुनि मारिल रामबाण हा तैसा,

क्षणांत सर्पा धरुनि काबितो गरुडपक्षि कीं जैसा.

पण.— (ईर्ष्येने लणतो) रे क्षत्रियाच्या पोरा, व्यर्थ बडबड काय ?
करितोस ? इंद्रादिक दिक्पालांना देखील ज्यानें दीन करून सो-
बिले, त्या लंके श्वराचा प्रताप अद्भुत तुला कळलाच नाही.

ता.— तर मग प्राणनाथांनीं इतके विघ्न कां बरे विलंब लावि-
ला ? (शोकाने म्हणते.) अगे अनले, हे तर नायक आहे, या-
चा काय भरवसा ठेवावा ? पण माझ्या प्राणनाथाला अगदीं कप-
ठ ठाऊक नाही, म्हणून या मायावी राक्षसराजांनें काहीं तरी
त्याचा घात केला असेल असें मला वाटते.

ताला.— अगे, क्षणभर धीरधर पुढे काय होतें तें तर पाहूं दे.

मण.— दादा, एवढी क्षमा करावी.

तद्धुमित्रचतुरंगबलैः समेतं

हंतुं यतस्व, परया न तु वैरशान्तिः ३७

किञ्च,

यद्याराक्षसमिवैकं शरं जगति मुचसि,

स्त्रीबालवृद्धान्साधूश्च हन्यादेप निशाचरान् ३८

तत्त्वनुचितमेव दीनजनशरण्यस्य देवस्य.

दृश्या० - श्रुतकिमस्य जनस्य वचनमभाष्येन ?

मह्ना० - एवमेवैष मन्यते. भवतु. को दोषः ?

दृशा० - एष खलु

न वेत्ति मे बलं, तस्मादिदं जालमौ विकल्पते.

इमौ शरान्निभिभिद्यामुल्काभिरिव कुंजरौ ३९

सर्पिताः - वैत्सलक्ष्मण, साधु भगिदं तुष्ट सरिसं खु एसा सिपकरवा

पुव्व.अवशाहिणो रस्वसस्त.

सामा - तदि किमतः क्रियतां ?

लक्ष्मणः - दक्षिणा विगाकभ्यता मार्यापहरणपत्युपलभाय.

B4

A3

तो दुष्ट एकचि मरेल बरे सुजाणा,
तद्धुमिन्न चतुरंगबलासमेत,
सर्वांस मारुनि करा चिरवेरै शांत.

अणस्वी.

आर्या.

यावद्वाक्षस मारिन संकल्पे याहि सोडिला बाण
तुम्ही, तरि तो घेइल बालस्त्रीवृद्धसाधुंचा प्राण.
हे तर आपणा सारिल्या दीनजनदयाळू पुरुषास अत्यंत अनुचित
होय.

रावण.— का ? हा काय बोलतो, ते ऐकिलें ना अमात्याने ? काय
बेट्या माकडाचा नसता थोरपणा ।

महापा.— असें तो आपल्या जागीं मानितो, त्यांत काय अर्थ आहे ?

श्लोक.

रावण.—

न जाणे बल हा माझे, तेणें श्लाघा करितसे,
शराम्नीनें भेदितो या, उळकांनीं कुंजरा जसे,

सीता.— लक्ष्मणभाऊजी, तुझी चांगलें बोललां, पहिला प्रथम
अपराध याच दुष्ट राक्षसानें केला आहे. तर याला हीच शिक्षा
योग्य आहे.

राम.— तर मग आतां पुढें काय करावें ?

लक्ष्मण.— वहिनीला ज्यानें धरून नेलें, त्याच्या शोधार्थ दिक्षिण
दिशेस गमन करावें.

टीप.— १ चिरकालचें वेर. २ कोळत्यांनीं. ३ इर्तीनां.

रामः— (सानुस्मरणं)

सोर्हाद्वितेन मनसा जन्तानि तस्याः संजल्पितान्यनुवचनं च विचेष्टितानि
हा कष्टमद्य मम चित्तयतीतरंगं शोकेन दह्यत इदं प्रलयाग्निमेव. ४०

(इति मुहुर्मुहुः पठन्परिक्रामति)

(नेपथ्ये)

सातं गृध्रपतिं तथादिसरितः संस्कृत्य शास्त्राध्वना

मां प्रत्यागतमेव कर्षति समं सत्वैररण्योद्भवैः

रामः— कथं लक्ष्मणाः क्रोशति ? (साश्चर्यं) कालः कर्षति भवंत-
तमपि । महावेचसदेशानुरोधेन वमस्थितो दनुकबंधः कर्षति लक्ष्म-
णमिति मे चित्तर्कः.

दशा०—युज्यत एवैतत्. (सहर्षं) कर्षतु कर्षतु, भक्तु भक्तु.

सीता— (सीदते) कैएसो एणं कस्सइ. १

B4

A3

पण.— बरें आहे, आज्ञे प्रमाणें करितों, (असें लणून
नेघून जाती).

—(मागील स्मरण करून)

श्लोक.

स्नेहार्द्रभाषण तशाच विलोकनादी
चेष्टा तिच्या प्रतिबन्नांत मनोविनोदी,
त्यांची स्मृती करुनि चित्त मदीय आज्ञी
शोकामि हा प्रलयवन्धिपरीस^१ भाजी^२

(असें चारंवार लणत इकडे तिकडे फिरतो).

(इतक्यांत पढद्याच्या पलीकडे लक्ष्मण शब्द करतो).

श्लोक. (पूर्वार्ध).

ताताची^३ विधिवत् क्रिया करुनियां येतां फिरोनी असा
ओढीतो मजला, पहा, वनचरां सर्वासर्वे हा कसा ।

— काय ! हा लक्ष्मण ओरडतो ! (आश्चर्यानिं) हरहर !
बत्सा, तुलाही काळ ओढूं लागला ? महादेवाच्या आज्ञेवरून
बनमार्गांत जो कोणी दनुकबंधनामा राक्षस राहतो लणून ऐक-
तो, तो लक्ष्मणाला ओढीत असेल असा तर्क वाटतो.

ण.— ही गोष्ट खरी आहे, (हर्ष पावून लणतो) ओढो ओढो,
खाऊन देखील ठाको !

ण.— (उद्विग्न होऊन लणते) हा कोण मेला भाऊजीनां ओ.
ढितो बाई ?

(पढद्याच्या पलीकडे लक्ष्मण बोलतो).

— १ प्रलयकालाचा अग्नि त्याहून. २ जाळितो. ३ जटाशुची

कुक्षिस्थैककराललोचनमुखः कश्चित्कबंधाकृतिः।

रामः- अहो प्रमादः ! तदुपसर्पामि.

(नेपथ्ये)

कस्त्वं ? राजकुमार दृश्यसे, दिष्ट्या खलु प्रविष्टोसि मम भक्षणा-
र्थं भगवता दिष्टेन.

रामः- (श्रुत्वा त्वरितं परिक्रम्य बिलोक्य) कथं वत्सेन इत एष

राक्षसः ? यदिदानीं

असिबिदलितयोजनायतबाहुद्वये राक्षसे,

पतितरुधिरवर्षकंधबंधे कबंधाकृतौ,

वपुषि विहितलक्ष्मणो लक्ष्मणोयं जयश्रीर्

घनघुसृणकणैरिवासृक्पृषत्त्रिः समभ्येति मां. ४२

दशा- (सशोकाश्चर्यं) कथं वनुकबंधो निहतो वीरवटुना ? य

एतद्दुद्वेषवधाय मध्ये वनपथं मया स्थापितः।

B4

A3

ज्याचे बाहु विशाल, अस्थि गिरिवत्, जे लांबही आसती,
बोळा येक जयास, तोंड उदरीं, ऐसा कबंधाकृती.

म.— अरेरे घात झाला ! त्याकडे जातो.

(पडद्याच्या आंत दनुकबंध बोलतो).

अरे क्षत्रियकुमारा प्रमाणें दिसतोस असा तूं कोण आहेस रे ?
मला भक्षाय्यास पाहिजेच होतें. दैवानेंच तुला येथें धाडिलें फार
चांगलें झालें.

म.— (ऐकून घाईघाईनें हकडे तिकडे फिरतो व पाहून म्हणतो)
काय ! वत्सानें या राक्षसाला मारूनही टाकिलें !

अभंग.

चार चार कोस लांब भुज बंड,
तोडोनियां खंड खड्गें केले.
स्कंधांतुनि त्याचें रक्त जें चालिलें,
बिंदुनीं मारवलें वत्सगात्र^१.
नव्हती हे बिंदू रक्ताचे कीं जाण
दिलें आलिंगन जयश्रीनें.
तीच्या अंगीं ऊठी केशराची होती
कण हे आहेती तीचेचि कीं.
ऐसा हा लक्ष्मण विजयी होऊन
येतो परतोन सन्मुखची.

वण.— (सशोक व साश्चर्य होऊन म्हणतो) काय ! ह्या वनमा-
र्गामध्यें ह्या दोषां बटूंना मारण्या करितां जो दनुकबंध ठेविला
होता, तोही कारव्यानें मारिला ?

टीप—१ लक्ष्मणाचें शरीर.

सतिता.— (सहर्षं) वैतसं दिष्टिआ भिक्षुमुहादो मुक्कोसि.

(प्रविश्य लक्ष्मणः)

लक्ष्मणः— (आकाशे लक्षं बध्वा) किं ब्रवीत्यार्यं प्रत्यशरीरिणो
धाणी. शृणु; रामचंद्र, वक्ष्यामि ते तत्कर्म; यज्जानाकोलाभवि-
पक्षत्रिजययोरौपधिकमिति ?

रामः— (सादरं शृणोति.)

लक्ष्मणः— भूयः किं ब्रवीति ?

“सुग्रीवं कपिवरमृष्यमूकशृंगे तिष्ठतः सह सचिवैश्वरुभिरेव संभाष्य
मियसखमग्रजस्य राज्यं तस्मै वेदितरसिःवालिनः कृती स्यात्.” ४३
अपिच.

“शापेन स्थूलशिरसो मुनेरासं निशाचरः,

तस्मान्मां मोचितवतो ब्राह्मणासं प्रत्युपक्रिया. ” ४४

कथं कबंध एष त्यक्तवेहो देवो भूत्वा कथयति ।

दुशा०— (साहस्यं) कथं तद्दुकबंधोपि मत्पक्षमुत्सृज्य परपक्षं
प्रविष्टः ?

महा०— असभाचितमेतत्, यत्किल ब्राह्मिनो राज्ये सुग्रीवस्य प्र-
तिष्ठापनं कृतः

ग.— (हर्षानें म्हणतो) आऊजो तुम्ही वैवाहिक मृत्युमुखातून वृत्ती !

पण.— (पद्म्याच्या बाहेर येऊन आकाशाकडे पाहून म्हणतो) काय ? "अरे रामचंद्रा, जेणेकरून जानकीचो मासि आणि शत्रूचा नाश होईल असा उपाय मी तुला सांगतो श्रमण कर, " असें दादापंत ही अशरीरवाणी बोलते काय !

— (सादर होऊन ऐकतो) .

पण.— पुनः ती आकाशावाणी आणखी बोलते की—

श्लोक.

'सुग्रीव स्फुट कपिनाथ ऋष्यभूवर्षी

"शहे जो सच्चिन्मत्तुष्ट्यासचें की,

"वालीतें वधुनि तथास राज्य देसी

"सख्यातें करुनि, तरी कृतार्थ होसी."

अणखी

अभंग.

"स्थूलशिराऋषी याचे शापानेंच राक्षसत्व नीच पावलों मी.
"तेया पासोनीयां सोबवीलें मला, उपकार केला तुला बहू.
"तयाची हो फेड होईना माझ्यानें केलीसे शब्दानें यथाशक्ति " काय ? हा कबबंध आपला राक्षसदेह ठाकून वेयत्व पावला आणि भाषण करित आहे ?

ग.— (असूयायुक्त होऊन म्हणतो) अरे ! कबबंध दे-
वील माझ्या पक्षास सोडून परपक्षास मिळाला ना ?

पार्श्व— महाराज, पण " वालीला " मारून त्याच्या रा-
यावर सुग्रीवाला बसविणें, ही गोष्ट रामाच्या हातून धडपणें
अशक्य आहे. कारण,

भार्गवस्य त्रिशिरसः खरदूषणयोरपि

विजेताभ्येव दुर्धर्षवालिमं न विजेष्यति. ४५

दशा० - अतः खल्वेतयोः क्षत्रियकुमारयोर्वधार्थं वालिनः प्रेरणं सिद्धां

तितं मन्त्रिजनैः, पश्य, पश्य.

यः प्राग्दक्षिणपश्चिमेषु जलधिष्वप्येकमात्रे क्षणे

संसर्पन्वितनोति चंडरुचये सांध्यं तदर्थं त्रयं,

ह्रस्वा उंडुभिमाहवे गिरिनिभं दौर्भ्यां क्षिपन्योजने,

नैतस्यास्ति समो बलीति निखिलैर्भूतैस्ततश्चाजनि. ४६

महा० - (स्वगतं) एतस्य सर्वापि विजयाशंसा वालिनि समाप्यते.

वालिनो वधे विदिते किंवा करिष्यतीति न जाने. (म०) राज-

त्वेवमेवैतत्.

रामः - (आकाशे) अनुगृहीता वयमत्रभवताः, अथेदानीं यथाभि-

लपितं दिव्यं पदमुपगतं व्यमार्थेण.

लक्ष्मणा - किं ब्रवीति पुनरार्यः ? " अनेन पपासरस्तदपथेन क्रुध्य-

मूकमतिं प्रस्थातव्यमिति. "

श्लोक.

त्रिशिरदूषण राक्षस मारिले,
भृगुमुतास तसें जरि जिकिले,
तरि समर्थ नव्हे नर तो अज्जी
समरि इंद्रमुता बधण्यास, जी.

— असें आहे म्हणून तर क्षत्रिय कुमारास मारून राक्षसा-
रेतां वालीचीच योजना करण्याचा विचार मंत्रिजनांनी ठर-
वा. पहा पहा !

श्लोक.

जो प्राक्पश्चिमसाम्यसागरजलीं अर्घ्यत्रयातें स्वरे
द्याया श्री रविकारणे प्रतिदिनीं एकें क्षणार्धीं फिरे,
मारी बुद्धि राक्षसा, अणि तया फेंकी करे योजनी,
ऐसा नाहिं बळी जगांत म्हटलें ऐसेच सारे जनी.

श्रव— (मनांत म्हणतो) आपल्याला जय मिळेल, आप-
ला जय मिळेल अशी जी माला आशा आहे, ती वाली
पर्यंत ! वाली मरण पावला हे जेव्हां माला कळेल, तेव्हां हा
जय करील कोण जाणे ? (मोठ्याने म्हणतो) महाराज, आप-
ला जय मिळणतो ते वास्तविक आहे.

(आकाशाकडे पाहून म्हणतो) अरे परमपूज्या, त्वां आत्मा-
आज मोठा अनुग्रह केला बरे ! आतां स्वकीय दिव्यस्थाना-
गमन करावे.

१— अरे, पुनश्च हा काय म्हणतो ? “ हा मार्ग पंपासरो-
परुत जात आहे तर याच मार्गानें अर्धमूकाप्रत जावे, ”
हा सांगतो काय ?

परशुरामास. २ पूर्व पश्चिम दक्षिण समुद्राचे जळांत.

मिथ्यातापसस्य १

महा०—संभावितमेवेदं.

दशा०— (सधैर्यावष्टभं)

सहस्रं संतु सुग्रीवाः, सहस्रं संतु राघवाः,

वालिनं विक्रमांभोधिं नातिलंघितुमीशते. ४७

महा०— (स्व०) एवं श्वलु तत्त्वानभिज्ञो देवः, किं कुर्वति वालि-

शे राजनि भंत्रिजनाः ? सर्वे प्रेक्षणके व्यक्तं भविष्यति.

सीता.— (सातुस्मरणं) ^०मं मेण्डिहअ गगणतले धावतस्स रक्खस-

स्स अंकगदाए मए कस्सिं वि पव्वदसिहरे पंचसाहा मिआ दि-

हा. अघि णाम तेह एक्कबो सुंगीवो भवे ?

अ०— किं ^०ति ण एक्कोवि तुए मरणीकिदो ?

सीता.— कहं एवं संभावित्थदि ? जाअ इडु रक्खसो मं मेण्डिहअ पध-

णादो वि अहिअ अहिघवेद.

लक्ष्मणः— (पुरी विविशं) इदमेव पंचासरः

B4

A3

रावण.— (साशंक होऊन क्षणता.) महापाश्र्वा, त्या निष्ठ्या
तापसाचें सुग्रीवा बरोबर सख्य होईल काय रे ? तुला कसें वाटते ?
महापाश्र्व— न जाणों, महाराज, झालें तर होईलही.

रावण— (अवसान) आणून गर्वांनि क्षणतो).

अभंग.

असोत हजारों सुग्रीव या लोकीं, हजारों कीं रोम असोत रे,
बळाचा सागर वाली हा हो निष्का, तराया त्या देखा असमर्थ.

महा०— (मनांत म्हणतो) काय बेढा मूर्ख आहे पहा ? असा बा-
लिश राजा असला म्हणजे मग मंत्रिजनांनीं तरी काय करावें ?
या खेळांत आतां सर्व स्पष्ट होईल.

सीता.— (मागील स्मरण करून म्हणते) राक्षस हा मला गगन
मार्गांनि धांवत घेऊन जात असतां, कोण्या एका पर्वताच्या शि-
खरावर पांच यानर बसलिले माझे दृष्टीस पडले. त्यांतलाच सु-
ग्रीव हा एक असेल असें वाटते.

अनला.— अगो, मग त्यांतून एकाला तरी रक्षणार्थ प्रार्थ्याचें होतें.
तसें कां बरें केलें नाहीं ?

सीता.—अनले, हे कसें गे घडेल ? मला घेऊन तो राक्षस इतक्या
त्वरेंनि जात होता कीं वाऱ्यालाही तो मागे डाक्री. मग तें कसें
बरें साधेल ?

लक्ष्मण— (पुढें पाहून म्हणतो) पंपासरोवर तें हेंच. याच्या
समीपआर्गी,

वातश्रूतक्रमुकपनसच्छायरुद्धातपाया

यस्यामंतश्चरति मुपितासन्नपुन्नागर्गंधः। ४८

दशा०— रमणीयः खलु पंपातवसमुद्देशः।

सीता— (सोद्वेगं) अणले इमं पंपातडोद्देशं रमणिज्जं विदूषण अज्ज-
उत्तेण किं पडिबण्णत्ति ण जाणीअदि.

अ०— सर्व्वं पेस्खणए विण्णादं हुविस्सदि.

रामः— (आलोक्य) अस्यां किल पंपायां

सस्वातापितया मृणाललतया तृप्तिं प्रियाया विद.

स्मातंगो निज्जपुक्करेण सलिलं संकामयत्यानने.

(विचिन्त्य) हा कथं जानकी नामंतरेण स्थास्यति। (इत्थश्रूणि वर्त्तयति)

दशा०— यावद्धकेश्वरस्य प्रसादं मे राक्षसीभिः सुरक्षिता तिष्ठति.

सीता— (सारं) अणले अज्जउत्तरस अंसणिहाणेवि मह जीवं-

तिए कठिणत्तणं हिअअस्स लस्सुडु एवं

राम— (अश्रूणि प्रमृज्य)

इंसानामधिरोहतां मणचिनीराघुस पक्षच्छदै

रुद्रुतामसरांबुजा कमलिनी कांडावली कंपते. ४९

B4

A3

स्वानुद्धा...
कमुकचूतपनसांची छाया, आतर्पणीबा नाही,
पुन्नागाचा गंध घेउनी बारा येथे वाही.

ऐसें पंचे तीर, कैसें शोभतसे थोर. (धृ० प०)

रावण.—पंपासरोवराचे तीर रमणीय तर खरेच. यांत संशय नाही.
सीता—(उद्विग्न होऊन म्हणते) अगे **अनले, पंपासरोवरा-**

चा रमणीय प्रदेश पाहिल्याने प्राणनाथांला विरहव्यथा होऊन
त्याने, बाई, काय काय केले असेल ते नकळे.

अनला— या खेळांत ते सर्व दृष्टीस पडेल.

राम— ह्या **पंपासरोवरी**
साकरी.

मृणाललतिका उपबुनि देता प्रिया तृप्तही शाली,

जाणुनि हे निजकरे तन्मुखी गज हा उदका घाली.

(मनांत चिंतम करून) हाय हाय ! मजघिरहित **जानकी**
कशी राहिल रे देवा ! (असें म्हणून आंसवे ठाळितो).

रावण— **लंकेश्वरा**ची रूपा आहे तोंवर तिला कांही भय नाही.
राक्षसी तिचे रक्षण करीत आहेत.

सीता— (अश्रू ठालून म्हणते) **अनले,** प्राणनाथाचा वियोग झाला
तरी मी जिवंत आहे यावरून माझे हृदय बज्जाममाणे कठिण
आहे ही गोष्ट खोटी नाही.

राम— (बोले पुस्तन म्हणतो).

साक्या.

निजकांतांसह विहार करितां हंस पक्ष फडफडती,
तेणे कंपित होउन कमले भ्रमर उडोनी जाती.

टीप.— १ छुपारी, आंबा, फणस. २ उष्ण. ३ नागचापा याची फुले.

उताहो त पुनरुत्यानाय भवेदस्य मूर्छा. ?

सीता:— हृद्वै हृद्वै एवं वि हितस्स णिअज्जणस्स अवत्थं दंसिद
हिं देव्वहदएण. (इति सातंका तिष्ठति)

लक्ष्मण:— आर्य, समाश्वसिहि समाश्वसिहि.

तस्याश्वोरे विदिते, तस्य च नामनि, तथा जयोपाये,

सुकरे शलयोद्धारे, कुतोपि नायं विचारो वा ? ५०

राम:— (समाश्वस्य) वत्स, कियद्वरं गतोयमृष्यमूकः ?

लक्ष्मण:—आर्य, कश्चिदयमविदूरे भिक्षुरागच्छति. तमहमेतत्पृच्छामि.

(ततः प्रविशति भिक्षुः)

भिक्षु:— अहं किल तावदेतौ राजकुमारौ भिक्षुवेयेण प्राप्तोस्मि.

दशा:— कथमसौ मन्त्रेरितो बाली भिक्षुरूपेणानयोर्वधार्थमाग-
तो भवेत् ?

सीता:— अणले, अद्याहिदं. ?

अन०— किंती अद्याने संभता ह्येति. ?

सीता:— णिं भिक्षुखेत्तेसो रत्तवसो जह मं चोरिअ आअदो तह

अज्जवत्तं वि माआए मोरिदं उव्वहिदो ति त्तेमि.

B4

A3

न भूजत पठता) .

व— (संशयित होऊन म्हणतो) त्याला आता तर जबर मूर्छा आली आहे ही अशीच राहिल, किंवा पुनश्च हा उठेल बरं ?

गा—हाय हाय ! असी प्राणनाथाची अवस्था मला बुध्देंवानें दाखविली ना ? देवा, कसें करूं रे ! (असें म्हणून संचित होऊन बसते.)

मण— दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

आर्या

चोर कोण, तन्नामहि, तन्नाशाचा उपाय, हीं कळतां,
शत्रोद्धरणसुकर मग, तुम्ही ऐसे कशास तळमळतां ?

— (सावध होऊन म्हणतो.) वत्सा, ऋष्यमूकपर्वत अजून किती दूर आहे रे ?

मण— दादा, हा कोणी भिक्षु इकडेच येत आहे. त्याला हे विचारितीं.

(तदनंतर भिक्षूच्या घेपानें हनुमान् पडद्याबाहेर येतो.)

मान्— हा भिक्षूचा घेप घेऊन मी या क्षत्रियकुमारांच्या सन्निध आलों.

ण— काय ? मी वालीला सुचविलें होतें, त्याप्रमाणें तोच या-
रण्याकरितां भिक्षूचें रूप घेऊन आला वाढतें.

गा— अनले, हें मोठें अरिष्ट प्राप्त झालें !

ला— अगे, असी उगीच कां घाबरतेस ?

गा— हा भिक्षू नव्हे. तर मला जसा राक्षस चोरून घेऊन आला, तसाच प्राणनाथालाही मायेच्या योगानें मारून टाकावें म्हणून हा कोणी राक्षसच आला आहे असें वाढतें.

लक्ष्मणः— भगवन्निभक्षो, किं जानासि ऋष्यमूकगिरिं ? यत्र च

सचिवैश्चतुर्भिः सह सुग्रीवः प्रतिवसति.

भिक्षुः— (स्वगतं) कथं वालिना सुग्रीववधार्थं स्वयमप्रवेशमृष्यमू-
कगिरिं प्रेषिताविमो इति ससंशयेन स्वामिना निर्द्धारणाय प्रेषितो-

स्मि. अथवा नैतदेवं, यतः प्रसीदत्यंतरात्मा. (प्रकाशं)

कादंबिनीधृतोष्णीपः, ककुभारण्यकंकठः,

ऋष्यमूकगिरिद्वीपं, निर्द्धारिण्यासिबल्लिका. ५१

कौ पुनर्युवां ?

दशा०— (स्व०) मैव वाली. (प्र०) महापार्श्व, किं न जानाति
द्वयोरनभोरैकः खरवधमहापातकी, द्वितीयस्तु शूर्पणखामुखविरूप-
करणमहापराधीति ?

सीता.— (स्व०) "णं एसौ भिक्षुखरुवो रक्खसो. (प्र०) अण-
दि, किं इमिणाण जाणीअदि मंदभाइणिए जाणइए भत्तुणा रू-
वधरिणी एका अन्नरा, अन्नरा ताए देवरस्सेत्ति ?

B4

A3

राजिहा नव्हे च हा दुसरा रासतहा नव्हे, हा रास आहे. म्हणून यावेळी घाबरण्याचो गरज नाही. पुर्वे काय होते तें बरीक पाहूं.

मण— भगवन् भिक्षो, चौघां मंत्र्यांसह वर्तमान सुग्रीव हा ज्यावर राहतो, तो ऋष्यमूक पर्वत कोठे आहे, तें तुला ठाऊक आहे काय ?

मान— (मनांत म्हणतो) काय ? वालीस ऋष्यमूकावर जावत नाही, म्हणून त्यानेच सुग्रीववधार्थ या दोघांस पाठविले की काय ? स्वामी सुग्रीव यासही हाच संशय आल्यावरून त्यानें मला शोध काढण्याकरितां पाठविले. परंतु माझी मनोदेवता तर प्रसन्न भासते, यावरून हे कोणी शत्रुघ्नदीनें आले आहेत असें घाबत नाही. (मोठ्यानें म्हणतो.) ऋष्यमूकपर्वत ना ? तो हा जवळच आहे. पहा,

अभंग.

शिरोवेष्टन मेघांचें, अंगी कवच वनांचें,
निर्झरिणी^१ तरवारी, ऐसा ऊभा वीर गिरी.

परंतु तुम्ही दोघे कोण आहां ?

ण— (मनांत) नाही हा वाली नाही. (मोठ्यानें म्हणतो) अरे महापार्श्वी, याला ठाऊक नाही काय ? कीं यांतून एक रवराचा वध करून महापातकी झाला आहे व दुसरा शूर्पणखेला विरूप करून महापराधी झाला आहे, तेच हे असें ?

ना— (मनांत झणते) हा भिक्षुरूपी राक्षस नव्हे बरें ! (मोठ्यानें) अगे अनले, या दोघी अणसरा आहेत. एकानें मज मंदभागिनीच्या भक्त्याचें रूप घेतलें आहे आणि एकानें विराचे रूप घेतलें आहे हें या भिक्षूला ठाऊक नाही गे ?

टीप—नद्या.

भार्या तस्य च किं ब्रूयां ?—

भिक्षुः— ततः परं श्रुतवानस्मि; रावणेन नृत्ता सेति.

लक्ष्मणः— सुग्रीवो गतिरत्र नः ५२

भिक्षुः— अहं हनुमान्नाम तस्य सच्चिबोस्मि, त्रिविद्वानां दिनकरकुल.

प्रदीप, देव, श्रूयतां.

वालिनस्य नृत्तां भार्या, हत्वा तं, यदि दास्यसि,

सगणं रावणं हत्वा, सोपि दास्यति ते मियां. ५३

यदग्रजस्य राज्ञो दंष्ट्रच्छकम्बुदकोदिसहस्रसंख्याकमिष्यते.

दशा०— (सकोधं) किमुष्यते भिक्षुहतकेन ? क्व मे चंद्रहासः ?

आदौ भिक्षुमहं हन्त्यां, हनिष्यामि ततः परं

सुग्रीवमुष्यमूकस्थं समं सैनेश्वरमन्त्रिभिः ५४

(विचिंत्य) कथमस्थाने संरंभः ? ननु क्षत्रियबटुवधाय प्रहिता

वाली तच्छुद्धदोषि हनिष्यति एव तावत्.

महा०— युक्तमुक्तं स्वाभिना.

सीता.— (सहर्षं) सुतिं लिहं एव परोष्परं लक्ष्मीं अदि.

रामः— अस्त्वेव, तर्हि नृदंष्ट्रमूकमभिगच्छावः (इति सर्वेषु रिक्तामंति)

B4

A3

क्षमण— श्लोक.

हा राम पंक्तिरथपुत्र वडील साचा,
सौमित्रि मी अनुज, जाण, असें तयाचा.
त्याची मिया जनकजा, वडुं काय तूनें—
नूमान्.— पुढचें वर्तमान मी ऐकिलें आहे कीं तिला रावणानें ह-
रून नेलें.

क्षमण— श्लोक. (चतुर्थ चरण).

सुग्रीव हाच गति जाण अतां अमूर्ते.
नूमान्— मी सुग्रीवाचाच सचिव आहे. माझे नांव हनूमान्.
असो आतां, हे सूर्यवंशपदीपा देवा, ऐकावे.

श्लोक.

वालीने हरिली भार्या, देशी मारुनि त्याजला,
रावणा मारुनी तोही सीता देखिल तूजला.
त्याच्या वडील भावाचें सैन्य ह्मणजे अबुदाच्या हजारों
कोटी आहेत.
रावण.— (क्रोधानें) हा दुरात्मा भिक्षू काय ह्मणतो रे ? माझा
खड्ग कोठें गेला तो ?

श्लोक.

आधीं वधीन हा भिक्षू, मग सुग्रीव वानरा
ऋष्यमूकास जावोनी मज्यां सैन्यांसवें खरा.
(विचार करून ह्मणतो) अरे हें काय ? भलत्याच वेळीं मी
असा काय उतावील होतो ! क्षत्रियवटूना मारण्याकरितां वा-
लीची योजना केली आहे, तर तो त्यांना त्यांच्या मित्रांसुद्धां
मारून टाकीलच.
महापार्श्व.— वाहवा ! महाराजांनीं ठीक ह्मलें.
सीता.— (हर्ष पावून ह्मणते) परस्परें समदुःखी मिलून परस्परांच्या
बायका आणून घ्याव्या हें यांचें खातें बरें जमलें बाई !
राम.— बरें आहे. तर चला आतां ऋष्यमूकाप्रत जाऊं. (असें
बोलून सारे इकडे तिकडे फिरतात).

वीप—१ सुग्रीवाला. २ सुग्रीवही.

रामः— किमिदं मार्गनिरोधकमद्रिकूटमिवोन्नतमस्थिकदंबकं दृश्यते. ?

हनु०—वालिहतविक्षिप्तदुंडुभेरयमस्थिशेषः

रामः—तदेनमुदस्यामि गगनाय (इति क्षेपणं नावयति)

लक्ष्मणः—(साश्वर्यं) कथमार्थः पादांगुष्ठेन दूरतो दशयोजनमिदमस्थिकूटं विक्षिपति ।

हनु०—(स्थ०) महासत्वोयं राजन्यकुमारः । (प्र०) देव, दीर्घ्या-
माहवावसाने योजनमात्रमुत्कामज्जीवितमेतमुदक्षिपद्भीरो वानरैर्दः.

रामः—(पुरोवलोक्य) कस्य पुनरिमे शरविघरा दृश्यन्ते शालतरवः ?

हनु०—वालिन एव.

लक्ष्मणः — कथमंगुष्ठनिष्पीडितभूमिभागसमरेस्वीकृतानेतानेकशरेण युगपदार्यो विदारयति ?

हनु—(सहर्षं) देव, पश्य पश्य सुग्रीवोयमवरजो वालिनः सहैव
मंत्रिजनैः पर्वतशिखरादवतरति, तदहमेवं मन्ये.

पादांगुष्ठविकीर्णदुंडुभितनूककालगम्याध्वना,

हेलावारितशालसप्तकशरप्रोताक्षक्षोणिना,

आर्येणातिबलेन वालिविजये संभावितप्रत्ययः

सख्यं लब्धुमसावुपैति, भवितुं राजा हरीणामपि. ५५

दशा०—(साश्वर्यादिना)

—मोठा पर्वतमाथे असा हा वृक्षोपाचा अस्थिपंजर चोटमध्येच आढवा पडला आहे बरे ! त्याने सगळा मार्ग रोधून ठाकिला आहे.

॥०—वालीने वृंदुभिनामा राक्षस मारिला, त्याचा हा अस्थि शोष आहे.

—तर याला मो आकाशात उडवून देतो. (असें झणून उडविण्या सारिखें करितो).

मण.— (आश्चर्य पावून) काय ! दादांनी हा अस्थिपर्वत नुसत्या पायाच्या अंगठ्यानेच चाळीस कोसपर्यंत उडवून दिला की !

मान.— (मनांत) हा क्षत्रियकुमार मोठा विलक्षण बलवान आहे व्वा ! (मोठ्यानें ह्म०) हे देवा, युद्धाच्या अंती, जीव जात असता, वालीने याला दोहों हातांनी केवळ चारकोस मात्र फेकून दिले होते.

—(पुढे पाहून झणतो.) अरे, हे शालवृक्ष कोणाचे आहेत ? यांना शरविचरेही पडली आहेत.

०— ते वालीचेच आहेत.

मण.— काय ! अंगठ्यानें भुईदावून त्या वृक्षांस समरेखेंत आणून एक्याच बाणानें दादांनी त्यांचा भेद केला.

०—(हर्ष पावून झणतो) हे देवा, पहा पहा ! वालीचा धाकटा भाऊ जो सुग्रीव तो आपल्या मंत्र्यांसहवर्तमान पर्वतशिखरावरून खाली उतरत आहे त्यावरून मला वाटते—

श्लोकः

हावे तया वृंदुभिराक्षसार्थी अंगुष्ठमात्रे उडवीत साची,
एके शरे सातहि शाल झाडां भेदूनि केला सहजे चुराबा,
हे पाहुनी निश्चितचित्त झाला, की राम मारील ममायजाला,
सुग्रीव येतो कपिराज व्हाया, तसाचि हा सख्य तुझे कराया.

ण.— (आश्चर्य पावून ह्म०)

टीप.—१ वानरांचा राजा ह्योण्यास. २ सुग्रीव.

अक्कात्मजेन हारेणा स्पृहणीयसख्यो,

हंता क्रिमेप न भविष्यति वालिनोपि ! ५६

(विमृश्य)

प्रहर्त्ता च प्रहर्तृणामंतकरस्यापि चान्तकः,

शिलावर्षा वने घाली जेतुं शक्योस्ति केनचिन्. ५७

सीता.—^९दिदृश्या अज्जउत्तअरुस सरिसमित्तलीहो तक्कीअदि.

रामः— मामसावुपैतु.

(ततः प्रविशति सानुचरः सुग्रीवः)

सुग्रीवः—(उपसृत्य) आश्चर्यमाश्चर्यम्

याभ्यां भीता वयमिमौ वालिना प्रहिताविति,

तावेव मे सखीकर्तुमानीयेते हनूमता. ५८

हनु०—देव, सुग्रीवः प्रणमति.

रामः—अपि कुशलं वयस्यस्य (इत्यादिगतिः)

सुग्रीवः—किमतोऽयस्ति मे कुशलं ? यदत्रभवतो वयस्यपदप्रयोग
भाजनमभूत्.

रामः—सखे किन्त जानासि विश्रुवसः सुतं रावणं अपि च तस्य
निवासनभगरीं वा ?

दशा०—किमुत्तरं ददाति सुग्रीवः ? (इति शृणोति)

सुग्री०—देव, नाहं किमपि जानामि.

B4

A3

सप्त सालवृक्ष भेदी एकसरें जो का एक्याशरें क्षणांतची.
सुग्रीवही सख्या ज्याच्या इच्छी करूं, शकेना तो मारूं वाली कैसा?
(विचार करून हा०) अः

साकी.

प्रहर्त्याला प्रहार करिना यमाचाहि धे प्राण,
तो वाली राण शिला वर्षितां जिंकि तयाला कोण ?

नीता.— देव थोरें लणून प्राणनाथाला आपल्या सारिखाच मित्र
मिळाला.

राम.— तो मजकडेसच येत आहे !

(तदनंतर मंत्र्यांसहवर्तमान सुग्रीव पडद्याबाहेर येतो).

सुग्रीव.— (जवळ येऊन आश्र्यानें लणतो).

श्लोक.

वालीनें धाडिलें ऐसें मानूनी पावलों भया,

आणी हनुमान् त्यांनाची मर्शी मैत्री करावया.

हनु०.— हे देव रामचंद्र, हा सुग्रीव चरणाप्रत वंदन करितो.

राम.— मित्रा, कुशळ आहेस की ? (असें लणून सुग्रीवास आलिंगन
देतो).

सुग्रीव.— परमश्रेष्ठ जो तूं, त्या तुझ्या मुखातील मित्र या पदाचे प्र-
योगास मी पात्र झालों, यापेक्षां आणखी कुशळ तें कोणतें असावें?

राम.— सख्या, विश्रव्याचा पुत्र रावण हा कोण ? व त्याचे राह-
ण्याचे नगर कोणतें ? हें तुला ठाऊक आहे काय ?

रावण.— (सुग्रीव काय उत्तर देतो तें ऐकण्याकरितां तत्परतेनें का-
य देतो).

सुग्रीव.— देव, तें मला कांहीं ठाऊक नाही.

वैदेहीमुपहृद्य विभ्रमवने यत्पंचवत्चाट्टतां
 प्राणी विस्मरतु स्थिति मम विदन्नप्यामहेद्वाहने,
 इत्याराधनतो मया भगवतो लब्धो बरो धूर्जटे-
 रस्माद्विस्मृतवानतः परिचयेष्येपोनुजो वालिनः. ५९

सीता.— एंसी वि बाणरवहू लंकेसुरप्पजर्षि णे जाणह, ता अज्जउत्त-
 रस को उण एसोअवणे रस्वसीहिं उवरुद्धं मं कहइस्सदि. ?

अन०— कुंदो इदोवरं एरिसी चिता ? णं सुगगीवभड्जणो एत्थ को
 वि आगदुअ तुमं दइण कहइस्सदि.

सुग्रीवः— किंतु गगनांगणे केनापि राक्षसेन नीयमानया कयापि राज-
 कन्यया मम समक्षं निपातितमिदमाभरणगर्भितमुत्तरीयं. (इ-
 त्यप्ययति)

रामः— (दृष्ट्वा) तदीयमेवेदमुत्तरीयं (इति प्रतिगृण्णाति)

दशार्जुनः— (सावेगं) इदमविज्ञातं मया त्वरमाणेन, यदिदमुत्तरीयं वि-
 श्रंशितवती.

सीता— विद्विआं तए विमुक्कं अज्जउत्तस्स तस्सिं वणे अहं पाडिदं

रामः— (सहस्रशोकं स्वगतं) तदीयमेवेदं.

ह. उ. नु. क. ना. हा. ग. ट. का. य. आ. हे. ।

पण. — (हांसून) ही मसलत आली निराळीच लढविली आहे,
कळले अमात्यजी । कसी ती ऐक सांगती.

श्लोक.

सीते पंचवटीतुनी हरुनिया नैले अशोकी वनी,
जे प्राणी वसती महेंद्र गिरिचे सीमास्थळा पासुनी,
त्याने त्वत्स्मिंतिविस्मृती पडु असा, शंभूस आराधितां,
झाला तद्वर, यामुळे विसरला हा मत्पुरा जाणतां.

ता. — काय । हा वाप्रराजही लंके श्वराचें वर्तमान जाणत ना-
हीं । तर मग अशोकवनामधें राक्षसीचें पाहाण्यांत मला ठेविले
आहे. हें प्राणनाथास कोण तरी सांगेल ?

नला. — आतां यापुढें ही काळजी करणें कशास पाहिजे ? सु-
ग्रीवाच्या सरदारापैकी कोणी तरी येथे येऊन तुझी भेट घेऊन
त्याला वर्तमान सांगेल.

व. — परंतु कोणी एक राक्षस आकाशमार्गानें एके राजकन्येला
घेऊन जात असतां, तिनें मजसमक्ष आंगावरील वस्त्रांत आपलीं
भूषणें बांधून तें खाली टाकून दिलें. तें हें पहा. (असें हणून
रामाच्या स्वाधीन करितो).

ता. — होय होय, तिचेंच हें वस्त्र होय. (असें हणून हातीं घेतो.)

ण. — (दुःखाच्या वेगानें ल०) अरेरे! माझ्या त्या वड्डाणाच्या वेगानें
तिनें शोला केव्हां टाकिला, तें मला समजलेंच नाहीं. काय करावें ?

ता. — वनांत असतां प्राणनाथाचें अंगवस्त्र अर्धे फाडून घेतलें
होतें, तें यावेळीं म्या खाली टाकिलें, हें दैवानें चांगलें झालें.

ण. — (हर्षानें व शोकानें मनांत हणतो) तेंच हें वस्त्र.

यथाकर्षति कांतया मयि कृतध्रुवंगमालोक्यते,

कांता सा च यदचलेन सहसा मां वीजयत्येकदा.६०

दशा०- बलवती खलु राजसूतोरियमुत्कंठा. (साश्वर्यं पुनः पुना
माणानुन्मीलयति.)

सीता.- (सोद्वेगं) मं विणा उत्तरिज्जं मह ददूण कहे अज्जउत्तेण
तं अवत्थंतरं तरिदं ?

रामः- इष्टव्यान्यन्धान्याभरणानि मियायाः (इत्युत्तरीयं विसृज्य
सारं पश्यन् स्व०)

हारस्त्वस्याः स्तनकलशयोरंगरागाकितोयं,

तस्या लीलागमनपिभुनौ पूपुरौ नूनभेतौ,

एषा तस्याः कनकरसना, किम्न ज्ञानि-

दशा०- (सहर्षं) नूनमाभरणावलोकतेन जीवितं त्यजेदेवराजपुत्रः

सीता.- अज्जउत्तो एव्वं चिंतअत्तो आसि ति अंगारेखु अमिदेखु
आपविअंविअ मोदिदं हिअअं.

सुग्री - (स्व०) तसु तसमेतदृशेनेन स्मरति ज्ञानिकी अत एव

B4

A3

जे कांताकुचकुंभपत्रमकरी' कस्तुरिने लांछिले,
जे दावी कठिनोन्नता तनुतरा वक्षोजयुग्मा भले,
ज्याला दादुनि ओळितां प्रियतमा रागेचि पाहे मला,
ज्याला वास्तुनि घालि ती मजबरी बारा बहू चांगला.

ण—या राजपुत्राची प्रीति बायकोवर कांहीं जबर आहे बोवा-
(आश्चर्य पावून पुनः पुनः उसासे ठाकिलो.)

ण—(उद्विग्न होऊन झणते) माझा शेळ पाहिज्यावर माझ्या
विरहामुळे प्राणनाथाची जी अवस्था झाली असेल, ती त्याने क-
सी कंठिली असेल कोण जाणे !

—प्रियेची दुसरी भूषणेही पहावी. (असे म्हणून शेळा ठेवून अ-
श्रु आणून पाहतो व मनांत झणतो,)

श्लोक.

तीचा हारकुचांगरागयुत हा, लीलागती सूचके
हीं हेमी पदभूषणे, सुख बहू शब्देचि देती निके,
तीची ही रशाना सुवर्णघदिता,—

ण—(हर्षाने झणतो) स्वचित, हीं भूषणे पाहूनच हा राजपुत्र
प्राण सोडील यांत संशय नाही. वाहवा, ठीक आहे हे !

ण—प्राणनाथ असे धितन करित बसला आहे यामुळे माझे रू-
दय विंगडानीं भरलेल्या कुंडांत पडल्याप्रमाणे वेदना पावत आहे.

व—(मनांत झणतो) हीं भूषणे पाहून याला प्रियेची आठवण
झाली. म्हणूनच याचे

—१ कान्तेच्या कुचांवर कस्तुरीने काढलेल्या वेलबुटीने. २ चि-
न्हित झाले. ३ स्तनाची उठी तिने मुक्त. ४ मेखळा.

(प्र०) सखे, कृतमश्रुपातेन. लप्स्यते ज्ञानकी

रामः— (सानुस्मरणं स्वगतं)

कदाचित्

पाणिभ्यां नः फलति कलहं कर्पणक्षेपयोर्था. ६२

(प्र०) सौमित्रे, धारय मां (इति मूर्च्छति.)

दशा०— किमतःपरं ? एतदंतं स्वल्पस्य जीवितं. (इतिसहर्षमु
त्तिष्ठति)

महा०— मेक्षणकमेतत्. (इति निवारयति)

सीता— एदंस्व अज्जउत्तव्वावारस्स परिण्णाणेण तं तं अवत्थं सुम-
रिअ कीचि मे अत्थि चिआरो. किं करिस्सं. (इति मूर्च्छति)

अ०— हर्षा, समस्ससिहिं समस्ससिहिं.

लक्ष्म०— आर्यं, समाश्वसिहिं समाश्वसिहिं.

रामः— (समाश्वस्य) सुधीव, यदि सरुयमिच्छसि, प्रसारितोयं पाणिः.

सुग्री०— (सहर्षं पाणिता तमश्रिमृशति.)

(नेत्रस्थे)

B4

A3

(मोठ्यानें ह्मणतो) सख्या, अश्रू आणगे पुरे कर. जानकी

प्राप्त होईल, त्याबद्दल अगदी चिंता करूं नको.

— (मागील स्मरण करून बाकीचा श्लोक मनांत ह्मणतो.)

जीला धरोनी करे

ओढाताण अस्ती करूं उभयतां अंतःपुरी आदरे.

(मोठ्यानें ह्मणतो) लक्ष्मणा, पडलों रे पडलों, धर लौकर ।

(असें म्हणून मूर्छित पडतो).

ण— अँ; आतां याउपर हा कोठून वांचतो ? येथपर्यंतच काय
ते याचें ज्ञीवित । आतां येथे कशास बसावे ? (असें म्हणून
हर्षानें उठल्यास लागतो).

पार्श्व— महाराज, हें नाटक आहे, हें खरें नव्हे. (असें म्ह-
णून त्याचें निवारण करितो.)

ण— प्राणनाथाची अशी अवस्था पाहून व त्या त्या मागील
गोष्टीचें स्मरण होऊन माझ्या मनाला कांहीं विलक्षण विकार उ-
त्पन्न होतो आहे, तो सांगतांही येत नाही. काय करूं गे ! (असें
म्हणून मूर्छित होतें).

ला— अगे सीते, सावध हो, सावध हो.

मण— दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

— (सावध होऊन म्हणतो) सुग्रीवा, सख्य करण्याची इ-
च्छा असली तर हा मी आपला हात पुढे केला.

व— (आपल्या हातानें त्याचा हात धरितो).

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे वाली बोलतो).

टीप— १ ज्या रशानेला.

शुश्रूषणं विराधना मम समं सख्ये विधत्त च यः,

तस्यैतस्य विनिग्रहाय महती हस्ते शिलेयं धृता,

यल्लक्ष्मीकृतिरस्य भार्गवजितुः कीर्तिं समं कृतति. ६३

सुग्री०— कथमेवं ब्रवीतीति ? स्वयमेवागतो बाली.

हनूमा०— (स्व०) अहो प्रमादः सुग्रीवस्य, यदालिनी बुध्वेशः

मृष्यमूकशिरस्वरं परित्यजन्निह यनांतरे समागतः ।

भवतु. रामसन्निधानमेतस्याभयंकरं.

रामः— (सहर्षं) कथमेतस्य कंठीरवस्येष ध्वनिः ।

लक्ष्म०— (सकोपं) अरे रे मर्कट, त्वल्लक्ष्मीकृतिरस्याकमेव की-

र्तिकृतति. अपिच

आता मे भरतः प्रशास्ति वसुधां तेनायमायोर्धितः,

प्रस्थाने मतिः तुल्यवस्ति त्रिभिर्न बस्यस्त्वयासाधिति,

पापस्त्वं रमसे चिराय रुमया यद्भातुवारेः सर्वं,

द्वंद्वस्तत्किमनेन ? नास्ति भुवने गोमापि, किं मोक्ष्यसे । ६४

कशा०— कथं रामसमापनार्थं महाबलो बाली संव्रातः ।

सज्जत खलु ममदानामाराधते तारारमणञ्चामणेः,

कथमसौ बालिनं द्वंद्वं मत्सते तिसूयमताः सौमिनिः ।

B4

A3

पाहिल्या प्रश्नावरून, जात वाचिल्या प्रश्नावरून, ती माझा रिपु सूर्यमुन्न सखिता त्याशीहि केली वनीं,
 मारायास तयास ही दृढशिला घेवोनि आली, पहा,
 जीचा प्रायश्चि जामदग्न्यरिपुच्या कीर्तीस हर्ता. अहा !
टीप— काय ? ही गर्जना ऐकू येते, त्यापेक्षा वालीच स्वता
 आला वाटते !

मान्— (मनांत म्हणतो) अरेरे ! वालीचा प्रवेश जेथे व्हाव-
 याचा नाही अशा त्या ऋष्यमूक पर्वताचे शिखर सोडून तु.
 ग्रीव या वनांत आला, ही गोष्ट त्याजपासून चुकली ! बरे असो,
 आतां रामचंद्र जबळच आहे, त्यापेक्षा त्याला काहीं भय नाही.

न— (हर्ष पावून म्हणतो) बाहवा ! या वीराचा स्वर तर सिंहा-
 प्रमाणे गंभीर आहे !

मण— (क्रोधयुक्त होऊन म्हणतो) अरे माकडा, तूं शिला
 मारून आमची कीर्ति भंग करणार काय रे ? तुला माकडाला
 मारिलें असतां आमची बरीक अपकीर्ति आहे. दुसरें,

श्लोक.

महामाता भरत प्रशासन करी पृथ्वीस, त्यानें दयें,
 दुष्टांनां विपिनीं वधा सगुनियां केली विनंती स्वयें,
 तूं पापी निजनेधुदाररत, रे शिक्षा तुला योग्य हो,
 कैसा सोबिल तो तुला अजि अतां, जो पाळितो ही मही.

पण— काय ! रामाची समाप्ति करून वाकण्याकरितां, महाब-
 लाढ्य जो वाली, तोच प्राप्त झाला कीं ! त्यापेक्षा चंद्रचूड भ-
 गवान शंकर याचे जें मी आराधन केलें, तें आज सफल झालें !
 हा मूर्ख लक्ष्मण याला दंडनीय असें मानितो काय !

टीप— १ सुग्रीव.

प तिनभ्रच्छिअ धीरत्तणववुभ गंभीरमुद्धरं एसो आलविदो !

(पुनर्नेपथ्ये) हंत हंत, किमुक्तमनेन शर्पणखामुखचिरूपक

रणशरमानिना सुमिन्नास्सुना १

अयं घुणाक्षरन्यायो यद्विराधो हतोमुना,

शक्तिरस्यास्ति चेद्योद्धुं, दर्शयस्वेष तामपि. ६५

अथवा तिष्ठत्वयमकृतप्रतिज्ञाः भो भो रघुकुमार,

शश्वन्ते तद्दयं तमं जानकीविरहाग्निना,

विधयेद्विधं मनःशिला वेगव्याकीर्णशोणितं. ६६

कृशा०— युक्तमिदमुक्तमिदस्सुना.

सीता.- (सातकं) हँल अणले, कहं हुविस्सदि ति वेवइ मे हिअअं!

अन०— रँहुवीरो जेवेणं परिभविस्सदि.

रामः- तर्हि संपहारोचितस्त्वयमुद्देशः प्रविश्यते, (इति निष्क्रान्तः)

(नेपथ्ये)

हा हृदन्दि मंदभाइणी ! सिलाए पावणावी पुक्कं एव्व

सिध्धहत्थेण रहुकुमारिण एकोदंभीकरभीसणी सरो विमुक्को, जो

मह पाहसस पाणं गण्हिअ गओ ति सणीआदि.

B4

A3

त्याशी धीरपणे गभीर व मधुर असं याग्य भाषण केलं.

(पुनः पडद्याच्या आंतून वाली बोलतो) अरे, शूर्पणखे-
चें मुख विरूप करून ठाकिलें एवढ्याच कारणावरून आपल्या-
ला मोठा शूर-हणविणारा सुमित्रापुत्र काय बडबडतो रे !

श्लोक.

न्यायानें^१ काकतालाच्या^१ विराधा वधिलें वनीं
शक्ति याला असे युद्धी दाखवावो तरीं रणीं.

अथवा शत्रुवधाची प्रतिज्ञा कांहीं यानें केली नाही. तेव्हां हा अ-
सो. (रामाप्रत हणतो) अरे रघुकुमारा रामा,

श्लोक.

तम झाले त्वद्दृढय जानकी विरहानले,
शिळेंने फोडुनी त्याला काठितीं रक्त त्यांतले.

वण.— इंद्रपुत्र वाली यानें हें बरोबर भाषण केलें.

गिता.— (व्यग्र होऊन म्हणते) अनले, आतां कसें होईल गे ?
माझे त्दय तर थरथर कांपतें बाई !

अनला.— भिऊ नको, रघुवीरच त्याचा पराभव करून ठाकील.
तू पहा तर खरी !

राम.— युद्ध करणयाजोगें स्थळ तें पलीकडे आहे. तर आतां त्या
स्थळीं जातो. (असें म्हणून निघून जातो).

पडद्याच्या पलीकडे तारा (वालीखी) शोक करिते) अगे
हाय हाय ! मज मंदभागिनीचा घात झाला कीं ! शिला फेंकून
मारणार तों पूर्वीच, युद्धकुशल जो राम त्यानें भुजंगासारखा
भयंकर असा एक बाण सोडिला, तो माझ्या पतीचा प्राण घेऊन
गेलो असें सांगतात. तर आतां काय करूं गे !)

टीप—१ काकतालीय न्यायानें.

सुप्री०- कथं हतो वाली १ अतएवाकर्णितवालिवधा गृहान्निर्गताः

विलपति तारा, सौमित्रे, तदहं सपरिवारो रामपादोपजीवनाय ग-

च्छामि. (सपरिवारो निष्क्रान्तः)

दश्या०- कथं वाली रामेण हतः १ किमिदं विश्वसनीयं १ नहि त-

लिलेन धार्यते पाषाणः .

(वेपथ्ये)

स्वेलद्वेलाब्जमालं शकलितरणकृदुडुभिकूरशृंगं,

कक्षमक्षिपरक्षःपतिविधुत्तरिरःप्रातघातक्षमांतं,

तारावक्षोजहारान्दृत्तधुसुणरसं बालिना ब्राह्मणं

विध्यन्माणी विदध्यान्मम शुभमनिशं रामतूणीरधामा. ६७

महा०- राजन्वालिवधजनितसमग्रहवस्थं सुग्रीवस्थं शुभसंभावनवो-
धकं वचनमेतत्.

दश्या०- (सक्रीधमुत्थाय) नन्वहमाहवधिमर्दनिर्दयनिर्जुतविष्णुपालकग-

णो रावणः तदासामसंभावितार्थमभिनयतीमानाप्सरसां केशा-

स्तुचयामि.

महापा०- (अञ्जलिं बध्ना) मसीव, महाराज, मसीवः नन्विद-

मुशसता भगवता रवतु तिमज्जं भेक्षणकं, तस्यैवानुता कथामवृत्तिः.

प्रीति.—कायः वाली मारिजा नातें? म्हणूनच हे म्याच्या बधाचे वर्तमान ऐकून ही त्याची स्त्री तारा विलाप करितच घरांतून बाहेर निघाली. तर लक्ष्मणा, मी आतां रामाच्या पादसेवनार्थ परिवाराहून जातो. (असे म्हणून सपरिवार निघून जातो.)

व्रण.—कायः वाली देखील रामानें मारिजा १ या गोष्टीवर कसा भरवसा ठेवावा? पाषाण कोठें पाण्यावर तरतांना एकले आहेत !
(पडद्याच्या पळीकडे सुग्रीव बोलतो.)

श्लोक.

जेथें पंकजमाळ शोभत असे, तें वृंदुभीचें महा
शृंग स्पष्टहि लागतां झडकरी सीढीनि गेलें पहा,
कक्षाक्षिप्रदशास्यदीर्घपदजां घायांस' सोसी कसें,
तारेचा कुचहार लागुनिच जें स्नेहार्द्र झालें असें,
अशा त्या वाळित्दया जेणें भेदुनि ठाकिलें,
तो रामकाण अनिश अस्मत्क्षेम' करो भलें.

हा पाश्र्व.—महाराज, वालीचा बध झाल्यामुळे सुग्रीवाला मोठ्ठा हर्ष होऊन तो असी शुभसूचक प्रार्थना करीत आहे.

व्रण.—(क्रोधानें उठून म्हणतो) अरे, विकृपतींना देखील ज्याणें रणागणांत निर्दयपणें झोडून ठाकिलें, तो हा मी रावण आहे बरे ! ह्या अंधारा रांडा असंभावित गोष्टीचा खेळ करून दाखवितात म्हणून यांचे मी आतां कंसच उपडून ठाकितो पहा !

हा.—(हात जोडून म्हणतो) महाराज, रूपा करावी. परमपूज्य जे शुक्राचार्य, त्यांनीं हे नाटक रचिलें आहे. यांत असत्यकथा कदापि यावयाची नाही, असें निश्चयें समजावें.

टीप.—१ खाकेंत मारलेला जो रावण त्याच्या पायांचे जे घाय त्यांस.
२ आमचें कल्याण.

यस्य, हा बुद्धिदानयसमरसंदाशितबाहुविक्रम, हा हरिकुलचक्र-
वर्तिन्.

हते विराधेपि, हते स्वरेऽपि स्थिता जयाशा त्वयि भूयसी मे,
चाली स एव त्वमभूस्तथा चेच्छकाजनस्यायमभाग्यभूमा. ६८

लक्ष्मणः— कथमर्थो चालिनं विजित्य संप्राप्तः !

(ततः प्रविशति रामः)

रामः— (उपसृत्य) लक्ष्मण, सपरिवार एव सुग्रीवो राज्याभिषेकाय
प्रवेशयितव्यः किंकिधायी, चौधराज्यायांगदश्च.

लक्ष्मणः— वीनजज्ञानुकंपी स्वव्यार्थः.

सीताः— 'एवं वेदं न मं वीणेति जाणाह अज्जउत्तो.

अ०— हेली, किं भणसि ? किं णिमित्तं दुःकरो रणप्रीतणस्स वाः

लिणो वल्लो इमिणा किवो ?

(नेपथ्ये)

राज्यं प्राप्य रघूद्वहान्मधवतः समीहंतस्थाहवे

सुग्रीवेण नियोजिता हरिश्चमूरन्वेवितुं जानकी.

B4

A3

श्लोक.

समरि जरि विराधा मारिले त्या स्वराही,
तुजवरिच जयाशा माझि रे होति, वा, ही,
अवचित जरि तूही मृत्युते पावलासी,
खचित विधिच झाला शत्रु लंकापुरासी.

१— काय ? वालीला मारून दादा परत आले ?

(तदनंतर राम पद्म्याच्या बाहेर येतो),

२— (लक्ष्मणाच्या जवळ येऊन म्हणतो) वत्सा लक्ष्मणा,
सुग्रीवाला राज्याभिषेक करणे आहे, व अंगदाला यौवरा-
देणें आहे, यास्तव या उभयतांना परिवारासुद्धां किष्कि-
नगरींत घेऊन जावें.

३— स्वरेच ! दीनजनाविपर्यां दादा फार दयाळू आहेत.

— असें आहे, तर प्राणनाथ मला दीन असें समजत नाहींत,
४— वाटते ?

— अगै, असें कसें लणतेस ? युद्धाविपर्यां मोठा भयंकर
वाली, त्यालाही जें मारिले तें कोणाकरितां बरे ?
५— (तानंत पद्म्याच्या पलीकडे शुक्र व शार्दूल हे दोघे बोलतात),

श्लोक. (पूर्वार्ध)

६— मारुनि राज्य रामविभुनें सूर्याग्निजालां दिलें,
७— भूतनयेस वानरभटां शोधावया धाडिलें,

— १ सुग्रीवास. २ सीतेस. ३ वानरयोध्यांस.

रामः- प्रियं नः (उपसृत्य) घत्सलक्ष्मण, यावज्जानकीपुपुलभाम्.

स्मिन्प्रसवणगिरौ स्थास्यामः (इति निष्क्रान्तौ.)

दशा०— (विचिन्त्य) किमन्न प्रतिविधातव्यमस्माभिः ?

सीता.— (सहर्ष) अर्णले, सध्वजगणा खु तुमं.

(पुनर्नेपथ्ये)

सखे शुक्र, किन्न पश्यसि ?

तस्मादेव जटाधुरग्रजगिरा विज्ञाय सीतास्थितिं

लंकाकौतुकदर्शनेन हनुमानंभीक्ष्णमुच्छंसते. ३९

(पुनर्नेपथ्ये) सखे शार्दूल, यथादृष्टं लंकेश्वराय निवेदयितुं

गच्छामः

दशा०— कथमस्मात्प्रहितयोः शुक्रशार्दूलयोरथ संलापः ? अहो,

मया रामं प्रति चारभेषणमपि विस्मृतं । (सविमर्श)

जानकीकृतकामस्य रायामस्यान्तरन्वहं

मन्त्रिणां किमुप्राप्येयं मम कार्यान्वेषणे । ४०

महा०— (सस्मित) महाराज, भिक्षुकमेतदर्थमेव प्रवृत्तं.

—ठीक यात आमचे हितच आहे. तर वत्सा लक्ष्मणा, जानकीचा शोध लागेपर्यंत आतां या प्रसन्नवण पर्वतावरच आपण काळक्षेप करून राहू. (असें बोलून दोघे निघून जातात).

ग— (चिंतन करून) तर आतां आपण याचर प्रतीकारार्थ कोणती मसलत योजावी ?

ग— (हार्यंत होऊन) अनले, तूं सत्यवचनी खरी ? तुझ्या म्हणण्याप्रमाणेंच झालें !

(पुनः पडद्यापलीकडे शार्दूल बोलतो).

सख्या शुका, पाहत नाहीस काय ?

श्लोक. (उत्तरार्ध)

संपातीवचनावरून कळली सीतानिवासस्थली,
अब्धी लेंघुनि हा अजीब हनुमान् लंकेस येतो बली.
(पडद्यापलीकडे शुक बोलतो.) सख्या शार्दूला, आपण जें काय पाहिलें तें जाऊन महाराज लंकेश्वर यांप्रत निवेदन करूं.
ग— काय । शुक व शार्दूल या दोघांस मी पाठविलें होतें तेच हें असें बोलत आहेत । अहो काय सांगार्थे ? रामाकडे हेर पाठविले होते त्यांचें देखील मला स्मरण राहिलें नाहीं । आणखी असें वावतें.

श्लोक.

सीताकामें सदा गेहाभ्यंतरीं मिजलीं बरा.
प्रबुद्ध त्यां करायास मंथ्युपायचि हा खरा.
पार्श्व— (किंचित हांसून झणतो) महाराज, नाटक जें दाखविलें तें येवढ्याकरितांच दाखविलें.

टीप— १ जागें, २ त्या मला.

सीता.— (सहर्षानिशयं) हँलं अणले, अम्हे वि असोअवणिअं-

एव्व गळम्ह, जं हणुमतेण समुदो लंघिज्जदि सि सुणीअदि.

(इति निष्क्रान्ते.)

दशा.— तर्हि, महापार्श्व, परितः किकराननुशास्मि,

प्रायः शोपयत प्लवंगमन्वमूर्गं फलग्राहिणो

वृक्षान्पोषितकंठकैर्वितनुत प्राकारमञ्जलिहं,

लंकां वृक्ष तथा वितन्वथ यथा नेमा हनूमान्चिशेद्

यत्पथ्यं मम सांप्रतं तद्दहमप्यालोचये मन्त्रिभिः ७१

(इति महापार्श्वेन सह निष्क्रान्तः)

इति जानकीपरिणये षष्ठोऽङ्कः.

तनुमल्लघने कलने चत जाह जिते हेतान, तर जातो जातो.
ही अशोकवनाप्रतच जाऊ, चला. (असे बोलून दोघी निघून
जातात).

पण— महापार्श्व, तर आतां सेवकांस ही माझी आज्ञा कळ-
वून ताकीव द्यावी, कीं

ओठ्या.

वानरसैन्य आतां येइल, तें फळें खाउनी निर्वाह करील,
क्षणोनि फळझाडें मार्गांतिल शुष्क करोनि वाकार्धी.
नगरा भोंवतील तय, त्यास लोहकंदक उग्रद
लावोनियां घनदाढ, आकाशचुंबी उंच करा.
हनूमान् प्रवेशेना लंकेत, ऐसा ठेवा बंदोबस्त,
मीही मंत्र्यां समवेत, बैसोनि हित विचारितों.
(असें बोलून महापार्श्वसह निघून जातो.)

साहावा अंक समाप्त.

शूर्पणखा.— (सशोकं सोरस्ताबतं च) ह्रीं अज्ज वस्सग्गीव, अ-

ज्ज कुंभकण्ण, चत्त मेहणाअ, कर्हिं गदा तुम्हे । (सावेणं) हा

अत्तिआअ, तिशिर, देवतअ, णरतअ, कुंभणिउंभ, चच्छा, तुम्हे

वि अकरषकुभारेण सह कहासेसा संवुत्ता । किंकरम्हि मंदभाइणी?

जं इमिणा अज्ज सोएण पुव्वं हणुम्मंतवालग्गसंकिमदेण अग्गि-

णा विअ लंकाउरघरणिउरं वुज्जह मे हिअअं.

B4

A3

पात्रे.

शूर्पणखा, राक्षसी	रावणाची बहीण.
संपाति	विभीषणाचा मंत्री.
भरतशत्रुघ्न	रामचंद्राचे बंधू.
जनकराजा	सीतेचा बाप.
हनुमान् वानर	सुग्रीवाचा मंत्री.
रामचंद्र	अयोध्येचा राजा.
लक्ष्मण	रामचंद्राचा बंधू.
सीता	रामचंद्राची स्त्री.
कौशिक	एक ऋषि.
वसिष्ठ	{ एक ऋषि (रामचं- द्राचा कुलोपाध्याय.)

(नवदंनंतर शूर्पणखा राक्षसी पद्मद्याबाहेर येते.)

शूर्पणखा—(शोकाने ऊर बडवून बोलते) हा रावणदादा, हा कुं-
तकर्णदादा, हा वत्सा मेघनादा, तुली कोठे गेला रे ? (दुखाच्या
गवेशाने) अरे अतिकाया, अरे त्रिशिऱ्या, देवांतका, अरे
रांतका, अरे कुंभा, अरे निकुंभा, वत्सानो, अक्षकुमारासह
तमान तुलीही मरण पावला कीं रे । मी मंदभगिनीने आतां कसे क-
रावे ? मार्गे हनुमंताच्या पुच्छाशीं अग्नि पेटून न्यानें जसी लंकापुरी-

इतिहासोपनिषद्कारस्तः (पुरतःपुत्रोक्तिः) क-
 हं एत्थ पुष्कअविमाणं आणअंतो कुमार विभीषणस अमच्चो संपा-
 दी सुग्रीवशिबिरं पच्छिहइ. इमिणा खु वच्चविभीषणस परव-
 करवव्वसाअं संपादअंतेण विणासिदा लंकाउरी. ण रक्खु वच्च
 विभीषणरज्जलहिण मह संतोसो, अं एसो रक्खुकुलविरुद्धकज्जं
 णिच्चं आअरइ.

(ततः प्रविशति संपातिः)

संपा०— (साश्वर्यं)

किं ब्रूमो भुजविक्रमं रघुपतेर्यः सेतुमंभोनिधौ

बध्वा तेन यथोपगत्य च, दशग्रीषं युधिन्यग्रहीतु.

किं ब्रूमः शरणांगताय करुणां, संश्रुत्य यो वत्तवान्-

संभ्राताय विभीषणाय परमां लंकाधिराज्यश्रियं । १

(पार्श्वतो दूरे दृष्ट्वा) कथमिदं शरणांखा ? व्याकुलेव दृश्यते ?

तस्मिन्त्यां कराया धर्मान्मनाः कुमारविभीषणस्य लंकाप्रान्तिरभि-

मता, तत एवमिदं स्यात्. भवतु, पृच्छामि.

B4

A3

आमच्या राक्षसकुलास कथळ कोळरात्रोरुषेच असत ज रा-
 न्त्यांचा, मी बायको माणूस आहे तरी, यथाशक्ति सुद्ध वे-
 जय चिंता आहे ? (पुढे पाहून) काय ! ही कुमार बि-
 चा मंत्री संपाति पुष्पकविमान बरोबर घेऊन सुग्री-
 डेच्याकडेस जात आहे. यानेच बिभीषण व रावण-
 यांच्यामध्ये दुफळी पावून लंकापुरीचा नाश करून
 ला. आतां बिभीषणाला राज्य प्राप्त झाले, यांत माझा सं-
 मारही; कांकी तो सदासर्वकाल आमच्या राक्षसकुलास विरु-
 से आचरण करितो.

(तदनंतर संपाति पद्म्याच्या बाहेर येतो).

(आश्चर्याने हसणतो)

श्लोक.

वर्णुं शके न कवि वाल्मिकिचीहि वाचा,
 तो वर्णुं मी किति पराक्रम राघवाचा,
 अर्धांत सेतु करुनी उपलव्जजांचा,
 येवोनि येथ वधिला पति राक्षसांचा.
 आला बिभीषण जई शरण प्रभूला,
 तो दीनवंधु रघुनाथ दयार्थे झाला,
 केला भसाव पळ एक न लागताही,
 लंकाधिराज्य दिधले, किति योग्यता ही !

(तदनंतर बाजूस पाहतो आणि म्हणतो) काय ! ही शू-
 रावा व्याकुळ झाल्या सारिली विसते. ही मोठी दुष्ट आहे
 णून, धर्मात्मा जो कुमार बिभीषण याला राज्य प्राप्त झाले

— १ वाणी. २ पाषाणांच्या समुदायाने.

शूर्प०— (स्व०) गिहिलेष्ट अम्हकेष्ट जणेष्ट हवेष्ट कसि तुमं

जीवसिति. (प्र०) लंकेष्टुरविजडणं णाहं पेस्त्रिखडुं आन्द्दए प-

त्थिदाए जाणईए अहिमुहं अगदा अहंति वेत्तिअजणेण दूरवो

विग्गेत्ति अवमाणिवन्दिह.

संपा०— ननु त्वं यतो विआसि अत एवापनीता. एवं खलु निमित्त-

विद आचक्षते, प्रतिष्ठमानस्याभिमुखं विगतनासिकामुखदर्शनं

भाविनः क्लेशस्य सूचकमिति. ततो न्यायागतेऽर्थे कुतस्ते दौर्म-

नस्य ? अतएवानुभूतेन दर्शनमात्रेण तद्य सापि जानकी चको-

रीव चंद्रमस्तं चिराय तासं द्युक्तामाप्ति दर्शनसमये तेन महता रा-

मेण परुषमुक्ता, प्रविष्टा च हुताशमं भगवता तेन परिशुद्धेयमि-

ति प्रतिपादिता च श्रीमते तस्मै

शूर्प०— होइ. किं दाणिं कावुमिळइ रामदेओ ?

संपा० किमन्यत् ?

B4

A3

रणखे, असी खिन्न कां बरें दिसतेस ?

राखा.—(मनांत म्हणते) माझे अवधे आत्मजन मरण पावले असतां तूंच भेल्या जिधंत राहिलास म्हणून, (मोठ्याने म्हणते) क्वराला जिंकणारा जी आपला भतां, याच्या दर्शनार्थ म्हणून **जानकी** निघाली असतां तिच्यापुढें मी गेलें तेव्हां “सरकारका रसन लेनेकेवास्ते बाई साबकी सवारी निकली है, इस्वरवत तूं कोन बर्या आगे आती है। निकल जासे, निकल जल्दी.” असें म्हणून चोबदार यांनीं अपमान करून काढून दिलें.

ति.—अगे तुला नाक नाही म्हणून एकीकडेस व्हायास सांगितलें. मग कुनजाणणारे जे आहेत, त्यांचे म्हणणे असे आहे की कोणी यथाण करूं लागलें असतां, ज्याला नाक नाही अशाचें दर्शन झालें तर पुढें कांहीं तरी क्लेश प्राप्त होईल असें समजावें. यावरून त्यांनीं तुला एकीकडे व्हायास सांगितलें, ही गोष्ट बाजवीच केली. असें असतां तुला खेद कां बरें झाला ? लांब कशाला ? यथेच पहा. फार दिवस पसीची भेट झाली नाही म्हणून, सदांच दर्शनविपर्यां जसी चकोरी उत्कण्ठित होतें, तसी **जानकी** उत्कण्ठित होऊन, **रामचंद्राच्या** सन्निध गेली. तीं **रामचंद्राने** तिला प्रथमदर्शनीच म्हटलें कीं “तू शुद्ध राहिली आहेस असें आम्ही कशावरून समजावें ?” असें त्रिपुर भ्रातृण रेकतां **जानकीनें** अर्घीत उडी टाकिली, तेव्हां अग्निनारायणानें ही शुद्ध आहे बरें असें सांगून **रामचंद्रा**पत आणून दिली. असा हा तुझ्या दर्शनाचा तत्काल अनुभव आला !

राखा.— बरें असो, पण आतां **रामचंद्र** पुढें काय करणार ?

ति.— दुसरे काय ?

पौलस्त्यं युधि केसरीव करिणं भुक्कान्वितः सीतया

काचन्येव विभूषया हुतवहरवच्छीकृतस्यात्मना, —

शूर्प०— (स्व०) तस्स ता अणुऊलो दाणिं विही, दसकंठस्स उ
ण पड्डिउलोत्ति, किं कादव्वं मए ?

संपा०—

वाहिन्या युधि पुष्पकेण नगरीं वोच्छन्युपेतुं निजां,

संदेशं भरताय हारयति च द्वागंजनीसुनुना. २

(इत्युक्त्वा निष्क्रान्तः)

शू०— (सविमर्शं) जौव हणूमंतो भरवस्स संदेशं ण हरेदि, तवो
पुडमं जेव्वं तापसीवेसं करिअ तस्स अप्पिअं किंवि कहिस्सं
सो भरवो साणओ, जं सुणिअ सरीरं विसज्जइस्सदि, तेण रामेण
किवस्स महभादुणं दुव्वेणं बहस्स पडिआरो भविस्सदि. (इति
निष्क्रान्ता)

(मिश्रविष्कभक्तः)

(सतः प्रविशति शत्रुधैमानुगम्यमानो भरतः)

भरतः— वत्स, शत्रुघ्न,

संभावय क्षितिभुजा विविधोपचारैः

सौवीरमदमगधन्नविबाधिपात्रीन्,

संधीभवति मम ये बभूवुः पुरेऽस्मिन्

कथावन्मुष्मधितु मार्गकलन्नचौरः ३

आर्या.

सिंहानें करिवरसा रामानें राक्षण प्रबळ बधिला,
 प्राप्ता अभिविशुद्धा काचनभूषेपरी मिथा त्याला.

गरवा.—(मनांत म्हणते) चाई, सांप्रत त्याला वैध अनुकूल
 झालें, व दावाला प्रतिकूल झालें, याला मी तरी काय करावें ?
नि.—

आर्या.

सैन्यासमेत पुष्पकयानें मी येतसें स्वनगरीला,
 ऐसा हनुमद्वनें आहे धाडित निरोप भरताला.

(असें स्मरण निघून जातो)

गरवा.—(विचार करून म्हणते) जव हनुमंत हा निरोप घे-
 ऊन भरतापत जाऊन पोचला नाहीं, तोंच तापसीच वैध घेऊन
 भरताकडे जातें, आणि काहीं असें अप्रियवर्तमान सांगतें कीं
 ऐकून भरत व शत्रुघ्न हे दोघेही देहत्याग करितील. म्हणजे
 रामानें माझे दोघे भाऊ मारिले आहेत त्यांचा सूड उगवेल.
 असें म्हणून निघून जाते.)

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति)

तद्वन्तरे पुढें भरत आणि त्याचे मागे शत्रुघ्न असें दोघे
 पडद्याबाहेर येतात.)

— कसा शत्रुघ्न,

आर्या.

ज्यानें चोरुनि नेली माझी वहिनी निशाचरें प्रबळें,
 त्याला शिक्षा करणें हें म्यां चिन्तांत कार्य रे धरिलें,
 मागध आवि करुनी बोलविले भूप साख करण्यास,
 आले ते सत्कारी बसालंकार देऊनी त्यांस.

शत्रु०— आर्य, भवदाक्षया पूर्वमेव संभाविता मया राजानाः भवता-

पि पूर्वमेव तदुपात्ततान्युपायनान्यार्यपादुकयोरग्रे निवेद्य कोशगृ-

हे स्थापितानि. तर्किक पुनरावेद्यते ?

भरतः— हा चिस्मरति तावत् ।

वक्ष्यामि तान् चरणप्रियस्तुमार्यं

देवं कवाहमिति चिन्तयतोऽनिशं मे

हा हंत चिस्मरति चिन्तमिदं कृतानि

कर्माण्यपि स्वमवधेहि तताः क्रियास्तु. ४

शत्रु०— बाढमेवं क्रियते.

भरतः— (सानुस्मरणं सर्वेभ्यश्च) वत्स शत्रुघ्न

नीले मुद्गि जवाभरं, कवितवे धीतं नवं वरकलं,

पाणानुजबलमस्तवान्, तपसा देहे क्रियं कामपि

विभ्राणेन, नवोदजांतरगतव्याघ्राजिनाध्यासिना,

द्वारदृष्टेन वने धुनापि स्वदसं तोनुक्तमार्येण मे ५

शत्रु०— (सबाष्पकंदं) केन वा तादृशस्य सार्वभौतमिय-

स्तोराभस्य महालुभाचस्य तादृशी देवतो वशा विस्मर्यते ?

भरतः— (सशोकविगं).

नेऊन ठेववित्तौ.

पुत्र.—वादा, ही आज्ञा तुम्ही मला मागेच केली होती, आणि त्या
गे मी राजाचा सत्कार केला. व तुम्होही त्यांनी केलेल्या भेटी
ल्या दादांच्या पात्रुकांप्रत निवेदन करून. जामदारखात्यांत नेऊन
येण्या, मग तेंच आतां पुनः काय सांगतां ?

रत्न.— खरेंच. मला अगदीं विस्मृति पडली बेठी ।

आर्या.

श्रीमत्ताताला जो प्रियपुत्र प्रकट रामचंद्र जसा,
मेघस्वरूप तो मज, मीही धितीतयास चातकसा.
केव्हां श्रीमद्गामा अवलोकित हें सदा मनीं वाहे,
रुतकमाही विसरे, यारुतव, वा, सावधान तूं राहें.

पुत्र.—उत्तम आहे. मी सावधगिरी ठेवित्तौ.

रत्न.— (मागील स्मरण करून दीनपणें म्ह०)

श्लोक.

मायां नीलजटा सुवल्कल नवें श्रोणीतरीं^१ तें असे,
हातीं उज्वल अक्षमाल^२, विपुला देहीं तपःश्री दिसे,
पर्णाश्या कुम्भिकेमध्ये स्थित असा शार्दूलचर्मावरी^३
पाहीला वनि, तीक्ष्ण मूर्ति अजुनी माझ्या दिसे अंतरीं.

पुत्र.— (सद्दवित होऊन म्हणतो) अहो सावैभौम राजाचा जो
प्रियपुत्र, व स्वतांही जो महासमर्थ, त्याची देवानें असी दशा
करून टाकिली, ती कोण बरें विसरणार आहे ?

रत्न.— (शोकाच्या आवेशानें म्हणतो)

—१) श्रीमद्गणेशाला. २) केलेल्या कामासही. ३) कमरेस. ४) रुद्रा-
क्षमाल, ५) व्याघ्राच्या कातड्यावर.

कीर्णानोकहशीर्णपर्णविरसेस्तोयैरुदन्त्याशमः,

शक्या स्थंडिल एव तस्य विषमे, यः सर्वलोकेश्वरः ६

(इति मूर्च्छति).

शत्रु० — समाश्वसिहि समाश्वसिहि, न स्मर्त्तव्योऽयमार्षस्य दशाप-
रिणामः.

भर० — (समाश्वस्य) कथं न स्मर्त्तव्यः ?

जटाभारं धत्ते मणिमुकुटयोग्येन शिरसा,

विभ्रति क्षीमाह्निं, बत, कविलिखे चरकलमपि,

मणिमासादाय स्थितिसमुच्चितो निर्वृतिविनं

यदार्यो वैदेव्या सममुदजगर्भे निवसति, ७

हंत । न वीर्यते सहस्रधा मे वज्रमयं तृदयं. (सास्त्रगद्वहं).

आर्या विवेहतमया रजनीश्वरेण

नीता न जीवति, पुनर्यदि जीवतीयं,

अप्रेक्षितरुवजानमप्रतिषेधदीर्घम्

लक्ष्मणपक्ष्म न करिष्यति शीघ्रं किम् १८

शत्रु० — आर्य, किमस्माभिः क्रियतामेवविधे देवदुर्विलीसते ?

भरतः — कसं भोः, कथं ।

B4

A3

काठे, मस्तर, कीड जेथ असती ऐसे घर्मी हिंडणे,
 प्राया अम्ल कडू अशीं घनफळे भक्षोपियां राहणे,
 शय्या भूमिवरी, ज्यांत पडलीं पातें पिणें त्याजला,
 जो सर्वेश्वर, पातली विधिवरें ऐसी वशा त्याजला.

(असें बोलून मूर्छित होतो.)

शत्रुघ्न—दादा, सावध व्हा. सावध व्हा, थोरल्या दादांला ही जो
 वशा प्राप्त झाली आहे, तितें आठवूं नये हेंच चांगलें.

भरत—(सावध होऊन) कशी रे आठवूं नये ?

श्लोक

जेथे योग्य किरीट रत्नमय, त्या माथा जडाभार तो,
 जेथे योग्य महाहै^१ वस्त्र कटिला त्या वल्क^२ गुंडाळिती,
 ज्याला योग्य निवास कांचनमयीं सौधाग्रभार्गी अहा^३
 वैदेहीसह तो पलाशकुटिकेमाजी^४ रहातो, पहा.

अरेरे ! माझे वृद्धवय पहा, कसें वज्रासारखें घट्ट आहे. त्याचे स-
 हसावधी तुकडे व्हावे, पण त्याला भंगही होत नाही. (सद्भक्ति
 होऊन घ डोळ्यांस पाणी आणून)

श्लोक

नेली त्रिवेदितनया जव राक्षसें, ही
 मेलीच जाण मज संशय यांत नाही.
 आहे जिवंत तरि ती करि रोवनास,
 कोणी नसे स्वजन तीस निवारण्यास.

शत्रुघ्न—दादा, ही सर्वदेवाची करणी, हिला आपण काय करावें ?

भरत—हरहर ! काय दु ख हें !

टीप—१ कटि दगड किडे. २ आंबठ कडु तिरवठ. ३ मोलयान. ४ व-
 लकल. ५ पर्णकुटिकेमध्ये.

तदिदानी किं करोमि मन्त्रभाग्यः ?

शत्रु०— धैर्यमवलम्ब्यतामार्थेण.

अनुप्रेषितव्याः खलु यथास्थानं राजानः.

भरतः— (विमृश्य) कथमन्यदुपक्रांतमन्यथा प्रस्तूयते ?

तदिदानीमिदं राजन्यकमनुकर्षन् रिपुनिपातनाय सन्नि-

कर्षमहमार्थस्य यास्यामि.

शत्रु०— किमाश्रीणाकर्णितमपदानमार्थस्य ?

भरतः— किं तत् ?

शत्रु०— निपादाधिपतिर्गुहः पत्रिकां प्रेषितवान्.

भरतः— अक्तं हि मया गुहं प्रति, क्षान्तिभिर्धनगोचरैरनुप्रापिश्य दंब-

कारण्यमार्थस्यमवृत्तिरुपलब्धव्येति, तत एव मायामृगेण रूपवच-

नाभ्यां आर्षलक्ष्मणौ विमोक्ष्य दूरं नीतवता रक्षसा भिक्षुवेषप्रतिष्ठ-

त्नेन देवी समपत्ततेति गुहेन मे विज्ञापितं.

शत्रु०— इदानीं पत्रिकायां लिखितमार्थस्य लक्ष्मणमात्रसहायस्य

नेदानीं सहायतापेक्षा, यतः

B4

A3

राक्षसदृष्टीने अंगी असती असती मूण बुसर,

शीलाभिजात्य^१ अठवुनि धीरहि आर्य^२ त्यजोलजीवित रे,

तर आता मंदभाग्याने म्या काय करावे ?

पुत्र— धैर्य धरावे, आणि राजे लोक आले आहेत, त्यांना आप-
आपल्या स्वार्थी जावयास आज्ञा द्यावी.

रत— (विचार मनांत आणून स्म०) कायरे हे ? हे भलतेच
काय ह्मणतास ? राजेलोक आले आहेत, त्यांना बरोबर घेऊन
जेथे आर्य रामचंद्र असेल, तेथे जाऊन त्याच्या शत्रूचा भी
नाश करून दारुणार.

पुत्र— आर्य रामचंद्रांनी काय केले ते तुम्ही ऐकिले नाही काय ?

रत— नाही ऐकिले. काय झाले ?

पुत्र— त्याविषयी, निपाधाधिपति जो गुह^३ त्याचे पत्र आले
आहे.

रत— होय वस्ता, मी त्यास सांगून ठेविले होते खरेच, की, आर्य
रामचंद्र दंडकारण्यांत गेले आहेत, तर ते जेथे कोठे अ-
सतील तेथे आपले जातवाले कोळालोक पाठवून त्यांचा शोध
ठोवित जावा ह्मणून. त्याकडूनच तर कोण्या एक्या मायामृगाचे
रूप पाहून आर्यास व वचन ऐकून लक्ष्मणास मोह पडून ते
दूर गेले असता, राक्षसांनी भिक्षुरूप घेऊन जानकी वहिनीचे
हरण केले, हे वर्तमान मला मुळी लागले. पुढील काय वर्तमान
आहे ?

पुत्र— हल्ली पत्रांत मजकूर लिहिला आहे की, आर्यांच्या बरोबर
लक्ष्मणजी सहाय आहेत, आता त्यांना आणखी कोणी सहाय

प— १ सुशीलता व कुलीनता. २ वडोळ भाऊ (राम). ३ गुहनाम
कोळ्यांचा राजा.

भरतः— कः सुग्रीवो नाम, कथं सहायो लब्धः ?

शत्रु०— किष्किंध.धिपतेः किमपि चक्रवर्तिनो वालिनः कनीयनिधः,

स च, वालिनं हत्वा रामेण, राज्ये स्थापनादार्यस्य सहायः संवृतः.

श्रूयतां संग्रहेण वाचिकं.

भरतः— कथमिदं ?

शत्रु०—

हत्वा यो युधि वालिनं कपिवरं, तस्यानुजाय श्रियं

सुग्रीवाय वितीर्य, तेन सुन्ददा विष्वाश्वसूतेर्भद्रैः

अन्विष्टां त्रिगतां पुरीं जनकजाञ्चोरस्य विज्ञापितां

रुद्रे वानरसेनया गमितया सेतुं निबध्यामुधौ. इति १०

भरतः— (विमृश्य) चरसं, संज्ञाधितमिदं. मतः कदाचिदाकाश

मार्गेण परस्परमालपतां खेचराणां वचः श्रुतवानस्मि.

शत्रु०— कीदृशं वचः ?

भरतः—

मिहते राजपुत्रेण निजे पुत्रेपि वालिनि,

न शोचतां कायादीं, नैक्षते ह्यात्मनो व्यथां. इति ११

B4

A3

सतील, त्यांना आपआपल्या ठिकाणी जावयास सांगवें,
— सुग्रीव हा कोण आहे ? आणि तो सहाय कसा मिळा-
वें ?

— किष्किंधा नगरीचा चक्रवर्ती राजा जी वालीचार्जे
नर त्या वालीचा हा धाकटा भाऊ. आर्य रामध्वजांनी वा-
ला मारून सुग्रीवाला राज्य दिलें म्हणून तो रामाला सहाय
ला. आतां सर्व पन्नाचा सारांश सांगतां ऐकावा.
— सांग काय तो.

श्लोक.

वालीनें बधुनी दिलें तदनुजा^१ रामेंचि राज्य स्वता,
तो^२ सेना अपुली तई दिशिदिशीं झाडा असे धाडिता.
एकें जाउनि वानरें कथियलें स्थानास चोराचिया,
तें सेनेसह वेडिलें जलधिला सेतूस बांधूनिया.
— (विचार करून ल०) वत्सा, ही गोष्ट संभवते. कारण
कोणी एके समर्थ सिद्ध चारण गंधर्व यांतून कोणी आकाशमा-
गिनें बोलत बोलत चालिले होते, त्याचें आपण म्हां ऐकिलें.
— ते काय सांगवें बरे ?

श्लोक.

मारिला राजपुत्रानें स्वपुत्र जरि वालि हा,
न शोक करि कार्यार्थी न व्यथा गणि वृत्रहा.^३

टीप—१ सुग्रीवाला. २ सुग्रीव. ३ इंद्र.

शत्रु०— तर्हि भवितव्यमिदं तनुना, किन्तु न ज्ञायते तस्य कीदृशी
कार्याधितेति.

भरतः— परस्, पुनश्च किञ्चित्तेषां श्रुतमस्ति.

शत्रु०— तदप्यनुगृह्यतामार्येण,

भरतः—

नेदं कृष्णचरं आतु, नापि श्रुतचरं क्वचित्

अगाधे योजनशत सागरे सेतुबंधनम्. १२

शत्रु०— आर्य, ततः कपिराक्षसानीकयोर्युद्धमपि प्रवृत्तमिति मन्वे.

अतः कस्मिन्नपि दिने प्रवृत्तं चंबानिलमुद्दिश्य तमुदकीं यमौत्पा-

तिको भवतीति शांतिकं प्रष्टुकामेन मया स्वमाश्रमपदं प्रेषितमार्यं

राममियसखं पिगलं प्रति वसिष्ठमिश्रेः प्रतिसंदिष्टं.

भरतः— कथमिदं ?

शत्रु०—

लंकापुरे चानरराक्षसानां रणं दिदृक्षोविनतासुतस्य

गत्यागतिभ्यां गगने समुत्था पक्षानिलोयं प्रसूते धरण्याम्. १३

तन्न प्रेतव्यमौत्पातिकोऽयमिति वत्सेनेति.

(नेपथ्ये)

- इन्द्रपुत्र वात्सी मारिषा असेल. प्रण इन्द्र हा कार्यार्थी
 वसें झगळे हे कसें समजत नाही.
 — आणखीही थोडेंसे त्याचें बोलणें ऐकिलें अहि, तें एक ल-
 जो समजेल.
 — तेंही दादांनीं कृपा करून सांगावें तर.
 — तें हें—

श्लोक.

न पाहिलें ऐकिलें वा कधीं कोणाहि पासून
 अगधीं चारशें कोश सागरीं सेनुबंधन.

—तर मग वानर व राक्षस यांचें युद्धही झालें असेल असें म-
 गा घाटनें. कारण एकदिवसीं मोठा प्रचंड धारा सुवला होता, ते-
 हां हा काहीं उत्पातसूचक असल्यास यावर शांति बगैरे काय क-
 याची ती सांगावी, असें विचारण्याकरितां, मी आर्य रामचंद्र
 यांचा प्रिय सखा जो पिंगल, त्याला वसिष्ठ गुरुचे आश्रमास
 गठविलें. तेव्हां त्याला गुरुजींनीं उलट निरोप सांगून परत पाठविलें.
 — तो कोणता निरोप वरें ?

श्लोक.

लंकापुरी वानरराक्षसांचा झाला असे संगरे उग्र साचा,
 राऊनिये ताक्षर्य पहावया त्या, तत्पक्षजन्म्याहि असेच वात्या,
 गून हा उत्पातवायु आहे असें मानून वत्सानीं किमपि मरान
 णीति आणूं नये.”

(इतक्यांत पडद्याच्या पलीकडे शूर्पणखा झोलते.)

टीप. — १ युद्ध. २ रासड. ३ वाहाटळ.

१४४८।— (आकर्ण्य) युध्यमानानां केषामपि जयपराजयशंसनी

केयं वृद्धतापत्तीव लक्ष्यते ?

(ततः प्रविशति वृद्धतापत्तीवेषेण शूर्पणखा)

शूर्प०— (विनिपातेन सुत्ववामिन्यादि पुनः पठति).

१४४९।— वत्स, केयं कुत आगम्यत इति पृच्छ. वत्स, संभवेव्यार्यस्य

सभरवृत्तिः, आकर्ण्यत्वस्या भुरवात्.

शत्रु०— आर्य, भवत्वैधं. (शूर्पणखा प्रति) अयि तापसि, कात्वं ?

कुत आगम्यते ?

शूर्प०— (शत्रुघ्नं उच्यते सभयं स्व०) कथमिहागतोपि कर्णनासावै-

री मम क्षत्रियवतुः ? (निपुर्णं निरूप्य) नायं लक्ष्मणः. अनेन

हि तस्वरूपेण तदनुजेन शत्रुजेन भवितव्यम्. (करेण नासि-

कायभिसृश्य) मम गृहीततापत्तीरूपाया वत्स एव नासिका.

अतः प्रतिपदं वर्णान्तानुनासिक्यरूपविज्ञानम्.

मश्रोतुं नोपहसितुं शक्यमस्य मदृक्तिभिः १५.

(१५) किमुक्तिं भवता ?

शत्रु०— तनुं प्रवीणि, कात्वं कुत आगम्यत इति.

आर्या

मेले सर्व सुन्दरान् शत्रुजर्मी लाधलाहि विजय असे
 तेणें उदास होवनि, हिमगिरितीं मीं तपास जात असें.
 — (एकून स०) कोणा उभयपक्षांचें युद्ध होऊन जातें आणि
 त्या जयपराजया विपर्यां जसें बोलवें, तसें बोलत बोलत
 प्रसी सारिखी ही कोण रे येत आहे ?

तर वृद्ध तापसीच्या वेषानें शूर्पणखा पडद्या बाहेर येते.)

०— ('मेले सर्व सुन्दरान्' हीच आर्या पुन्हा सणते).

— (वत्सा, ही कोण व कोठून आली याचा शोध कर, हिला
 आर्याकडील युद्धाचें वर्तमान समजलें असलें तर असेल तेंही
 चारून पहा बरें.

— बरें आहे दादा, विचारिती. (शूर्पणखेपत सणती) अ-
 तापसी, तूं कोण आहेस, व कोठून आलीस ?

०— (शत्रुमाला पाहून मनांत स०) माझे कान व नाक
 पुन वाकणारा जो क्षत्रिय बहु लक्ष्मण तोच अर्थे आला का-
 बाई ? (निरखून पाहून सणते) छेळे ! हा लक्ष्मण नव्हे, तर
 त्याच्याच सारिखा हा त्याचा धाकटा भाऊ शत्रुम असेल (हा-
 ने आपलें नाक चांचपून पाहून स०) हा ! काहीं चिंता नाही !
 तापसीचें रूप घेतले आहे तेव्हां मला नाक आहे बरें ! आतां,

आर्या

अमुनासिक वर्णाचा हीदल की स्पष्ट आजि उच्चार,
 ही तंव गतनासा स्त्री, याचे मनि हा न येइल विचार.
 (मोक्षानें स०) त्वां काय झटले बाबा !

— तूं कोण आहेस ? कोठून आलीस ? हें विचारिलें, दुसरें कां-
 नाहीं.

शूर्प०— (स्व०) रावणानुजाहं लंकाद्वीपात् (प्र० निश्वासेन
खेदमभिनीय) या क्वचिद्यतः कुतश्चिदिति जानीहि.

भरतः— (स्व०) नूनमियं यतस्तापसी, ततो न राक्षसपक्षपातिनी,
विवर्णा चेयं दृश्यते. तत्कुशलं दुर्लभमिति प्रतिभात्यार्यस्य. वत्स
लक्ष्मणस्य वा, अथवा विवर्णैर्यमन्येन हेतुना स्यात्. (प्र०)

अयि तापसि, किं ते नाम ?

शू०— (स्व०) अयमपि रूपेण मदीयनासिकाभेदमानफलकाभिला-
षविषयक्षत्रियकुमार इव वर्तते. तदमेव भरतेन भवितव्यम्. प्र-
श्रितश्चायमस्मिन् शत्रुघ्नः. (प्र०) भद्र, किमाह भवान् ?

शत्रु०— किं ते नामेति पृच्छत्ययमार्यः.

शू०— (स्व०) मम तु जन्मकृतं नाम शर्पणखेति, कर्मकृतं तु
व्यंगमुखीति, (प्र०) वर्णादिनीति मामृष्यमूकगिरिवास्तव्या मु-
नयो व्यपदिशन्ति. यतः पुलस्त्यमहर्षेरिषं कुलमसूतेति मयि
प्रसीदति.

शत्रु०— तदनेन तव वचनेन पुलस्त्यकुलीना भवती अयमूकगि-
रेरागच्छतीमवगच्छामि.

शू०— अथ किं.

शत्रु०— किं भवती राक्षसी ?

शूर्प०— (स्व०) किमत्र कश्चिद्ब्रूया (प्र० सकीर्ण) किं पुल-
स्त्यकुलमसूत्या राक्षस्याः भवितव्यं ?

राखा:—(मनांत स०) श्री राखणाची धाकडी बहीण आहे,
 लंकाहीपाहून आले. (खेव झाच्या सारखा उसासा ठाकून
 मोठ्याने स०) काय विचारतोस बाबा! आहे कोणी एक माणूस
 आहे आहे इकडून तिकडून कोठून तरी काय सांगू ?
 न.—(मनांत सणते) ज्या पेक्षा ही तापसी आहे, त्यापेक्षा ही
 राक्षसांच्या पक्षाची तर नाहीच नाही. आता हिचे तोंड उतरलेसे
 दिसते, त्यावरून आर्य रामभद्रांचे व वत्स लक्ष्मणांचे कुरा-
 ठ दुर्लभ वाटते। मग काय असेल ते असो. अथवा दुसऱ्या
 काही कारणाने ही खिन्न झाली असेल तर कोण जाणे? (उघडपणे
 बोलतो) अग्रे तापसी तुझे नांव काय बरे ?

—(मनांत सणते) ज्या विपर्यायाकामातुर झाच्यामुळे माझे
 काय कान गेले, त्याच क्षत्रियकुमार रामचंद्रांप्रमाणे हा वि-
 सतो, तेव्हा हा भरत असावा. शत्रुघ्नही याच्याशी धाकडेपणा-
 चे नात्यानेच वागतो. (मोठ्याने सणते) बाबा, त्या काय म्ह-
 ळले रे ?

—दादा तुझे नाव काय सणून विचारतात.

—(मनांत सणते) माझे जन्मनाम शूर्पणखा, परंतु कर्मनाम
 अथंगमुखी होय. (मोठ्याने सणते) ऋद्ध्यमूकपर्वतावर राहणारे
 मला पर्णादिनी सणतात, व पुलस्त्य महर्षींचे वंशात जन्मले
 सणून मजवर ते लोभही फार करतात.

न.—या तुझ्या भाषणावरून तू पुलस्त्य कुलोत्पन्न आहेस व
 ऋद्ध्यमूकपर्वतावरून आलीस असे समजले.

—होय, तसेच खरे.

—तर मग तू राक्षसी आहेस तर ?

—(मनांत सणते) याविपर्याय विचारणे काय ? (मोठ्याने को-
 थ आणून सणते) पुलस्त्याच्या कुलांत उत्पन्न झाले सणून
 राक्षसी झाले काय रे ?

शूर्प० — युक्तमुक्तं भवेण.

भरतः — कुतो निर्विण्णयेव भवत्या लक्ष्यते ?

शूर्प० — तर्हि श्रूयतां. (विनिपातेन सुन्दरामिति पुनः पठति).

शत्रु० — के तव सुन्दरः ? के तव दुन्दुवः ?

शूर्प० — (स्वग०) राक्षसाः सुन्दरो, वानरा दुन्दुवः विभीषणहतकः
सोपि तथा (प्रकाशं) वानराः सुन्दरो, राक्षसा दुन्दुवः.

भरतः — (स्व० सातकं) आर्यपक्षपातिनां विनिपात इति दारुण-
मिष वर्तते. (प्र०) अयि पर्णादिनि, ऋष्यमूकगिराववस्थानमु-
क्तं भवत्या, किं तत्र केषां युद्धं विषुद्धं ?

शूर्प० — नहि नहि. लंकाद्वीपे.

भरतः — युज्यत एधैतत्. कथमवगतमिदं भवत्या ?

शूर्प० — अस्ति खलु किष्किंधानाम गुहा.

शत्रु० — अस्ति. वाली वामनुशास्ति.

शूर्प० — न खल्विदानीं वाली, अपि तु तं निहत्य रघुकुलीनेन रामेण
राज्येस्थापितस्तां सुग्रीवोऽनुशास्ति.

श० — हायत एतदपि.

शूर्प० — तस्य गुहायां रुमाधानेथी शंकुकर्णी नाम मत्पितृसरवी का-
पि वामशी रुमायाः स्वपतिना साकमग्निप्रवेशमवेक्ष्य

B4

A3

ण हे पुलस्त्यकुलोत्पन्नच आहेत, लणून ते काही राक्षस आ-
त असे नाही.

—बाबा, तू हे ठीक बोलिलास.

—बरे तू असा खिन्न झाल्यासारखी का बरे दिसतेस ?

—एक तर सांगते. (असे बोलून 'भेले सर्व सुदृज्जन' हीच
भार्या पुनः लणते.)

—तुझे सुदृज्ज् कोण, व शत्रु कोण बरे आहेत ?

—(मनांत लणते) राक्षस हे सुदृज्ज् आणि वानर हे शत्रु, कु-
त्सात्मा बिभीषण तोही शत्रुच. (मोठ्याने लणते) वानर हे
सुदृज्ज्, आणि राक्षस हे शत्रु.

—(व्याकुळ होऊन मनांत लणतो) वानर हे आर्य रामच-
ंद्राच्या पक्षाचे त्यांचा नाश लणजे ही गोष्ट मोठी अनर्थकारक
योग्य (मोठ्याने लणतो) अगे पर्णादिनी, ऋष्यमूकपर्वतावर रा-
ते लणून त्यां सांगितले, तर तेथे कोणा कोणाचे युद्ध झाले ?

—तरावा. —तेथे नव्हे, लंकाद्वीपांत युद्ध झाले.

—ठीक, ही गोष्ट सत्य आहे. बरे ते तुला कसे समजले ?

—किष्किंधा लणून एक गुहा आहे.

—होय, आहे खरीच. तिचा राजा वाली आहे.

—आता वाली जीवत राहिला नाही, रघुकुलोत्पन्न जो.
रामचंद्र त्याने त्याला मारून सुश्रीवाला गावीवर बसविले, तो
तथा थोड्या दिवसांपूर्वी राजा झाला.

—होय. हेही आम्ही ऐकिले आहे.

—त्या गुहेत शंक्रुवर्णी लणून एक वानरी राहते ती माझी
पत्नी आहे. ती रुमेच्या दासीची कन्या. रुमेने आपल्या

व्यसनमसहमाना ऋष्यमूकगिरी मम समीपमुगता. तथा
निवेदितमिदं मे.

भरतः— (सावेगं) का रुमा नाम ?

शूर्प०— सुग्रीवस्य छवंगधिराजस्य महिषी.

शत्रु०— (सावेगं) कथं सुग्रीवो राक्षसैर्व्यापादितः ?

शूर्प०— (सबाष्पगद्वं) न केवलं सा, तत्सचिषो हनूमान्, बालिपुत्रो
युवराजोऽङ्गुली उन्धे सैन्याश्च.

शत्रु०— पर्णादिनि, तत्र गतयो रघुकुलीनयो राजपुत्रयोः
कीदृशी प्रवृत्तिः ?

शूर्प०— का पुनरन्या भवितव्येति ? या मायाविना राक्षसानामग्रे
समुचिता.

शत्रु०— (सबाष्पं) कथं माया प्रयुक्ता तयोरपि दारुणं कर्तुं
व्यवस्यता राक्षसराजेन ?

शूर्प०— तर्हि श्रूयता.

साकेताद्भरतेन भूमिपतिना सैन्या वयं प्रेषिताः

साहाय्याय तवानुकर्णितव्रता लंकापुरे संगरं,

इत्यागत्य, सलक्ष्मणे रघुपतौ वृत्तं प्रष्टुते, तथा

पौलस्त्यस्य भद्रैः कृतं नृत्तनुभिरु—

भरतशत्रु०— (सावेगं) कथं कृतं कथं कृतं ?

शूर्प०— (स्व०)

वतीबरोबर अभिप्रवेश केला, हे पाहून तिला स्तार दुःख झाले. ते सोसवेना झणून ती ऋष्यभूक पर्वतावर मजकडे आली, तिने हे मला सांगितले.

— (दुःखाच्या आवेशाने म्हणतो). अगे, रुमा ती कोण होती ?

०— वानरांचा राजा जो सुग्रीव याची पट्टराणी.

०— (दुःखाच्या भराने झणतो) काय ? सुग्रीवाला राक्षसांनी मारिले ?

— (सद्ब्रदित होऊन व अश्रू आणून झणते) तोच एकटा मारिला असे नाही बाबा. त्याचा मंत्री हनुमान्, वाल्मिपुत्र युधराज अंगद, आणि इतर सेनानायक, हे सर्वही मारिले,

०— अगे पणादिनी, रघुवंशांत उत्पन्न झालेले असे दोघे राजपुत्र तेथे गेले होते, त्यांचे काय बरे वर्तमान आहे ?

— त्यांचे वर्तमान निराळें काय असणार आहे ? मायावी राक्षसांशी प्रसंग पडला असतां जे व्हावयाचे, तेच झाले. दुसरे काय होणार ?

०— (आंसवे आणून झणतो) काय ? राक्षसराजाने मायाबळाचे रयांचाही घात केला ?

— सांगते ऐकावे.

श्लोक.

साकेताहुनि धाबिले नृपतिने अस्मास लंकापुरी
साहाया करतां बुद्धास तुमुली जे गुंतला संगरी,
ऐसे सांगुनि राहुनी निशिचरी रात्री नरांच्या मिते,
केले, निवृत्त राजपुत्र असतां त्यांना—

, शत्रु०— (उद्विग्न होऊन झणतात) काय केले ? काय केले ?

— (मनांत झणते)

पेप.— १ अयोध्येहून २ भरताने.

(म०)

नामैव शिष्टं तथा. १६

भरतः— हा राम, हा लक्ष्मण, (इति मोहमुपगतः)

शत्रु०— हा कथमार्याविवंगतो ! (इति मूर्च्छति)

शूर्प०— कथमप्रियमेवमुक्तं युवयोः ? कौ पुनर्युवा ? समाश्वसितं, स
माश्वसितं

उभौ.— (समाश्वस्य) कथमुभावेव संवृत्तौ ?

शूर्प०— अथ किं. अनंतरं स्वपंत एव सुग्रीवादयो मरुत्तुःहृदो राक्षसैः

शस्त्रपाणिभिः— (इत्यर्द्धोक्ते) ननु भणामि, कावुभाविति.

भरतः— ज्ञायत एव शेषमपि, हता इति.

शत्रु०— अथमार्या भरतः, अहं तदनुजः शत्रुघ्नः.

शूर्प०— (उद्वेगं लोकप्रतिः) कथं रामलक्ष्मणयोश्चांतरौ युवाम् ? हा,

हातास्मि ।

B4

A3

जो त्याचे बंधु हे आता वाणिज्येन भारत येतात.
(मोठ्याने "साकेताहुनी" या श्लोकाचा शोध घेणते.)

कथाशेषसे.

त.— हा आर्या रामा, हा वत्सा लक्ष्मणा, (असें म्हणून
मूर्छित होतो).

शत्रुघ्न— अरेरे ! दोघेहि आर्य गेले काय ? हरहर काय हे ! (असें
म्हणून मूर्छित होतो).

शुर्प.— काय ? ही मी तुझाला अप्रियवार्ता सांगितली तर ? अने
बाई ! काय करावें आता ? अरे, तुझी कोण तरी आर्हा ? सा-
वध व्हा, सावध व्हा.

दोघे.— (सावध होऊन ह्म०) रामलक्ष्मण हे दोघेही गेले काय ?
शुर्प.— होय, दोघेही गेले, असी त्या दोघांची अवस्था केल्यावर
माझे सुद्धत् जे सुर्यावादि क वानर, यांना राक्षसांनी शस्त्रे घेऊन
(असें अर्धेच वाक्य बोलून म्हणते) अरे पण तुझी कोण आर्हा
ही मी विचारिले, सांगा.

भरत.— असो, तूं सांगितलें नाहीं तरी "मारिले" हा वाक्यशेष उ-
घडच आहे.

शत्रुघ्न— ज्याला भरत म्हणतात, तो हा माझा बहील भाऊ, आणि
त्याचा धाकटा भाऊ मी शत्रुघ्न.

शुर्प.— (उद्दिष्ट झाल्यासारखी होऊन) काय ? रामलक्ष्मणा-
चे बंधूच तुझी तर ? हायहाय घात झाला !

टीप—१ मारणारा जो त्याचे.

जानानाप्येवमुदकाहं नरके निपतामि किं ११८

भरतः- को दोषो भवत्याः ? अदन्येनापि यत्तव्यमेवेदमावयो।

शूर्प०- पृच्छतोऽस्य शत्रुघ्नस्य संबन्धानभिज्ञा शंकुकर्ण्य कथितसि।

इमद्याहसुक्तवती।

शत्रु०- कीदृशीः सीतादेव्याः प्रवृत्तिः ?

शूर्प०- किमिति कथयामि ?

निशाचरेणापत्तता निरुद्धा कथिष्यता केलिसखी भवेति

तयोरेवस्यामपि बोधिताऽसुनुद्धेधनाम्मुक्तवती शुचं च १९

शत्रु०- (सशोकं) हा, कथमिदमापन्नं ?

आर्ये जानकि, या प्रवासदिवसे श्वश्रूजनस्त्वां वधूं

पश्यन्वक्रकलमध्यदारीतक्रवीबंधकर्म गृण्हती

शोकान्मोहमुपागतः स किमिवं शृण्वन्निचसोर्षु क्षमसु,

त्यक्त्वा यत्किल रितन्नया तनुरभ्रवुद्धधनेन त्वया. २०

भरतः- आर्ये, धर्मासि यथाकालोचितमेवेदमाचरितं. अहं तु न

जाने किमिवमात्मनोचितमाचरितव्यमिति.

B4

A3

- हे जाणूनानेहि घडले, मां केलें तरकसावनातें जेजां.
- यांत तुझ्याकडे काय दोष आहे ? हे वर्तमान कोणाला तरी सांगणें पडतेंच तें त्वां सांगितलें इतकेंच.
- शास्त्रज्ञानें मला वर्तमान विचारिलें त्यावरून, शंकुकर्णानें तें मला सांगितलें होतें तें मी येथें बोलिलें. तुमचें त्यांचें बंधुत्वा-
द्वेष नातें आहे, हें बाई मला काय ठाऊक ? हें ठाऊक असतें,
तर हें वर्तमान बोलिलेंच नसतें.
- जानकी वहिनीचें तरी काय वर्तमान आहे ?
- काय सांगूं आतां ?

श्लोक.

निशिचरं हरुनी वनि ठेविली, वदतसे मम अंतुरि हो भली,
रघुकुमारकमृत्युहि ऐकुनी, त्यजि तनुशुच ही गळि बांधुनि.
— (शोकानें स०) हायहाय ! हा काय अनर्थ प्राप्त झाला ?
अगे जानकी वहिनी,

श्लोक.

जातानां वनि वळकलास धरिलें नैसावया जें तुवां,
शोकें मूर्छित जाहण्या सकळिका तें ज्या तुझ्या सामुवा,
कठी बांधुनि पाश तेह त्यजिला त्वां हें असें ऐकुनी,
त्या केशा जगतील आजि परमा द्वारवास या भोगुनी ?
त.— आर्थे, धन्य आहेस. हे जें त्वां केलें, तें कालोचितच के-
लें. शाबास ! मला तर आतां काय करावें, कोणती गोष्ट करणें
मस्तुत योग्य आहे, हें काहींच सुचत नाहींसं झालें आहे.

— १ स्त्री (माझी ही). २ देह व शोक बरोबर ठाकित्ती झाली. ३ ग-
ळफासास (तनु) बांधून. ४ सामुवा.

वैरं निर्यातयिष्यामीं हत्वा वैरिणमाहवे.

शूर्प०— (स्व०) निवृत्तमेवेदं. (म०)

इदानीं नैप पंथा वा सहाया न हि संति यत्. २१

अतो विषण्णानां तथाच रंन्त्या सीतथैव निरूपितः सदाचारः.

भरतः— कष्टं कष्टं !

नीता एव चतुर्दशापि शरवो, यासां दिनेषु क्षणो

ऽप्येकः कल्पवदारुत, मे दिनमिदं त्वार्यागमस्यावधिः,

प्रायेणाद्य समागतस्य विपिनादार्यस्य पादाबुजं

दक्ष्यामीति समुत्सृज्य ननु मे भिलोऽभिलापनुमाः२२

(इति मुक्कंति)

शूर्प०— (स्व०) भरत, न केवलं भवती, ममापि रूपवर्तमिमम.

भिलपत्याभिल एवायं, परंतु नासिकथा साकमित्यवगतस्य.

(म०) समाश्वसिहि, समाश्वसिहि कथमितपरं पृष्ठस्यो रामः १

शान्तु०— (सोत्कंठं सशोकं)

B4

A3

रणी मारुनि शत्रूला वैरनिर्यातना करूं

—(मनांत झणते) ही गोष्ट तर होऊन चुकली आहे, मोठ्या-
झणते.

श्लोक. (उत्तरार्ध).

साह्य नाही झणुनि ही गोष्ट चिर्ची नका धरूं.
तो तुझाला अतिशय शोक झाला आहे. अशा शोकप्रसंगी क-
वर्त्तावे हा सन्मार्ग स्तीतेनेच दाखवून दिला आहे.
— अरेरे ! काय दुःखे !

श्लोक.

चौदावत्सर काळ म्या अजवरी दुःखे बहू काढिला,
एकैक क्षण कल्पतुल्य मजला भासे अहो ज्यांतला ;
आजी हे दिन अंतिम, प्रभु आजी येईल रानांतुनी.
त्याला पाहिन हा मनोरथतरू गेला असे मोडुनी.

(असें झणून मूर्छित होतो.)

—(मनांत झणते). भरता, तुझाच मनोरथतरू मोडला असें
हे, तर राम हा मोठा रूपवान् झणून त्याविषयी जो माझा
भिलापतरू तोही मोडला, त्यांत तो माझ्या नाकासुद्धा, इतका
हा विशेषच आहे, (मोठ्याने ह्म०) भरता सावध हो, सावध
याजपर राम हा बाबा कोठून दृष्टीस पडणार ? आतां तो दृष्टी-
पडण्याची आशा ठेवूं नको.

—(उत्कटित होऊन शोकावे ह्म०)

टीप,—१ कल्पाप्रमाणें. २ ज्या चौदावत्सर काळांतला.

तौ लक्ष्मीकरपद्मकेलिकमलच्छायौ च पादौ तथा-
भावादार्यरघूद्वहस्य न पुनर्वर्षु मया शक्यते. २२

(इति मूर्च्छति)

शूर्प०—(स्व०) मया पुनस्तदखिलं दृष्ट्वापि न पूरितो मनोरथा.

(प्र०) वत्स शत्रुघ्न, समाश्वसिहि. समाश्वसिहि समाश्वासय

चैनं. परंत्वस्य शोकस्य प्रतीकारश्चित्यतां

भर०—(समाश्वस्य)

आतव्या, मणिपादुके मम पुरस्कृत्य, त्वया मेदिनी,

वस्तव्यं च वने चतुर्दश मया वर्षाणि ताताङ्गया,

कामं पूरयितुं ततस्तव भुवं शास्नीति मां लालयन्,

यातोयं न निवर्त्तयेद्यदि पुनः, शोकं सहिष्ये कथं ? २३

तदहमिदानीमनलं प्रवेक्ष्यामि.

शत्रु०(समाश्वस्य) कः पुनरन्योऽस्य प्रतीकारः ? (भरतं प्रत्यंजलिं

बध्वा)

आर्येणार्थानुगमितो यथा रामेण लक्ष्मणा,

तथापुगमय त्वं मां प्रवेक्ष्यन्नायं पावकं. २४

B4

A3

ते वच्छ स्फुटशारधेदुपरि^१, ती दीर्घेहि नेत्रावुजै,
 ते बाहू अतिनील गारुडमणिस्तंभापरी^२ दीर्घ जे,
 लक्ष्मीहस्तगतावुजापरी^३ हि ते नेर्मल्यशाली असे
 पादाब्जद्वय, राम नष्टं लणुनी आतां न माते विसे.
 (असें लणून मुळित होती.)

—(मनांत ल०) मी तर ते सर्व अवयव पाहिले ना? पण माझा
 रोय कोठें पूर्ण झाला? (मोठ्यानें ल०) वत्सा शत्रुघ्ना, सावध
 सावध हो. तूं सावध होऊन या भरतालाही सावध कर, आ-
 याचा शोक दूर होईल असा कांहीं उपाय शोध.

—(सावध होऊन ल०)

श्लोक.

राज्यां स्थापुनि पादुका मन, धरा सांभाळ तूंची बरे,
 ताज्ञेकरुनी चतुर्वशसमा रानांत राहीन रे,
 प्रतीत्यर्थ करीन राज्य मग मी सांगोनि माते असा,
 ला तोहि पुन्हा नये परतुनी, तो शोक सोसू कसा ?
 आतां मी अग्निप्रवेश करितो.

—(सावध होऊन ल०) स्वरेच, शोकनिवारणार्थ याहून दुसरा
 उपाय कोणता आहे ? (भरताला हात जोडून लणतो.)

श्लोक.

आर्षा स्त्रीमित्रिनें केले रामानुगमना^१ जसें,
 आज्ञापार्वे^२ मला तुम्ही स्त्रीयानुगमना^३ तसें.

१. शारत्कालच्या चेदाप्रमाणे, २. पाचूळे मण्याचे खांबाप्रमाणे लांब.
 ३. त्या हातांतील कमला प्रमाणे निर्मल. ४. मेला. ५. रामाबरोबर मृत्यु.
 ६. आज्ञा करावी. ७. आपल्याबरोबर अग्निकुंडांत उखी, ठाकण्यास.

साधु चिन्तितः अहमपि तपसे न गमिष्यामि.

सुग्रीवचिहितः शोको ममाप्येव सुदुःसहः

अतोऽनलं प्रवेक्ष्यंतावनुयास्याम्यहं युवां.

भरतः—हा वत्स लक्ष्मण,

येनार्यस्य तवानुरुध्य स्तद्वयं, क्षांतं पितुश्चेष्टितं;

माता मे न निधंन्निता बलवता नोत्सारिता मंयरा ;

आर्यश्चानुगतः पुरादिव घने, नाके समीकांगनात्,

स त्वं दर्शितभक्तिरार्यविषये धन्योऽसि, भाहं तथा. २६

वत्स शत्रुघ्न,

कृच्छ्रेणैवमजप्रजाधिपकुलं शांताकुटुंबी मुनि-

वत्सापत्यमवर्द्धयत्करुणया कुर्वन्नपत्योदयं.

हा किं करोमि संवभारथा ?

रामाद्ये पु गतेषुच त्रिषु ततोऽपत्येषु गत्या विधे-

स्तुर्यस्त्वं नच जीवितात्पितृजनतृप्तिं निवापावुभिः. २७

शूर्प०—(स्व०) कथं शत्रुघ्नी जीविष्यति ? इति किं व्यर्थ एव भविष्यति

ते मनोरथाः ? (प्र०) वत्स भरत, तत्रैव शत्रुघ्नस्यापि शोकभारः

तन्मध्ये प्रथमासं नियोग इति.

B4

पन्न करीत आहे. (मोठ्याने म्हणते) वत्सा भरता, तू हा उत्तम
विचार केला. वत्सा शत्रुघ्ना, तूही शोकाचा प्रतीकार चांगला
योजिला. शाबास ! मीही आता तप करायास जात नाही, तर

श्लोक.

सुग्रीवनिधने शोक मला झाला छुडुस्तर,
तुम्हा मागुनि येते मी अग्निकुंडीच सत्वर.

त.— हा वत्सा लक्ष्मणा,

श्लोक.

ताताचे कृतिला निजाग्रजमते त्वां साहिले आवरे,
साही माय न दंडिली, हुसकिले नाही तसे मंथरे,
आर्यामागुनि पत्तनांतुनि वनी गेलास, युद्धांतुनी
स्वर्गाही; दृढभक्त तूच अससी, तैसा न मी या जनीं.

म्हणून खरा धन्य तूच होस. वत्सा शत्रुघ्ना,

श्लोक. (पूर्वार्ध)

वंशाची अजनामका नृपतिच्या वृद्धी अपत्योदये
केली कर्मठ ऋष्यशृंगमुनिने यज्ञा करोनी स्वये,
अरेरे ! म्या मंदभाग्याने काय तरी करावे ?

श्लोक. (उत्तरार्ध)

आता मी अणि रामलक्ष्मण तिथे देवैचि मेली निके,
चौथा तू तरि राहुनी स्वपितरां तर्पी निवापोवके.

— (मनांत ह्मण) काय ! शत्रुघ्न जिवंतच राहतो की काय आई !
हायहाय ! असे झाले तर माझा मनोरथ सर्व व्यर्थ होईल. (मो-
ठ्याने म्हणते) जसा तुला अतिशय शोक झाला, तसाच शत्रु-
घ्नालाही झाला आहे. याजकरिता तू जे त्याला मागे राहण्यास
सांगतोस, ही गोष्ट व्यर्थ आहे. न्याक्याने कसे राहवेल बरे ?

दशरथाचे २. रामाच्या अभिप्रायावरून. ३. जसा पत्तनांतून (नगरां-
वनास गेलास तसा युद्धांतून स्वर्गास गेलास, ४. तिलांजली देऊन.

शत्रु०— (सासं)

प्रियापत्येषु युष्मास्तु गतेषु, रुदतः पितृन्

निवापसलिलैर्बालः कथं तर्पयितुं क्षमः ? २८

तदहमनलं प्रवेष्टुभार्यास्य पुरासरो भविष्यामि.

शूषे०— वत्स शत्रुघ्न, तेन हि स्वर्गतामिधनानलयोरभयनाय.

भर०— ६ षष्ठं भोः कष्टं !

मातः ६ गौशालनंदने, निर धर्षी मंग्नासि शौकांबुधौ,

कैकेयि ६. मकीर्तिपंकप तिनैराचंद्रतारं वस.

पुत्री द्वावपि सतःअन्यसि १ पुत्रं प्राप्तुं, सुमित्रेपि किं १

सर्वानर्थवहे नु भुंक्त्व नरद. हार्नेकाकिनी मंधरे. २९

हा तात, पुरुहूतप्रियसख,

वर्द्धितुं चतुरो वृत्तान्मुता कर्मयता त्वयां

आर्थं प्रेषयतारण्ये नाशितं नै श्व रघोः कुलं. ३०

शत्रु०— किमनेन प्रलापेन १ संपा द्यते तावन्तीधनानि हुताशनश्च.

(इति निष्क्रम्य प्रविश्य) आर्थं, द्वारदेशे शुष्कधनसमिद्धो

भगवाज्जातवेदाः ।

भरतः— मियं मे.

शूषे०— (स्व०) प्रियमितीक्ष्णप्रिकं मे (प०) वासं, तदुपधीय

तामनलप्रवेशाय.

प्र— (आसर्वे झालून म्ह०)

आर्या.

तुम्हापरिभोग्य मुलें मेलीं म्हणुनी घडील रडतील.

त्यांना उदकें द्याया कैसा हा बाळ शक्त होईल ?

त्मात् अग्निप्रवेश करण्याविषयी मी तर आर्याच्याही पुढें होणार.

०— वत्सा शत्रुघ्ना, तर मग आतां इंधनें य अग्नि आणण्याची

त्वरा करावी. उगाच उशीर कराला ?

त— हरहर ! देवा काय दुःख हें ?

श्लोक.

कौसल्ये^१, अयि, तूं बुडालिस अजी शोकाग्निमध्ये अहा !

कैकेयी^२, अपक्रीतिशक्तिं बुद्धिनी प्राप्तवतीं रसा.

हालें नवतं दोन, शोक तुजला द्याया, सुमित्रे^३ वृथा !

सर्वानथं द मंथरे^४, यमपुरा जावोनि भोगी व्यथा.

१. पुरुहूतप्रियसख्या,

आर्या.

रघुवंश वाढवाया केले उत्पन्न तुंचि सुत चार,

परि आर्या^१ धनि प्राहुनि तया बुडविलें तुवाचि साचार.

प्र— दादा, असा व्यर्थ आकोश करून उपयोग काय ? आतां

इंधनें आणि अग्नि घेऊनि घेतों (असें म्हणून बाहेर जाऊन आत

घेतों व म्हणतो) दादा, दारापार्शी चांगली कोरबी कोरबी लाकडें

जमा करून भगवान् अग्नि नारायण प्रवीण केला आहे.

त.— फार उत्तम, तें आम्हास प्रियच आहे.

०— (मनांत म्ह०) मला तर, बाबा, हें तुजपेक्षाही अधिक

प्रिय आहे. (मोठ्यानें म्हणते) वत्सा, तर आतां अग्निप्रवेशाची

सिद्धता करावी.

टीप— १ हीं सर्व संबोधनें आहेत. २ रामाला.

भरतः— अयि तापसि, तत्र भवत्या सविनयमरविदवांधवकुलपरम-

गुरुरंधतीजानिरवगमयितव्यो भरतस्य संदेशं.

शू०— (स्व० सानंदं) अनेन हेतुना सुपरिहारो ममानलपवेशः।

(प्र०) अथकिं ?

भरतः—

अद्यारभ्य महात्मनेव मनुना पृथ्वी स्वयं पालिता

दृष्टव्या भवता, यथा न च तथा शोचन्ति मे मातरः,

दिव्यं धाम यथा वसेय वयमध्याशासितव्यास्तथा,

शोचंस्त्वार्यमनुप्रयामि यवहं शत्रुमभिन्नोऽधुना. ३९

शूर्प०— (स्व०) फलतीव मे मनोरथः। (प्र०) किमिदं संवेष्टव्यं?

स्वयमेवायमृषिः सर्वं जानाति (इत्यग्निं प्रवक्षिणीकरोति).

शत्रु०— पर्णादिन्याचरितव्यमार्यसंदिष्टं, प्रथमभावामेव प्रवेश्यामः

शूर्प०— (स्व०) इदीयानेतयोरयं व्यवसायः, तन्न मे किञ्चिदिह

कृत्यमवशिष्यते. (प्र०) नातिलघनीयं युवयोरनुशासनं, विशेषे-

णास्मां वशायां (इति निष्क्रान्ता).

रत.—अगे तापसी, सूर्यवंशाचा कुलगुरु असा अरुंधतीचा पति जो भगवान् वसिष्ठ ऋषि त्याला चिंतितपूर्वक हा येवढा भरता-चा निरोप कळवावा.

पू०—(हर्ष पावून मनांत) बरेंच झालें ! अग्निप्रवेश करण्याची मला ठाळाठाळी करायाची होतीच. तिला आतां हे निमित्त चांगलें मिळालें ! (मोठ्याने) बरें आहे. कळवितें. काय निरोप ?

रत.—

श्लोक.

पाळावी क्षिति आजपासुनि तुम्हीं न्यायें मनुचे परी.
माझ्या या जननी बुडोत न महाशोकार्णाचा भीतरी,
साधा योग असा, सुदिव्य पद कीं आम्हां रूपेणें मिले,
शत्रुघ्रासह अग्निकाष्ठ गिलितों मी रामशोकामुळे.

पू०—(मनांत) माझा मनोरथ बहुत करून आतां सफळ होतो, असें स्वचित्त दिसतें. (मोठ्याने) निरोप सांगणें तरी कसाला पाहिजे ? तो ऋषीश्वर स्वतां सर्वज्ञच आहे. यास्तव त्याला सर्व कळतेंच आहे. असें झणून अम्नीला प्रदक्षिणा करायास लागतें.)

शु०—अगे पुणर्विनी, भरतदादा सांगतात, त्याप्रमाणें आधी निरोप सांगायला जा. पहिल्यानें अग्निप्रवेश आम्हींच करितों.

पू०—(मनांत) हौ ! आतां बरीक यांचा अग्निप्रवेश करण्यावि-पयींचा दृढ निश्चय झाला. आतां या उपर येथें आपल्यास कांहीं कर्तव्य उरलें नाहीं. (मोठ्याने) काय करावें बाई ? माझ्यानें तुमचें वचन मोडवत नाहीं. त्यांत विशेषें करून तुम्हांवर असा प्रसंग येऊन पडला, तेव्हां यावेळीं नाहीं कसें झणूं ? जातें तर. (असें झणून निघून जाते.)

उभौ— (अग्निं प्रदक्षिणीकुरुतः)

(नेपथ्ये)

वनं ब्रजंतं पितुराज्ञया मे वत्सा कथं नायमनुव्रजंती

दुःखं व्यसोदिति विपीदतो मे रक्षोदृष्टताभूदिय वज्रपातः । ३२

भरतः— कथमसौ जनकराजः संप्राप्तः । (पुनर्नेपथ्ये) भो भो

माहेश्वरप्रवर,

लंकानाथ, भवन्नपि प्रियसखस्त्वं वीतशंकं कथं

वत्सां मे दृष्टवान् ? ब्रुवै किमथथा ? जातिस्तवेयं यथा.

कष्टं भोः कष्टं ।

हा वत्से, विजने वने दशमुखं दृष्ट्वा ऽपहारोद्यतं

क्रोशंत्या भयशोकविबहलतनोः सा ते दशासीत्कथं ? ३३

शत्रु०— आर्यामुद्धतत्यक्तजीवितां न जानात्पार्यो जनकराजः,

भरतः— कथमेनमार्यमसंभ्राव्य युक्तमावयोरनलं प्रवेष्टुं ?

(इति प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति).

(प्रविश्य जनकः)

जनकः— अहो, कथमेतत् ?

अग्निं प्रदक्षिणीकुरुं नुद्याय च शिखाकुलं

भरतोऽयं सह आत्रा प्रवेक्षन्मिय लक्ष्यते । ३४

(इति त्वरितमुपसर्पति).

उभौ— आर्ये, तत्रभवंतमभिवाहयावहे.

— (अग्नीला प्रदक्षिणा करितात. इतक्यांत पडद्यापलीकडे राव्द होतो.)

श्लोक.

आङ्गेने पितयाचिया रघुपती जातां महाकाननी,
 गेली त्यासह मत्सुता, पण तिला होतील दुःखें मनीं,
 ही चिंता बहु वागवीत असतां, लंकापतीनें तिला,
 नेलें चोरुनि, वज्रपातसम हा घृतांत म्यां ऐकिला.
 — काय ? हे जनकरावजी आले वाढते. (पुनः पडद्यापलीकडे राव्द होतो.) अरे, शिवभक्त शिरोमणे,

श्लोक.

माझा मित्र असुनिही ममसुता त्यां हारिली, रे, कशी ?
 किंवा यांत न चिन्न, कारण तुझी जातीच कीं राक्षसी.
 रहरा
 हा वत्से, विजनीं वनीं दशमुखें नेतां धरुनी तुला
 प्राया झालि दशा भयादिकरुनी, तीं नसे, गे, तुला,
 प्र.— आर्या जानकी वहिनीनें गळफांस घेऊन जीव दिला, हें
 जनकरावजींस ठाऊकच नाहीं.
 प्र.— अरे हे जनकरावजी येत आहेत, तर यांचां सत्कारपूर्वक
 नरोप घेतल्याधिना आपणास अग्निप्रवेश करणें ठीक नाहीं. (अ-
 नं लणून त्यांची वाढ पहात उभा राहतो.)

क.— (पडद्याच्या बाहेर घेऊन) अहो हें काय ?

आर्या,

अग्नि प्रदीप्त करुनी दोघे त्याला प्रदक्षिणा करित,
 वाढे घालित आहे त्यांत उबीतें संबंधु हा भरत.
 (असें लणून लौकर लौकर जवळ जातो.)
 — रावजी, आत्मी चरणामत वंदन करितों. महाराज,

वीप.—१ तुलना.

जनकः— हा हतोस्मि मंदभाग्यः (इति मूर्च्छति)

उभौ— समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

जन०— (समाश्वस्य)

दीर्घायुषा विजयिना भवितव्यमस्या

भूजन्मनः सहचरेण, तथोमिलायाः,

इत्यनुयन् अहगतिज्ञाना यदेतद्

आसीन्मृषैव मम भाग्यविपर्ययेण. ३६

हंत हंत !

अद्यैतद्वर्शनयन्मे याज्ञवल्क्यानुशासनं,

तदपि कश्चिदेवास्ते, शोकोऽयं हंति मां क्वचित्. ३७

शत्रु०— आर्या सीतापि— (इत्यर्द्धोक्ते समाश्वसिष्यति)

जन०— यदि सापि गता तर्हि शियं ना, तथापि परितप्यते मे स्तदयं.

शत्रु०— परंतुद्धनेन.

जन०— कथं वत्साया एवं जातं !

प्रणाम हा शेषमला, आली वेहास टाकितो आता,
सौमित्रि राम बोधे बधिले माये निशाचरी ताता.

— अरेरे ! घात झाला रे मज मंदभाग्याचा घात झाला ! हाय
य ! काय करू आतां ?

(असें झणून मूर्च्छित होतो.)

— सावध व्हा, रावजी, सावध व्हा !

— (सावध होऊन)

श्लोक.

दीर्घायु आणि विजयी पति जानकीचा,
तेसाचि हीडल पती तघ कुर्मिलेचा,
दैवज्ञवर्ग बदला मज हें कसारे ?
झाले मदीय विधिनें लविकेंच सारे !

य हाय !

आर्या.

याचें दर्शन आणि जें अनुशासन याज्ञवल्क्यकृत मजला,
तें गेलें एकिकडे, हा कैसा शोक मधिच उद्भवला !

— आर्या, सीता बहिनीहि— (असें अर्धेच वाक्य बोलून
द्रवित होऊन उभा राहतो).

— जर तीही गेली असली तर अझाला ती गोष्ट इष्टच आहे.
प्रापि पोवांत वेंठ उभे राहतात. काय करावें ?

— गेली तर गेली, पण ती गळफांस घेऊन कीं हो गेली !

— काय ! वऱ्सेचा अशा रीतीनें परिणाम झाला काय ? (ति-
मा बाळपर्णीची आठवण करून झणतो.)

वक्राबुजं तव शिशोरबलंभ्य, वरसे,
संतापमेति तद्दयं. वत, किंकरोमि ! ३८
(सनिःश्वासं).

शृण्वन् रक्षोवृता सीता भरतो मे शपन्तुपाः
प्रस्थाप्यन्ते रिपून्जेतुमिति तुष्टोरम्यहं वृथा. ३९
तद्विदानीं

अनेन युवयोरंते संभूतेनैव वग्हिना
कवलीकृतदं होहं तरेयं शोकसागरं ४०

भरतः— मम खल्विदं प्रथमं.

आर्यस्योपगमालाभादसंपूर्णमनोरथः

ज्वलनं प्रविशाम्येवं जवाभिर्बलकलेन च. ४१

जनकः शत्रुघ्नः— अतिकरुणामिदं मस्य ब्रह्ममवकीर्यते.

(नेपथ्ये)

हत्वा वशाननमवाप्य विदेहकन्याम्,

आसाद्य कीर्तिमृषिदेवतगीयसानां,

आरुह्य पुष्पकमुपैति संलक्ष्मणौथ

सिंहा कृती, भरत, माविश हव्यवाहं. ४२

B4

A3

हिरकण्यापरि वंत विराजती, कुत्रिल कुंतल केशहि शोभती,
हंसुनि हालविसी जंघ मस्तका, विज्वराहि हले तंव तो निका,
अठवितां तव बाळपणा, असें वृद्धय तप्त अजी बहु होतसे.
हाय हाय ! काय करूं रे ? (निःश्वास ठाकून स्म०) हरहर .

श्लोक.

नेली सीता राक्षसें चोरुनीयां, आणाची ती त्याजला मारुनीयां,
या हेतुनें धाडितो हा नृपाला ऐकोनी हे व्यर्थ संतोष झाला.
तस्मान् आतां,

श्लोक.

तुमचिया जवळी बहु पेटला अनल, हाचि घरा मज वाठला,
त्वरित घालुनि यांत उडी, पहा, तरुनि जाइन शोकसमुद्र हा.
त— पहिल्या प्रथम तर मी उडी घालणार. त्यांत अंतर व्हायचें
नाहीं.

आर्था.

आर्थे न आला स्तणुनी झाला मत्काम भग्न हा आज्ञी,
संज्ञे सघळकल यास्तव तनुही होमीन पावकामाज्ञी.
नक व शत्रुघ्न—काय हा वीनवाणी होऊन बोलत आहे पहा !
(इतक्यांत पद्मधा पलीकडे हनुमान् बोलतो.)

श्लोक.

मारोनि रावण, अणी जनकात्मजेला,
घेऊन कीर्तिहि, सुरादिक गति जीला,
ब्रैसोनि पुष्पकि सबांधव येइ राम,
अग्निप्रवेशविधिचें, भरता, न काम.

जनकः— (सहर्षं) चत्स भरत, मा त्वरस्व मा त्वरस्व, श्रूयते हि
कव्याणी वाणी.

भरतः— (विलोक्य आर्य मा मैवं.

विप्रियं श्रावयित्वा प्रागज्ञानादनुत्सया

प्रियं निवेद्यते भूयस्तापस्या वर्णिरूपया. ४३

तदेतन्मिथ्या. (इति त्वरितमग्निमुपसर्पति)

(प्रविश्य पवाक्षेपेण वर्णिरूपो हनुमान्)

हनुमा०— भरत, मा मैवं. कथमहेतुकः क्रियारंभः ? (इति निवार्य)

शृणु तावत्.

रक्षासैन्यपति महस्तमवधोऽश्रीलश्वमुनायको,

देवेनावधि कुंभकर्ण इति यो दृमो दशास्यामुजः

सौमित्रिः कृतरावणात्मजबंधः सर्वैस्तुतः खेचरे-

लब्धाः सूनदशाननेन विमुक्ताः सीता क्षयश्रीरिवः ४४

तव नुभोःक्षयते भवान् सदारानुजरामोपगतकंदलितमानदं.

B4

घाई करू नको. शुभवार्ता ऐकण्यांत येत आहे.
१— रावजी, यांत कांहीं अर्थ नाही.

आर्यां.

अपिथ घाता बोलुनि गेली जे तापसी न जाणुनि, हा
द्विजवेष घेउनी ही वदते पिथ तीच सानुताप पहा.
याजकरितां हे सर्व मिथ्या आहे. (असें झणून लौकर लौकर
अग्नीच्या जवळ जातो.)

(इतक्यांत पबदा पलीकडे सारून ब्रह्मचान्याच्या रूपाने
हनूमान् प्रवेश करितो.)

मान— भरता, हे काय करितोस ? कारण नसता भलतीच
गोध करणे यास काय झणावे ? हो तर मागे. (असें झणून त्या-
ला धारितो व झणतो) आतां वर्तमान ऐकून घे.

श्लोक.

रक्षसैन्यपती प्रहस्त^१ वधिला नील^२ चमूनायकें,
श्रीरामे वधिले दशास्यसहजा^३ त्या कुंभकर्णा निकें,
सौमित्री वधि पंक्तिवक्रतनुजा^४, तैसी प्रभूने रवरी
सीता मेळविली दशास्य वधुनी अंती जयश्रीपरी
असा जय मिळाला, त्याकाळीं संपूर्ण देव श्रीरामचंद्राची स्तुति
करिते झाले, असो आतां तो भार्या व बंधु यांसह वर्तमान समोप
प्राप्त झाला आहे, यास्तच तो आनंद त्यां भोगावा तें वाकून तूं
हे काय करित आहेस ?

प-१ पश्चात्ताप पावून. २ राक्षससेनापती प्रहस्तनामा. ३ नीलनामे वा-
नराते. ४ रावणाचा भाऊ. ५ इंद्रजिताला. ६ विजयलक्ष्मीप्रसाणे.

हनूमा० — दैवबलमुपेयुषि रामे न प्रभवति मायाबुड राक्षसानां.

तर्हि श्रूयतां.

कपटबबुना काकुत्स्थौ तौ वशाननस्तनुना

प्रथमसमरे बद्धावास्तां भुजंगमयैः शरैः

शत्रु० — इदमेव तापस्यान्यथा श्रुतमस्यामूलापरिक्लानात् उद्वेजिता

वयमिति मन्ये.

भरतः — ततस्ततः १

हनू० —

तदनु विसतापुत्रो वृत्रारिणा प्रहितो रणे,

भरतः — वत्स त्वया विज्ञापितवसिष्ठमिश्रवचनं संभवतीदानीं.

हनू० —

युवपगमनाद्बद्धो युद्धोद्यमोपरुजोस्तयोः ४५

शत्रु० — कथं भगवति गहमन्युपसर्पति मास्रसर्पेषु सर्पमयाः

सायकाः १

B4

A3

नाहीं.
न— रामचंद्राळा वैभवळ अनुकूल झाले, त्यापुढे राक्षसी-
घेचे बळ काय चालते, ते काहीच चालले नाही. कसे तण-
तेल तर ऐक.

आर्या.

माया निपुणशिरोमणि राक्षसपतिसुनु इंद्रजिन्नामा,
त्याणे भुजंगबाणी बांधिले अधि सलक्ष्मणा रामा.
घ— हा, हेच तापसीने उलढे ऐकिले, मूळचे खरे काय झाले;
याचे परिक्षान न झाल्यामुळे आपणही बद्धिभ्र होऊन गेली.
त— बरे, मग काय झाले ?
मान—

आर्या. (पूर्वार्ध.)

तव समरीं इंद्राने पाठविला गरुड सर्प माराया;
त— वत्सा. तू जे मघां तवले की वसिष्ठ गुरुजीनीं हा गरु-
डाच्या परवाचा वारा, हा औत्पतिक वायु नव्हे, तणून सांगि-
तले ती गोष्ट आतां पवली.
मान—

आर्या. (उत्तरार्ध.)

तो येतांचि रणोद्यम दोघांचा चालु जाहला, राया.
घ— प्रत्यक्ष भगवान् गरुड आल्यावर सर्पमय बाण कसे वृ-
षळणार नाहीत बरे ?

भरतः—(सहर्षं) विदितेदानीमार्येण कार्यार्थिता दशमुखनिपातका
 क्षिणः शतमुखस्य. य एवमार्यरक्षणाय पक्षिणां प्रभुं प्राहिणोत्.
 जनकः—(सहर्षं) कथयतु भवान्निर्व्याजमस्मत्प्राणदाता किनामधे
 यो वर्णिवरः ?

हनू०—

सुग्रीवसचिवो नाम्ना हनूमानिति मारुतिः.

भरतस्यांतिकं यं स प्राहिणोवाचणातकः. ४६

जनकः—

याज्ञवल्क्य इव त्वं मे माननीयोसि, मारुते,

स इवाधिगमद्विद्यां सवितुर्यस्त्रयीमयात्. ४७

शत्रु०—(सविस्मयं) ननु तापस्या पर्णादिभ्यां सत्सैनिकसचिवस्य
 सुग्रीवस्य लंकारणे यातुधानैर्विनिपात उक्तः. तत्कथं हनुमतो जी-
 वन् नाम ?

हनू०— का नाम पर्णादिनी ?

शत्रु०— या ऋष्यमूकगिरिवास्तव्या, यस्याश्च सुग्रीवादयः सुदृढवः

हनू०—(स्वग०) नैवविधा काचिदस्ति, (विचित्रं) एतया शूर्पण-

खया भवितव्यं, या दशग्रीवकुंभकर्णादिवधेन विभीषणराज्यलाभेन

च दुर्मनाभत इत्यसात्यसंपातिज्ञोक्तं. तस्याः किलायं भरतशत्रुघ्नयोः

भरत.— (हर्षित होऊन स०) आर्यरामचंद्रापासीं इंदाची कार्यार्थिता कोणती ती आतां ध्यानांत आली. त्याचे हातांनी रावणाचा वध करावयाचा होता सणून त्याचा रक्षणार्थ गरुडास पाठविलें.

जनक.— (हर्ष पावून स०) हे ब्रह्मचारिश्रेष्ठा, निर्व्याजपणें तूं असांला आज जीवदान दिलें. आतां तुझें नांव काय तें सांगायें तेवढें ?

हनुमान्—

आर्या.

माझें नांव हनुमान् सुग्रीवामात्य मीच वायुसुत.
भरताप्रत पाठविलें मज रामें यत्पदाब्जं देवनुत.

जनक.—

आर्या.

ऋषि ध्यानवल्क्य मजला पूज्य, तसा तूंहि पूज्य मज जाणें,
त्याचे परि रविपामुनि विद्या संपादिली असे ज्याणें.

शत्रुघ्न.— (विस्मित होऊन स०) अहो, तापसी पर्णादिनीनें तर सैनिक व सचिव यां सर्वांसुद्धा सुग्रीवाचा लंकानगरीच्या रणांत राक्षसांनीं नाश करून ठाकिला सणून सांगितलें. मग हनुमान् जिवंत राहिला हें कसें ?

हनु०— पर्णादिनी ही कोण व्वा !

शत्रु०— जी ऋष्यमूक पर्वतावर राहते, व सुग्रीवादिक हे जिचे सुदृढ आहेत, ती तुझाला कसी ठाऊक नाही ?

हनु०—(मनांत म्ह०) असी तर तेंच कोणी नाही. (विचार करून) हां ! ती शूर्पणखा असेल। रावण कुंभकर्णीचा वध झाला आणि विभीषणाला राज्य मिळालें, म्हणून ती खिन्न झाली आहे, असें अमात्य संपातीनें सांगितलें होतें खरें. तिजेंच भरत व शत्रुघ्न

टीप— १ ज्या रामाचें पादकमल. २ देवांनींही स्तुत.

समापनाय यत्नो भवेत्. (प्र०) सा खलु देवे दशग्रीवविजयिन्ध
मर्षेण गृहीततापसीवेपा तद्गिनी शूर्पणखा. यया ननु भवताम
प्रियमिदं निवेदितं.

भरत.—युज्यत एवेतन्. अनया खल्व्यात्मनः पुलस्त्यकुलप्रसूतिरुक्ता ।

हनू.—भरत, दृश्यतामसौ लंकेश्वरविजयी सीतया परिजनेन च सह

पुष्पकारूढो मेघाध्वनोपसर्पति.

(सर्वे साश्चर्यं पश्यन्ति).

हनू०—नन्विदानीं

द्रष्टव्या भरत, दुमाद्दुममभिमुखोद्धतं सत्स्वरा

त्वद्भ्रातुः क्लृपगाच्छभङ्गनिषिद्धा सेनेयमासीवति.

यत्पातोत्पतनप्रयुक्तविदपानस्युन्नतिव्याजतो

नंदिशामसमीपविभ्रमवर्नं नूनं मुदा नृस्यति. ४८

जनकः— कथं वत्सया सीतयालङ्कितवामभागी वत्सरामभद्रो लक्ष्म-

णेन परिजनैश्च समघतीर्ण एव पुष्पकात् ।

भरतः— (दृष्ट्वा सहर्षं)

कीलादहो! कमललोचनमदिकन्याकातालिकेक्षणपरोक्षितिकामरूपं

आर्यं नवावुदकवदविडंबितोयसाकोत्त्रय संप्रति सुधाभिरिवाहुतोस्मि ४९

स मारुत वाकार्के म्हणून हा उद्योग केला असेल. (मोठ्यानें ल०)
हो, ती रावणाची बहीण शूर्पणाखा बरे. देव रामचंद्र याणें
वणाला मारिलें, त्या रोगानें तिनें तापसीचें रूप घेतलें, आणि
प्राला ही असी अप्रियघाता सांगितली, हीच गोष्ट खरी.
— होय होय, हाच तर्क बरोबर आहे. तिनेंही मी पुढस्त्य
मोत उत्पन्न झालें म्हणून सांगितलें होतें.

त-भरता, पहा पहा, हा लंके श्वराला जिंकणारा देव रा-
चंद्र, सीता व सेवकजन यांसह, पुष्पकविमानांत बसून
काशामार्गानें कसा येत आहे तो ?

(सारे आश्चर्ययुक्त होऊन पाहतात.)

— आर्या.

एके वृक्षावरुनी दुसऱ्या वृक्षा असे उड्या घेत,
वानरभल्लुकसेना त्वद्भ्रात्याची समीप ही येत.
त्याच्या उड्याणें हे लवति पुन्हा उंच होति वृक्ष कसे !
नंदिग्राम निकटिचें वन या व्याजें जसें किं नाचतसे.
— काय ? वत्सा सीता बसल्यामुळें ज्याचा वामांक अलं-
काला आहे, असा हा वत्स रामभद्र, लक्ष्मण व प-
तन यांसहित पुष्पकविमानांतून उतरला देखील !
— (पाहून हसतें म्हणतो.)

श्लोक.

धिमलकमल नैत्रै, रूप कामापरी हे,
सजलजलदतुल्य श्याम जें अंग आहे,
नयनि बहुदिनांनीं पाहिलें याच घोगें,
अजि जसि अमृतेचि स्वात होती मदंगें.

— १ मिथानें, २ सजलमेघाप्रमाणें.

शत्रु०—

स्यादद्येदमिदं नेति कः फलं वेत्ति कर्मणां ?

मग्मग्निप्रवेशातैर्यदस्माभिः सुधांबुधौ. ५०

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रामः)

रामः—अथे जानकि,

सिधोःसेतुमतीन्ध योजनशतं, तीर्त्वा महेंद्राचलं,

शैलं प्रस्रवणं विलंध्य, विपुलामाक्रम्य विध्याठर्वीं,

उत्तुंगादपि चिन्नकूटशिखरादूर्ध्वं गृहीताध्वना

नेदिग्राममनेन तीव्रगतिना यानेन नीता वयम्. ५१

किं च

समुद्रमिव निरतीर्य समरं कपिरक्षसां,

संघाय्य च शुभांगि त्वां, स्ववेशं प्राप्तवानहं. ५२

लक्ष्मणः— आर्य पश्य पश्य. तातजमकेंद्रेण वत्सशत्रुधेन च सह

समुत्सर्पत्यसाधार्यभरत। य एषः

जटाकक्षार्पं दधदुत्तमांगे, कवीतटे बलकलमप्यमहं,

तपःकृशांगस्त्वददर्शनीत्यः शोकः शरीरीय पुरो विभाति. ५३

रामः— एवमेवैतत्. किंतु

पौलस्त्येन त्दृता विवेहतनयेत्येवं यदासीत्पुरा

शल्यं तन्मम तावदुद्धृतमभूत्तत्रोचितैः कर्मभिः,

यस्मान्प्रज्वरतः शिथं परिहरंस्तुभ्यामपि क्लिश्यते

मद्वैरीरिति साप्रतं तदपि मे दिष्ट्या भवत्युद्धृतं ५४

आया:

कमें केव्हां कैसे होइल है कोण पुरुष जाणतसे ?

अग्निप्रवेशसमयी बुबलीं आह्मी सुधाब्धिमाजि कसे !

(तदन्तर पूर्वी वर्णिल्यापमार्गे राम पडद्याबाहेर येतो.)

अगे जानकी,

श्लोक.

सितू शंभर योजने उदधिचा, तैसा महेंद्राद्रि हा,
शैल प्रस्रवणारथ्य, लंघुनि तसी विध्याटवी ही महा,
स्वर्ली वाकुनि चित्रकूटशिखरा, आकारामार्गे असे
आलीं आपण नदिप्रारि सखये शिर्षे विमाने कसे !

आया:

जैसा सागर तरलीं, तैसा कपिराक्षसेदसंगर हा,
घेउनि, शुभांगि, तुजला आलीं निजदेशि येथ सुस्थ रहा.

मण— बावा पहा पहा, जनकरावजी व वत्स शत्रुघ्न यां-
सहवर्तमान आर्य भरत आपल्याकडे येत आहे, तो तुमच्या
वियोगाने कसा विसतो पहा !

श्लोक.

शिरीं जवाभार, ककीतवीं है अयोग्य ही वळकल भासताहे,
असे तपाळ्या कशा फार अंग, उभा जसा शोकचि हा घृतांग.

म— असेच खरे, यांत संशय नाही. परंतु

श्लोक.

लंकेशे हरिली विदेहतनया तेव्हांच जे शर्य रे,
हाले मास, तयास ते उपटिले त्या त्या उपायीं खरे,
संपत्ती त्यजुनी मदर्थ भरत क्लेशास भोगीतसे,
शर्या ह्या दुसऱ्यासही उपटितो देवमभावे असे.

भरतः—(उपसृत्य) आर्य, दशरथप्रियनन्दन, भक्तजनवत्सल, सत्यसंध, भ

रतस्यैव चिरकांक्षितस्त्वत्पादयोः प्रणामः (इति सबाष्पकण्ठप्रणमति)

रामः—(सस्नेहानंदं बाहुभ्यां समुत्थाप्य परिष्वजते)

रामभरतौ.— (स्व०)

कर्पूरवापिकागर्भे कलये किं निमज्जनं,

समैतस्य परिष्वंगः शीतली कुरुते तथा.

रामः— (प्र०) वत्स, दिष्ट्या त्वं दृष्टोसि.

भरतः— (प्रकाशं) अत एवार्यस्य मयि कृतार्थीकरणाय प्रसादग-
रिमा.

(रामभरतौ प्रति लक्ष्मणशत्रुघ्नाद्यभियाद्य गृहीताशिषी तिष्ठतः)

रामः— (उपसृत्य) तातजनक, दशरथिर्भवावधे.

लक्ष्मणः—तात, लक्ष्मणः प्रणमति.

सीता.—णमो दे णमो दे.

जनकः—(यथोचितमाशिषा वर्धयन् रामं प्रति सहस्रीकाश्रमद्रव्यं)

वत्स लक्ष्मणशत्रुघ्नामित्

भरत फार दिवस पाहल होता, तो आज आतां त्यांभत वंदन करितो (असे म्हणून सद्वित होऊन नमन करितो.)
— (प्रीतियुक्त व आमंदयुक्त होऊन त्याला हातां उठवून आलंगन देतो.)

व भरत— (आपआपच्या मनांत म्हणतात)

आर्या.

कूपरवाविकेच्या गर्भीच स्नान करितसे काय ?

आलिंगन घ्याच्या साला शीतळ तसाचि मत्काय ।

— (मोठ्याने बोलतो) वत्सा, देव थोर म्हणून तू भेटलास.

— (मोठ्याने लणतो) येवढ्याच करितां तर आर्यानीं कता-

वे होण्याकरितां मजवर इतका थोर प्रसाद केला.

राम व भरत यांभत शत्रुघ्न लक्ष्मण हे वंदन करितात, व तेही त्यांस आशीर्वाद देतात.)

— (जनकाजवळ जाऊन) राजजी, हा दशरथपुत्र आप-
च्या चरणाभत वंदन करितो.)

मण— राजजी, मी लक्ष्मणही वंदन करितो.

— बाबा, मी तुमच्या पायां पडते.

क— (राम व लक्ष्मण यांस प्रथेकी) वत्स, आयुष्यवान्

पुत्रवान् भव. (स्तीतेभत) वत्से, अष्टपुत्रा अखंडसौभाग्यवती

भव. (असे यथोचित आशीर्वाद देतो, व हृषीकेश सद्वित होऊन

रामाभत लणतो) वत्स लंके श्वरविजयिन्,

टीप— १ माझा देह,

वत्साया वीर्यशुद्धकाया यत्तथा पाणिमग्रहीः,

यश्च वंशे मनोजर्जातस्तस्यानुगुणमाश्रयः. ५५

रामः—(सविनयाजलिबंधं) तात, ब्रह्मविदस्तत्रभवतः प्रसादाद्ग-
स्त्यवसिष्ठकौशिकप्रभृतीनामृषीणां शीलानुसंधानाद्विवादीनाममृतां
धसामनुग्रहाच्च निगृहीतो वशकंधरः.

(ततः प्रविशति कौशिकः)

कौशिकः—(स्व०) सफलमद्य मे देवयजनस्य निवेशाच्चरणं, य-
द्वावणो रणे रामभद्रेण निहत इति समाधिदृशा समदृशमहं, तथा
स्वलु मे देवयजनस्य निवेशो यथा, —

रामो यथा भ्राविदशाननस्य वैरी स्ववर्गेण निपातितेन,

यथा वधायास्यच्च राघवौलं स्यावस्त्रवानास्त्रिक्रयतां तथेति. ५६

(इति परिक्रामति)

रामः—(दृष्ट्वोपसृत्य) भगवन्मैक्ष्वाकोहमभिवाद्ये.

कौशिकः— वत्स, सिध्यतु ते सपौरयाः,

(इतरेपि कौशिकं प्रणमन्ति. सोपि तानाशिषा यथोचितमुपचरति.
रामं प्रति संप्रति हि)

त्राता महर्षयस्त्राता देवास्त्रातं जगन्त्रयं

त्रैलोक्यकर्षकं हस्ता वशकंधे रणे स्वयां. ५७

रामः—सतीमते भवसाक्षात्

आया

स्वहीर्ष शुल्कसीतापाणिग्रह आणि मनुकुली जनन,
 मानी योग्य असी त्वां केली कृति कोण हे लग्ने जन न ?

— (नम्रपणे हात जोडून स्त०) रावजी, आपण ब्रह्मवेत्ते अर्हा,
 आपल्या प्रसादेकरून, अगस्ति, वसिष्ठ, कौशिक इत्यादिक
 ऋषींच्या उपदेशाप्रमाणे वागल्यावरून, आणि इंद्रादिक देवांच्या
 मनुग्रहेकरून माझ्या हातानें दशकंधर रावण याचा वध झाला.
 (तदनंतर कौशिक पडद्याच्या बाहेर येतो.)

आक.— होमसमयी देवांनी मला सांगितलें होतें कीं,

आया

स्वजातवध रावण हा बेरा होईल रामचंद्राचा,
 अस्त्राला वेडनियां रावणवधदक्ष त्यास करि साचा.
 सांगण्याप्रमाणे मी केलें, तें आज सफल झालें. कांकी; रामा-
 रावणाला युद्धांत मारिलें असें आज समाधि लावून वसलों
 मसता मला समजलें. (असें बोलून इकडे तिकडे फिरतो).

— (त्याला पाहून जवळ जातो व लग्णतो) भगवन् इक्ष्वाकु-
 लीत्याला, मी राम तुमच्या चरणाप्रत वंदन करितों.
 १०— वरस, चितितमनोरथसिद्धिरस्तु.
 इतरही कौशिकाला वंदितात तोही त्यांना यथोचित् आशीर्वाद
 देतो व रामाप्रत लग्णतो.)

आया

त्रेळीच्याला कंठक ऐसा रावण वधनि तूं ताता,
 देवां, महर्षिवर्गा, जगन्त्रयालाहि रक्षिले आतां
 — महाराज, हे सर्व आपल्या चरणप्रसादेकरूनच घडलें.

११— तुझा पराक्रम हे जीचे मूल्य अशा सीतेसी लग्न रामाला.

जनकः— अहो विलंवासहता भरतस्य !

हृन्०—एते सुग्रीवविभीषणप्रभृतयः स्वामिनः प्रियसुहृद्वीर्यैषमुत्कण्ठं
ते तदहं त्रिभिर्धानैः सह समुद्रजलमानयिष्यामि (इति नि-
ष्क्रान्तः)

जनकः—वत्स शत्रुघ्न, वसिष्ठप्रमुखानृषीन्पुरोधसो मन्त्रिणश्चोपस्थापय.

शत्रु०—तथा (इति निष्क्रान्तः)

सीता.— लंकेसुरविजङ्गो अज्जवत्तस्स रज्जाहिसेओ सि णंदह मे हि-
अअं.

(नेपथ्ये)

सज्यंतामभिभद्रवेदिरुचकाः श्रीगंधपुष्पाक्षताः

स्थाभ्यंता शुभचारिपुष्पकलशाच्छत्रं तथा चामरे,

कन्याः काश्चन तत्र संतु, वसतूपति गजौ, बाजिन-

स्ताड्यंता पवहा यतो रघुपतेः पट्टाभिवेकोऽधुना. ५८

जनकः— वसिष्ठादीनां मिथैरा.

(प्रविश्य शत्रुघ्नं)

शत्रुघ्नः— सह उपस्थिताः.

B4

A3

कून जाऊं.

क.—काय हो या भरताला उतावीळपणा झाला आहे। अशी-
धर्मत जाण्याला का फार वेळ पाहिजे ? पण तेवढाही विलंब त्या-
ला सोसत नाही ?

—मुग्धीव विभीषणप्रभृति जे हे स्वामिरामचंद्राचे मिथ-
मित्र, यांनाही असोच उत्कंठा झाली आहे. तर मी व अणारवी
तिघे वानर असे जाऊन चतुःसमुद्रांचे उदक घेऊन येतो. (असे
हणून निघून जातो).

क.—वत्सा राजा, वसिष्ठादिक ऋषि, उपाध्याय, आणि
मंत्रिजन यामा जाऊन घेऊन घाव.

०.—उत्तम आहे. रावजी, घेऊन येतो. (असे हणून निघून
जातो).

क.—लोकेश्वरविजयी जो प्राणनाथ, याजला राज्याभिषेक होत
आहे हणून माझ्या वृद्ध्यास मोठा अनंद होतो बाई !

(पडद्यापलीकडे वसिष्ठ बोलतो)

श्लोक.

ठेंवो प्रिय सुवर्णकोटिजंघळीं सत्सुखीं शिक्षिता,
छत्रां, दोन सुचामरां, शुभजळीं पूर्णां सुकुंभां अतां.
कन्या काहिं, तसेच अश्व, गज तो येथे असोद्या बरे,
ठोका नीबदि, होतसे रघुधरा पट्टाभिषेक त्वरे.

क.— हां ! ही वसिष्ठादिक मंडळी आज्ञा करीत आहे.
०.— (पडद्या बाहेर येऊन हणतो) रावजी, सर्व मंडळी आली.

महर्षिभिरन्यैश्च सहाभिरपिचायः।

कौशिकः— यथा रोचते मैत्रावरुणाय।

जनकः— कथमभियुक्त एव रामभद्रा, क्षोमाभरणाद्यमितप्रीतिदानैः

संभावयति पौरजानपदान् । कथं विधि देवदुम्भिरभिः पुष्पवृष्टि-
रक्षरसां नवाभ्रवीच ।

कौशिकः— वत्स, भूयः किं ते मियमुपहरामि ?

रामः— (सहर्ष)

निर्विघ्नं मम जानकोपरिणयो जातः प्रसादेन ते,
पोलस्त्यं सगणं विजिन्य समरे प्रत्यान्दुतेर्यं मिया,
दृष्टीयं भरतश्चिराभिलषितो, राज्याक्षिपेकोपि मे
लब्धः, किं मियमस्ति मेऽत्र भुवने ? यत्साधनीयं त्वया.५९

तथापीदमस्तु.

(भरतवाक्यम्)

आचंदाकमिदं भवेदधिरलं गोत्रास्तपिभ्यः शुभं,

पुत्रसमाप्तमवाहसेचिभिरिति परव्यैरमी राज्ञिभिः।

B4

A3

रश्मनय सिंहासनावर बसवून महाप व इतर ब्राह्मण यांसह सत्सना-
न यांस आपण अभिषेक करूं.

शिक— उत्तम गोष्ट आहे. तुमच्या विचारास जें आलें, त्या
विषयी माझी सिद्धताच आहे. चला, तर करावा आरंभ.

क— काय । रामभद्राचे अभिषेक कर्म आवपून तो नगर-
वासी घौरे लोकांस शालजोड्या, शेले, पागोर्षी इत्यादि वस्त्रें, व
कर्डी, तोडे, कंठ्या, चौकडे इत्यादिभूषणें देऊन त्यांची संभावना
करीत आहे की ! अहो, स्वर्गांत दिव्य डुंडुभि वाजताहेत ! देव
पुष्पवृष्टि करीत आहेत ! अक्षरा तुत्य करीत आहेत ! गंधर्व गा-
यन करीत आहेत ! असी ह्या समयी मंगलोत्सवाची मोठी घमंड
होऊन सर्वजन आनंदभरित झाले आहेत ! अहाहा ! केवढा सु-
खिन हा ।

शिक— वस्त्रा रामभद्रा, या उपर तुला कोणती इच्छा आहे,
सांग, ती मी पूर्ण करीत.

म— (हर्ष पावून)

श्लोक.

गोला सिद्धिस जानकीपरिणय, प्रख्यात शत्रू रणी,
मारोमी अगिले प्रियेस, भरताही भेवलो, या क्षणी,
झाले माम मला स्वराज्य मुझिया पूर्ण प्रसदि भळें,
मागावें तुजपासि मी अजि असें कांहीं नसें राहिलें.
तथापि देणारच तर हे द्यावें.

(सत्रधाराचे वाक्य.)

गाई, ब्राह्मणमंडळी सुरिव असो आदित्यचंद्रावधी,
काव्यज्ञा, सरसा कवीस नृपती देवो घनाचे तिधी,

वीप—१ रावण. २ ज्योपर्थत चंद्रसूर्य आहेत तेंपर्थत.

लाज्यंतां सरसोक्तयश्च कथयः शश्वदसङ्गैः समं,

स्यदेतस्य कवेश्च भक्तिरचला देवे रघूणां प्रभौ ६०

(इति निष्क्रान्ताः सर्षे)

(सममाकः ७)

इति श्रीरामभद्रदीक्षितविरचितजानकीपरिणयं

नावकं समाप्तं.

सन्मार्गां श्रुतिसाधुवृद्धभजनीं प्रीती नृपाची असे,
 रामाच्या पदपंकजां दृढमती याही कवीची वसो.
 (असें बोलून सर्व निघून जातात).

सातवा अंक समाप्त.

भाषांतरकर्त्यांचे श्लोक.

ज्याचा तान असे सदाशिव कृती, माता सती पार्वती,
 गाव श्यबक ह, गणेश अभिधा, लळे उपाख्योहि ती,
 त्यानें नाटक रम्य हें उतरिलें भाषांतरां प्राकृती,
 देखावी रसिकें जनें अभिनवा अत्यादरें ही कृती,
 जें कां नाटक जानकीपरिणय प्रख्यात लोकीं असे,
 त्याची अद्भुत संविधानरचना नाट्यांतरां ती नसे,
 त्यातें प्राकृत मी करूनि रसिकां अत्यादरें अर्पिलें,
 दोषांचे गण ठाकुनी गुणलवा घेवोत ते यांतले.

आर्या.

सत्राशे चौऱ्याशीं शककालीं कार्तिकांत पुनवेस
 गेला श्रीशदयेनें निर्विघ्न ग्रंथ हा समाप्तीस.

समाप्त.